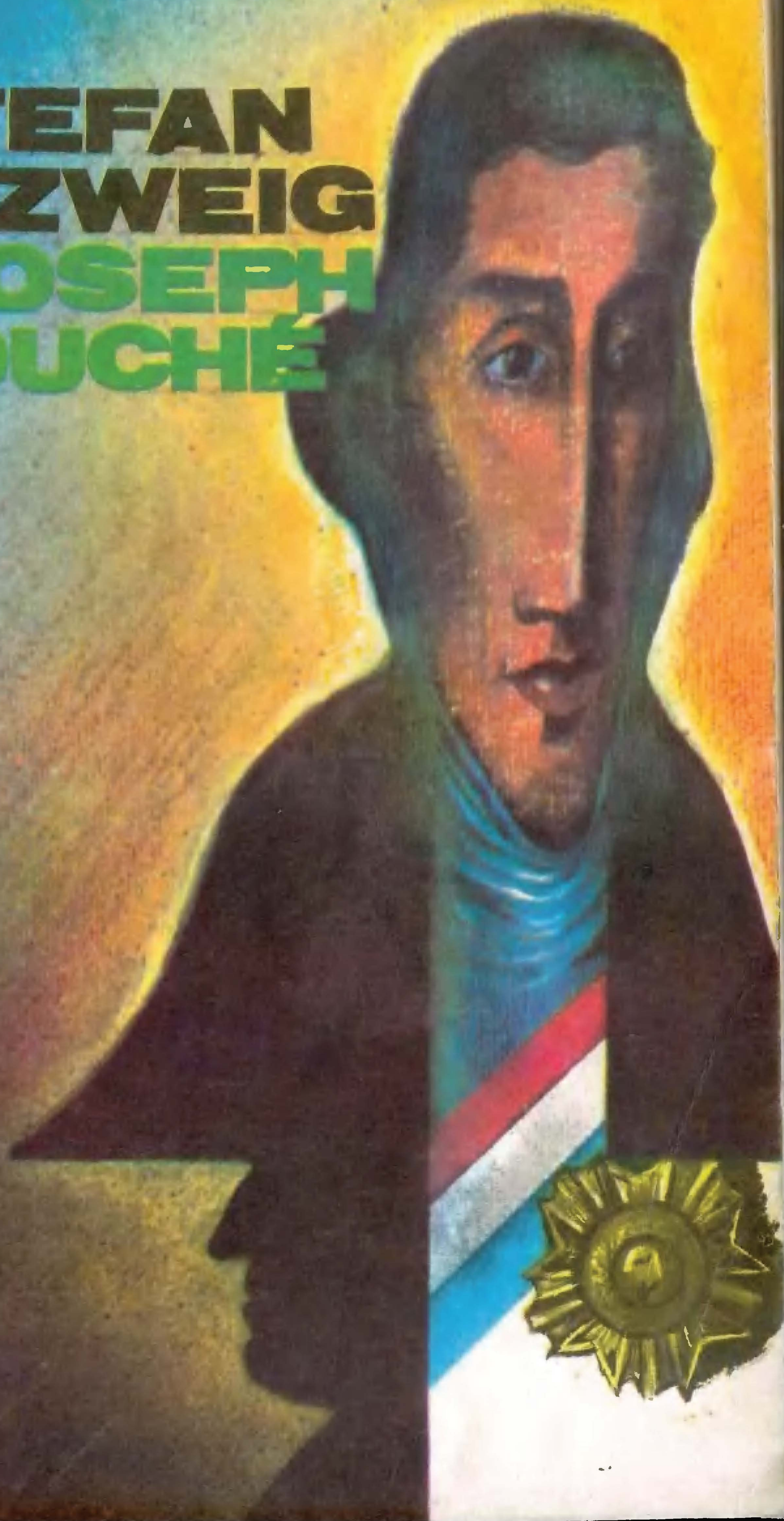
STEFAN ZWEIG

JOSEPH FOUCHÉ

Editura Univers
Bucureşti, 1981

Coperta de *Peter Pusztai*

Stefan Zweig
JOSEPH FOUCHÉ

Stefan Zweig

JOSEPH FOUCHÉ

Portretul unui om politic

În româneşte de
EMERIC DEUTSCH

Lui Arthur Schnitzler, în semn de afectuos omagiu

Cuvînt înainte

Joseph Fouché, unul dintre bărbații cei mai puternici din vremea sa, unul dintre cei mai stranii din toate vremurile, nu s-a bucurat decît de puțină afecțiune din partea contemporaneității și de și mai puțină dreptate din partea posterității. Napoleon, la Sfînta Elena, Robespierre, în rîndurile iacobinilor, Carnot, Barras, Talleyrand, în memoriile lor, toți istoricii francezi, fie ei regaliști, republicani sau bonapartiști, își moaie pana în fiere de îndată ce scriu numai numele lui. Trădător înnăscut, intrigant meschin, fire alunecoasă de reptilă, transfug de profesie, suflet josnic de polițist, imoral jalnic — de nici una din aceste injurii disprețuitoare nu a fost cruțat, și nici Lamartine, nici Michelet, nici Louis Blanc nu încearcă, în mod serios, să cerceteze caracterul lui sau, mai degrabă, lipsa lui de caracter de o constanță demnă de admirație. Figura sa ne apare, pentru prima oară, cu adevăratul contur al vieții, în monumentala biografie scrisă de Louis Madelin (căreia studiul de față, ca și oricare altul, îi datorează cea mai mare parte a materialului faptic) ; cu această excepție, istoria l-a surghiunit în ultimul rînd al figuranților neînsemnați pe omul care, într-un moment de răscruce a lumii, a condus toate partidele, fiind singurul care le-a supraviețuit, omul care, într-un duel de ordin psihologic, a biruit pe un Napoleon și pe un Robespierre. Din cînd în cînd, făptura sa mai trece, fantomatic, printr-o piesă sau printr-o operetă despre Napoleon, și atunci, de obicei, în rolul uzat și schematic al unui ministru al poliției viclean, al unui pre-

cursor al lui Sherlock Holmes ; o prezentare superficială face ca, întotdeauna, un rol jucat în umbră să se confunde cu unul secundar.

Un singur om, şi nu cel mai neînsemnat, Balzac, judecînd de la înălţimea propriei sale grandori, a văzut marile dimensiuni ale acestei figuri unice în felul ei. Spiritul elevat şi, totodată, pătrunzător, care privea nu numai scena timpului, ci, întotdeauna, şi dincolo de culise, a recunoscut fără rezerve în Fouché caracterul cel mai interesant din punct de vedere psihologic al secolului său. Deprins să considere, în a sa chimie a sentimentelor, toate pasiunile, pe cele aşa-zise eroice, ca şi pe cele aşa-zis josnice, drept elemente de absolut egală valoare, obişnuit să admire deopotrivă un răufăcător desăvîrşit, un Vautrin, şi un geniu moral, un Louis Lambert, nediferenţiind, niciodată, moralul şi imoralul, ci măsurînd, continuu, doar puterea de voinţă a unui om şi intensitatea pasiunii sale, Balzac l-a scos din umbra dorită de erou însuşi tocmai pe acest om, cel mai dispreţuit şi hulit din perioada Revoluţiei şi a Imperiului. „Singurul ministru pe care l-a avut vreodată Napoleon", iată cum îl numeşte pe acest singulier génie ; *altă dată :* la plus forte tête que je connaisse, *iar în altă parte : „unul dintre acele personaje care posedă atîta profunzime sub fiecare din chipurile în care se înfăţişează, încît acestea rămîn de nepătruns în momentul în care acţionează, putînd fi înţelese numai ulterior". Părerea aceasta este sensibil diferită de acelea, pline de dispreţ, ale moraliştilor ! Iar în romanul său* Une ténébreuse affaire, *el consacră acestui „spirit sumbru, greu de pătruns şi ieşit din comun, atît de puţin cunoscut" o pagină distinctă. „Geniul lui singular, scrie el, care a inspirat lui Napoleon un fel de teamă, nu s-a manifestat dintr-o dată. Acest membru necunoscut al Convenţiei, unul dintre bărbaţii cei mai extraordinari şi, totodată, cei mai greşit înţeleşi ai vremii sale, abia în momentele critice a devenit ceea ce a fost după aceea. Sub Directorat el se ridică la acea înălţime de la care oamenii înzestraţi cu profunzime ştiu să prevadă viitorul, judecînd corect trecutul ; pe urmă, dă, subit, dovezi ale abilităţii sale în timpul loviturii de stat de la 18 bru-*

mar, asemenea acelor actori mediocri care, iluminați de o bruscă inspirație, devin interpreți excelenți. Bărbatul acesta cu fața palidă, crescut într-o disciplină monahală, care cunoștea toate tainele partidului montagnarzilor, căruia îi aparținuse la început, ca și pe acelea ale regaliștilor, de partea cărora a trecut pînă la urmă, bărbatul acesta studiază, pe îndelete și pe tăcute, oamenii, lucrurile și practicile scenei politice ; el pătrunde secretele lui Bonaparte, îi dă sfaturi utile și informații prețioase... nici noii, nici foștii săi colegi nu bănuiau, în acel moment, amploarea geniului său, care era esențialmente un geniu al guvernării, exact în toate previziunile sale și de o perspicacitate incredibilă." Așa a scris Balzac. Omagiul său a fost ceea ce mi-a atras mai întîi atenția asupra lui Fouché, și, din acel moment, l-am studiat, ani de-a rîndul, ori de cîte ori se ivea prilejul, pe bărbatul despre care, lăudîndu-l, Balzac spunea că „a posedat mai multă putere asupra oamenilor decît însuși Napoleon". Dar, la fel ca în timpul vieții sale, Fouché s-a priceput să rămînă și în istorie o figură ascunsă ; nu-i place să i se citească pe față și nici în cărți. Aproape întotdeauna, în miezul evenimentelor, în sînul partidelor, el se află sub vălul anonim al funcției sale și este tot pe atît de invizibil, de acoperit și de activ ca mecanismul unui ceasornic ; nu se întîmplă decît foarte arareori ca, în tumultul evenimentelor, la cotiturile cele mai pronunțate ale carierei sale, profilul său fugar să poată fi surprins. Și lucru și mai curios : nici unul dintre aceste profiluri surprinse în fugă nu se potrivește, la prima vedere, cu celălalt. Este nevoie de un oarecare efort spre a-ți imagina că același om, cu aceeași piele și același păr, a putut fi, în 1790, profesor la un seminar teologic, în 1792, jefuitor de biserici, în 1793, comunist, iar cinci ani mai tîrziu, multimilionar, ca, după alți zece ani, să devină duce de Otrante. Dar cu cît era mai cutezător în metamorfozele sale, cu atît îmi apărea mai interesant caracterul său, mai curînd, noncaracterul acestui cel mai desăvîrșit spirit machiavelic al epocii moderne, cu atît mai seducătoare întreaga sa viață politică învăluită toată în umbre și mistere, cu atît mai deosebită, chiar mai demonică

mi se părea figura sa! Aşa am ajuns pe negîndite, din pură plăcere psihologică, să scriu istoria lui Joseph Fouché, ca o contribuţie la un studiu biologic, încă inexistent şi cît se poate de necesar, al diplomatului, această specie spirituală încă nu îndeajuns investigată, cea mai periculoasă din lumea noastră.

Îmi dau seama că biografia unei naturi total amorale, chiar şi a uneia atît de unice în felul ei şi atît de semnificative, nu corespunde dorinţei evidente a epocii. Epoca noastră vrea şi gustă, astăzi, biografii eroice, căci, în propria-i penurie de figuri de conducători politici creatori, ea caută în trecut exemple superioare. Nu nesocotesc cîtuşi de puţin forţa biografiilor eroice de a îmbogăţi sufletul omenesc, de a spori energia, de a înălţa spiritul. De la Plutarh încoace, asemenea biografii sînt necesare fiecărei generaţii ascendente şi fiecărui tineret nou. Dar, tocmai în domeniul politic, ele riscă să falsifice istoria, şi anume lăsînd impresia că, odinioară şi întotdeauna, personalităţile înzestrate într-adevăr cu o structură de conducători ar fi hotărît destinul real al lumii. Fără îndoială că o figură eroică domină, prin simpla ei prezenţă, încă timp de decenii, de secole, viaţa spirituală, dar numai cea spirituală. În viaţa reală, cea trăită, decizia în sfera puterii politice aparţine, rareori, personalităţilor superioare, oamenilor cu idei limpezi — şi acest lucru se cuvine subliniat, spre a preveni oricare credulitate politică — ci unei specii de oameni de o valoare mult mai redusă, dar mai dibaci: oamenii din culise. În 1914, ca şi în 1918, am văzut cu toţii că hotărîrile de importanţă istorico-mondială privitoare la război şi la pace nu au fost luate de oameni cu raţiune şi responsabilitate, ci de către indivizi cuibăriţi în umbră, avînd un caracter dintre cele mai îndoielnice şi o inteligenţă limitată. Constatăm în fiecare zi, din nou, că, în jocul ambiguu şi adesea nelegiuit al politicii, căreia popoarele, credule, continuă să-i încredinţeze copiii şi viitorul lor, nu se impun bărbaţii cu un orizont moral larg, cu convingeri neclintite, ci că aceştia sînt mereu depăşiţi de acei aventurieri profesionişti pe care noi îi numim diplo-

mați, de acei artiști ai mîinilor agile, ai vorbelor goale și ai nervilor tari. Așadar, dacă politica a devenit, într-adevăr, la fatalité moderne, *cum a spus Napoleon cu o sută de ani în urmă, vrem să încercăm, pentru propria noastră apărare, să descoperim oamenii care se ascund în dosul acestor forțe și, în felul acesta, taina redutabilă a puterii lor. Biografia lui Joseph Fouché este menită să constituie o astfel de contribuție la tipologia omului politic.*

Salzburg, toamna lui 1929

Capitolul întîi

Ascensiunea

1759 – 1793

La 31 mai 1759, se naşte, în oraşul portuar Nantes, Joseph Fouché — nici pe departe şi duce de Otrante ! Părinţii fuseseră marinari şi negustori ; tot marinari, şi strămoşii ; deci nimic mai firesc decît ca descendentul să devină şi el navigator, negustor de nave sau căpitan de vas. Se vădeşte însă, de timpuriu, că acestui tînăr deşirat, anemic, nervos, urît îi lipseşte orice aptitudine pentru o meserie atît de aspră şi, pe vremea aceea, cu adevărat eroică. Dacă se depărtează numai două mile de ţărm — îl şi apucă răul de mare ; un sfert de ceas de alergare sau joacă de băieţi — şi iată că e obosit. Ce-i de făcut cu un vlăstar atît de plăpînd, se întreabă părinţii, nu fără a-şi face griji, căci în Franţa anilor 1770 nu există încă un loc potrivit pentru o burghezie spiritualmente trezită şi nerăbdătoare să răzbată. La tribunale, în administraţia de stat, în orice slujbă, în orice funcţie, toate sinecurile grase rămîn rezervate nobilimii, iar pentru un post la Curte e nevoie de un blazon de conte ori de o baronie în toată regula ; chiar şi în armată, un burghez cu părul alb cu greu poate ajunge mai mult decît caporal. Starea a treia este încă exclusă de peste tot în acest regat prost administrat şi corupt ; nici o mirare că, peste un sfert de secol, ea va pretinde cu pumnii ceea ce s-a refuzat, pentru mult prea multă vreme, palmelor sale umil-rugătoare.

Nu rămîne decît Biserica. Această mare putere milenară, infinit superioară dinastiilor în ceea ce priveşte cunoaş-

terea lumii, judecă mai înțelept, mai democratic și într-un spirit mai generos. Ea găsește, întotdeauna, un loc pentru orice om înzestrat și îl primește și pe cel mai umil în împărăția sa invizibilă. Deoarece micul Joseph se distinge la învățătură încă de pe băncile școlii oratorienilor, aceștia încredințează cu plăcere absolventului catedra de profesor de matematici și fizică și funcția de supraveghetor general și de preparator. La cei douăzeci de ani ai săi, el deține în acest ordin, care, de la izgonirea iezuiților, dirijează în întreaga Franță învățămîntul catolic, o funcție și un rang, ce-i drept, modeste, fără o perspectivă de anvergură, dar, oricum, într-o școală în care se poate instrui el însuși, poate învăța, învățînd pe alții.

Ar fi putut să ajungă mai departe, să devină preot, cîndva, poate, chiar episcop sau cardinal, dacă ar fi depus jurămîntul sacerdotal. Dar, propriu lui Fouché : chiar pe cea dintîi, pe cea mai joasă treaptă a carierei, iese la iveală o trăsătură caracteristică a ființei sale, și anume aversiunea de a se lega pe deplin și irevocabil de cineva sau de ceva. În cei zece ani ca oratorian, poartă haină și tonsură preoțească, duce aceeași viață monahală ca și ceilalți părinți cucernici, nu se deosebește în nici un fel, sub aspect exterior sau interior, de un preot. Dar nu primește hirotonisirea, nu face nici un legămînt. Așa cum va proceda întotdeauna și în orice situație, el își lasă deschisă calea unei retrageri, posibilitatea unei metamorfoze și a unei modificări a situației. Nici Bisericii nu i se consacră decît temporar și nu total, la fel cum va proceda mai tîrziu față de Revoluție, de Directorat, de Consulat, de Imperiu ori Regat ; Joseph Fouché nu se angajează, vreodată, să rămînă fidel pe viață nici măcar față de Dumnezeu și, cu atît mai puțin, față de un muritor.

Timp de zece ani, de la vîrsta de douăzeci pînă la cea de treizeci de ani, acest semipreot palid și taciturn traversează coridoare de mănăstiri și refectorii învăluite în tăcere. Predă la Niort, Saumur, Vendôme, Paris, dar abia

dacă sesizează schimbările de reședință, căci viața unui profesor de seminar se desfășoară, într-un oraș ca și în altul. deopotrivă de calm, de modest și obscur, mereu dincolo de ziduri mute, în aceleași condiții de izolare de viață. Douăzeci de elevi, treizeci de elevi, patruzeci de elevi, pe care-i faci să priceapă latina, matematicile și fizica. băieți palizi, îmbrăcați în negru, pe care trebuie să-i conduci la liturghie și să-i supraveghezi în dormitor, o lectură solitară de cărți științifice, mese frugale, o retribuție redusă, un veșmînt negru, ponosit, o existență claustrată, fără pretenții. Acești zece ani de nimic tulburați și întunecoși par ca încremeniți și ireali, în afara timpului și a spațiului, sterili și lipsiți de ambiții.

Și totuși, în acești zece ani petrecuți într-o școală monahală, Joseph Fouché învață multe lucruri ce îi vor prinde infinit de bine diplomatului de mai tîrziu : mai întîi de toate, tehnica tăcerii, marea artă a autodisimulării, măiestria cunoașterii sufletelor și a psihologiei. Dacă de-a lungul întregii sale vieți, bărbatul acesta își stăpînește chiar în clipele de pasiune fiecare nerv al feței, dacă pe figura lui imobilă, ca turnată în tăcere, nu se poate distinge, vreodată, o tresărire de mînie, de exasperare, de iritație, dacă vorbește calm, cu același glas fără inflexiuni, atît despre lucrurile cele mai obișnuite, cît și despre cele mai cumplite, dacă știe să străbată, cu același pas măsurat, atît apartamentele împăratului, cît și o întrunire populară agitată — ei bine, această neasemuită disciplină a stăpînirii de sine a fost însușită în anii refectoriului ; înainte ca el să-și ocupe locul pe podiumul scenei mondiale, voința îi fusese călită prin exercițiile lui Loyola, iar vorbirea formată în discuțiile despre seculara artă clericală. Nu este întîmplător, poate, că toți cei trei mari diplomați ai Revoluției franceze, Talleyrand, Sieyès și Fouché, cu mult înainte de a urca la tribună, au ieșit din școala bisericii maeștri în arta cunoașterii oamenilor. Tradiția străveche, comună, care îi învăluie cuprinzător, imprimă, în momentele decisive, o anumită asemănare caracterelor lor, dealtminteri opuse. La aceasta se mai adaugă, în cazul lui Fouché, o autoeducație de fier, aproape spartană, o împotrivire interioară

la lux și fast, un dar de a-și ține ascunse viața particulară și sentimentele personale. Nu, anii aceștia, trăiți în umbra coridoarelor mănăstirești, nu au fost pierduți pentru Fouché : el a învățat extrem de mult, în timp ce-i învăța pe alții.

Îndărătul zidurilor mănăstirești, în izolarea cea mai strictă, spiritul acesta deosebit de maleabil și neliniștit se educă, se instruiește și se dezvoltă pînă la măiestrie psihologică. Ani de-a rîndul, nu-i este îngăduit să acționeze decît în mod invizibil, în cel mai restrîns cerc religios, dar, încă din 1778, începe în Franța acea furtună socială care răzbate prin zidurile monahale. În chiliile oratorienilor, se discută despre drepturile omului la fel ca în cluburile francmasonilor ; un nou soi de curiozitate îi împinge pe tinerii clericali spre burghezi, și tot curiozitatea este cea care îl împinge pe profesorul de fizică și matematică spre uimitoarele descoperiri ale epocii, spre *montgolfiere*, cele dintîi aeronave, spre grandioasele descoperiri pe tărîmul electricității și medicinii. Domnii ecleziastici caută să intre în contact cu cercurile intelectuale, și acest prilej le este oferit, la Arràs, de un cerc deosebit de primitor, numit *Rosati*, un fel de *Schlaraffia* [1], în care intelectualii orașului se adună într-o veselă companie. Cu totul pe neobservate, micii-burghezi fără importanță încep să declame, aici, poezioare sau să țină conferințe literare, militarii să se amestece cu civilii, și chiar profesorul de seminar Joseph Fouché este binevenit pentru că știe să povestească multe despre noile cuceriri ale fizicii. Adesea poate fi văzut stînd acolo, într-un cerc amical, ascultînd fie pe un căpitan de geniu, pe nume Lazare Carnot, care citește din propriile versuri satirice, fie pe avocatul Maximilien de Robespierre (pe vremea aceea mai punea preț pe originea sa nobilă), palid, cu buze subțiri, perorînd un discurs plin de înflorituri în onoarea *Rosati*-lor. Căci provincia mai aspiră încă ultimele adieri ale filosoficului secol al optsprezecelea, domnul de Robespierre încă se simte bine să scrie mici versuri gra-

[1] Asociație pentru cultivarea distracțiilor și artelor, înființată în anul 1859, la Praga (n. tr.).

ţioase, în loc de sentinţe sîngeroase, medicul elveţian Marat mai compune încă un roman dulceag-sentimental, în loc de manifeste comuniste înverşunate, micul locotenent Bonaparte se mai căzneşte încă, undeva în provincie, cu o nuvelă în care să-l imite pe Werther : furtunile aşteaptă încă invizibile dincolo de orizont. Dar, capriciu al destinului : profesorul de seminar, tuns ca un preot, se împrieteneşte tocmai cu acest avocat palid, nervos, de o ambiţie neînfrînată, care este domnul de Robespierre ; raporturile lor sînt chiar pe cale de a se strînge, urmînd a deveni relaţii de cumnaţi, căci Charlotte Robespierre, sora lui Maximilien, doreşte să-l vindece de preoţie pe profesorul oratorian, şi la toate mesele începe să se şuşotească despre logodna lor. De ce, pînă la urmă, această logodnă a eşuat, rămîne un mister. Poate însă că aici se ascunde rădăcina acelei teribile uri, de notorietate istorico-mondială, dintre aceşti doi bărbaţi, cîndva prieteni, care se vor înfrunta, mai tîrziu, pe viaţă şi pe moarte. Pe vremea aceea însă, ei nu ştiau încă nimic despre iacobinism şi nimic despre ură. Ba dimpotrivă : cînd Maximilien de Robespierre este trimis ca deputat în Stările generale de la Versailles, pentru a participa la lucrările de elaborare a noii Constituţii franceze, clericul Joseph Fouché este acela care împrumută avocatului de Robespierre, sărac lipit, monedele de aur necesare spre a-şi putea plăti călătoria şi comanda la un croitor un costum de haine. Simbolic este şi faptul că, aşa cum se va întîmpla adesea şi în viitor, el este acela care ţine cuiva scara pentru a se cocoţa în istoria mondială. Şi că tocmai el va fi cel ce, într-un moment hotărîtor, îl va trăda pe prietenul de altădată, doborîndu-l cu o lovitură pe la spate.

Scurt timp după plecarea lui Robespierre la Adunarea Stărilor generale, care avea să zdruncine temeliile Franţei, oratorienii din Arras îşi fac, şi ei, mica lor revoluţie. Politica a pătruns pînă în refectorii, iar inteligentul adulmecător al oricărui vînt, Joseph Fouché, îşi potriveşte pînzele. La propunerea sa, se trimite o delegaţie la Adunarea naţională spre a exprima simpatiile ecleziasticilor faţă de starea a treia. Fouché, cel de obicei atît de precaut, a por-

nit, de această dată, la acţiune cu o oră prea devreme: Superiorii săi, fără a avea puterea de a aplica o adevărată pedeapsă, îl trimit totuşi disciplinar la Institutul din Nantes al oratorienilor, exact în acelaşi loc unde, tînăr fiind, îşi însuşise noţiunile elementare în ale ştiinţei şi în ale măiestriei cunoaşterii oamenilor. Dar acum este matur şi cu experienţă şi nu-l mai atrage să predea unor adolescenţi tabla înmulţirii, geometria şi fizica. Acest om ce simte de unde bate vîntul şi-a dat seama că deasupra ţării atîrnă o furtună socială, că politica guvernează lumea : deci trebuie intrat în arena politică ! În doi timpi-şi trei mişcări, se leapădă de sutană, lasă să-i crească părul şi, în loc de a se adresa unor copilandri, ţine acum conferinţe politice bravilor burghezi din Nantes. Se înfiinţează un club — cariera politicienilor debutează doar, întotdeauna, pe o asemenea scenă de încercare a elocvenţei : sînt de ajuns numai cîteva săptămîni, şi iată-l pe Fouché preşedinte al *Amicilor Constituţiei* din Nantes. El proslăveşte progresul, dar într-un mod foarte prudent, liberal, căci barometrul politic al oraşului cumsecade de negustori indică moderaţie ; radicalismul nu este dorit la Nantes, unde lumea se teme să nu-şi piardă creditul, fiind dornică, în primul rînd, să facă afaceri bune. Întrucît se trag foloase grase de pe urma coloniilor,[1] nu sînt de dorit nici astfel de proiecte fantastice ca eliberarea sclavilor. De aceea, Joseph Fouché redactează foarte repede un document patetic, adresat Convenţiei, îndreptat împotriva suprimării negoţului de sclavi, ceea ce, deşi îi atrage o săpuneală grosolană din partea lui Brissot, nu ştirbeşte prestigiul de care se bucură în cercul mai restrîns al concetăţenilor. Pentru a-şi întări, la timp, poziţia politică în rîndurile burghezilor (viitorii alegători !), se căsătoreşte, în grabă, cu fiica unui negustor înstărit, o fată urîtă, dar cu zestre mare, pentru că vrea să devină iute şi întru totul burghez, într-o vreme în care — el o şi presimte — starea a treia va ocupa, în curînd, locul cel mai de sus, de conducere.

Toate acestea constituie, de pe acum, pregătiri în vederea ţelului propriu-zis. Abia se anunţă alegerile pentru Convenţie, şi profesorul de seminar de odinioară îşi şi prezintă

candidatura. Și ce face orice candidat ? Făgăduiește, mai întîi de toate, bunilor săi alegători totul, tot ce aceștia ar dori să audă. Și iată că Fouché jură să ocrotească comerțul, să apere proprietatea, să respecte legile ; tună și fulgeră cu mai multă elocvență împotriva uneltitorilor la dezordine decît împotriva vechiului regim (căci la Nantes vîntul bate mai degrabă de la dreapta decît de la stînga). Într-adevăr, în anul 1792, este ales deputat în Convenție, și cocarda tricoloră de deputat, purtată la vedere, va înlocui, pentru mult timp, tonsura purtată pe tăcute și ascunsă de lume.

Joseph Fouché are treizeci și doi de ani cînd este ales deputat. Nu este nici pe departe un bărbat frumos. Are un trup deșirat, aproape fantomatic de uscățiv, un obraz tras și osos, cu trăsături colțuroase, de o urîțenie dezagreabilă. Nasul incisiv, incisive și subțiri buzele, permanent împreunate, reci ca de peste ochii acoperiți de niște pleoape grele, somnoroase, cenușii ca de pisică pupilele, asemănătoare unor bile de sticlă. Totul în acest chip, totul la acest bărbat este lipsit de suficientă substanță vitală : arată ca un om văzut la lumina lămpii de gaz, livid și verzui. Nici urmă de strălucire în ochi, nici urmă de senzualitate în mișcări, nici urmă de vigoare în voce. Părul rar, în șuvițe, sprîncenele roșcate și abia vizibile, obrajii pămîntii. Arată de parcă îi lipsește colorantul necesar care să dea obrazului o nuanță de sănătate. Acest bărbat tenace și cu o putere de muncă nemaiauzită dă, întotdeauna, impresia unui om obosit, unui om suferind, unui convalescent.

Oricui îl privește i se pare că în vinele lui nu curge un sînge cald și roșu. Și, într-adevăr : chiar și sufletește aparține rasei de oameni cu sînge rece. Nu cunoaște patimi violente, exaltante, nu-i atras nici de femei, nici de jocuri, nu bea vin, nu simte nici o plăcere în a se consuma fizicește, nu-și pune mușchii la încercare, își petrece viața numai între pereți, înconjurat de dosare și hîrtii. Niciodată nu-și iese din fire, niciodată nu se vede tresărind un nerv pe fața lui. Buzele lui subțiri și pale abia de schițează un mic zîmbet, cînd politicos, cînd ironic. Nu se poate desluși

vreodată o adevărată încordare sub această mască cenușie ca argila, aparent fără vlagă ; de sub pleoapele grele, cu marginile roșiatice, ochiul nu-i trădează vreodată intențiile, după cum nici un gest nu lasă să i se ghicească gîndurile.

Acest sînge rece imperturbabil, iată adevărata putere a lui Fouché. Nervii nu-l domină, simțurile nu-l ademenesc, întreaga sa pasiune se încarcă și se descarcă în spatele zidului de nepătruns al frunții sale. Lasă frîu forțelor sale să acționeze în voie, dar, în același timp, pîndește treaz greșelile celorlalți ; lasă timp să se consume pasiunile celorlalți și așteaptă cu răbdare pînă cînd aceștia fie că se epuizează, fie că, pierzîndu-și stăpînirea de sine, își dau în vileag latura vulnerabilă : abia atunci izbește el, necruțător. Teribilă este această superioritate a răbdării sale fără de nervi : căci cel care este în stare să aștepte și să se disimuleze în felul acesta, acela poate duce în eroare și pe omul cel mai experimentat. Fouché va sluji fără să crîcnească fățiș, va suporta, zîmbind, fără să clipească, cele mai grosolane ofense, cele mai înjositoare umilinți ; nici o amenințare, nici o furie nu-l va zgudui pe acest om cu sînge de pește. Robespierre și Napoleon vor fi zdrobiți amîndoi de acest calm de piatră, precum se sparge valul în stîncă. Trei generații, un neam întreg, vor fi istovite de fluxul și refluxul pasiunilor, în timp ce el, singurul lipsit de pasiuni, va rezista impasibil și semeț.

Această răceală a sîngelui constituie, așadar, geniul propriu-zis al lui Fouché. Corpul nu-l frînează și nu-l antrenează, ca și cum nu ar fi de față la toate aceste temerare jocuri ale spiritului. Sîngele, simțurile, sufletul, toate aceste elemente tulburînde ale simțirii unui om adevărat nu participă vreodată cu ceva la jocul acestui tainic cavaler al riscului, a cărui întreagă pasiune este împinsă în sus, în creier. Căci birocratul acesta sec iubește, în mod vicios, aventura, și pasiunea sa este intriga. Dar nu o poate epuiza și gusta decît prin spirit, și nimic nu ascunde mai genial și mai bine teribila bucurie pe care i-o provoacă complicațiile, uneltirile, decît comportarea cumpătată de funcționar conștiincios și integru, a cărui mască o va purta

de-a lungul întregii sale vieți. Să urzească îndărătul unor dosare și registre, să lovească mortal prin surprindere și nevăzut — iată care este tactica sa. Trebuie să pătrunzi adînc în istorie ca să poți remarca măcar prezența lui în focul Revoluției și în conul de lumină legendară răspîndită de Napoleon, o prezență aparent modestă și subalternă, în realitate însă atotcuprinzătoare și modelatoare de epocă. Timp de o viață, el pășește în umbră, trecînd însă peste trei generații : Patrocle a căzut de mult, de asemenea, Hector, Ahile, în timp ce Ulise, cel fecund în șiretlicuri, trăiește. Talentul său întrece geniul, sîngele său rece triumfă asupra tuturor pasiunilor.

În dimineața zilei de 21 septembrie, Convenția nou aleasă își face intrarea în sală. Primirea nu mai are caracterul festiv, pompos pe care-l avusese, cu trei ani în urmă, cu prilejul celei dintîi Adunări legislative. Atunci se mai afla în mijlocul sălii un fotoliu prețios din damasc, brodat cu crini albi : locul regelui. Și, cînd acesta și-a făcut intrarea, întreaga Adunare, în picioare, l-a aclamat pe învestitul Domnului. Dar acum, fortărețele sale, Bastilia și Tuileries, sînt paralizate. În Franța nu mai există rege, doar un domn gras, numit Ludovic Capet de către gardienii săi grosolani și de către judecători, se plictisește la Temple, ca un cetățean neputincios care-și așteaptă judecata. În locul lui conduc acum țara șapte sute cincizeci de reprezentanți ai poporului, care s-au instalat în propria lui casă. În spatele mesei prezidențiale, se înalță, scrisă cu litere uriașe, noua Tablă de legi a lui Moise, textul Constituției, iar pereții sălii sînt împodobiți — ce simbol amenințător ! — cu fascia lictorilor cu securea ucigașă.

La galerie, se strînge poporul care-și privește plin de curiozitate reprezentanții. Șapte sute cincizeci de membri ai Convenției intră, cu pași măsurați, în casa regală — amestec bizar al tuturor păturilor sociale și profesiunilor : avocați fără slujbă alături de filosofi iluștri, preoți răspopiți alături de militari merituoși, aventurieri ratați alături de matematicieni renumiți și poeți curtenitori. Ca într-un pahar bine agitat, în Franța, datorită Revoluției,

ceea ce se afla la fund a ieşit la suprafaţă. A sosit momentul pentru limpezirea haosului.

Chiar şi orînduirea locurilor indică o primă încercare de stabilire a ordinii. În sala dispusă în formă de amfiteatru, atît de mică, încît, atunci cînd vorbesc adversarii, se ciocneşte frunte de frunte, respiraţie de respiraţie, stau aşezaţi, în băncile de jos, potoliţii, luminaţii, prudenţii, *„le marais"*, mlaştina, cum sînt numiţi, ironic, cei care participă impasibili la luarea tuturor deciziilor. Gălăgioşii, nerăbdătorii, radicalii iau loc în băncile situate cel mai sus, pe *Munte*, care, cu ultimele rînduri, ajunge pînă la galerie, indicînd parcă astfel, simbolic, că ei au în spatele lor masa, poporul, proletariatul.

Cumpăna este ţinută de aceste puteri. Între ele oscilează, în flux şi reflux, Revoluţia. Pentru burghezi, pentru moderaţi, Republica este ca şi desăvîrşită prin dobîndirea Constituţiei, prin suprimarea regelui şi a nobilimii, prin transferul drepturilor în favoarea stării a treia ; ei ar prefera, în acest moment, să frîneze şi să oprească curentul stîrnit de jos, mărginindu-se doar să apere cuceririle pe care le au în mînă. Conducătorii lor sînt Condorcet, Roland, girondinii, reprezentanţi ai intelectualităţii şi ai păturii de mijloc. Cei de pe Munte vor însă să împingă mai departe puternicul val revoluţionar, pînă ce acest val va mătura cu el ce a mai rămas şi mai stăruie ca reziduu din trecut. Ei, Marat, Danton, Robespierre, în calitate de conducători ai proletariatului, vor *la révolution intégrale*, revoluţia totală şi radicală, pînă la ateism şi comunism. După rege, vor să răstoarne şi celelalte forţe vechi ale statului, banii şi pe Dumnezeu. Balanţa oscilează, nervoasă, între cele două partide. Dacă înving girondinii, moderaţii, Revoluţia se va împotmoli, treptat, într-o reacţiune mai întîi liberală, apoi conservatoare. Dacă înving radicalii, aceştia vor împinge lucrurile în toate abisurile şi vîrtejurile anarhiei. De aceea, armonia festivă a primelor ore nu înşală pe nici unul dintre cei prezenţi în sala fatidică, căci fiecare ştie că, în curînd, va începe aici o luptă pe viaţă şi pe moarte pentru spirit şi pentru forţă. Iar locul pe care se

așază un deputat, dacă se află jos, la șes, sau sus, pe Munte, indică dinainte hotărîrea sa.

Odată cu cei șapte sute cincizeci care își fac intrarea solemnă în sala regelui detronat, intră, tăcut, și deputatul de Nantes, Joseph Fouché, cu eșarfa tricoloră de reprezentant al poporului de-a curmezișul pieptului. Părul i-a crescut, veșmîntul preoțesc a fost de mult lepădat : poartă, ca toți ceilalți, un costum de orășan, fără podoabe.

Unde va lua loc Joseph Fouché ? Pe Munte, în rîndul radicalilor, sau jos de tot, în rîndul moderaților ? Joseph Fouché nu șovăie mult. El nu cunoaște decît un singur partid, căruia i-a fost și îi va rămîne fidel pînă la sfîrșit : partidul care e mai puternic, majoritatea. Și de data aceasta, apreciază și numără în gînd voturile și își dă seama că puterea este încă de partea girondinilor, a moderaților. Se așază, deci, în rîndul lor, lîngă Condorcet, Roland, Servan, lîngă oamenii care dețin ministerele, care influențează toate numirile și împart sinecurile. Acolo, în mijlocul lor, se simte în siguranță, acolo ia loc.

Ridicîndu-și însă întîmplător privirea spre partea de sus, acolo unde și-au ocupat locurile adversarii, radicalii, întîlnește o privire severă și ostilă. Acolo, prietenul său, Maximilien Robespierre, avocatul din Arras, și-a adunat în jurul lui combatanții și, prin lornionul ridicat, neînduratorul, care, mîndru de propria sa fermitate, nu iartă cuiva vreo șovăire sau slăbiciune, se uită de sus, rece și ironic, la oportunist. În clipa aceasta, s-a sfîrșit cu ceea ce mai rămăsese din prietenia lor. De aici încolo, Fouché simte pironită în spatele său, la fiecare gest, la fiece acțiune, această privire nemilos scrutătoare, sever observatoare a eternului acuzator, a neînduplecatului puritan, și înțelege ; trebuie să fie prudent.

Prudent, precum aproape nimeni altul. În dările de seamă ale ședințelor din primele luni, numele lui Fouché lipsește cu desăvîrșire. În timp ce toți ceilalți se înghesuie, impetuoși și vanitoși, să ajungă la tribună, fac propuneri,

rostesc tirade, învinuindu-se și dușmănindu-se reciproc, deputatul de Nantes nu urcă, nici o singură dată, la acest pupitru înălțat. Vocea lui slabă îl împiedică să țină discursuri publice, aceasta este scuza pe care o invocă față de prietenii și electorii săi. Și cum toți ceilalți își iau unul altuia cuvîntul din gură, avizi și nerăbdători, tăcerea acestui bărbat aparent modest nu poate să stîrnească decît simpatie.

Dar, în realitate, modestia lui nu este decît calcul. Fostul fizician trasează, mai întîi, paralelogramul forțelor, observă lucrurile și ezită înainte de a lua poziție, văzînd că balanța nu contenește să joace. Prudent, își rezervă sufragiul hotărîtor pentru momentul în care balanța va începe să se încline definitiv într-o parte sau în cealaltă. Totul este să nu se uzeze prea devreme, să nu se angajeze prematur, totul este să nu se lege, cumva, pentru totdeauna! Căci nu s-a stabilit încă dacă Revoluția va merge înainte sau va da înapoi : ca un adevărat fiu de marinar, înainte de a sări pe spinarea valului, așteaptă, mai întîi, vîntul prielnic și își ține, pînă atunci, barca în port.

Și apoi, de pe cînd se afla încă la Arras, de pe cînd viețuia încă între ziduri de mănăstire, constatase cît de repede se pierde popularitatea în timpul unei revoluții, cît de repede se transformă strigătul popular de „Osanna“ în cel de „Răstigniți-l“. Toți sau aproape toți cei care se găseau în prim-plan în perioada Stărilor generale și a Adunării legislative sînt astăzi dați uitării sau urîți. Cadavrul lui Mirabeau, ieri încă la Panteon, a fost scos astăzi de acolo, în mod rușinos ; La Fayette, numai cu cîteva săptămîni în urmă sărbătorit triumfal ca părinte al patriei, este socotit astăzi un trădător ; Custine, Pétion, care, numai cu cîteva săptămîni în urmă, erau încă aclamați, se strecoară astăzi, cu teamă, în umbra activității publice. Nu, nu cumva să ieși la lumină prea devreme, nu cumva să te angajezi prea repede ; trebuie să-i lași mai întîi pe ceilalți să se epuizeze, să se consume ! Cu experiența sa timpurie, el știe că o revoluție nu aparține vreodată celui dintîi, celui care o începe, ci întotdeauna ultimului, celui care o termină și care și-o atribuie ca pe o pradă.

Iată de ce acest om isteț se ghemuiește cu bună-știință la întuneric. Se apropie de cei puternici, dar evită orice funcție publică, la vedere ; în loc de a face gălăgie de la tribună, în ziare, preferă să se facă ales în comitete și în comisii, acolo unde poți arunca, nevăzut fiind, o privire asupra împrejurărilor, căpăta o influență asupra evenimentelor, fără a fi controlat sau urît. Și într-adevăr, puterea sa de muncă tenace și expeditivă îl face iubit, iar invizibilitatea persoanei sale îl ferește de invidie. Din biroul lui poate să observe, nestingherit și în așteptare, cum tigrii montagnarzi și panterele girondine se sfîșie reciproc, cum marii pătimași, cum figurile dominante ale unui Vergniaud, Condorcet, Desmoulins, Danton, Marat și Robespierre își provoacă una alteia răni mortale. El se uită și așteaptă, căci știe prea bine : numai după ce pătimașii s-au distrus reciproc, vine timpul celor ce au știut să aștepte, celor înțelepți. Întotdeauna se va decide Fouché în mod definitiv numai după ce soarta unei bătălii va fi fost hotărîtă.

Toată viața, atitudinea lui Fouché a fost aceea de a sta în obscuritate. Să nu fie niciodată purtătorul vizibil al puterii și totuși s-o dețină, posedînd-o în întregime, să tragă toate sforile fără să poată fi tras vreodată la răspundere. Să se plaseze întotdeauna în spatele celui ce ocupă locul întîi, să se pitească îndărătul lui, să-l împingă înainte și, de îndată ce respectivul s-a încumetat să avanseze prea mult, să-l renege categoric în clipa hotărîtoare — acesta rămîne rolul preferat al lui Fouché. Și, ca desăvîrșit intrigant al scenei politice, joacă acest rol cu aceeași virtuozitate, deghizat sub douăzeci de travestiuri, în nenumărate episoade, sub republicani, sub regi și sub împărați.

Uneori i se ivește prilejul și totodată tentația de a-și asuma el însuși rolul principal, rolul de frunte pe scena evenimentelor mondiale. Este însă prea isteț pentru a-l dori în mod serios. Este co știent de chipul său urît și respingător, care nu-i deloc potrivit pentru medalii și embleme, pentru fast și popularitate și căruia nici o cunună de lauri pe frunte nu i-ar putea conferi ceva eroic. Își cunoaște vocea subțire și slabă care poate foarte bine șopti, insinua

și trezi bănuială, dar niciodată antrena mulțimea printr-o elocință înflăcărată. Se știe cel mai puternic în fața mesei de lucru, într-o încăpere închisă, în umbră. Acolo se simte cel mai capabil să pîndească și să exploreze, să observe și să convingă oamenii, să tragă sforile și să le încurce după aceea, el însuși rămînînd de nepătruns și insesizabil.

Esența secretului puterii lui Joseph Fouché este, de fapt, dorința neîntreruptă de a avea puterea, chiar suprema putere, dar, spre deosebire de cei mai mulți, conștiența posesiunii puterii însăși îi este de ajuns, fără să aibă nevoie de semnele exterioare și de veșmîntul acesteia. Fouché este ambițios în cel mai înalt grad, pînă la limita extremă, dar nu este însetat de glorie ; este ambițios, fără a fi vanitos. Ca un veritabil și autentic jucător cerebral, prețuiește numai componentele tensionale ale dominării, și nu însemnele acesteia. Mănunchiul de nuiele al lictorilor, sceptrul regal, coroana imperială n-are decît să le poarte liniștit un altul, fie el puternic sau un om de paie, toate acestea îi sînt indiferente ; îi cedează acestuia cu plăcere strălucirea și îndoielnica fericire a popularității. Lui îi ajunge să fie la curent cu faptele, să aibă influență asupra oamenilor, să-l conducă el în realitate pe aparentul conducător al lumii și, fără a-și implica propria-i persoană, să joace cel mai fascinant dintre toate jocurile, formidabilul joc al politicii. În timp ce toți ceilalți sînt angajați prin convingerile lor, prin spusele și acțiunile lor publice, el, care se ferește de lumină și care stă ascuns, rămîne liber în sinea sa și devine astfel polul constant în scurgerea continuă a evenimentelor. Girondinii sînt răsturnați, Fouché rămîne ; iacobinii sînt alungați, Fouché rămîne. Directorul, Consulatul, Imperiul, Regalitatea și din nou Imperiul dispar și se prăbușesc ; el continuă însă să rămînă, numai el, Fouché, grație rafinatei sale atitudini rezervate și cutezanței sale temerare de a fi cu totul lipsit de caracter, de a fi deplin și consecvent lipsit de convingeri.

Vine însă o zi în mersul general al Revoluției, una singură, care nu admite nici o ezitare, o zi în care fiecare trebuie să voteze prin da sau nu, cu bila albă sau cu cea

neagră, și anume ziua de 16 ianuarie 1793. Limba ceasornicului Revoluției arată miezul zilei, jumătatea drumului a fost străbătută, regalității i-a fost smulsă, bucată cu bucată, puterea. Dar, regele Ludovic al XVI-lea mai trăiește, ce-i drept, prizonier la Temple, dar trăiește. Nu s-a reușit (așa cum sperau moderații) să fie lăsat să fugă, nici (așa cum doreau, în secret, radicalii) să fie omorît de furia poporului, la asediul palatului. A fost umilit, i s-au luat libertatea, numele și rangul. Dar, prin simplul fapt că mai respiră, prin sîngele său ereditar, un rege, un nepot al lui Ludovic al XIV-lea, chiar dacă acum nu i se mai spune, cu dispreț, decît Ludovic Capet, continuă să reprezinte o primejdie pentru tînăra Republică. De aceea, după ce-l condamnă, la 15 ianuarie, Convenția pune întrebarea cu privire la pedeapsă, adică întrebarea : viața sau moartea. În zadar au nădăjduit nehotărîții, lașii, prudenții, oamenii asemenea lui Joseph Fouché că ar putea să evite, datorită votului secret, o luare de poziție deschisă și angajantă ; implacabil, Robespierre stăruie ca fiecare reprezentant al națiunii franceze să se pronunțe, în plină Adunare, pentru da sau pentru nu, pentru viață sau pentru moarte, ca poporul și posteritatea să știe despre fiecare cărui partid aparține, celor de dreapta sau celor de stînga, refluxului sau fluxului Revoluției.

La 15 ianuarie, poziția lui Fouché este însă întru totul limpede. Apartenența la girondini, dorința alegătorilor săi deosebit de moderați îl obligă să ceară îndurare pentru rege. Își întreabă prietenii, pe Condorcet în primul rînd, și își dă seama că ei înclină, în mod unanim, să evite o măsură atît de irevocabilă ca execuția regelui. Și, deoarece majoritatea este, principial, împotriva sentinței de moarte, Fouché se situează, bineînțeles, de partea ei. Numai cu o seară înainte, în seara zilei de 15 ianuarie, citește unui amic discursul pe care are de gînd să-l țină cu această ocazie și prin care vrea să-și motiveze cererea de clemență față de rege. Dacă te-ai așezat în banca moderaților, ești obligat să dai dovadă de moderație, și, întrucît majoritatea se ferește de orice radicalism, acesta este detestat și de Joseph Fouché, cel neîmpovărat de convingeri.

Dar, între acea seară de 15 ianuarie și dimineața de 16, se scurge o noapte neliniștită, agitată. Radicalii n-au stat cu brațele încrucișate ; ei au pus în mișcare puternica mașină a revoltei populare, pe care se pricep atît de admirabil s-o mînuiască. În cartierele periferice bubuie tunul de alarmă, prin bătaia tobelor secțiunile adună mase largi, toate acele batalioane dezordonate ale răscoalei la care apelează, întotdeauna, teroriștii rămași nevăzuți, spre a impune cu forța decizii politice, și pe care priceputul berar Santerre le pune în mișcare în cîteva ore, printr-o simplă apăsare cu degetul. Aceste batalioane de agitatori din cartierele periferice, formate din pescărese și din aventurieri sînt cunoscute încă de la triumfala luare cu asalt a Bastiliei, sînt bine cunoscute din clipa nenorocită a masacrelor din septembrie. Ori de cîte ori este vorba să fie străpuns digul legii, se stîrnește puternic acel gigantic val popular care, întotdeauna, tîrăște cu el totul, în mod irezistibil, în cele din urmă și pe cei pe care i-a scos la suprafață chiar din adîncurile lui.

Încă de la amiază, mase compacte înconjoară Școala de călărie și Tuileries : bărbați în cămăși, cu pieptul descoperit, cu sulițe amenințătoare în mîini, femei cu carmaniole de un roșu aprins, batjocorind și zbierînd, gărzi naționale și oameni de pe stradă. Printre ei, se înmulțesc instigatorii răscoalei : Fourier americanul, Guzmán spaniolul, Théroigne de Méricourt, această caricatură isterică a unei Ioane d'Arc. Cînd trec deputați bănuiți că vor vota pentru clemență, asupra lor se revarsă un potop de ocări ca din niște căldări cu lături ; împotriva reprezentanților poporului se ridică pumni, sînt proferate amenințări : intimidatorii folosesc toate mijloacele terorii și ale forței brutale spre a obține capul regelui retezat de secure.

Și această intimidare impresionează toate sufletele slabe. În această cenușie și timpurie seară de iarnă, înfricoșați, girondinii stau adunați la lumina pîlpîitoare a lumînărilor. Cei care, ieri încă, erau hotărîți să voteze împotriva morții regelui, pentru a evita războiul la cuțite cu întreaga Europă, sînt acum, sub teribila presiune a răscoalei populare, în mare majoritate neliniștiți și dezbinați. Seara tîrziu, se

trece, în cele din urmă, la apelul nominal ; printr-o ironie a sorţii, se nimereşte ca unul dintre primii strigaţi să fie tocmai şeful girondinilor, Vergniaud, oratorul altminteri atît de meridional, a cărui voce puternică răsună, de fiecare dată, ca bătaia unui ciocan în lambriurile rezonante de pe pereţi. Dar în această seară îi este teamă ca nu cumva, în calitate de conducător al republicanilor, să nu mai apară îndeajuns de republican, dacă îi lasă regelui viaţa. Şi acest bărbat, de obicei atît de vehement şi impetuos, urcă la tribună încet, greoi, cu capul său mare lăsat în jos ruşinat, şi pronunţă cu glas scăzut : *La mort,* moartea.

Cuvintele vibrează ca un diapazon în întreaga sală. Primul dintre girondini a dat înapoi. Cei mai mulţi din ceilalţi rămîn pe poziţie ; trei sute de votanţi din şapte sute se pronunţă pentru îndurare, deşi sînt conştienţi că, în condiţiile actuale, moderaţia politică cere de o mie de ori mai mult curaj decît o aparentă fermitate. Balanţa oscilează îndelung ; numai cîteva voturi ar putea fi hotărîtoare. În sfîrşit, este chemat deputatul de Nantes, Joseph Fouché, cel ce, încă ieri, îi asigura categoric pe prietenii săi că va apăra viaţa regelui printr-un discurs înflăcărat, cel ce, numai cu zece ore în urmă, părea a fi cel mai hotărît dintre toţi hotărîţii. Între timp însă, profesorul de matematică de altădată, bunul calculator Fouché, a numărat voturile şi a văzut că, în felul acesta, s-ar trezi în rîndurile taberei greşite, singura de partea căreia nu va trece cîndva : minoritatea. Aşadar, păşind fără zgomot, el urcă grăbit la tribună, iar de pe buzele sale livide abia dacă se aud cele două cuvinte : *La mort,* moartea.

Ducele de Otrante va pronunţa şi va scrie mai tîrziu o sută de mii de cuvinte pentru a scuza, ca o greşeală, aceste două cuvinte, care îl pecetluiesc pe el, Joseph Fouché, drept *régicide,* ucigaş de rege. Aceste două cuvinte au fost însă rostite public şi tipărite în *Moniteur,* ele nu pot fi şterse din istorie, rămînînd memorabile şi în istoria personală a vieţii sale. Căci ele constituie cea dintîi schimbare de atitudine publică a lui Joseph Fouché. În mod perfid, i-a lovit pe la spate pe amicii săi Condorcet şi Daunou, şi-a bătut joc de ei şi i-a înşelat. Dar aceştia nu

trebuie să se simtă rușinați în fața istoriei de ceea ce li s-a întîmplat, pentru că și alții, mai tari, Robespierre și Carnot, La Fayette, Barras și Napoleon, cei mai puternici pe vremea lor, vor împărtăși același destin, fiind, și ei, în ceasul dizgrației lor, trași pe sfoară de el.

În clipa aceasta însă, se dezvăluie, pentru prima oară, și o altă, o foarte marcată trăsătură de caracter a lui Joseph Fouché, și anume insolența lui. Ori de cîte ori părăsește un partid prin trădare, aceasta nu se petrece, vreodată, pe îndelete și cu prudență, el nu se strecoară pe ascuns din rîndurile acestuia. Ci, la lumina zilei, zîmbind rece, cu o dezinvoltură uluitoare și zdrobitoare trece de-a dreptul la adversarul de pînă atunci, adoptînd cuvintele și argumentele acestuia. Îl lasă complet indiferent ce vor crede și ce vor spune despre el tovarășii săi de partid de altădată, ce părere vor avea despre el masele și opinia publică. Un singur lucru prezintă importanță pentru el, acela de a sta mereu alături de învingător, nicicînd alături de cei învinși. În maniera fulger a acestei întorsături, în cinismul nemăsurat al metamorfozei caracterului său, el dă dovadă de un grad de aplomb care, fără să vrei, te amețește și te obligă la admirație. Îi sînt suficiente douăzeci și patru de ore, adesea numai o oră, ba chiar numai un minut, pentru a azvîrli steagul convingerii sale și a desfășura zgomotos un altul. El nu defilează cu o idee, ci merge cu timpul, și cu cît acesta se scurge mai repede, cu atît mai grăbit va alerga el după timp.

Știe că alegătorii săi din Nantes vor fi indignați cînd vor citi a doua zi în *Moniteur* despre votul lui. De aceea, este cazul să le-o ia înainte, și nu să-i convingă. Și cu acea îndrăzneală fulgerătoare, cu acea insolență care, în asemenea momente, îi conferă aproape o aparență de măreție, el nu așteaptă ca explozia de indignare să se producă, ci preîntîmpină atacul. Chiar a doua zi după scrutin, Fouché dă la tipar un manifest, în care proclamă, cu larmă, drept convingerea sa cea mai intimă ceea ce, de fapt, i-a fost inspirat doar de teama unei dizgrații parlamentare; nu vrea să lase timp alegătorilor săi să gîndească și să cîntă-

rească, vrînd, în schimb, să-i terorizeze și să-i intimideze printr-o brutalitate ce lovește pe neașteptate.

Marat și iacobinii cei mai înfocați nu ar fi în stare să scrie într-un stil mai însetat de sînge decît o face acest pînă-ieri-moderat cînd se adresează bravilor săi alegători burghezi : „Crimele tiranului au ieșit la suprafață și au umplut de revoltă toate inimile. Dacă nu-i va cădea cît mai repede capul de lovitura sabiei, toți briganzii și asasinii vor putea umbla cu fruntea sus, și ne-ar amenința haosul cel mai înspăimîntător. Timpul lucrează pentru noi și împotriva tuturor regilor de pe pămînt." Același om care, încă în ajun, ținea pregătit în buzunar un manifest, probabil tot atît de persuasiv, împotriva execuției, proclamă, astăzi, cu asemenea cuvinte, executarea regelui ca o necesitate inexorabilă.

În fond, abilul calculator și-a făcut bine socotelile. El însuși oportunist, cunoaște irezistibila forță de renegare pe care o are lașitatea ; știe că, în toate momentele politice în care acționează masele, cutezanța este numitorul decisiv al oricărui calcul. Și are dreptate : bravii burghezi conservatori se pleacă, temători, în fața acestui manifest îndrăzneț și neașteptat ; năuciți și jenați, se grăbesc să-și dea adeziunea la o hotărîre pe care, în sinea lor, nu o aprobă nici pe departe. Nimeni nu îndrăznește să se opună. Și, începînd din această zi, Joseph Fouché ține în mîini pîrghia dură și insensibilă cu ajutorul căreia va învinge cele mai dificile crize : disprețul pentru oameni.

Din ziua aceea de 16 ianuarie, Joseph Fouché, acest caracter de cameleon, va alege (deocamdată) culoarea roșie : moderatul devine, peste noapte, arhiradical și ultraterorist. Dintr-o săritură se găsește dincolo, în cealaltă tabără și, printre adversarii de altădată, se situează, imediat, în rîndurile aripei celei mai extreme, celei mai radicale a stîngii. Cu o repeziciune înspăimîntătoare, spiritul acesta rece, birocratul acesta lucid, adoptă jargonul sanguinar al susținătorilor terorii, numai ca să nu rămînă în urma celorlalți. Depune moțiuni severe împotriva emigranților, împotriva preoților ; instigă, tună, fulgeră, ucide prin cuvinte și gesturi. În fond, acum ar putea să redevină

prietenul lui Robespierre, luînd loc alături de el. Dar acestui bărbat plin de scrupule, incoruptibil şi de o rigiditate protestantă, nu-i plac renegaţii ; cu o neîncredere de două ori mai mare, el întoarce spatele transfugului, al cărui radicalism zgomotos îi este şi mai suspect decît nehotărîrea lui de dinainte.

Cu flerul lui ascuţit, Fouché simte pericolul unei asemenea supravegheri, intuieşte apropierea unor zile critice. Încă mai atîrnă furtuna deasupra Adunării, de pe acum se conturează la orizontul politic tragicele lupte dintre conducătorii Revoluţiei, dintre Danton şi Robespierre, dintre Hébert şi Desmoulins ; din nou ar trebui să ia o hotărîre, de data aceasta înăuntrul aripei radicale, iar lui Fouché nu-i place să-şi stabilească poziţia înainte ca profesiunea de credinţă să fie profitabilă şi ferită de primejdie. El ştie că, în epocile marcate de destin, există situaţii pe care un diplomat le stăpîneşte cel mai dibaci în măsura în care le evită. Iată de ce preferă să părăsească arena politică a Convenţiei în timpul încăierărilor, pentru a nu reveni decît după ce soarta luptei va fi fost decisă. Din fericire, pentru o asemenea retragere se iveşte acum un pretext onorabil, căci Convenţia alege două sute de delegaţi din sînul ei în scopul menţinerii ordinii în departamentele provinciale. Nesimţindu-se în largul său în atmosfera explozivă din sala de şedinţe, Fouché se străduieşte, fără întîrziere, să facă în aşa fel, încît să fie trimis ; şi, într-adevăr, este ales. Îi este îngăduit, astfel, un răgaz să răsufle. Între timp, n-au decît să se încaiere între ei, exterminîndu-se unul pe celălalt, pasionaţii n-au decît să pregătească locul pentru ambiţios ! Acum totul e să nu fie prezent, să nu ia poziţie de partea vreuneia din tabere ! Cîteva luni, cîteva săptămîni înseamnă mult într-o vreme în care orologiul lumii aleargă vertiginos. Cînd se va întoarce el, decizia va fi luată, şi atunci va putea să se alăture, liniştit şi fără riscuri, învingătorului, partidului său dintotdeauna : majoritatea.

Istoria provinciei în timpul Revoluţiei franceze este, în general, puţin luată în seamă. Toate relatările încre-

menesc parcă pe cadranul Parisului, unde nu este vizibilă decît schimbarea orei. Dar pendulul care reglează schimbarea orei are punctul de greutate în țară și în armată. Parisul nu reprezintă decît cuvîntul, inițiativa, impulsul — imensa țară însă, fapta și forța decisivă care continuă să acționeze.

Convenția a recunoscut la timp că ritmul Revoluției din marele oraș nu prea concordă cu acela din provincie : oamenii din sate, din cătune și din munți nu gîndesc atît de repede ca cei din capitală, ei absorb cu mult mai încet și mai prudent ideile și le prelucrează pe înțelesul lor propriu. Ceea ce în Convenție devine lege în decurs de o oră, nu se scurge decît lin, picătură cu picătură, pe întinsul țării, de cele mai dese ori gata falsificat și diluat de către funcționarii regaliști din provincie și de către cler, : oamenii vechii orînduiri. De aceea, departamentele rămîn, întotdeauna, istoric vorbind, cu o oră în urma Parisului. În timp ce în Convenție domină girondinii, țara mai votează încă pe regaliști ; cînd triumfă iacobinii, țara se apropie abia atunci de spiritul Girondei. Zadarnice toate decretele patetice, căci, pe atunci, cuvîntul tipărit nu-și făcea drum decît încet și nesigur pînă în Auvergne și Vandeea.

Acesta-i motivul pentru care Convenția hotărăște să trimită în provincie cuvîntul viu, sub forma lui activă, spre a înviora ritmul Revoluției în întreaga Franță și a ține în șah tempoul șovăitor și aproape contrarevoluționar al regiunilor. Ea alege, din sînul ei, două sute de deputați, chemați să-i reprezinte voința, dîndu-le puteri aproape nelimitate. Cine poartă eșarfa tricoloră și pălăria cu pană roșie este învestit cu drepturi dictatoriale. El poate percepe impozite, pronunța sentințe, recruta soldați, demite generali : nici o autoritate nu are voie să se opună celui ce, prin persoana sa sacră, simbolizează voința întregii Convenții naționale. Puterea lui este neîngrădită, ca și, odinioară, aceea a proconsulilor Romei, care aduceau, în toate țările subjugate, voința Senatului ; fiecare este un dictator, un stăpîn autocrat, ale cărui decizii sînt fără drept de apel și de contestație.

Teribilă este puterea acestor delegați aleși, dar tot atît de teribilă este și răspunderea lor. În cadrul districtului ce i-a fost atribuit, fiecare pare să fie un rege, un împărat, un autocrat absolut. Dar deasupra cefei fiecăruia lucește ghilotina, deoarece Comitetul salvării publice urmărește fiecare plîngere și pretinde, necruțător, fiecăruia să dea exact socoteală de gestiunea bănească pe care o mînuiește. Față de cel ce nu s-a dovedit destul de aspru, se va proceda cu asprime : după cum, cel ce se comportă prea furios trebuie să se aștepte, și el, la răzbunare. Cînd tendința este spre teroare, măsurile teroriste sînt cele mai indicate ; cînd balanța înclină spre blîndețe, acestea devin o greșeală. Aparent stăpîni ai unei țări întregi, ei sînt totuși, toți, slugile Comitetului salvării publice, supuși curentului fiecărei ore ; de aceea, ei se uită cu coada ochiului și trag cu urechea, încontinuu, înapoi spre Paris, pentru a-și pune la adăpost propria viață, în timp ce dispun de viața altora. Nu e o funcție ușoară cea pe care au primit-o. Exact ca generalii Revoluției în fața dușmanului, fiecare dintre ei își dă seama că numai un singur lucru îl poate scăpa de cuțitul lucitor al ghilotinei și dezvinovăți : reușita.

Ora cînd Fouché este delegat ca proconsul aparține radicalilor. Așa se explică de ce, în departamentul său, Loara inferioară, la Nantes, ca și la Nevers și Moulins, Fouché se comportă ca un radical furios. În maniera cea mai feroce, tună și fulgeră împotriva moderaților, inundă țara cu un tir rapid de proclamații, amenință bogătașii, șovăitorii, pasivii : prin constrîngere morală și concretă, recrutează din sate regimente întregi de voluntari, trimițîndu-le împotriva dușmanului. Cel puțin egal oricărui altuia dintre colegii săi în capacitatea de organizare, în sesizarea rapidă a situației, le este tuturor superior în ceea ce privește cutezanța cuvîntului.

Căci — acest lucru trebuie reținut — Joseph Fouché, spre deosebire de vestiții pionieri ai Revoluției, Robespierre și Danton, nu dă dovadă de prudență în chestiunea bisericii și a proprietății private, pe care aceștia le declaraseră, încă plini de respect, drept „inviolabile“, ci

stabilește, cu fermitate, un program de nuanță radical-socialistă și bolșevistă.

Cel dintîi manifest comunist clar al timpurilor moderne nu este, în realitate, cel cunoscut al lui Karl Marx, nici *Mesagerul rural din Hessa* al lui Georg Büchner, ci acea *Instruction* din Lyon, foarte puțin cunoscută și trecută intenționat cu vederea de istoriografia socialistă, care, deși semnată în comun de Collot d'Herbois și Fouché, a fost redactată, indubitabil, numai de Fouché. Acest document energic, care, prin revendicările sale, a luat-o înaintea epocii cu o sută de ani — unul dintre cele mai uimitoare acte scrise ale Revoluției — merită întru totul să fie scos la lumină : oricît ar fi de diminuată valoarea semnificației sale istorice prin aceea că viitorul duce de Otranto a renegat, mai tîrziu, cu desperare, ceea ce revendicase odinioară, pe cînd era simplul cetățean Joseph Fouché, această profesiune de credință a sa de atunci, văzută din punct de vedere pur cronologic, îl marchează drept primul socialist și comunist vădit al Revoluției. Nu Marat, nu Chaumette au formulat cele mai curajoase revendicări ale Revoluției franceze, ci Joseph Fouché, iar textul original pune în lumină, mai limpede decît orice altă descriere, profilul caracterului său care, de obicei, se refugiază mereu în penumbră.

Documentul *Instruction* începe neînfricat cu o declarație care statornicește infailibilitatea tuturor actelor de maximă îndrăzneală : „Orice este îngăduit celor ce acționează în spiritul Revoluției. Pentru un republican nu există alt pericol decît acela de a rămîne în urma legilor Republicii. Oricine le depășește, oricine țintește, în aparență, dincolo de ele, acelă, adeseori, nu a ajuns încă pînă la adevăratul țel. Atîta timp cît va mai exista o singură ființă nenorocită pe pămînt, libertatea va trebui să facă mereu și mereu noi pași înainte."

După acest preludiu energic și întrucîtva deja maximalist, Fouché definește spiritul revoluționar în felul următor : „Revoluția se face pentru popor ; dar să nu se înțeleagă prin aceasta clasa privilegiată prin bogățiile sale, care acaparează toate plăcerile vieții și toate bunurile

societății. Poporul înseamnă numai totalitatea cetățenilor francezi și, în primul rînd, acea imensă clasă a săracilor, care apără granițele patriei noastre și hrănesc societatea prin munca lor. Revoluția ar fi un monstru politic și moral, dacă nu s-ar îngriji decît de fericirea cîtorva sute de indivizi și ar lăsa să dăinuiască mizeria a douăzeci și patru de milioane de oameni. Ea ar fi, prin urmare, o jignitoare amăgire a omenirii, dacă s-ar vorbi permanent în numele egalității, în timp ce omul mai este despărțit de om prin asemenea enorme deosebiri în ceea ce privește prosperitatea."

După aceste cuvinte introductive, Fouché își dezvoltă teoria preferată, potrivit căreia omul bogat, acel *mauvais riche*, nu ar putea fi, vreodată, un adevărat revoluționar, un adevărat și sincer republican, și orice revoluție pur burgheză, care ar lăsa, așadar, să se mențină toate deosebirile de avere, ar urma necesarmente să degenereze iar, inevitabil, într-o nouă tiranie, „căci bogații s-ar considera tot ca fiind un alt soi de oameni". De aceea, Fouché cere poporului maximum de energie, precum și o revoluție completă, „integrală". „Nu vă amăgiți : pentru a fi cu adevărat republican, fiecare cetățean trebuie să treacă, în sinea lui, printr-o revoluție asemănătoare aceleia care a schimbat înfățișarea Franței. Nu trebuie să mai rămînă ceva comun între cei ce au fost supușii tiranilor și locuitorii unei țări libere ! Toate acțiunile, toate sentimentele, toate obiceiurile acestora trebuie, deci, să fie cu totul noi. Sînteți oprimați, de aceea trebuie să-i zdrobiți pe opresorii voștri ; sînteți sclavi ai superstițiilor bisericești, acum nu trebuie să mai aveți alt cult decît cel al libertății... Orice om căruia îi este străin acest entuziasm, care cunoaște alte bucurii și alte griji decît fericirea poporului, care își deschide sufletul unor interese reci, care calculează ce folòase îi aduc onoarea, poziția sau talentul, și se detașază, chiar și pentru o clipă, de binele general, orice om al cărui sînge nu clocotește numai la auzul cuvintelor : asuprire și opulență, orice om care varsă lacrimi de compasiune pentru un dușman al poporului și nu-și păstrează întreaga sensibilitate exclusiv pentru martirii

libertății, orice om de acest fel minte, dacă îndrăznește să se numească republican. N-au decît să părăsească țara noastră, căci, altminteri, vor fi recunoscuți, și sîngele lor murdar va îmbiba solul libertății. Republica nu vrea să mai aibă în sînul ei decît oameni liberi, fiind hotărîtă să-i stîrpească pe toți ceilalți, și nu recunoaște drept copii ai săi decît pe cei ce vor să trăiască, să lupte și să moară pentru ea." În alineatul al treilea al acestei *Instrucțiuni*, profesiunea de credință revoluționară devine, fățiș și fără înconjur, un manifest comunist (primul atît de clar în acel an 1793) : „Oricine posedă mai mult decît are nevoie urmează să contribuie la acest ajutor extraordinar, și această taxă trebuie să fie proporțională cu marile cerințe ale patriei ; astfel, va trebui să începeți prin a stabili, într-un chip larg și cu adevărat revoluționar, cît este obligat să depună fiecare în parte pentru cauza publică. Nu este vorba, în cazul acesta, de constatare matematică și nici de metoda timidă și șovăielnică care se aplică, de obicei, la fixarea contribuțiilor publice afișate : această măsură excepțională trebuie să poarte pecetea împrejurărilor. Procedați, prin urmare, în stil mare și curajos, luînd de la fiecare cetățean tot ce nu-i face trebuință, căci orice prisosește *(le superflu)* este o violare evidentă a drepturilor poporului. Căci ceea ce posedă un individ peste nevoile sale nu poate fi folosit de el altfel decît prin abuz. Lăsați-i, în consecință, doar ceea ce-i este absolut necesar, tot restul aparținînd, în timp de război, Republicii și armatelor sale."

Fouché subliniază, în mod expres, în manifest că această acțiune nu ar trebui să se limiteze numai la luarea banilor. „Toate obiectele, continuă el, care le prisosesc și care pot fi de folos apărătorilor patriei sînt cerute acum de patrie. Există, de pildă, oameni care dispun de un prisos de necrezut de albituri și cămăși, de prosoape și de încălțăminte. Toate aceste efecte trebuie să facă obiectul unor rechiziții cu caracter revoluționar." De asemenea, el cere, net, să se predea tezaurului național toate cantitățile de aur și de argint, *métaux vils et corrupteurs*, pe care un adevărat republican trebuie să le disprețuiască,

pentru ca „să fie marcate cu efigia Republicii şi, purificate prin foc, să folosească numai interesului obştesc. Pentru ca Republica să triumfe avem nevoie numai de oţel şi de fier". Întregul manifest se termină cu un apel teribil la lipsă de menajamente : „Vom face uz, cu toată severitatea, de autoritatea cu care am fost învestiţi, vom sancţiona drept intenţie răuvoitoare tot ceea ce, în alte împrejurări, este socotit, poate, neglijenţă, slăbiciune sau încetineală. Timpul jumătăţilor de măsură şi al cruţărilor a trecut. Ajutaţi-ne să dăm lovituri puternice, de nu, acestea vor cădea asupra voastră înşivă. Libertatea sau moartea ! Aveţi de ales."

Această scriere teoretică lasă să se prevadă practica lui Joseph Fouché ca proconsul. În departamentul Loarei inferioare, la Nantes, la Nevers şi Moulins, are curajul să lupte împotriva forţelor celor mai puternice ale Franţei, în faţa cărora pînă şi Robespierre şi Danton au bătut, prudent, în retragere : împotriva proprietăţii personale şi a bisericii. El acţionează rapid şi hotărît în sensul aşa-zisei *égalisation des fortunes,* prin inventarea a ceea ce el numeşte „Comitete filantropice", cărora oamenii avuţi urmează să le facă donaţii pretins benevole. Pentru a se face însă bine înţeles, el adaugă, de la bun început, blîndul avertisment că, „în cazul în care bogătaşul nu se foloseşte de dreptul său de a face iubit regimul libertăţii, Republica are dreptul să pună stăpînire pe averea sa". Nu admite nici un prisos şi extinde, energic, acest concept de *superflu.* „Republicanul nu are nevoie decît de fier, de pîine şi de un venit de patruzeci de scuzi." Fouché scoate caii din grajduri, făina din saci, îi face pe arendaşi să răspundă cu viaţa pentru respectarea obligaţiilor de livrare stabilite, instituie pîinea de timp de război, aceeaşi ca în primul război mondial, un singur fel de pîine pentru toţi, interzicînd orice patiserie albă de lux. În felul acesta, pune pe picioare, săptămînal, cinci mii de recruţi înzestraţi cu cai, încălţăminte, îmbrăcăminte şi puşti, obligă fabricile să lucreze, şi totul se supune energiei sale de fier. Banii curg sub formă de impozite, contribuţii şi donaţii, sub formă de livrări şi de prestaţii, şi, la capătul

a două luni de activitate, el scrie, mîndru, Convenției : *On rougit ici d'être riche* — „Aici te rușinezi să fii bogat". Ca să respecte adevărul, ar fi trebuit să spună : „Aici tremuri de frică să fii bogat".

Așa cum se manifestă ca radical și comunist, Joseph Fouché, milionarul duce de Ofrante de mai tîrziu, care se va lăsa, atunci, cununat pios a doua oară, la biserică, sub patronajul unui rege, se arată, acum, și drept cel mai feroce, drept cel mai pătimaș luptător împotriva creștinismului. „Acest cult ipocrit trebuie înlocuit cu credința în Republică și Morală", fulminează el în scrisoarea sa incendiară, și iată că, asemenea unui fulger care trăsnește, primele măsuri lovesc în biserici și catedrale. Lege după lege, decret după decret : „Nici un preot nu are voie să poarte veșmîntul sacerdotal în afara lăcașului religios". Preoților li se anulează orice privilegiu, deoarece „este timpul", argumentează el, „ca această castă orgolioasă să fie readusă la puritatea creștinismului primitiv și să reintre în clasa cetățenilor obișnuiți". În curînd, lui Joseph Fouché nu-i va mai ajunge să fie numai șeful forțelor militare, cel mai înalt funcționar al justiției, dictatorul nelimitat al administrației ; el își arogă și toate atribuțiile eclesiastice. Desființează celibatul, ordonă preoților ca, în decurs de o lună, să se căsătorească sau să adopte un copil, încheie și desface căsătorii în piața publică, se urcă la amvon (de unde au fost îndepărtate, cu grijă, toate crucile și chipurile religioase) și ține predici ateiste, în care neagă nemurirea și existența lui Dumnezeu. Este suprimată ceremonia creștină de înmormîntare, iar pe pietrele funerare se sapă, drept unică consolare, inscripția : „Moartea este un somn veșnic". La Nevers, acest nou papă introduce, pentru prima oară în țară, botezul civil, pentru fiica lui Fouché, căreia îi dă numele de „Nièvre", după cel al departamentului. Garda națională primește ordin să defileze, cu tobe și fanfară în frunte, și, în piața publică, fără vreo asistență bisericească, el însuși face botezul și dă numele copilului. La Moulins, Fouché traversează călare întregul oraș, în fruntea unui cortegiu, avînd în mînă

un ciocan cu care sfărîmă crucile, crucifixele, şi imaginile sfinţilor, aceste însemne „ruşinoase" ale fanatismului. Din mitrele preoţeşti şi antimisele prădate ridică un rug şi, în timp ce flăcările ţîşnesc orbitor, plebea dansează, jubilînd, în jurul acestui autodafeu ateist. Dar, să-şi verse mînia numai împotriva unor lucruri inerte, împotriva unor figuri în piatră lipsite de apărare şi a unor cruci fragile, ar fi însemnat pentru Fouché doar o izbîndă pe jumătate. Întreaga izbîndă nu o dobîndeşte decît atunci cînd, datorită elocvenţei sale, arhiepiscopul François Laurent îşi leapădă sutana şi îşi îmbracă boneta roşie, urmat, cu entuziasm, de treizeci de preoţi, o reuşită care se propagă ca un val de incendiu în întreaga Franţă. Trufaş, el se poate lăuda faţă de confraţii săi întru ateism, mai puţin energici decît el, de a fi strivit fanatismul şi de a fi stîrpit creştinismul, la fel ca şi bogăţia, în regiunea de sub conducerea lui.

S-ar putea crede că este vorba de actele unui scelerat, de pasiunea oarbă a unui fantast fanatic. Dar, în realitate, chiar şi în spatele unei pasiuni simulate, Joseph Fouché rămîne, întotdeauna, un om care calculează, întotdeauna un realist. El ştie că va avea de dat socoteală în faţa Convenţiei ; ştie, de asemenea, că, în acelaşi timp cu asignatele, frazele şi scrisorile patriotice şi-au pierdut de multă vreme valoarea şi că, pentru a trezi admiraţie, trebuie să găseşti valori metalice. De aceea, în vreme ce regimentele pe care le-a recrutat se îndreaptă spre frontieră, trimite la Paris tot ceea ce a rezultat din jefuirea de către el a bisericilor. Lăzi după lăzi sînt cărate în Convenţie, pline cu chivoturi de aur, cu sfeşnice din argint sfărîmate şi topite, cu crucifixe masive şi cu pietre preţioase scoase din monturile lor. El ştie prea bine că Republica are nevoie, înainte de toate, de bani ghiaţă şi el este primul, este singurul, care trimite, din provincie, o astfel de pradă grăitoare deputaţilor, care, în primul moment, sînt înmărmuriţi de această energie de un fel nou, pentru ca, apoi, s-o aclame prin aplauze furtunoase. Din această clipă, numele lui Fouché este rostit şi cunoscut în Convenţie ca acela al unui bărbat cu o energie de fier, al republicanului cel mai neînfricat şi cel mai violent din Republică.

Cînd, după îndeplinirea misiunilor ce i-au fost încredințate, Joseph Fouché își reia locul în Convenție, el nu mai este măruntul deputat necunoscut din 1792. Unui om care a pus pe picioare o armată de zece mii de recruți, care a stors din provincie o sută de mii de franci-aur, o mie două sute de livre în bani lichizi, o mie de lingouri de argint, fără a recurge, măcar o singură dată, la *rasoir national*, la ghilotină, Convenția, într-adevăr, nu-i poate refuza admirația *pour sa vigilence*, pentru „zelul său". Ultraiacobinul Chaumette publică un imn în cinstea faptelor sale. „Cetățeanul Fouché, scrie el, a înfăptuit minunile despre care am vorbit. A cinstit bătrînețea, a protejat pe cei slabi, a respectat pe cei nenorociți, a distrus fanatismul, a lichidat federalismul. A dat un nou avînt producției de fier, a arestat suspecții, a pedepsit exemplar orice crimă, a urmărit și a băgat la închisoare exploatatorii." Un an după ce luase loc, prudent și șovăitor, pe banca moderaților, Fouché este socotit drept cel mai radical dintre radicali, și, întrucît răscoala din Lyon reclamă, în această clipă, un bărbat energic, lipsit de menajamente și fără de scrupule, cine altul decît el ar putea apărea mai nimerit pentru a pune în practică cel mai teribil edict imaginat vreodată de această revoluție sau de oricare alta? „Serviciile pe care le-ai adus Revoluției pînă acum", decretează Convenția în cel mai pompos jargon al ei, „oferă garanții pentru cele pe care le vei mai aduce încă. Ție îți revine misiunea de a reaprinde, în Ville Affranchis (Lyon), făclia spiritului civic, care se stinge. Du revoluția pînă la sfîrșit, pune capăt războiului cu aristocrații, și fie ca ruinele, pe care această putere răsturnată ar vrea să le rezidească, să se dărîme peste ei și să-i strivească !"

Și, în această ipostază de răzbunător și de distructor, de *mitrailleur de Lyon*, Joseph Fouché, viitorul multimilionar, viitorul duce de Otrante, intră, acum, pentru prima dată, în istoria universală.

Capitolul al doilea

Cel denumit „mitrailleur de Lyon"

1793

Tocmai una din cele mai sîngeroase pagini din cartea Revoluției franceze, răscoala din Lyon, este arareori cercetată. Și aceasta, deși, în aproape nici un alt oraș, nici măcar la Paris, contrastul social nu s-a conturat atît de pronunțat ca în cel dintîi oraș industrial al Franței — pe atunci încă țară de mic-burghezi și cultivatori —, ca în orașul-patrie a fabricilor de mătase. În toiul Revoluției încă burgheze din 1792, muncitorii formează, acolo, pentru prima oară în mod vădit, o masă proletară net delimitată de categoria proprietarilor de întreprinderi pătrunsă de spirit regalist și capitalist. Nici o mirare că tocmai pe acest teren atît de fierbinte conflictul va lua formele cele mai sîngeroase și mai fanatice, atît din partea reacțiunii, cît și din partea revoluției.

Adepții partidului iacobin, mulțimile de muncitori și de șomeri se grupează în jurul unuia din acei oameni deosebiți pe care orice răsturnare istorică îi scoate subit la suprafață, în jurul unuia dintre acei oameni absolut curați și idealiști, dar care, cu credința lor, pricinuiesc mai mult rău și, cu idealismul lor, fac să curgă mai mult sînge decît politicienii realiști cei mai brutali și teroriștii cei mai feroci. Așa se întîmplă întotdeauna, ca tocmai omul cu credința pură, omul religios, extatic, reformatorul arzînd de dorința de a îndrepta lumea să fie acela care, cu cele mai nobile intenții, să împingă la ucideri și nenorociri pe care el însuși le detestă. La Lyon, acest om se chema Chalier, un preot răspopit, un fost negustor, pentru care

Revoluția devenise un nou creștinism, autenticul, adevăratul creștinism, la care a aderat cu o dragoste superstițioasă, gata de sacrificiu de sine. Pentru acest cititor pasionat al lui Jean-Jacques Rousseau, ridicarea omenirii la rațiune și egalitate înseamnă că împărăția milenară a și pogorît pe pămînt; dragostea lui fierbinte și fanatică pentru oameni vede tocmai în incendiul universal aurora unei umanități noi, nepieritoare. Un visător înduioșător: cînd cade Bastilia, el ia un bolovan de piatră din zidul fortăreței și-l cară cu mîinile goale, timp de șase zile și șase nopți, cît durează drumul pe jos de la Paris la Lyon, unde clădește din el un altar. Îl venerează ca pe un Dumnezeu, ca pe o nouă Pitia, pe Marat, acest înfierbîntat și clocotitor autor de pamflete. Îi învață pe de rost cuvîntul rostit și pe cel scris și înflăcărează, ca nimeni altul, muncitorimea din Lyon, prin cuvîntările sale mistice și puerile. Instinctiv, poporul simte la el o ardentă și compătimitoare dragoste de oameni, iar reacționarii din Lyon simt, la rîndul lor, că tocmai un asemenea om, atît de curat, condus numai de spirit, posedat pînă la demență de această dragoste a sa pentru oameni este și mai primejdios decît cei mai zgomotoși agitatori iacobini. Spre el se îndreaptă toată dragostea, și tot împotriva lui se adună toată ura. Și, cînd se arată semnele primei răscoale din oraș, reacționarii îl aruncă în închisoare ca instigator pe acest fantast neurastenic și nițel ridicol. Cu greu, folosind o scrisoare falsificată, ticluiesc, după aceea, o învinuire împotriva lui, și este condamnat la moarte, ca un avertisment pentru ceilalți radicali și ca o provocare împotriva Convenției de la Paris.

Aceasta, indignată, trimite în zadar la Lyon mesager după mesager, pentru a-l salva pe Chalier. Somează, formulează pretenții, proferă amenințări față de municipalitatea nesupusă. Dar, cu atît mai hotărît, acum, să-și arate, în sfîrșit, colții adepților terorii din Paris, consiliul municipal din Lyon respinge, în mod suveran, orice obiecție. Fără voia lor, au trebuit să accepte, odinioară, să li se trimită lor instrumentul terorii, ghilotina, pe care ei au lăsat-o să ruginească, nefolosită, într-un hambar; de

aceea, vor să dea acum o lecție avocaților sistemului spaimei, încercînd prima oară instrumentul pretins uman al Revoluției pe un revoluționar. Și pentru că mașina nu mai fusese încercată, executarea lui Chalier se transformă, datorită neîndemînării călăului, într-un supliciu oribil și infam. De trei ori cade cuțitul neascuțit, fără a despica vertebra din ceafa condamnatului. Poporul urmărește, îngrozit, cum se chircește trupul legat, inundat în sînge, încă viu al conducătorului său sub această tortură abominabilă, pînă cînd, în cele din urmă, cu o lovitură de sabie miloasă, călăul separă de trunchi capul nenorocitului.

Dar acest cap schingiuit, de trei ori spintecat cu barda, va deveni, în curînd, un paladiu al răzbunării pentru Revoluție și un cap de Meduză pentru ucigașii săi.

La aflarea știrii despre această crimă, Convenția tresare speriată. Cum se poate ? Un oraș francez îndrăznește singur să desfidă pe față Adunarea națională ? O asemenea provocare neobrăzată trebuie înăbușită, neîntîrziat, în sînge. Numai că și Consiliul din Lyon își dă seama la ce se poate aștepta acum. El trece, deschis, de la răzvrătire împotriva Adunării naționale la rebeliune ; adună trupe și pune în stare de funcțiune instalațiile de apărare împotriva unor concetățeni, împotriva unor francezi, înfruntînd fățiș armata republicană. De aici încolo, armele vor decide între Lyon și Paris, între reacțiune și revoluție.

În mod logic, un război civil apare, în clipa aceasta, ca o sinucidere pentru tînăra Republică. Căci niciodată situația ei nu a fost mai în pericol, mai desperată, mai lipsită de perspectivă. Englezii au luat Toulonul, au capturat flota și arsenalul ; ei amenință acum Dunkerque, în timp ce, concomitent, prusienii și austriecii înaintează pe Rin și în Ardeni, iar întreaga Vandee este în flăcări. Războiul și răscoala zguduie Republica de la un capăt la altul al Franței. Dar, totodată, acestea sînt zilele adevărat eroice ale Convenției franceze. Conduși de un instinct sinistru, fatidic, care le sugerează că cea mai bună metodă de a învinge pericolul este să-i ieși în cale, conducătorii resping, după moartea lui Chalier, orice înțelegere cu călăii acestuia.

Potius mori quam foedari, mai bine să pieri decît să pactizezi, mai bine încă un război care s-ar adăuga la celelalte șapte, decît o pace care ar însemna slăbiciune. Și acest elan irezistibil al desperării, această pasiune ilogică și înverșunată a salvat, în clipa pericolului cel mai acut, Revoluția franceză, așa cum se va întîmpla, mai tîrziu, cu Revoluția rusă (amenințată, și ea, simultan, din vest, din est, din nord și din sud, de către englezi și mercenarii întregii lumi și, dinăuntru, de legiunile lui Wrangel, Denikin și Kolceak). Nu ajută la nimic că burghezia înfricoșată din Lyon se aruncă acum deschis în brațele regaliștilor, încredințîndu-și trupele unui general al regelui — din curțile țărănești și din periferii aflueazä soldați proletari, și, la 9 octombrie, a doua capitală răsculată a Franței este luată cu asalt de către trupele republicane. Aceasta este, poate, ziua cea mai măreață a Revoluției franceze. În sala Convenției, cînd președintele se ridică solemn de la locul său și anunță capitularea definitivă a Lyonului, deputații sar de pe scaune, jubilează și se îmbrățișează : pentru un moment, totul arată ca și cum orice discordie ar fi dispărut. Republica este salvată, acesta este un exemplu strălucit, dat întregii țări și lumii întregi, de forța irezistibilă, de puterea de mînie și de capacitatea de șoc ale armatei populare republicane. Dar iată că, în mod fatal, sentimentul de mîndrie pentru curajul avut îmboldește învingătorii la o aroganță, la o dorință nestăvilită și tragică de a transforma, imediat, acest triumf în teroare. Răzbunarea împotriva învinșilor trebuie să fie acum teribilă, așa cum a fost și elanul pentru victorie. „Trebuie dat un exemplu care să arate că Republica franceză, că tînăra Revoluție pedepsește în modul cel mai sever pe cei ce s-au ridicat împotriva steagului tricolor." Și astfel, Convenția, avocatul umanității, se dezonorează în fața lumii întregi printr-un decret, pentru care Barbarossa, cu hunica sa distrugere a Milanului, și califii au furnizat cel dintîi etalon din istorie. La 12 octombrie, președintele Convenției desfășoară acea foaie cumplită care conține nici mai mult, nici mai puțin decît propunerea ca a doua capitală a Franței să fie distrusă. Acest decret, foarte puțin cunoscut, sună textual:

„Art. 1. La propunerea Comitetului Salvării publice, Convenţia naţională numeşte o comisie extraordinară, compusă din cinci membri, spre a pedepsi, fără întîrziere, cu mijloace militare, contrarevoluţia din Lyon.

Art. 2. Toţi locuitorii Lyonului vor fi dezarmaţi, şi armele lor vor fi predate apărătorilor Republicii.

Art. 3. O parte din acestea va fi înmînată patrioţilor care au fost oprimaţi de bogătaşi şi de contrarevoluţionari.

Art. 4. Oraşul Lyon va fi distrus. Orice clădire care a fost locuită de bogătaşi urmează a fi dărîmată ; nu vor rămîne în picioare decît casele sărmanilor, locuinţele patrioţilor ucişi sau proscrişi, edificiile industriale şi acelea care servesc unor scopuri de binefacere şi educative.

Art. 5. Numele de Lyon va fi şters de pe lista oraşelor Republicii. De aici înainte, totalitatea clădirilor rămase va purta numele de *Ville-Affranchie*.

Art. 6. Pe ruinele Lyonului, se va ridica o columnă care va sta mărturie posterităţii despre crimele şi despre pedepsirea oraşului regalist, purtînd inscripţia : «Lyon a pornit război împotriva libertăţii — Lyon nu mai există».“

Nimeni nu îndrăzneşte să protesteze împotriva acestei propuneri smintite de a transforma al doilea oraş mare al Franţei într-un morman de dărîmături. De mult a dispărut curajul din Convenţia franceză, de cînd cuţitul ghilotinei luceşte, ameninţător, deasupra capetelor tuturor celor care încearcă să rostească, chiar şi în şoaptă, cuvintele „clemenţă“ sau „compasiune“. Intimidată de propriile ei temeri, Convenţia încuviinţează, unanim, acest act de vandalism, şi Couthon, prietenul lui Robespierre, este însărcinat cu aducerea lui la îndeplinire.

Couthon, predecesorul lui Fouché, realizează repede că este o nebunie şi aproape o sinucidere ca, de dragul unui gest care să bage spaima în alţii, să distrugi în chip nesăbuit cel mai mare oraş industrial din Franţa, şi încă şi monumentele sale artistice. Şi, din prima clipă, este hotărît, în forul său interior, să saboteze această misiune. Dar asta presupunea o simulare abilă. De aceea, Couthon

maschează intenția sa tainică de a cruța Lyonul prin șiretlicul dilatoriu, constînd în a lăuda mai întîi, cu exaltare, decretul nebunesc prin care se ordona distrugerea totală.

„Cetățeni camarazi, spune el, cu glas răspicat, lectura decretului Convenției ne-a copleșit de admirație. Da, este necesar ca acest oraș să fie distrus, servind ca exemplu tuturor celorlalte care ar putea cuteza să se ridice împotriva patriei. Dintre toate măsurile cuprinzătoare și riguroase luate pînă acum de Convenție, numai una singură ne-a scăpat încă din vedere: și anume, aceea a distrugerii totale... Dar fiți liniștiți, cetățeni camarazi, și asigurați Convenția că principiile ei sînt și ale noastre și că decretele sale vor fi îndeplinite cuvînt cu cuvînt." Totuși, cel care își salută misiunea cu asemenea cuvinte entuziaste nici nu se gîndește, în realitate, s-o execute, ci se mulțumește, doar, cu luarea unor măsuri teatrale. Cu ambele picioare paralizate din tinerețe, dar intelectualmente înzestrat cu o fermitate neclintită, el se lasă purtat într-o litieră în piața publică din Lyon, de unde indică, simbolic, lovindu-le cu un ciocan de argint, casele destinate a fi dărîmate și anunță instituirea unor tribunale însărcinate să exercite o răzbunare feroce. Spiritele cele mai înfierbîntate sînt astfel potolite. Dar, practic, sub pretextul lipsei de muncitori, totul se limitează la trimiterea cîtorva femei și copii, care, de formă, dau cu cazmaua cîteva lovituri slabe în case, și nu se procedează decît la cîteva rare execuții. Orașul răsuflă ușurat, plăcut surprins de o asemenea blîndețe neașteptată, venită după declarații atît de amenințătoare. Dar și adepții terorii sînt vigilenți ; ei descoperă, încetul cu încetul, moderația lui Couthon și invită violent Convenția la violență. Craniul acoperit cu sînge și zdrobit al lui Chalier este dus la Paris ca o relicvă, arătat Convenției cu un fast solemn și expus la Notre-Dame, cu intenția de a ațîța populația. Din ce în ce mai nerăbdători, ei lansează noi proteste împotriva lui Couthon, cunctatorul, pretinzînd că este prea delăsător, prea leneș, prea laș, pe scurt, că-i lipsește energia pentru a înfăptui o astfel de răzbunare exemplară, că ar fi necesar un revoluționar cu adevărat incapabil de menajamente, unul de

nădejde, unul autentic, care să nu se sperie de sînge și care să îndrăznească să meargă pînă la capăt, un bărbat de piatră. În cele din urmă, Convenția, cedînd în fața acestei plîngeri gălăgioase, trimite drept călăi, în năpăstuitul oraș, în locul molaticului Couthon, pe cei mai fermi dintre tribunii săi, pe vehementul Collot d'Herbois (despre care circulă legenda că, actor fiind, ar fi fost fluierat la Lyon, drept care era omul potrivit pentru a-i pedepsi pe acei burghezi) și, ca al doilea, pe cel mai radical dintre toți proconsulii, iacobinul și ultrateroristul de pomină, Joseph Fouché.

Acest Joseph Fouché, cel chemat așa peste noapte pentru o asemenea operă de ucidere, este el, oare, într-adevăr, un călău, un „băutor de sînge", cum erau denumiți, pe atunci, campionii terorii ? Judecînd după cuvintele lui, sigur că da. Aproape nici un alt proconsul nu s-a comportat, în provincia în care a fost trimis, de o manieră mai activă, mai energică, mai revoluționară, mai radicală, decît a făcut-o Joseph Fouché ; acesta a rechiziționat fără cruțare, a prădat bisericile, a scos averile din saci și a înăbușit orice rezistență. Însă — și aceasta îl definește foarte bine ! — el nu a făcut uz de teroare decît în vorbe, prin dispoziții și intimidări, căci, în toate acele săptămîni ale deplinei sale puteri la Nevers și la Clamecy, n-a curs o picătură de sînge. În timp ce, la Paris, ghilotina țăcăne ca o mașină de cusut, în timp ce, la Nantes, Carrier îneacă în Loara sute de suspecți, în timp ce întreaga țară răsună de împușcături, de asasinate și de vînătoare de oameni, Fouché n-are pe conștiință, în districtul său, o singură execuție politică. El cunoaște — acesta este laitmotivul psihologiei sale — lașitatea majorității oamenilor, el știe că un gest sălbatic și viguros de teroare te scutește, cel mai adesea, de a recurge la teroare însăși. Și cînd, mai tîrziu, în timpul înfloririi reacțiunii, toate provinciile se vor ridica pentru a aduce acuzații foștilor lor stăpîni, oamenii din departamentul lui nu vor putea invoca decît că el i-a amenințat permanent cu moartea, dar nimeni nu

va putea să-l învinuiască de o execuţie efectivă. Este clar, aşadar, că lui Fouché, pe care l-au destinat a fi călăul Lyonului, nu-i place deloc sîngele. Acest om rece, lipsit de sensibilitate, acest om calculat, acest om care face combinaţii cerebrale, mai curînd vulpe decît tigru, nu simte nevoia mirosului de sînge pentru excitarea nervilor săi. Se manifestă furtunos prin cuvinte şi ameninţări (fără o participare afectivă lăuntrică), dar nicicînd nu va pretinde efectiv execuţii din plăcerea de a ucide, din furia produsă de putere. Din instinct şi din abilitate (nu din umanitarism) respectă viaţa omului, atîta timp cît a sa proprie nu este în pericol ; nu va ameninţa niciodată zilele sau soarta unui om, atîta timp cît el însuşi nu va fi ameninţat în existenţa sau interesul său.

Iată una din tainele aproape tuturor revoluţiilor şi soarta tragică a conducătorilor lor : nu le place sîngele şi totuşi, prin forţa lucrurilor, sînt siliţi să-l facă să curgă. Desmoulins, stînd la masa lui de lucru, cere, făcînd spume la gură, instituirea unui tribunal pentru girondini ; dar cînd, după aceea, aude pronunţîndu-se, în sala de judecată, cuvîntul „moarte" împotriva celor douăzeci şi doi de bărbaţi pe care el însuşi îi tîrîse în faţa judecătorilor, se ridică brusc, palid ca un cadavru, începe să tremure şi, deznădăjduit, iese grăbit din sală : nu, nu asta a vrut el ! Robespierre, a cărui semnătură se găseşte pe mii de decrete fatale, combătuse, numai cu doi ani în urmă, în Adunarea consultativă, pedeapsa cu moartea şi stigmatizase războiul drept crimă ; Danton, deşi creatorul Tribunalului revoluţionar, a zbierat, cu sufletul răvăşit, aceste cuvinte desperate : „Mai bine să fii ghilotinat, decît să ghilotinezi tu". Şi Marat însuşi, care cere public, în ziarul său, trei sute de mii de capete, încearcă să salveze pe fiecare condamnat, de îndată ce acesta trebuie să-şi pună capul sub cuţitul ghilotinei. Toţi aceia care, ulterior, au fost înfăţişaţi ca nişte fiare setoase de sînge, ca nişte ucigaşi pătimaşi ce se îmbată de mirosul cadavrelor, toţi aceia detestă, în forul lor interior, orice execuţie, la fel ca Lenin şi conducătorii Revoluţiei ruse ; la început, ei nu vor decît să-i ţină în şah pe adversarii lor politici prin ameninţări

cu execuția, dar sămînța diabolică a uciderii încolțește, obligatoriu, în încuviințarea teoretică a uciderii. Vina revoluționarilor francezi nu este, deci, aceea de a se fi îmbătat de sînge, ci pur și simplu de cuvinte sîngeroase ; ei au comis nechibzuința de a crea un jargon sanguinar și de a-l folosi, tot timpul, într-un delir despre trădători și eșafod, avînd intenția numai de a înfierbînta poporul și de a-și dovedi lor înșiși propriul lor radicalism. Dar apoi, cînd poporul amețit, îmbătat și posedat de aceste cuvinte nesăbuite, incitatoare, cere să fie transformate în fapte „măsurile energice" care îi fuseseră prezentate ca necesare, conducătorii nu mai au curajul să se opună : ei trebuie să recurgă la ghilotină pentru a nu dezminți vorbăria lor despre ghilotină. Acțiunile lor trebuie să concorde imperios cu cuvintele lor demente, și, astfel, începe o înspăimîntătoare cursă, pentru că nimeni nu îndrăznește să rămînă în urma celuilalt în această vînătoare după adeziunea poporului. Conform legii implacabile a gravitației, o execuție o atrage pe cealaltă : ceea ce, la început, nu era decît un joc de cuvinte sîngeroase devine o suprasolicitare din ce în ce mai sălbatică de capete omenești. Mii de oameni sînt astfel sacrificați nu din plăcere, nici măcar din pasiune și, cu atît mai puțin, din fermitate, ci din lipsă de fermitate din partea politicienilor, a oamenilor aparținînd unui partid, care n-au curajul să se împotrivească poporului : în ultimă analiză, din lașitate. Din păcate, istoria universală nu este numai o istorie a curajului omenesc, așa cum este prezentată cel mai adesea, ci, în același timp, o istorie a lașității omenești, politica, nici ea, arta de a conduce opinia publică, cum se dorește cu orice preț să fie socotită, ci supunerea servilă a conducătorilor chiar în fața aceleiași instanțe pe care ei înșiși au creat-o și au orientat-o. Așa izbucnesc, întotdeauna, războaiele : dintr-un joc de cuvinte periculoase, din surexcitarea pasiunilor naționale. Așa se nasc crimele politice. Nici un viciu, nici o cruzime pe lume n-a provocat atîta vărsare de sînge ca lașitatea omenească. Dacă Joseph Fouché, deci, practică în masă măcelul la Lyon, el face aceasta nu din pasiune republicană (nici nu știe ce înseamnă vreo pasiune), ci

numai din teama să nu devină dezagreabil ca moderat. Numai că, în istorie, nu ideile sînt cele care hotărăsc, ci faptele, și va putea el să se apere mult și bine împotriva cuvîntului, numele lui va rămîne totuși stigmatizat cu epitetul de *mitrailleur de Lyon*. Și nici pelerina de duce nu va putea acoperi, mai tîrziu, urmele de sînge rămase pe mîinile lui.

La 7 noiembrie ajunge la Lyon Collot d'Herbois, și la 10, Joseph Fouché. Ei trec imediat la treabă. Dar actorul concediat și fostul preot, devenit asistentul lui, fac ca adevărata tragedie să fie precedată de o scurtă piesă satirică, cea mai provocatoare și cea mai nerușinată, poate, din toată Revoluția franceză : un fel de liturghie neagră la lumina zilei. Ceremonia funebră pentru martirul libertății, Chalier, constituie pretextul acestei orgii de exaltare ateistă. Ca prolog, la orele opt dimineața, toate bisericile sînt prădate de ultimele însemne religioase, crucifixele sînt smulse din altare, antimisele și odăjdiile sînt înhățate, după care, un imens cortegiu se strînge din întregul oraș, îndreptîndu-se spre piața Terreaux. Patru iacobini sosiți de la Paris poartă pe o litieră acoperită cu covoare tricolore bustul lui Chalier, împodobit de sus pînă jos cu flori; alături, o urnă care conține cenușa lui și, într-o mică colivie, un porumbel despre care se spune că l-ar fi consolat pe martir, în închisoare. Solemni și gravi, cei trei proconsuli pășesc în urma tărgii, în acest ritual religios de un soi nou, destinat să ateste, cu fast, în ochii populației din Lyon, divinitatea martirului întru libertate, a lui Chalier, *Dieu sauveur mort pour eux*[1]. Dar, această ceremonie, oricum dezgustătoare și patetică prin ea însăși, este degradată și de o rătăcire a bunului gust deosebit de penibilă și de stupidă : o ceată zgomotoasă, într-un dans indian, poartă în triumf vase liturgice, potire, anafornițe și imagini sfinte furate din biserici : în urma ei, tropăie un măgar, pe urechile căruia a fost îndesată artistic o mitră de episcop, și ea furată. De coada bietului măgăruș au fost atîrnate un crucifix și o Biblie — și astfel, în plină zi,

[1] Dumnezeu salvator mort pentru ei (n. tr.).

evanghelia se bălăbăne, atîrnată de coada unui măgar, în murdăria străzii, spre distracția unei plebe care urlă.

În sfîrșit, sunete războinice de trompetă fac să se oprească procesiunea. În marea piață, unde este înălțat un altar din iarba de pe cîmp, sînt așezate cu solemnitate bustul lui Chalier și urna, și cei trei reprezentanți ai poporului se înclină cu respect în fața noului sfînt. Artistul de profesie, Collot d'Herbois, ia primul cuvîntul ; după aceea, vorbește Fouché. El, care, în Convenție a știut să tacă cu atîta perseverență, și-a regăsit, dintr-o dată, graiul și, privind visător spre bustul din ipsos al lui Chalier, i se adresează exaltat : „Chalier, Chalier, tu nu mai ești ! Martir al libertății, tu ai fost sacrificat de scelerați, dar sîngele acestor criminali să fie singura jertfă ispășitoare care să liniștească manii tăi mîniați ! Chalier, Chalier, jurăm în fața chipului tău să-ți răzbunăm martiriul, și sîngele aristocraților să-ți servească drept tămîie." Cel de al treilea reprezentant al poporului este mai puțin vorbăreț decît viitorul aristocrat, viitorul duce de Otrante. El se limitează la a săruta, umil, fruntea bustului și la a face să răsune peste întreaga piață cuvintele : „Moarte aristocraților !"

După aceste trei acte solemne de venerație, este aprins un rug imens. Joseph Fouché, care, pînă nu de mult, purtase tonsură de preot, se uită grav, împreună cu cei doi colegi ai săi, la evanghelia care este desprinsă de coada măgarului și aruncată în foc, unde se transformă în fum, în mijlocul limbilor de foc alimentate de vraful de haine eclesiastice, de cărți de rugăciune, de ostii și de statui în lemn ale sfinților, după care, patrupedul cenușiu este pus să bea dintr-un potir sfînt, ca recompensă pentru serviciul său blasfematoriu ; și, după aceste demonstrații de prost gust, cei patru iacobini duc pe umerii lor bustul lui Chalier în biserică, unde este așezat, ceremonios, pe altar, în locul chipului lui Christos, făcut țăndări.

Pentru a perpetua amintirea acestei sărbători respectabile, în zilele următoare este bătută o medalie comemorativă specială. Ea este însă de negăsit astăzi, probabil pentru că ducele de Otrante de mai tîrziu a pus să se cumpere

toate exemplarele și le-a făcut dispărute, așa cum a procedat și cu cărțile care descriau, cu prea multă precizie, aceste grosolane acte de eroism din perioada sa ultraiacobină și ateistă. El însuși avea o memorie bună, dar ar fi fost din cale afară de incomod și de neplăcut, ulterior, pentru *Son Excellence Monseigneur le sénateur ministre* al unui rege preacreștin, ca și ceilalți să-și amintească sau să li se fi putut aminti liturghia neagră de la Lyon.

Oricît de respingător ar fi început această primă zi a lui Joseph Fouché la Lyon, ea nu prezintă totuși decît un teatru și o mascaradă fără noimă : încă nu a curs o picătură de sînge. Dar, începînd chiar de a doua zi, consulii devin inaccesibili, închizîndu-se într-o casă izolată, păzită de santinele înarmate, ca să nu intre vreun nechemat : poarta este baricadată, simbolic, în fața oricărei clemențe, oricărei rugăminți, oricărei indulgențe. Este creat un tribunal revoluționar, și scrisoarea trimisă Convenției de către Fouché și Collot anunță, periculos, ce teribilă noapte a Sfîntului Bartolomeu plănuiesc acești suverani populari : „Noi ne continuăm misiunea, scriu cei doi, cu energia unor republicani de caracter și nu vom coborî de la înălțimea la care ne-a așezat poporul, ca să ne ocupăm de interesele meschine ale cîtorva oameni mai mult sau mai puțin vinovați. Ne-am izolat de toți oamenii, fiindcă n-avem timp de pierdut, nici vreo favoare de acordat. Noi avem în față numai Republica, care ne ordonă să dăm un exemplu măreț, o lecție care țintește departe. Nu ascultăm decît strigătul poporului, care cere ca sîngele patrioților să fie răzbunat dintr-o dată, într-o manieră rapidă și înfricoșătoare, pentru ca omenirea să nu fie nevoită să-l mai vadă curgînd vreodată. Convinși că în acest oraș ticălos nu există alți nevinovați decît cei care au fost oprimați și aruncați în închisoare de către asasinii poporului, ne arătăm neîncrezători față de lacrimile de căință. Nimic nu va putea dezarma severitatea noastră. Trebuie să vă mărturisim, cetățeni colegi, că noi socotim indulgența ca o slăbiciune primejdioasă, în stare doar să reanime speranțe criminale, tocmai în momentul în care acestea trebuie risipite cu desăvîrșire. Indulgența manifestată față de un singur individ înseamnă indulgență acordată tuturor de

aceeași speță, ștergînd, prin aceasta, efectul justiției voastre. Demolările merg prea încet, nerăbdarea republicanilor reclamă mijloace mai rapide : numai explozia minelor și acțiunea distrugătoare a flăcărilor pot să exprime puterea poporului. Voința acestuia nu trebuie să fie stăvilită ca aceea a tiranilor, ea trebuie să aibă efectul unei furtuni."

Această furtună se dezlănțuie la 4 decembrie, conform programului, și ecoul său cumplit se propagă, cu repeziciune, în întreaga Franță. La ivirea zorilor, șaizeci de tineri sînt scoși din închisoare și legați doi cîte doi. Dar nu sînt duși spre ghilotină, care, după spusele lui Fouché, lucrează „prea încet", ci afară, pe cîmpul de la Brotteaux, dincolo de Ron. Două gropi paralele, săpate în grabă, permit victimelor să ghicească imediat ce soartă le așteaptă, iar tunurile, așezate la zece pași de ele, ce metodă va fi folosită pentru măcelul în masă. Acești oameni fără apărare sînt adunați laolaltă și legați într-un bloc de desperare omenească, care strigă, tremură de groază, urlă și se zbuciumă, opunînd o vană rezistență. O comandă — și, de la o distanță de la care nu poți scăpa de moarte, gurile tunurilor apropiate ca respirație, scuipă plumbul mărunțit peste ciorchinele de oameni înfiorați de spaimă. Firește, această primă salvă nu lichidează toate victimele, unora fiindu-le sfîșiat numai cîte un picior sau un braț, altora le-au plesnit doar intestinele, cîțiva au rămas chiar, din întîmplare, nevătămați. Dar, în timp ce sîngele se scurge deja în gropi, într-un șuvoi ce se lățește și se prelinge, călăreți cu săbii și pistoale în mîini se aruncă, la o a doua comandă, asupra victimelor încă ocolite, lovind și trăgînd din plin în această masă omenească, care se zbate, țipă și geme și este totuși neputincioasă să fugă, pînă cînd este înăbușit și ultimul horcăit. Drept răsplată pentru acest măcel, li se permite, apoi, călăilor, să scoată îmbrăcămintea și încălțămintea de pe cele șaizeci de cadavre, calde încă, înainte ca acestea să fie îngropate, goale și mutilate, în șanțuri.

Acesta este primul dintre vestitele tiruri de mitralii organizate de Joseph Fouché, viitorul ministru al regelui preacreștin, și, chiar a doua zi, o proclamație înflăcărată

se fălește trufașă cu cele întîmplate : „Reprezentanții poporului vor continua să fie insensibili în îndeplinirea misiunii ce le este încredințată ; poporul le-a pus în mînă fulgerul răzbunării sale, și ei nu-l vor părăsi înainte ca toți dușmanii libertății să fi fost distruși de el. Ei vor avea curajul de a trece peste lungi șiruri de morminte de conspiratori, pentru a răzbi, peste ruine, la fericirea națiunii și la înnoirea lumii." Încă în aceeași zi, acest deplorabil „curaj" este confirmat, din nou, în mod ucigaș, prin folosirea tunurilor de la Brotteaux și pe seama unei mase și mai numeroase. De data aceasta, este vorba de două sute zece vite de tăiere, mînate acolo afară cu mîinile legate la spate și culcate la pămînt, în cîteva minute, de plumbul tocat al proiectilelor de mitralii și de salvele infanteriei. Aceeași procedură, numai că, de astă dată, slugilor de măcelar le este ușurată treaba lor neplăcută, fiind scutite, după un masacru atît de ostenitor, să fie și groparii victimelor lor. Ce rost are să mai sapi gropi pentru acești netrebnici ? Li se scoate încălțămintea plină de sînge din picioarele crispate, și, după aceea, cadavrele goale, în unele cazuri încă zvîcninde, sînt aruncate pur și simplu în mormîntul curgător al Ronului.

Dar și pentru această oroare înspăimîntătoare, pe care o primesc cu dezgust toată țara și istoria universală, Joseph Fouché găsește o mantie liniștitoare țesută din cuvinte imnice ! Infectarea Ronului cu aceste cadavre goale o slăvește ca pe o faptă politică, fiindcă, plutind în jos pînă la Toulon, acestea vor purta mărturia palpabilă a nemiloasei și înspăimîntătoarei răzbunări republicane : „Este nevoie, scrie el, ca trupurile acoperite de sînge, aruncate de noi în Ron, să plutească de-a lungul ambelor maluri pînă la vărsarea rîului, pînă la infamul Toulon, pentru ca să ofere, explicit, privirii lașilor și cruzilor englezi tabloul spaimei și imaginea atotputerniciei poporului". La Lyon, firește, nu mai este necesară o asemenea mărturie explicită, căci acolo se succed execuțiile una după cealaltă, se sapă hecatombă după hecatombă. Fouché salută cu „lacrimi de bucurie" cucerirea Toulonului și, pentru a sărbători această zi, „trimite două sute de rebeli în fața te-

vilor de pușcă" în plus. Orice apel la îndurare rămîne zadarnic. Două femei, care imploraseră cu prea mult patos în fața tribunalului sîngeros să le fie eliberați bărbații, sînt expuse, legate fiind, lîngă ghilotină ; nimănui nu-i este permis nici măcar să se apropie de casa reprezentanților poporului ca să ceară o îmblînzire a pedepselor. Și cu cît mai sălbatic răpăie puștile, cu atît mai tare tună cuvintele proconsulilor : „Da, îndrăznim s-o spunem, noi am făcut să curgă mult sînge necurat, însă aceasta numai din umanitarism, din datorie... Nu vom lăsa din mînă trăznetul pe care ni l-ați dat decît atunci cînd voi, prin exprimarea voinței voastre, ne-o veți cere. Pînă atunci, vom continua, fără întrerupere, să ne doborîm dușmanii, să-i stîrpim în modul cel mai desăvîrșit, cel mai îngrozitor și cel mai rapid posibil."

Și o mie șase sute de execuții aduse la îndeplinire în cîteva săptămîni dovedesc că, de data aceasta, în mod excepțional, Joseph Fouché a spus adevărul.

Pe lîngă organizarea acestor măceluri și raportarea lor plină de autoîncîntare, Joseph Fouché și colegul său nu uită cealaltă misiune tristă primită din partea Convenției pe care o aveau de îndeplinit la Lyon. Încă din prima zi, se plîng la Paris că demolarea anterior ordonată s-a înfăptuit „prea încet" în timpul predecesorului lor : „Minarea va grăbi, acum, opera de distrugere, cei ce pun minele au și început să lucreze, și, în decurs de două zile, clădirile de la Bellecourt vor sări în aer". Aceste celebre fațade, începute sub Ludovic al XIV-lea, construite de un discipol al lui Mansart, fiind cele mai frumoase, sînt sortite să cadă primele. Locatarii acestor șiruri de case sînt izgoniți cu brutalitate, și sute de șomeri, bărbați și femei, fac una cu pămîntul, în cîteva săptămîni de distrugere fără rost, aceste superbe opere de artă. Nefericitul oraș răsună de suspine și de gemete, de lovituri de tun și de zgomotul prăbușirii construcțiilor ; în vreme ce Comitetul *de justice* abate oamenii, Comitetul *de démolition*, casele, Comitetul *des subsistences* efectuează, concomitent, fără a ține cont de ceva, rechiziționarea alimentelor, a pînzeturilor și a

obiectelor de valoare. Fiecare casă este scotocită din pivniță pînă în pod, în căutarea de oameni ascunși și de lucruri de preț dosite acolo, pretutindeni domnește teroarea celor doi bărbați, ei înșiși invizibili și inaccesibili, apărați de santinele, stînd ascunși într-o casă : Fouchet și Collot. Cele mai frumoase palate sînt gata distruse, închisorile pe jumătate golite, deși mereu reumplute pînă la refuz, magazinele, rămase goale, iar cîmpul de la Brotteaux este îmbibat de sîngele unei mii de oameni, cînd, în sfîrșit, cîțiva cetățeni curajoși (asta îi poate costa capul !) se hotărăsc să alerge la Paris și să remită Convenției o petiție, prin care cer să nu admită ca întregul oraș să fie făcut una cu pămîntul. Textul acestei cereri este, bineînțeles, foarte precaut, ba chiar servil ticluit, după cum și ei înșiși încep prin a face, în mod laș, o reverență, și prin a lăuda decretul redactat în stilul lui Erostrat, ca „părînd dictat de geniul senatului roman". După aceea însă, ei cer „clemență pentru căința sinceră, pentru slăbiciunea rătăcită, clemență — îndrăznim s-o spunem — pentru nevinovații greșit apreciați".

Dar consulii au fost înștiințați, la vreme, despre această învinuire mascată, și Collot d'Herbois, ca cel mai elocvent, fuge ca vîntul cu diligența spre Paris, pentru a para, la timp, lovitura. A doua zi, el are îndrăzneala ca, în Convenție și în fața iacobinilor, în loc să justifice execuțiile în masă, să le proslăvească, și încă drept o formă de „umanism". „Am vrut, spune el, să scutim omenirea de spectacolul cutremurător al prea multor execuții succesive, de aceea comisarii au hotărît lichidarea, dintr-o dată, într-o singură zi, a tuturor condamnaților și trădătorilor : această dorință a rezultat dintr-o autentică sensibilitate *(véritable sensibilité)*", iar în fața iacobinilor etalează un entuziasm și mai înflăcărat pentru noul sistem „umanitar". „Da, am doborît două sute de condamnați cu o singură salvă, și acum ni se face o vină din asta. Nu se înțelege, oare, că și aceasta n-a fost decît un act de moderație ? Dacă sînt înainte de a-i veni rîndul, pe cînd așa, douăzeci de trăghilotinați douăzeci, ultimul moare de douăzeci de ori dători au pierit toți împreună." Și, într-adevăr, aceste

fraze uzate, scoase la iuțeală din călimara plină de sînge a jargonului revoluționar, fac impresie, Convenția și iacobinii luînd drept bune explicațiile lui Collot și dînd, astfel, proconsulilor, mînă liberă pentru a continua execuțiile. În aceeași zi, Parisul sărbătorește depunerea lui Chalier la Panteon — cinste ce fusese acordată, pînă atunci, numai lui Jean-Jacques Rousseau și lui Marat — iar concubina sa primește, ca și aceea a lui Marat, o pensie. Prin aceasta, martirul este făcut, în mod public, un sfînt național, și orice act de violență al lui Fouché și al lui Collot, încuviințat ca o dreaptă răzbunare.

Fapt este că o anumită nesiguranță a pus totuși stăpînire pe cei doi, căci situația primejdioasă din Convenție, oscilarea între Danton și Robespierre, între moderație și teroare, reclamă cea mai mare prudență. De aceea, cei doi hotărăsc să-și împartă rolurile: Collot d'Herbois rămîne la Paris, pentru a urmări starea de spirit din Comitete și Convenție și a înăbuși dinainte, cu elocvența sa brutală, orice atac posibil, în timp ce continuarea masacrelor rămîne atribuită „energiei" lui Fouché. Este important de stabilit că, în acea perioadă, Joseph Fouché a fost stăpîn unic, absolut, deoarece, ulterior, el a încercat, în mod abil, să arunce toate actele de violență pe seama colegului său mai franc; faptele arată însă că, și în perioada cît el a stăpînit singur, coasa nu a lucrat mai puțin ucigător. Cincizeci și patru, șaizeci, o sută de oameni sînt zilnic mitraliați, și chiar și în absența lui Collot sînt dărîmate ziduri, sînt incendiate case, sînt golite închisorile datorită execuțiilor, iar Joseph Fouché continuă să vorbească și mai zgomotos despre faptele sale, cu înflăcărate și sîngeroase vorbe: „Sentințele acestui tribunal pot să insufle spaimă criminalului, dar ele liniștesc și consolează poporul care le dă ascultare și le aprobă. În mod greșit, se crede despre noi că am fi acordat vinovaților, măcar o singură dată, cinstea unei grațieri: nu am acordat nici una!"

Dar, cu totul pe neașteptate — ce să se fi întîmplat oare? — Fouché își schimbă tonul. Flerul său fin intuiește de la distanță că vîntul din Convenție trebuie să-și fi

schimbat, brusc, direcţia, căci, de la o vreme, sunetelor de tobă care însoţesc execuţiile nu le mai răspunde un ecou corespunzător. Prietenii săi iacobini, tovarăşii săi de idei ateiste, Hébert, Chaumette, Ronsin au devenit muţi dintr-o dată, muţi cu totul şi pentru totdeauna, deoarece necruţătoarea mînă a lui Robespierre i-a apucat, pe nepregătite, de beregată. Pendulînd, cu o constantă îndemînare, între preaviolenţi şi preaîngăduitori, făcîndu-şi drum lovind din coate ba în dreapta, ba în stînga, acest tigru moral s-a năpustit, subit, din întuneric, asupra ultraradicalilor. El a determinat chemarea în faţa Adunării, spre a da socoteală, a lui Carrier, care procedase tot atît de radical cu înecările la Nantes, precum Fouché cu împuşcările la Lyon ; prin intermediul geniului său rău, Saint-Just, el a determinat să fie trimis la ghilotină, la Strasbourg, ferocele Eulogius Schneider ; el a înfierat public drept o prostie şi a interzis, la Paris, spectacolele populare cu caracter ateist, asemănătoare celor aclamate de Fouché în provincie şi la Lyon. Şi, ca întotdeauna, deputaţii îngrijoraţi, îi urmează indicaţia, cu sfială şi docilitate.

Vechea temere îl năpădeşte pe Fouché : aceea de a nu se mai găsi de partea majorităţii. Teroriştii sînt răpuşi, la ce bun atunci să mai rămîi terorist ? Mai bine te raliezi urgent moderaţilor, lui Danton şi lui Desmoulins, care cer, acum, un „Tribunal al indulgenţei“, mai bine muţi urgent mantaua de pe un umăr pe celălalt după direcţia vîntului. Dintr-o dată, la 6 februarie, el ordonă încetarea tirului de mitraliere, şi numai cu ezitări îşi mai continuă activitatea ghilotina (despre care, în pamfletele sale, pretinsese că ar lucra prea încet) ; cel mult două, trei capete nenorocite pe zi, realmente un fleac în comparaţie cu precedentele serbări naţionale de pe cîmpul de la Brotteaux. În schimb, Fouché îşi îndreaptă, brusc, întreaga energie împotriva radicalilor, împotriva organizatorilor serbărilor de el iniţiate şi executanţilor propriilor sale ordine ; dintr-un Saul revoluţionar devine, rapid, un Paul uman. Plonjează de-a dreptul în partea opusă, îi denumeşte pe prietenii lui Chalier o „tabără de anarhişti şi de răsculaţi“, dizolvă, subit, una sau două duzini de comitete revoluţionare. Şi iată că acum se petrece ceva foarte ciudat : populaţia in-

timidată, speriată de moartea Lyonului vede, deodată, în eroul mitralierilor, în Fouché, pe salvatorul său. La rîndul lor, revoluționarii din Lyon redactează, din nou, una după alta, scrisori pline de furie pentru a-l învinovăți de moliciune, de trădare și de „oprimare a patrioților".

Aceste îndrăznețe schimbări la față, aceste arogante treceri în tabăra adversă, operate la lumina zilei, aceste refugii la învingător, toate constituie secretul lui Fouché în timpul luptei. Numai ele i-au salvat viața. El a mizat pe ambele culori. Dacă va fi acuzat acum, la Paris, de îngăduință excesivă, se va putea prevala de miile de morminte și de șirurile de case distruse la Lyon. Dacă, dimpotrivă, va fi acuzat de a fi fost un ucigaș, va putea invoca acuzațiile iacobinilor care îl învinuiesc de *modérantisme,* de moderația sa mult prea largă. După cum bate vîntul, el poate scoate din buzunarul drept o dovadă a neîndurării sale și, din cel stîng, una a umanismului său, el se poate prezenta, deopotrivă, drept călăul sau drept salvatorul Lyonului. Și, realmente, datorită acestui truc dibaci ca de scamator, i-a și mers, mai tîrziu, să-i arunce în circă colegului său, mai franc și mai consecvent, Collot d'Herbois, întreaga răspundere pentru masacre. Dar numai posteritatea se va lăsa înșelată de el : la Paris, veghează, implacabil, Robespierre, adversarul său, care nu-i poate ierta că l-a izgonit din Lyon pe omul său de încredere, Couthon. Îl cunoaște din Convenție pe acest om cu două fețe și, incoruptibil, urmărește toate metamorfozele și manevrele lui Fouché, care, acum, se grăbește să-și găsească un adăpost împotriva furtunii. Și suspiciunea lui Robespierre are gheare de fier : de ele nu poți scăpa. La 12 germinal, el smulge Comitetului salvării publice decretul amenințător pentru Fouché, prin care i se cere să vină, neîntîrziat, la Paris, pentru a răspunde de cele întîmplate la Lyon. Cel ce, timp de trei luni, prezidase cu cruzime un tribunal este nevoit, acum, să se prezinte el însuși înaintea unui tribunal.

Înaintea unui tribunal, de ce oare ? Pentru că a procedat la masacrarea a două mii de francezi în decurs de trei luni ? În calitate de coleg al lui Carrier și al celorlalți

călăi în stil mare, s-ar putea crede. Abia acum se dovedește însă genialitatea politică a acestei ultime schimbări la față de o uluitoare insolență a lui Fouché : nu, el trebuie să se justifice pentru oprimarea radicalei *Société populaire,* pentru urmărirea patrioților iacobini. Acest *mitrailleur de Lyon,* executorul a două mii de victime, este acuzat — farsă de neuitat a istoriei ! — de cel mai nobil delict cunoscut de omenire : excesul de umanism.

Capitolul al treilea

Lupta cu Robespierre

1794

La 3 aprilie află Joseph Fouché că este chemat la Paris de Comitetul salvării publice, pentru a-și justifica faptele ; la 5 aprilie, se urcă în diligență. Șaisprezece lovituri înăbușite însoțesc plecarea sa, șaisprezece declicuri ale ghilotinei, care își îndeplinește, pentru ultima oară din ordinul său, apriga sa îndatorire. Pînă și în această zi sînt pronunțate, în grabă, două ultime condamnări, două condamnări foarte bizare, căci cine sînt, de fapt, cei doi întîrziați ai marelui masacru care urmează să-și scuipe capetele în coș (după joviala expresie din vremea aceea) ? Nimeni alții decît călăul din Lyon și ajutorul său. Tocmai aceia care, din ordinul reacțiunii, i-au ghilotinat pe Chalier și pe prietenii săi și care, apoi, din ordinul Revoluției, au ghilotinat, cu sînge rece, sute de reacționari — chiar ei trebuie să-și pună acum capul sub cuțit. Nici cu cea mai mare bunăvoință nu se poate desluși limpede din dosarele juridice ce crimă li se impută ; după toate probabilitățile, ei sînt sacrificați numai pentru a nu putea să povestească prea multe despre Lyon urmașilor lui Fouché și posterității. Morții se pricep cel mai bine să tacă.

După ce se termină și asta, trăsura pornește. În drum spre Paris, Fouché are tot felul de lucruri la care să se gîndească. Oricum, se poate consola cu gîndul că nimic nu-i încă pierdut ; are, doar, cîțiva prieteni influenți în Convenție, îndeosebi pe marele adversar al lui Robespierre, Danton : poate va izbuti totuși să-l țină în șah pe acel om de temut. De unde să bănuiască el, Fouché, că, în

aceste ore fatidice ale Revoluției, evenimentele se rostogolesc unul după altul mult mai repede decît se învîrtesc roțile unei diligențe poștale pe drumul de la Lyon la Paris ? Că, de două zile, prietenul său intim, Chaumette, este în închisoare, că, în ajun, imensul cap leonin al lui Danton fusese împins de Robespierre sub cuțitul ghilotinei ; că, în această zi chiar, Condorcet, conducătorul spiritual al dreptei, rătăcește flămînd prin împrejurimile Parisului și, mîine, se va otrăvi, pentru a scăpa de judecată ? Pe toți aceștia i-a doborît un singur bărbat, și tocmai acest singur bărbat, Robespierre, este adversarul său politic cel mai îndîrjit. Sosit la Paris abia în seara zilei de opt, află întreaga dimensiune a primejdiei, spre hăul căreia a alergat. Numai Dumnezeu știe cît de puțin va fi dormit proconsulul Joseph Fouché în această primă noapte a sa la Paris.

Chiar în dimineața zilei următoare, Fouché se duce la Convenție, unde așteaptă, cu nerăbdare, deschiderea ședinței. Dar, lucru neobișnuit, enorma sală nu vrea defel să se umple ; jumătate, ba chiar mai mult de jumătate din locuri continuă să rămînă neocupate. Clar : un număr de deputați trebuie să fie trimis în misiune sau reținut în altă parte, și totuși, ce gol se cască acolo, la dreapta, unde altădată ședeau conducătorii, girondinii, minunații oratori ai Revoluției ! Unde au dispărut ? Cei douăzeci și doi cei mai îndrăzneți, Vergniaud, Brissot, Pétion și-au sfîrșit zilele pe eșafod sau prin sinucidere, ori au fost sfîșiați de lupi în timp ce fugeau. Șaizeci și trei dintre prietenii lor, care au cutezat să-i apere, au fost proscriși de către majoritate — Robespierre s-a debarasat, dintr-o singură lovitură înfricoșătoare, de o sută dintre adversarii săi de dreapta. Nu mai puțin energic a izbit pumnul său în propriile sale rînduri de pe „Munte". Danton, Desmoulins, Chabot, Hébert, Fabre d'Eglantine, Chaunette și încă alte două duzini, toți cei care s-au ridicat împotriva voinței sale, împotriva vanității sale dogmatice au fost azvîrliți de el pînă în adîncul gropii de var.

Pe toți i-a înlăturat acest om șters, acest bărbat mărunt și slab, cu fața de un galben pămîntiu, cu fruntea îngustă

și teșită, cu ochii mici, miopi, apoși, omul insignifiant, care a fost eclipsat multă vreme de siluetele impunătoare ale predecesorilor săi. Dar secera timpului i-a croit lui calea : de cînd au fost suprimați Mirabeau, Marat, Danton, Desmoulins, Vergniaud, Condorcet, adică tribunul, agitatorul, conducătorul, scriitorul, oratorul și gînditorul tinerei Republici, el singur întruchipează totul, pe al ei *Pontifex maximus*, dictator și triumfător. Fouché își privește cu neliniște vrăjmașul; în jurul căruia se înghesuie, acum, cu un respect ostentativ, toți deputații servili, și care acceptă, cu un calm imperturbabil, să i se prezinte omagiile ; prins în „Virtutea" sa ca, într-o cuirasă, inaccesibil, impenetrabil. Incoruptibilul scrutează arena cu privirea sa mioapă, cu conștiința semeață că de aici încolo nimeni nu va mai îndrăzni să se opună voinței sale.

Și totuși, unul îndrăznește. Unul care nu mai are nimic de pierdut, Joseph Fouché, și care cere cuvîntul pentru justificarea conduitei sale la Lyon.

Această cerere a lui Fouché de a se justifica în fața Convenției reprezintă o sfidare la adresa Comitetului salvării publice, căci nu Convenția, ci Comitetul i-a cerut lămuriri. Dar el se adresează Adunării naționale, ca fiind instanța cea mai înaltă, adevărata instanță. Îndrăzneala acestei pretenții este de netăgăduit. Cu toate acestea, președintele îi dă cuvîntul. Oricum, Fouché nu este un prim venit, numele său a fost rostit prea des în această sală, meritele lui, rapoartele lui, faptele lui nu au fost încă uitate. Fouché urcă la tribună și dă citire unui raport amănunțit. Adunarea îl ascultă, fără să-l întrerupă, fără a schița un semn de aprobare sau de dezaprobare. În schimb, la sfîrșitul cuvîntării, nici o mînă nu se mișcă, căci Convenția a devenit temătoare. Un an de ghilotină a moleșit sufletele acestor bărbați. Celor ce, odinioară, se dăruiau spontan convingerii lor ca unei pasiuni, celor ce se aruncau cu voce tare, curajos și deschis, în încrucișarea cuvintelor și a ideilor, tuturor acestora nu le mai este plăcut, acum, să se pronunțe. De cînd călăul, asemenea lui Polifem, înșfacă pe cîte unul din rîndurile lor, cînd din stînga — cînd din dreapta, de cînd ghilotina, aidoma unei umbre albastre, atîrnă în spatele

fiecărui cuvînt rostit de ei, toți preferă să tacă în loc să vorbească. Fiecare se pitește în spatele celuilalt, fiecare trage cu coada ochiului la dreapta și la stînga, înainte de a îndrăzni să facă o mișcare ; pe chipurile lor este întipărită frica, precum o pîclă deasă, cenușie ; și nimic nu degradează mai mult omul și, mai ales, o masă de oameni decît teama de invizibil.

De aceea, nici de data aceasta, ei nu cutează să exprime o părere. Orice, numai nu o ingerință în domeniul Comitetului, în cel al invizibilului tribunal ! Justificarea lui Fouché nu este nici respinsă, nici acceptată, ci, pur și simplu, trimisă spre examinare Comitetului ; asta înseamnă că ea acostează tocmai la malul pe care Fouché dorea, cu atîta precauție, să-l evite. Prima sa bătălie este pierdută.

Acum, stă și el cu cuțitul la ceafă. A mers cu riscul prea departe, fără să cunoască terenul : acum, este preferabilă o retragere rapidă. Mai curînd capitularea, decît lupta de unul singur cu cel mai puternic. Așa se face că, plin de căință, Fouché îndoaie genunchiul, își pleacă capul. Chiar în aceeași seară, se duce la locuința lui Robespierre, pentru a avea o explicație cu el, sau, mai exact spus, pentru a-i cere iertare.

Nimeni nu a fost martor la această discuție. Numai rezultatul ei este cunoscut, dar este ușor de imaginat cum a decurs, prin analogie cu vizita pe care Barras a descris-o, cu o claritate cumplită, în *Memoriile* sale. Probabil că, înainte de a urca treptele scării de lemn din micuța casă burgheză de pe rue Saint-Honoré, în care își etala virtutea și sărăcia Robespierre, și Fouché a fost supus privirilor cercetătoare ale proprietarilor care-și păzeau dumnezeul și locatarul ca pe o pradă sfîntă. Probabil că, întocmai ca și pe Barras, Robespierre nu l-a poftit nici pe el să ia loc în mica încăpere îngustă, împodobită vanitos numai cu propriile portrete, ci l-a primit rece, în picioare, cu un orgoliu voit jignitor, ca pe un criminal deplorabil. Căci acest bărbat, care iubește cu pasiune virtutea, este îndrăgostit cu aceeași pasiune și cu același viciu de propria-i virtute ; nu cunoaște nici o indulgență și nici o iertare pentru ori-

cine a fost, cîndva, de o altă părere decît a lui. Intolerant și fanatic, un Savonarola al rațiunii și al „Virtuții", el respinge orice pactizare, ba chiar și orice capitulare din partea adversarilor săi ; pînă și atunci cînd interesul politic ar cere imperios un compromis, asprimea sa plină de ură și mîndria sa dogmatică îl împiedică să-l facă. Indiferent de ce i-a spus Fouché lui Robespierre și indiferent de ce i-a răspuns judecătorul său, se știe precis un singur lucru : nu a fost o primire bună, ci o morală distrugătoare și nemiloasă, o amenințare rece și fără ocolișuri, o sentință la o moarte *in efigie*. Și cel care, umilit, respins, amenințat coboară acum, tremurînd de furie, scările din rue Saint-Honoré, Joseph Fouché, este convins că nu există decît o singură salvare pentru capul său : dacă al celuilalt, al lui Robespierre, ar cădea înaintea lui în coș. Un război pe viață și pe moarte a fost declarat. Duelul între Robespierre și Fouché a început.

Acest duel între Robespierre și Fouché reprezintă unul din episoadele cele mai palpitante, cele mai emoționante, din punct de vedere psihologic, din istoria Revoluției. Deși amîndoi inteligenți, deși amîndoi oameni politici, ambii — cel care a primit provocarea și cel care a aruncat provocarea — fac totuși aceeași greșeală : se subestimează de multă vreme unul pe celălalt, deoarece cred că se și cunosc bine de multă vreme. Pentru Fouché, Robespierre continuă să fie avocatul mediocru și sec, care, în provincia sa Arras, făcea cu el mici glume la club, ticluia, pe atunci, biete versuri dulcege în genul lui Grécourt și care, după aceea, a plictisit Adunarea de la 1789 cu discursurile lui pline de fraze goale. Fouché n-a observat, sau poate că a făcut-o prea tîrziu, cum, printr-o muncă tenace și perseverentă cu el însuși și în avîntul misiunii sale, Robespierre s-a transformat dintr-un demagog într-un om de stat, dintr-un intrigant abil într-un om politic cu o gîndire precisă, dintr-un retor într-un orator. Aproape întotdeauna, responsabilitatea îl înalță pe om spre măreție : așa s-a întîmplat și cu Robespierre, care a crescut prin conștiența misiunii sale, fiindcă a simțit că, în mijlocul atîtor profitori lacomi și scandalagii zgomotoși, salvarea Republicii este sarcina lui

vitală, pe care destinul i-a sortit-o numai lui. El socotește drept o misiune sacră față de umanitate necesitatea traducerii în viață exact a concepției sale despre republică, despre revoluție, despre moralitate și chiar despre divinitate.

Această rigiditate a lui Robespierre constituie, deopotrivă, frumusețea și slăbiciunea caracterului său. Căci, îmbătat de propria-i incoruptibilitate, vrăjit de inflexibilitatea sa dogmatică, el consideră orice altă părere decît a sa nu numai ca diferită, ci ca trădare și, de aceea, cu pumnul glacial al unui inchizitor, împinge pe oricine gîndește altfel decît el spre rugul cel nou, spre ghilotină, ca fiind eretic. Nu există dubiu : în Robespierre cel din 1794 trăiește o idee mare, o idee curată. Dar, mai bine zis, nu trăiește, ci este încremenită în el. Nu se poate desprinde cu totul de el și nici el cu totul de ea (acesta-i destinul tuturor sufletelor dogmatice) și lipsa de căldură comunicativă, de umanism înflăcărată îi sărăcește fapta de forța cu adevărat creatoare. Tăria sa rezidă numai în rigiditate, puterea sa, numai în duritate : dictatorialul a devenit sensul și forma vieții sale. Eul său și-l poate impune Revoluției numai în acest mod, în alt fel, i se sfărîmă.

Un asemenea om nu suportă vreo contrazicere, vreo altă opinie în probleme spirituale, vreo coexistență și, cu atît mai puțin, vreo împotrivire. Poate suferi oamenii numai în măsura în care ei reflectă, ca o oglindă, propriile sale concepții, atîta timp cît îi sînt sclavi spirituali, precum Saint-Just și Couthon ; oricine se comportă altfel este implacabil eliminat de causticitatea înverșunată a temperamentului său argățos. Vai celor care nu numai că s-au abătut de la părerea sa (și pe aceștia i-a urmărit), ci s-au așezat chiar de-a curmezișul voinței sale, n-au respectat infailibilitatea sa. Și tocmai asta a făcut Joseph Fouché. Nu i-a cerut vreodată sfatul, nu s-a înclinat vreodată în fața prietenului său de odinioară, s-a așezat pe banca dușmanilor săi, a depășit, cu îndrăzneală, limitele unui socialism moderat și prudent trasate de Robespierre, predicînd comunismul și ateismul. Pînă acum însă, Robespierre nu s-a ocupat serios de el. Fouché i se părea prea neînsemnat. În ochii săi, acest deputat nu este altceva decît profesorașul de

seminar, pe care l-a cunoscut încă în sutană, apoi, ca pretendent la mîna surorii sale, un biet ambițios meschin, care și-a părăsit propriul Dumnezeu, propria logodnică și toate convingerile. Îl disprețuiește cu toată ura caracteristică a rigidității față de suplețe, a intransigenței față de ipocrizia interesată, cu neîncrederea unei firi religioase față de o fire profană ; dar, pînă acum, această ură nu se îndreptase încă împotriva persoanei fizice a lui Fouché, ci doar contra speciei al cărei prototip era. Arogant, pînă acum l-a ignorat chiar : de ce să-ți dai osteneala cu un asemenea intrigant pe care îl poți călca, oricînd, în picioare ? Numai pentru că îl disprețuise pînă în acest moment, Robespierre se limitase să-l observe pe Fouché și nu-l combătuse în mod serios.

Abia acum a venit clipa în care amîndoi își dau seama cît de mult s-au subapreciat unul pe celălalt. Fouché recunoaște extraordinara forță dobîndită de Robespierre în absența sa : îi sînt supuse toate autoritățile, armata, poliția, tribunalul, comitetele, Convenția și iacobinii. A-l combate pare a fi lipsit de sorți de izbîndă. Dar Robespierre i-a impus lupta, și Fouché știe că este pierdut dacă nu învinge. Întotdeauna, ultima desperare generează o ultimă forță, și așa se explică de ce, la doi pași de prăpastie, Fouché se năpustește, brusc, asupra urmăritorului său, asemenea unui cerb, care, hăituit la extrem, sare din ultimul tufiș pentru a ataca vînătorul cu îndrăzneala desperării.

Robespierre este primul care deschide ostilitățile. La început, nu vrea decît să-i dea acestui impertinent o lecție, un avertisment, o lovitură de picior. Ocazia îi este oferită de acel vestit discurs din 6 mai, care cheamă toți intelectualii Republicii „să recunoască existența unei ființe supreme și nemurirea ca putere conducătoare a universului". Nicicînd n-a rostit Robespierre un discurs mai frumos, mai înaripat ca acesta, scris, după cum se spune, la conacul lui Jean-Jacques Rousseau : în acest discurs, dogmaticul se transformă aproape în poet, idealistul lipsit de claritate, în gînditor. Să separe credința de necredință, precum și chiar de superstiție, să întemeieze o religie care să se ridice, pe de o parte, deasupra creștinismului obișnuit, venerator de

imagini, şi, pe de altă parte, deasupra vidului materialismului şi ateismului, care să se situeze la mijloc, aşa cum se străduieşte Robespierre, întotdeauna, s-o facă în toate problemele spirituale, aceasta este ideea fundamentală a acestui discurs, care, în ciuda unei frazeologii bombastice, este pătruns de un ethos sincer şi de o voinţă pătimaşă pentru înălţarea umanităţii. Dar chiar şi în această sferă superioară, el, ideologul, nu se poate elibera de politic, chiar şi în aceste idei atemporale, firea sa veninoasă şi amară introduce atacuri personale. Aminteşte, cu ură, de morţii pe care el însuşi i-a trimis sub ghilotină şi batjocoreşte victimele politicii sale, pe Danton şi pe Chaumette, arătîndu-le ca exemple detestabile de imoralitate şi ateism. Şi, dintr-o dată, cu o lovitură care ţinteşte drept în inimă, se aruncă asupra singurului dintre predicatorii atei şti care a supravieţuit mîniei sale, asupra lui Joseph Fouché. „Spune-ne odată cine ţi-a încredinţat sarcina să propovăduieşti poporului că nu există divinitatea ! Ce avantaje găseşti tu în a-l convinge pe om că o putere oarbă i-ar hotărî destinul, ar lovi cu totul la întîmplare cînd virtutea, cînd viciul, şi că sufletul lui n-ar fi decît o suflare slabă care se stinge în pragul mormîntului ? Sofist nenorocit, pe ce temei îţi arogi dreptul de a smulge inocenţei sceptrul raţiunii pentru a-l trece în mîinile viciului ? De a arunca un văl funebru peste natură, de a face nefericirea şi mai desperată, de a dezvinovăţi crima, de a întuneca virtutea şi de a înjosi omenirea ?... Numai un scelerat vrednic de dispreţ în propriii săi ochi şi respingător în ochii tuturor celorlalţi poate crede că natura n-ar fi în stare să ne dăruiască nimic mai frumos decît neantul.“

Magnifica cuvîntare a lui Robespierre este primită cu aplauze nesfîrşite. Convenţia se simte, pe loc, eliberată de josniciile conflictelor cotidiene şi decide, în unanimitate, sărbătoarea propusă de Robespierre în cinstea Fiinţei supreme. Numai Joseph Fouché rămîne mut şi-şi muşcă buzele. În faţa unui asemenea triumf al adversarului, te găseşti redus la tăcere. El îşi dă seama că nu este în stare să se măsoare, pe faţă, cu acest maestru în retorie. Fără să scoată o vorbă, palid, primeşte această palmă în plină

Adunare, dar e hotărît, în sinea lui, să se răzbune și să întoarcă palma.

Cîteva zile, cîteva săptămîni, nu se mai aude ceva despre el. Robespierre crede că l-a lichidat : lovitura sa de picior a fost, fără îndoială, suficientă pentru acest impertinent. Dar, cînd Fouché nu este văzut și cînd nu se aude ceva despre el, aceasta se întîmplă pentru că el lucrează subteran, tenace, metodic, ca o cîrtiță. Face vizite membrilor comitetelor, caută cunoștințe printre deputați, se comportă prietenos, îndatoritor cu fiecare om în pa te, străduindu-se să-l cîștige de partea sa. Cel mai mult își dă silința printre iacobini, la care cuvîntul dibaci, suplu este mult prețuit și la care ceea ce a făcut el la Lyon cîntărește. Nimeni nu știe exact ce vrea, ce plănuiește și ce intenționează acest bărbat lipsit de importanță, foarte aferat, care merge de la unul la altul și urzește, peste tot, firele intrigilor.

Și, subit, totul devine limpede, deși nu fusese prevăzut de cineva, și cel mai puțin de Robespierre : la 18 prerial, Joseph Fouché este ales, în unanimitate, președinte al Clubului iacobinilor.

Robespierre tresare : nimeni n-ar fi crezut că este cu putință o asemenea cutezanță. Abia acum își dă seama peste ce adversar perfid și insolent a dat în persoana lui Fouché. De doi ani nu i se mai întîmplase ca un om pe care el l-a atacat în public să mai îndrăznească să-i reziste. De îndată ce îi înfrunta cu privirea, toți ceilalți se și făceau nevăzuți ; un Danton se refugiase în casa lui de la țară, girondinii s-au salvat plecînd în provincie, alții nu mai ieșeau din casă și nu mai voiau să se audă despre ei. Și ăsta, acest neobrăzat pe care el l-a înfierat, în plină Adunare Națională, arătîndu-l cu degetul ca pe un necurat, acesta se refugiază în sanctuar, în cel mai sfînt sanctuar al Revoluției, la Clubul iacobinilor și obține acolo, prin vicleșug, cea mai înaltă demnitate ce poate fi conferită unui patriot ? Căci nu trebuie uitat, ba dimpotrivă trebuie amintit de ce forță morală extraordinară a dispus acest club tocmai în ultimul an al Revoluției. Consacrarea cea mai deplină, cea mai autentică a unui patriot este confir-

mată abia atunci cînd Clubul iacobinilor îl onorează cu admiterea sa ca membru ; iar cel care este exclus, cel care este respins, acela este marcat pentru secure. Generali, conducători ai poporului, oameni politici, toţi îşi pleacă capul în faţa acestui scaun de judecată ca în faţa celei mai înalte, aproape eclesiastice instanţe a spiritului burghez. Într-o anumită măsură, acest club reprezintă pe pretorienii Revoluţiei, corpul de gardă şi straja sfîntului lăcaş. Şi aceşti pretorieni, cei mai severi, cei mai oneşti şi cei mai neînduplecaţi republicani l-au ales pe un Joseph Fouché drept şeful lor ! Mînia lui Robespierre nu cunoaşte limite. Pentru că acest netrebnic a pătruns fraudulos, la lumina zilei, în împărăţia sa, pe domeniul său, exact pe locul de unde el însuşi îşi acuză duşmanii şi-şi căleşte propria forţă în cercul celor de nădejde. Şi de acum înainte, cînd va dori să ţină un discurs, el, Maximilien Robespierre, să trebuie să ceară permisiunea lui Joseph Fouché, să se supună bunei sau proastei dispoziţii a unui Joseph Fouché ?

Îşi încordează, numaidecît, toate puterile. Această înfrîngere trebuie plătită cu sînge. Jos cu el, jos imediat, nu numai din scaunul prezidenţial, ci afară cu el şi din societatea patrioţilor ! Asmute, deîndată, contra lui Fouché cîţiva cetăţeni din Lyon, care depun plîngeri împotriva lui ; cînd cel luat prin surprindere, veşnic neajutorat într-un duel deschis de cuvinte, se apără neîndemînatic, intervine el însuşi şi îi avertizează pe iacobini „să nu se lase amăgiţi de şarlatani". Aproape că-i reuşeşte să-l răstoarne pe Fouché cu această primă lovitură. Dar Fouché mai are încă în mînă preşedinţia şi, prin aceasta, mijlocul de a încheia dezbaterea înainte de a se termina. El curmă discuţia într-o manieră foarte puţin strălucită şi se refugiază, din nou, în obscuritate, pentru a pregăti un nou atac.

Dar, de data aceasta, Robespierre este prevenit. A cunoscut tactica de luptă a lui Fouché ; îşi dă seama că omul acesta nu se prezintă la duel, ci se dă, de fiecare dată, înapoi, spre a-şi pregăti, din umbră şi în secret, loviturile sale pe la spate. Pe un asemenea intrigant îndărătnic nu este suficient să-l respingi, biciuindu-l şi lovindu-l doar, ci tre-

buie să-l urmărești pînă în cele mai îndepărtate ascunzători și să-l calci în picioare. Trebuie să-i scoți și ultima suflare din gîtlej, să-l faci cu totul inofensiv și pentru totdeauna.

De aceea, Robespierre îl mai atacă odată. Reînnoiește acuzația publică împotriva lui Fouché în fața iacobinilor și îi cere acestuia să apară la viitoarea ședință și să se justifice. Bineînțeles, Fouché se ferește. Își cunoaște tăria și își cunoaște slăbiciunea, nu vrea să-i lase lui Robespierre prilejul unui triumf în public, ca, stînd față în față, acesta să-l umilească în prezența a trei mii de oameni. Mai bine înapoi în obscuritate, mai bine să se lase înfrînt și să cîștige timp, un timp prețios. În consecință, scrie politicos iacobinilor că, din păcate, este pus în situația de a refuza să se dezvinovățească în public ; el îi roagă pe iacobini să amîne judecarea lui pînă ce se vor fi pronunțat în privința comportării sale cele două comitete.

Robespierre sare asupra acestei scrisori ca asupra unei prăzi. Acum este momentul să-l înhațe, să-l zdrobească definitiv pe Joseph Fouché. Discursul pe care l-a ținut atunci, la 23 messidor (11 iunie), împotriva lui Fouché rămîne atacul cel mai vehement, cel mai primejdios și cel mai veninos pe care Robespierre l-a lansat vreodată împotriva unui adversar.

Din primele cuvinte, se și simte că Robespierre nu vrea numai să-l rănească, ci să-l rănească mortal, nu numai să-l înjosească, ci să-l lichideze. Începe cu un calm prefăcut. Cea dintîi afirmație sună încă moderat, cum că „individul" Fouché nu l-ar interesa deloc : „Am fost, poate, cîndva, în anumite relații cu el, fiindcă îl socoteam un patriot, și dacă îl acuz aici, asta se datorește mai puțin crimelor sale, cît, mai ales, faptului că el se ascunde pentru a comite și altele și că îl consider drept șef al conspirației pe care noi avem datoria s-o zdrobim. Examinez scrisoarea care ne-a fost citită adineauri și îmi spun că a fost scrisă de un om care, învinuit, refuză să dea socoteală în fața concetățenilor săi. Este semnul apariției unui sistem de tiranie, fiindcă cine refuză să dea socoteală în fața unei societăți populare, al cărei membru este, atacă însăși autoritatea acestei societăți populare. Este uimitor că tocmai acela care, odinioară,

se zbătea să fie acceptat de această Societate, o desconsideră deîndată ce este acuzat și pare să implore, ca să zic așa, ajutorul Convenției împotriva iacobinilor." Și abia acum izbucnește ura sa personală, luînd pînă și sluțenia fizică a lui Fouché drept prilej binevenit pentru a-l umili. „Îi este, oare, teamă", întreabă el, în batjocură, „de ochii și urechile poporului, îi este teamă ca trista lui înfățișare să nu dezvăluie, mult prea evident, crima sa ? Că șase mii de ochi ațintiți asupra sa vor citi în ochii lui întregul său suflet, deși natura i l-a zămislit și ascuns într-un chip atît de perfid ? Îi este teamă că vorba sa ar dezvălui confuziile, contradicțiile unui vinovat ? Orice om rezonabil trebuie să admită că frica este unicul motiv al conduitei sale și că oricine se teme de privirile concetățenilor săi este vinovat. Îl chem, aici, pe Fouché, în fața judecății. Să dea socoteală și să spună dacă el sau noi am păzit, cu mai multă demnitate, prerogativele Adunării reprezentanților poporului și care din noi a distrus mai curajos toate facțiunile !" Îl numește, apoi, „impostor josnic și demn de dispreț", a cărui comportare constituie, ea însăși, recunoașterea crimei sale și vorbește, folosind aluzii ipocrite, despre „bărbați ale căror mîini sînt pline de jafuri și crime", încheind cu aceste cuvinte amenințătoare : „Fouché s-a caracterizat îndeajuns el însuși, eu am făcut aceste remarci numai pentru ca, odată pentru totdeauna, conspiratorii să știe că nu vor putea scăpa de vigilența poporului".

Deși aceste cuvinte vestesc, evident, o sentință la moarte, adunarea îi dă ascultare lui Robespierre. Și, fără ezitare Clubul iacobinilor îl exclude pe fostul său președinte, ca nedemn.

Acum, Fouché este marcat pentru ghilotină, precum un arbore pentru topor. O excludere din Clubul iacobinilor este egală cu un stigmat, o acuzație a lui Robespierre, și mai ales una atît de vehementă ca aceasta, înseamnă, de cele mai multe ori, o condamnare certă. Fouché poartă acum, în plină zi, cămașa morții. De aici încolo, fiecare așteaptă arestarea lui de la o oră la alta, și el însuși, mai mult ca toți ceilalți. De multă vreme nu mai doarme acasă,

în patul său, de teamă să nu-l înhaţe jandarmii noaptea, aşa cum s-a întîmplat cu Danton şi cu Desmoulins. Se furişează la cîţiva prieteni curajoşi, căci este nevoie de curaj ca să adăposteşti pe cineva atît de public proscris, trebuie curaj chiar şi numai să stai de vorbă cu el în văzul lumii. Poliţia Comitetului de siguranţă, condusă de Robespierre, urmăreşte fiecare pas al lui Fouché şi raportează cu cine are legătură şi ce vizite face. Pe nevăzute, este încercuit, împiedicat în fiecare din mişcările sale şi gata sortit cuţitului.

Practic, în momentul acela, Fouché era, dintre toţi cei şapte sute de deputaţi, cel mai expus, şi nu se întrevedea nici o posibilitate de scăpare pentru el. Mai încercase odată să se agaţe de ceva : de iacobini, dar pumnul feroce al lui Robespierre l-a smuls de acolo ; acum capul îi stă pe umeri de parcă i-ar fi de împrumut. Căci, la ce se poate aştepta el din partea Convenţiei, a acestei turme de miei laşi şi înfricoşaţi, care, răbdători, behăie „da", de îndată ce Comitetul cere pe unul dintre ei pentru ghilotină ? Aceştia au predat, fără rezistenţă, Tribunalului revoluţionar pe foştii lor conducători, Danton, Desmoulins, Vergniaud, numai pentru a nu atrage atenţia, prin împotrivire, asupra lor înşişi — de ce nu ar face-o şi cu Fouché ? Cei care, altădată, erau atît de curajoşi şi atît de pătimaşi şed în băncile lor muţi, timoraţi, consternaţi. Odioasa otravă a fricii, ce uzează nervii şi macină sufletele, le paralizează voinţa.

Dar secretul dintotdeauna al otrăvii este că în ea se poate găsi leacul împotriva efectului, dacă este distilată artificial şi puterile ei ascunse sînt stoarse prin presiune. Paradoxal — dar se poate întîmpla, şi în acest caz, ca tocmai teama de Robespierre să ducă la salvarea de Robespierre. Nu se iartă unui om dacă ţine pe cineva, fără întrerupere, săptămîni, luni de-a rîndul, sub teroare, dacă, prin starea de nesiguranţă creată, îi distruge aceluia sufletul şi îi paralizează voinţa ; niciodată, omenirea sau o parte a ei, un grup izolat de oameni nu poate suporta, multă vreme, dictatura unui singur om, fără a-l urî. Şi această ură a celor oprimaţi fermentează, subteran, în toate

cercurile. Cincizeci, şaizeci de deputaţi, ca şi Fouché, nu mai îndrăznesc să doarmă acasă, îşi încleştează buzele cînd Robespierre trece pe lîngă ei, mulţi strîng pumnii la spate în timp ce-i aclamă cuvîntările. Cu cît Incoruptibilul domină mai aspru şi mai multă vreme, cu atît creşte mai mult ostilitatea împotriva voinţei sale excesive. Rînd pe rînd, i-a lovit şi i-a jignit pe toţi : aripa dreaptă, trimiţîndu-i pe girondini la eşafod, cea stîngă, aruncînd la coş capetele extremiştilor, Comitetul salvării publice, impunîndu-i propria sa voinţă, pe profitori, ameninţîndu-i în afacerile lor, pe ambiţioşi, barîndu-le calea, pe pizmuitori, pentru că este la putere şi pe împăciuitori, fiindcă nu li se alătură. Dacă s-ar reuşi ca ura aceasta cu o sută de capete, aceste multe laşităţi împrăştiate să fie reunite într-o singură voinţă, într-o suliţă a cărei lovitură l-ar nimeri pe Robespierre în inimă, atunci toţi ar fi salvaţi : Fouché, Barras, Tallien, Carnot, toţi duşmanii săi tainici. Pentru a face însă cu putinţă acest lucru, multe din aceste caractere slabe ar trebui mai întîi convinse că sînt ameninţate de Robespierre ; ar trebui lărgită şi mai mult sfera fricii şi a neîncrederii, amplificată încă, fie şi artificial, tensiunea exercitată de el. Ar trebui procedat în aşa fel, încît atmosfera apăsătoare ca plumbul, presiunea incertitudinii ce se degajă din discursurile sumbre ale lui Robespierre să apese în şi mai mare măsură asupra nervilor fiecăruia, frica să fie şi mai înfricoşătoare, spaima şi mai înspăimîntătoare : atunci, poate, masa ar fi suficient de curajoasă pentru a-l ataca pe acest individ.

Aici intervine acţiunea propriu-zisă a lui Fouché. De dis-de-dimineaţă pînă seara tîrziu, se strecoară de la un deputat la altul, vorbeşte în şoaptă despre misterioasele noi liste de proscrişi pe care le-ar pregăti Robespierre. Şi fiecăruia, pe rînd, îi şuşoteşte la ureche : „Eşti pe listă“ sau „Îţi vine rîndul în seria următoare“. Şi, efectiv, în felul acesta se răspîndeşte treptat, pe nevăzute, panica, deoarece în faţa unui asemenea Cato, a unei incoruptibilităţi atît de absolute, prea puţini deputaţi îşi simt conştiinţa cu desăvîrşire curată. Unul a fost, poate, prea neglijent în mînuirea banilor, al doilea l-a contrazis odată pe Robes-

pierre, al treilea s-a preocupat prea mult de femei (toate acestea constituind crime în ochii acestui puritan republican), al patrulea a întreținut, eventual, legături de prietenie cu Danton ori cu altul dintre cei o sută cincizeci de condamnați, al cincilea a găzduit un condamnat, al șaselea a primit o scrisoare de la un emigrant. Pe scurt, fiecare tremură, fiecare vede posibil un atac împotriva lui, nici unul nu se simte îndeajuns de pur spre a corespunde întru totul exigențelor ultrasevere impuse de Robespierre virtuții civice. Și asemenea suveicii unui război de țesut, Fouché aleargă, încontinuu, de la unul la altul, întinzînd mereu noi fire, înnodînd mereu noi ochiuri, prinzînd necontenit alți și alți oameni în acest păienjeniș de neîncredere și de suspiciune. Este însă un joc primejdios cel pe care-l face, deoarece el nu țese decît o simplă plasă de păianjen, și ar fi suficient să intervină o mișcare bruscă din partea lui Robespierre sau un cuvînt de trădare ca să se rupă.

Rolul acesta tainic, desperat, periculos și subteran, jucat de Fouché în conspirația împotriva lui Robespierre, nu a fost scos suficient în evidență în cea mai mare parte a relatărilor, iar în cele superficiale, adeseori nici nu este menționat. Istoria se scrie, aproape întotdeauna, numai după aparențe, și, de aceea, cei care descriu acele ultime zile frămîntate se mărginesc, de obicei, să evoce doar gestul dramatic-patetic al lui Tallien agitînd la tribună pumnalul cu care vrea să se străpungă, neașteptata manifestare de energie a lui Barras concentrînd trupele, discursul acuzator al lui Bourdon ; într-un cuvînt, ei evocă protagoniștii, actorii marii drame ce se desfășoară la 9 thermidor și îl omit pe Fouché. Fapt este că, în acele zile, pe scena Convenției el nu a jucat un rol. Contribuția sa era una de culise, cea mai dificilă, de regizor, de conducător în acest joc temerar și primejdios. El a fost cel care a fixat scenele, a antrenat actorii fără să fie văzut, a făcut, din umbră, repetițiile și a formulat replicile — da, din umbră, căci umbra constituie, totdeauna, adevărata sa sferă de acțiune. Dar dacă istoricii de mai tîrziu au trecut cu vederea rolul jucat de el, cineva a simțit limpede, încă de pe atunci, pre-

zența sa activă, și anume Robespierre, cel ce, în văzul lumii, l-a numit pe Fouché *chef de la conspiration*, șeful conspirației.

Deoarece acest spirit neîncrezător și suspicios intuiește că ceva se pregătește, în secret, împotriva lui. El o intuiește din rezistența manifestată față de el subit în diverse comitete și, poate încă mai limpede, din servilismul și politețea excesivă a unor deputați despre care știe că-i sînt dușmani. Robespierre sesizează că se proiectează, din umbră, o oarecare lovitură; cunoaște și mîna care o va conduce, a acelui „chef de la conspiration", și este cu ochii în patru. Antenele sale tatonează cu prudență: o poliție proprie, spioni particulari îi raportează lui Robespierre, pas cu pas, fiecare drum, fiecare întîlnire, fiecare convorbire ale lui Tallien, ale lui Fouché și ale celorlalți conspiratori; scrisori anonime îl previn sau îl îndeamnă să ia în mînă, repede și cu tărie, hățurile dictaturii și să lichideze adversarii, înainte ca aceștia să-și strîngă rîndurile. Și, pentru a-i deruta și a-i amăgi la rîndul său, Robespierre își pune deodată masca indiferenței față de puterea politică. Nu mai apare la Convenție și nici în Comitet. Însoțit de cîinele său mare de Terra-Nova, cu o carte în mînă, cu buzele strînse, poate fi văzut hoinărind solitar pe străzi sau prin pădurile apropiate, aparent preocupat numai de filosofii săi preferați și indiferent față de putere. Dar cînd se întoarce seara în camera sa, își cizelează, ore în șir, marele discurs. Lucrează neîncetat la el, și pe manuscris pot fi văzute nenumărate modificări și completări, fiindcă acest mare și decisiv discurs, prin care vrea să-și strivească, dintr-o lovitură, toți adversarii, se impune să fie rostit pe neașteptate și să fie tăios ca o bardă, plin de avînt retoric, scînteind de spirit și șlefuit de ură. Aceasta-i arma cu care vrea să izbească, subit, în oameni luați prin surprindere, înainte ca aceștia să-și poată strînge rîndurile și să se înțeleagă între ei. Nu știe ce să mai facă pentru a-i ascuți tăișul și a-l umple cu otravă ucigătoare. Munca aceasta sinistră îi solicită multe zile lungi, prețioase.

Nu mai este însă timp de pierdut, căci spionii raportează din ce în ce mai insistent despre conciliabule secrete. La

5 thermidor, lui Robespierre îi cade în mînă o scrisoare a lui Fouché, adresată surorii lui, în care se spune misterios: „Nu am de ce să mă tem de calomniile lui Maximilien Robespierre.... în scurt timp, vei afla despre deznodămîntul acestei chestiuni, care nădăjduiesc că va fi spre folosul Republicii". Așadar, este vorba de un timp scurt ; Robespierre este avertizat. Îl cheamă la el pe prietenul său Saint-Just și se închide cu el în mica mansardă din rue Saint-Honoré. Acolo sînt stabilite ziua și metoda atacului : urmează ca, la 8 thermidor, Robespierre să ia prin surprindere și să paralizeze Convenția prin discursul său și, a doua zi, la 9 thermidor, Saint-Just să ceară în Comitet capetele dușmanilor acestuia, capetele recalcitranților și, în primul rînd, pe cel al lui Joseph Fouché.

Tensiunea a devenit greu de suportat pentru toată lumea, pînă și conjurații simt trăsnetul gata să cadă. Și totuși, ei mai ezită să-l atace pe omul cel mai puternic al Franței, pe el, puternicul, pe cel ce are în mîinile sale toate instrumentele puterii, municipalitatea și armata, iacobinii și poporul, precum și faima și autoritatea unui nume fără cusur. Par să nu fie încă siguri de ei înșiși, să nu se considere destul de numeroși, suficient de hotărîți, de ajuns de cutezători pentru a-l înfrunta pe acest uriaș al Revoluției într-o luptă deschisă, și unii, prudenți, au și început să-și schimbe atitudinea, să vorbească despre retragere și împăcare. Conspirația, înjghebată cu atîta osteneală, amenință să se destrame.

În clipa aceasta, destinul, mai genial decît toți poeții, aruncă o greutate decisivă în balanța care oscilează. Tocmai Fouché este sortit să aprindă focosul. Exact în acele zile, pe lîngă ghinioanele sale politice, celui hăituit la desperare de toți cîinii, celui amenințat, din clipă în clipă, de secure îi este dat să treacă printr-o profundă, extremă nenorocire în viața lui personală. Acest om ciudat, care, în public și în viața politică, se manifestă dur, rece, intrigant și necomunicativ, este, la el acasă, soțul cel mai duios, tatăl de familie cel mai tandru. Își iubește cu pasiune soția, înspăimîntător de urîtă, și, mai ales, fetița aceea pe care ea a născut-o în

zilele proconsulatului și pe care el a botezat-o, cu propriile sale mîini, în piața din Nevers, dîndu-i numele de „Nièvre". În acele zile ale lunii thermidor, copila aceasta micuță, delicată și palidă, pentru care are o slăbiciune, se îmbolnăvește, subit, foarte grav, și la neliniștea pentru propria sa viață se adaugă, acum, și îngrijorarea teribilă pentru viața fiicei sale. Cumplită încercare : o știe pe această ființă iubită, firavă și bolnavă de plămîni, muribundă în brațele soției lui și, urmărit de Robespierre, el nu poate să stea, noaptea, la căpătîiul copilului său care se stinge, ci trebuie să se ascundă în locuințe și mansarde străine. În loc să se ocupe de ai săi și să vegheze respirația din ce în ce mai slabă a copilului, el este pus în situația să alerge cu tălpile încinse de la un deputat la altul, mințind, cerșind, conjurînd, apărîndu-și viața. În aceste zile de arșiță din iulie (cele mai calde de ani și ani de zile), nenorocitul rătăcește, neobosit, încoace și încolo în culisele politice, cu mintea tulburată, cu inima sfîșiată și nu poate fi lîngă copilul adorat care suferă și moare.

În 5 sau 6 thermidor această încercare se sfîrșește. Fouché însoțește la cimitir un mic sicriu : copilul a murit. Asemenea încercări călesc omul. Avînd în fața ochilor moartea copilului său, lui Fouché nu-i mai este teamă de propria sa moarte. Un nou curaj, cel al desperării, îi oțelește voința. Și, întrucît conjurații continuă să șovăie și să vrea să mai amîne bătălia, Fouché, care nu mai are nimic de pierdut pe pămînt decît propria sa viață, rostește, în cele din urmă, cuvîntul hotărîtor : „Mîine trebuie începută bătălia". Cuvînt pronunțat la 7 thermidor.

Se ivesc zorii zilei de 8 thermidor, zi care intră în istoria universală. O arșiță de iulie, fără nici un nor, apasă, din primele ore, deasupra orașului care nu bănuiește nimic. Numai în Convenție domnește, la o oră mai matinală ca de obicei, o agitație aparte : deputații se adună pe la colțuri și stau de vorbă în șoaptă ; nicicînd nu s-au mai văzut atîția oameni străini și curioși pe culoare și în tribune. Misterul și tensiunea umblă ca stafiile prin sală, căci, în mod cu totul inexplicabil, s-a răspîndit zvonul că Robespierre își

va încheia, astăzi, socotelile cu dușmanii săi. Să fi spionat cineva și să-l fi surprins pe Saint-Just în clipa în care ieșea, seara, din camera încuiată ? Cei din Convenție cunosc prea bine efectul unor asemenea consultări secrete. Sau Robespierre, la rîndul său a fost informat de planurile de război ale adversarilor săi ?

Toți conjurații, toți cei ce se știu amenințați cercetează, temători, fețele colegilor lor : oare vreunul dintre ei, și care anume, a lăsat să transpire primejdiosul secret ? Le-o va lua Robespierre înainte, ori vor reuși ei să-l distrugă, înainte de a lua el cuvîntul ? Și oare, masa dubioasă, lașă a majorității — *le marais* — îi va sacrifica sau îi va ocroti pe ei ? Fiecare simte o nesiguranță și se înfioară. Ca și zăduful cerului, de un cenușiu de plumb, de deasupra orașului, o neliniște psihică apasă amenințător asupra Adunării.

În adevăr, de-abia se deschide ședința, și Robespierre cere cuvîntul. Este îmbrăcat solemn ca pentru acea sărbătoare a Ființei supreme : poartă costumul de un albastru ca cerul, devenit istoric, ciorapi de mătase albi și, tot cu o solemnitate intenționată, urcă încet la tribună. Numai că, de data aceasta, nu are în mînă o torță, ca data trecută, ci un obiect rotund, precum mînerul securei ținut de lictori, un sul voluminos de hîrtie : discursul său. Să-ți știi numele înscris în aceste foi de hîrtie zăvorîte înseamnă pentru oricine pieirea ; de aceea, șoaptele și murmurele din bănci se opresc, ca secerate. Deputații vin în grabă din parc și din tribune și se așază pe locurile lor. Fiecare examinează, cu spaimă, expresia acestui obraz lunguieț, prea bine cunoscut. În acest timp, Robespierre, la tribună, derulează cu încetineală sulul cu discursul, rămînînd ca de gheață, închis în sine însuși, impenetrabil pentru orice curiozitate. Spre a face ca tensiunea să crească, înainte de a începe să citească cu ochii lui miopi, își ridică privirea și o plimbă încet de la dreapta la stînga și de la stînga la dreapta, de jos în sus și de sus în jos, cuprinzînd, rece și amenințător, adunarea parcă narcotizată. Iată-i pe toți : cei cîțiva prieteni ai săi, numeroșii nesiguri și clica lașă de conspiratori care îi pîndesc pieirea. Se uită drept în ochii acestora din

urmă. Numai pe unul nu-l vede. Unul singur dintre dușmanii săi lipsește în această oră hotărîtoare: Joseph Fouché.

Dar bizar, tocmai numele acestui absent, numele lui Joseph Fouché este unicul pomenit în cursul dezbaterilor. Și chiar în legătură cu acest nume se stîrnește ultima și definitiva luptă.

Robespierre vorbeșe mult, digresiv și obositor; după vechiul său obicei, rotește tot timpul securea deasupra capetelor unor oameni nenumiți; se referă la comploturi și conspirații, la netrebnici și criminali, la trădători și mașinații, fără a pronunța însă vreun nume. Se mulțumește să hipnotizeze adunarea; în ziua următoare, Saint-Just va da lovitura de grație unor victime gata paralizate. Cuvîntarea sa vagă și cu fraze repetate și întortocheate se lungește în gol, timp de trei ore, și cînd, în sfîrșit, termină, adunarea este mai curînd vlăguită decît speriată.

La început, nu se mișcă nici o mînă. Toată lumea este pradă nesiguranței. Nimeni nu poate spune dacă această tăcere confirmă o înfrîngere sau un triumf: numai dezbaterile vor lămuri asta.

În cele din urmă, unul din sateliții lui cere Convenției să voteze tipărirea discursului și, prin aceasta, să-l aprobe. Nimeni nu se opune. Majoritatea își dă acordul în mod laș, slugarnic și respiră oarecum ușurat, văzînd că astăzi nu i se cere mai mult, nici alte capete, nici noi arestări, nici noi constrîngeri. Iată însă că, în ultimul minut, unul din conjurați — numele său a intrat în istoria mondială: Bourdon de l'Oise — se ridică și se declară împotriva imprimării. Și această unică voce le descătușează pe toate celelalte. Lașitatea se coagulează puțin cîte puțin și se solidifică într-un curaj desperat; unul după altul îl acuză pe Robespierre de a-și fi formulat prea neclar declarațiile și amenințările și-i cer să spună, în sfîrșit, răspicat, pe cine anume acuză de fapt. Într-un răstimp de un sfert de oră, scena s-a schimbat: Robespierre, atacantul, este constrîns să se apere, el își atenuează discursul, în loc de a-l întări, și declară că nu a acuzat și nu a învinuit pe cineva.

În acest moment, răsună, pe neașteptate, o voce, aceea a unui mic și neînsemnat deputat, care-l întreabă cu glas tare : *Et Fouché ?* „Și ce-i cu Fouché ?“ Numele a fost pronunțat, numele celui pe care el îl înfierase, odată, drept căpetenie a conspirației, drept trădător al Revoluției. Acum ar putea și ar trebui Robespierre să lovească. Dar, lucru ciudat, inexplicabil de ciudat, Robespierre evită : „Nu vreau să mă ocup acum, de el, ascult numai vocea datoriei mele“.

Acest răspuns evaziv face parte din tainele pe care Robespierre le-a luat cu el în mormînt. De ce își menajează dușmanul cel mai înverșunat, din moment ce simte că este o problemă de viață sau de moarte ? De ce, oare, nu-l doboară, de ce nu-l atacă pe cel absent, pe singurul absent dintre toți ? De ce nu-i scoate, în felul acesta, de sub acuzare pe toți ceilalți, care sînt înfricoșați și care, fără îndoială, l-ar lăsa pradă pe Fouché pentru a se salva pe ei înșiși ? În aceeași seară — așa susține Saint-Just — Fouché ar fi încercat, încă o dată, să se apropie de Robespierre. Să fie un truc sau un gest sincer ? Diferiți martori pretind că l-ar fi văzut, în acele zile, șezînd pe o bancă cu Charlotte Robespierre, fosta sa logodnică ; a încercat el, oare, cu adevărat, s-o convingă, o dată în plus, pe această fată bătrînă să intervină în favoarea lui pe lîngă fratele ei ? Avea disperatul, într-adevăr, intenția să-i trădeze pe conspiratori, pentru a-și salva capul ? Sau voia să simuleze pocăință, și devotament față de Robespierre, pentru a-l asigura și a acoperi, astfel, conjurația ? Sau, și de data aceasta, ca de o mie alte dăți, acest maestru în duplicitate a jucat cu cărți duble ? Iar incoruptibilul și tot pe atît de amenințatul Robespierre era el, oare, dispus să-l cruțe, la ora aceea, pe cel mai odios dintre dușmanii săi, numai pentru a se menține ? Această evitare a acuzării lui Fouché a fost, oare, semnul unei înțelegeri secrete sau numai un subterfugiu ?

Nu se știe. Încă și astăzi, după atîția ani de zile, o umbră de mister plutește în jurul figurii lui Robespierre ; nicicînd nu va reuși istoria să-l descifreze integral pe acest impenetrabil. Niciodată nu se vor cunoaște ultimele sale gînduri:

dacă dorea, cu adevărat, dictatura pentru el sau Republica pentru toți, dacă dorea să salveze Revoluția sau s-o moștenească, precum Napoleon. Nimeni nu i-a cunoscut gîndurile cele mai intime, gîndurile ultimei sale nopți, aceea din 8 spre 9 thermidor.

Căci este ultima sa noapte, în acea noapte se ia hotărîrea. La lumina lunii din această noapte sufocantă de iulie lucește spectrul ghilotinei. Mîine, tăișul ei rece va cădea pe ceafa trifoiului Tallien, Barras și Fouché sau pe cea a lui Robespierre ? Nici unul din cei șase sute de deputați nu se duce la culcare în noaptea aceasta, ambele partide se înarmează pentru lupta finală. Plecînd de la Convenție, Robespierre năvălește la iacobini, cărora, tremurînd de emoție, le citește, la flacăra pîlpîindă a lumînărilor de ceară, discursul său respins de deputați. Ovații exaltate îl aclamă încă o dată, pentru ultima dată ; el însă, cuprins de un presentiment amar, nu se lasă amăgit de faptul că acești trei mii de auditori se îngrămădesc, strigînd, în jurul lui ; el își califică discursul drept testamentul lui. Între timp, păstrătorul lui de sigiliu, Saint-Just, luptă cu exasperare în Comitet, pînă în zori, împotriva lui Collot, Carnot și a celorlalți conjurați ; concomitent, pe culoarele Convenției se împletește plasa în care urmează să fie prins, a doua zi, Robespierre. De două ori, de trei ori, precum suveica la războiul de țesut, firele merg de la dreapta la stînga, de la partidul Muntelui la vechea reacțiune, pînă cînd, în cele din urmă, cînd se crapă de ziuă, sînt bine urzite într-un pact solid și de nedestrămat. Aici reapare, deodată, Fouché, căci noaptea este elementul său, intriga, adevărata sa sferă de acțiune. Fața-sa de culoarea plumbului, care, de spaimă, arată ca dată cu var, trece ca o fantomă prin sălile semiobscure. El șoptește, măgulește, făgăduiește, înfricoșează, sperie și amenință pe unul după altul și nu se oprește pînă cînd pactul nu este încheiat. La orele două dimineața, toți adversarii sînt, în sfîrșit, unanim hotărîți să-l lichideze pe dușmanul lor comun, pe Robespierre. Abia atunci își permite Fouché să se ducă să se odihnească.

Joseph Fouché nu asistă nici la ședința din 9 thermidor. Dar își poate îngădui să stea liniștit și să lipsească, căci opera sa este desăvîrșită, rețeaua bine înnodată și majoritatea, în sfîrșit, hotărîtă să nu lase să-i scape viu acest om mult prea puternic și prea periculos. Abia apucă Saint-Just, spătarul lui Robespierre, să pronunțe primele vorbe din discursul fatal pregătit împotriva conjuraților, că și intervine Tallien, deoarece ei se înțeleseseră, cu o zi înainte, să nu lase pe nici unul din cei doi mari oratori, nici pe Saint-Just, nici pe Robespierre să ia cuvîntul. Amîndoi trebuie să fie strangulați înainte de a putea vorbi, înainte de a putea acuza ; și astfel, conduși abil de președintele binevoitor, oratorii se reped, unul după altul, la tribună și, cînd Robespierre vrea să se apere, vocea lui este acoperită de strigăte, de urlete și de bătăi din picioare — lașitatea atîta timp înăbușită a celor șase sute de suflete șovăielnice, ura și invidia acumulate de săptămîni și luni de zile se năpustesc, acum, asupra bărbatului în fața căruia fiecare în parte a tremurat. La șase seara, totul este hotărît, Robespierre scos în afara legii și dus la închisoare ; zadarnic îl eliberează și îl duc la Primărie pentru a-l salva prietenii săi, adevărații revoluționari, care admiră în el sufletul implacabil și ardent al Republicii : în cursul nopții, trupele Convenției iau cu asalt această fortăreață a Revoluției și, la orele două din noapte, douăzeci și patru de ore după ce Fouché și ai săi pecetluiseră pactul în vederea nimicirii sale, Maximilien Robespierre, dușmanul lui Fouché, ieri încă omul cel mai puternic din Franța, zace, scăldat în sînge, cu maxilarul zdrobit, întins pe două scaune, în vestibulul Convenției. Fiara cea mare a fost răpusă, Fouché, salvat. A doua zi după-amiază, căruța se îndreaptă, scîrțîind, spre locul execuției. Teroarea a luat sfîrșit, dar și spiritul incandescent al Revoluției s-a stins, epoca eroică s-a încheiat. Acum vine ceasul moștenitorilor, al aventurierilor și al profitorilor, al prădătorilor și al ipocriților, al generalilor și al oamenilor banului, ceasul noii ghilde. Acum, așa se crede, vine și ceasul lui Joseph Fouché.

În vreme ce căruța îi duce încet pe Maximilien Robespierre și ai săi la ghilotină, străbătînd rue Saint-Honoré, drumul tragic al lui Ludovic al XVI-lea, al lui Danton și Desmoulin și al atîtor altor victime, o mulțime entuziastă de curioși se înghesuie, scoțînd chiote. Execuția a devenit, încă o dată, prilej de sărbătoare pentru popor ; steaguri și flamuri flutură pe acoperișuri, aclamații răzbesc prin toate ferestrele, un val de bucurie trece ca un vuiet deasupra Parisului. În clipa în care capul lui Robespierre cade în coș, imensa piață răsună într-un singur strigăt de extatică jubilare. Conjurații sînt uluiți : de ce jubilează, oare, poporul cu atîta patimă la execuția acestui bărbat pe care Parisul și Franța l-au venerat, încă ieri, ca pe un zeu ? Și încă mai uluiți sînt Tallien și Barras, cînd, la intrarea lor în Convenție, o impetuoasă masă de oameni îi întîmpină cu aclamații de admirație pentru că au omorît tiranul și au combătut teroarea. Sînt uluiți. Suprimînd acest om superior, ei nu au vrut altceva decît să se descotorosească de un model de virtute incomod, care nu-i scăpa din ochi — dar ca să lase ghilotina să ruginească, să isprăvească cu teroarea, la așa ceva nu s-a gîndit nici unul dintre ei. Acum însă, cînd își dau seama cît de nepopulare au devenit execuțiile în masă și cît de iubiți ar putea deveni ei înșiși dacă, odată faptul consumat, răzbunarea personală și-ar motiva-o prin considerente umanitare, se hotărăsc pe loc să exploateze această confuzie. Ei vor susține de aici înainte că actele de violență ale Revoluției le are pe conștiință numai Robespierre (căci din groapa cu var nu mai poate veni nici o ripostă), în timp ce ei au fost, întotdeauna, apostolii blîndeții, opunîndu-se tuturor severităților și exceselor.

Nu execuția lui Robespierre, ci abia această poziție lașă și falsă a succesorilor săi conferă datei de 9 thermidor semnificația, sensul ei istoric universal. Căci, pînă în ziua aceea, Revoluția a revendicat pentru ea toate drepturile și și-a luat cu calm asupra sa întreaga răspundere, — începînd din această zi însă, recunoaște, cu spaimă, că a comis și nedreptăți, iar șefii ei încep s-o renege. Orice credință spirituală, orice concepție despre lume suferă o breșă în forța

ei cea mai lăuntrică, din clipa în care își contestă dreptul ei necondiționat și infailibilitatea ei. Și prin faptul că jalnicii învingători Tallien și Barras insultă cadavrele marilor lor predecesori Danton și Robespierre, calificîndu-le cadavre de asasini, și iau locul, cu teamă, pe băncile dreptei, alături de moderați, alături de dușmanii tainici ai Revoluției, ei nu trădează numai istoria și spiritul Revoluției, ci se trădează pe ei înșiși.

Fiecare se așteaptă să-l vadă alături de ei pe Fouché, pe el, pe principalul conspirator, pe adversarul cel mai neîmpăcat al lui Robespierre. El, ca cel mai amenințat, el, *chef de la conspiration*, ar avea desigur drept la o bucată deosebit de suculentă din pradă. Dar, ciudat — Fouché nu se așază, împreună cu ceilalți, pe băncile celor de dreapta, ci pe vechiul său loc de pe „Munte", la radicali, păstrînd o totală tăcere. Pentru prima oară (lumea se miră) el nu merge cu majoritatea.

De ce, oare, procedează Fouché atît de singular ? Și atunci și mai tîrziu, și-au pus unii întrebarea. Răspunsul este simplu : pentru că el gîndește mai inteligent și mai clarvăzător decît ceilalți, pentru că simțul său politic superior judecă mai profund situația reală decît mințile slabe ale lui Tallien și Barras, cărora numai primejdia le dăruise o energie de scurtă durată. El, profesorul de fizică de altă dată, cunoaște legea forțelor în mișcare, conform căreia o undă nu se poate menține nemișcată în aer. Ea trebuie — el știe asta — să se miște înainte ori înapoi. Dacă începe, deci, acum, retragerea, se va produce o reacție, ce va putea fi stăpînită tot atît de puțin ca și, anterior, Revoluția ; exact ca și Revoluția, ea va merge pînă la capăt, pînă la limitele ei extreme, pînă la violență. Atunci însă alianța aceasta, înjghebată la repezeală, va trebui, neapărat, să se rupă ; și dacă învinge Reacțiunea, toți pionierii Revoluției sînt pierduți. Căci, o dată cu noile idei, se schimbă, în mod periculos, și etaloanele pentru judecarea faptelor dinainte. Ceea ce ieri era considerat datorie și virtute republicană — de exemplu, mitralierea a o mie șase sute de oameni și prădarea de biserici — va fi socotit, mîine, în mod necesar,

drept crimă, acuzatorii de ieri vor deveni acuzații de mîine. Fouché, care are tot felul de fapte pe conștiință, nu dorește să fie părtaș la enorma greșeală a celorlalți thermidorieni (așa se numesc acum cei care l-au suprimat pe Robespierre) care se agață, speriați, de roata reacțiunii — el știe că asta nu ajută la nimic : cînd Reacțiunea se va pune în mișcare, îi va tîrî pe toți după ea. Fouché rămîne credincios stîngii, radicalilor, numai din înțelepciune și prevedere, căci simte că, în curînd, tocmai capetele celor mai îndrăzneți vor fi în pericol.

Și Fouché are dreptate. Spre a se face populari, spre a confirma un umanism ce nu a existat nicicînd, thermidorienii îi jertfesc pe cei mai energici dintre proconsuli, lăsînd să fie executați Carrier, care înecase șase mii de oameni în Loara, Joseph Lebon, tribunul de la Arras și Fouquier-Tinville. Pentru a fi pe placul dreptei, ei recheamă pe cei șaptezeci și trei de membri izgoniți ai Girondei și își dau seama prea tîrziu că, prin această întărire a Reacțiunii, au devenit ei înșiși dependenți de ea. A venit momentul cînd ei, docili, trebuie să-i acuze pe propriii lor complici în lupta împotriva lui Robespierre : Billaud-Varenne și Collot d'Herbois, colegul lui Fouché din Lyon. Reacțiunea amenință din ce în ce mai aproape capul lui Fouché. De data aceasta, el se mai salvează, negînd, într-o manieră lașă, orice complicitate la Lyon (deși semnase împreună cu Collot fiecare act) și pretinzînd, în chip la fel de mincinos, că ar fi fost prigonit de tiranul Robespierre numai din pricina blîndeții sale exagerate. În felul acesta, rafinatul reușește, într-adevăr, să amăgească Convenția pentru un timp. I se îngăduie să rămînă nestînjenit pe locul său, în vreme ce Collot ajunge pe *ghilotina uscată,* adică este trimis pe insulele bîntuite de friguri din Indiile occidentale, unde se stinge după numai cîteva luni. Fouché însă este prea deștept pentru a se simți în siguranță după această primă ocolire a atacului ; cunoaște neînduplecarea pasiunilor politice, știe că, pînă ce nu i se smulg dinții, o reacțiune este tot atît de insațiabilă în ceea ce privește oamenii ca și o revoluție ; ea nu se va opri, în setea ei de

răzbunare, pînă cînd nu va fi fost judecat și ultimul dintre iacobini, iar Republica, distrusă. De aceea, el vede o singură salvare pentru Revoluția de care se simte indisolubil legat prin sîngele pe care l-a făcut să curgă în numele ei : înnoirea ei. Și vede o singură salvare pentru el însuși : căderea guvernului. Din nou, cel mai amenințat dintre toți pornește singur, exact ca și cu șase luni în urmă, lupta desperată pentru propria-i viață, împotriva unei forțe superioare.

De fiecare dată cînd este vorba de putere și de propria-i existență, Fouché desfășoară energii demne de mirare. Își dă seama că, pe căi legale, Convenția nu mai poate fi împiedicată să-i urmărească pe foștii teroriști ; nu mai rămîne, deci, alt mijloc decît cel atît de des verificat în timpul Revoluției : teroarea. Și odinioară, în cazul condamnării girondinilor, în cazul condamnării regelui, deputații lași și precauți (printre care și Joseph Fouché, pe atunci conservator încă) au fost intimidați prin mobilizarea străzii împotriva parlamentului, aducîndu-se din periferii batalioane de muncitori, cu forța lor proletară, cu elanul lor irezistibil, și arborîndu-se la primărie steagul roșu al Revoltei. De ce să nu fie din nou aruncată împotriva Convenției devenită lașă această veche gardă a Revoluției, asaltatorii Bastiliei și oamenii lui 10 august, și sfărîmată cu pumnii acestora forța ei superioară ? Thermidorienii n-ar putea fi intimidați decît prin spaima trasă de pe urma unei revolte, a unei manifestări îndîrjite proletare — de aceea Fouché decide să instige populația Parisului, masele largi și să le arunce împotriva dușmanilor săi, a acuzatorilor săi.

Firește, Fouché este prea prudent ca să se ducă el însuși în cartierele periferice, să țină acolo cuvîntări revoluționare înflăcărate sau să împrăștie populației, cu riscul vieții sale, broșuri instigatoare, așa cum a făcut-o Marat. Nu-i place să se expună, preferă să se eschiveze de la responsabilitate : măiestria sa nu stă în discursuri zgomotoase, captivante, ci în insinuări, în ascunderea sa în spatele

altuia. Şi el găseşte, şi de data aceasta, un om potrivit, care, trecînd cutezător şi hotărît în faţă, îl acoperă cu umbra sa.

Pe străzile Parisului rătăcea, proscris şi oprimat pe atunci, un republican cinstit, pasionat, François Babeuf, care îşi ia numele de Gracchus Babeuf. Suflet clocotitor, dar o minte mediocră. Proletar provenit de jos, fost topograf şi tipograf, acest bărbat, deşi are idei puţine şi primitive, le alimentează cu o pasiune virilă şi le încălzeşte la văpaia unei convingeri autentic republicane şi socialiste. Republicanii burghezi şi chiar Robespierre au pus, prudent, deoparte ideile socialiste şi, cîteodată, extremiste, ale lui Marat despre repartiţia egalitară a averii, preferînd să vorbească foarte, foarte mult despre libertate, mult, de asemenea, şi despre fraternitate, dar puţin despre egalitate în materie de bani şi proprietate. Babeuf preia ideile lui Marat, pe jumătate călcate în picioare, le animă cu suflarea sa şi le poartă, ca pe o făclie, prin cartierele proletare ale Parisului. Şi iată că această flacără se poate înălţa dintr-o dată, incendiind, în cîteva ore, întregul Paris, întreaga ţară, căci poporul îşi dă seama, încetul cu încetul, de trădarea pe care o săvîrşesc thermidorienii faţă de revoluţia lor, revoluţia proletară, de dragul propriului lor avantaj. În spatele acestui Gracchus Babeuf se aşază, acum, Fouché. Nu se arată în public braţ la braţ cu el, îi sugerează însă, în taină, să aţîţe poporul. Îl convinge să scrie broşuri instigatoare, corectînd el însuşi şpalturile. El socoate că această Convenţie laşă îşi va schimba gîndurile numai dacă muncitorii vor demonstra, dacă periferiile vor porni iarăşi cu suliţele şi tobele lor. Republica nu va putea fi salvată decît prin teroare, spaimă şi intimidare ; primejdioasa înclinare spre dreapta nu va putea fi compensată decît printr-un brînci energic venit de la stînga. Şi acest om cinstit, sincer, de bună credinţă, onest îi serveşte admirabil, ca om din faţă, pentru o asemenea ofensivă temerară, în care efectiv este vorba de o primejdie de moarte : te poţi ascunde foarte bine după spatele său lat de proletar. Babeuf, la rîndul său, care îşi ia, cu mîndrie, numele de Gracchus şi de tribun al poporului, se simte foarte onorat că renumitul deputat

Fouché îi dă sfaturi. Da, acesta mai este încă un ultim republican cinstit, crede el, unul ce a rămas pe băncile Muntelui, unul ce nu a făcut tovărășie cu *jeunesse dorée* și cu furnizorii de arme. Se lasă cu plăcere sfătuit și se năpustește, împins de la spate de această mînă abilă, împotriva lui Tallien, a thermidorienilor și a guvernului.

Dar numai pe el, blajinul și rectiliniu-cugetătorul, izbutește să-l amăgească Fouché. Guvernul intuiește numaidecît mîna care încarcă arma împotriva lui și, într-o ședință deschisă, Tallien îl învinuiește pe Fouché de a fi omul din spate al lui Babeuf. Ca de obicei, Fouché își reneagă, imediat, aliatul (așa cum procedase cu Chaumette la iacobini și cu Collot la Lyon) — nu, el nu-l cunoaște pe Babeuf decît superficial, el condamnă exagerările acestuia, pe scurt, bate în retragere cu cea mai mare iuțeală. Și iarăși contralovitura îl va atinge pe omul său din față : nu după mult timp, Babeuf va fi arestat, curînd după aceea, împușcat în curtea unei cazărmi (întotdeauna plătește altul cu sîngele pentru cuvintele și politica lui Fouché).

Această îndrăzneață contralovitură a lui Fouché a dat greș, el nu a realizat altceva decît să atragă, din nou, atenția asupra lui însuși, și asta nu a fost bine. Căci, odată mai mult, lumea își aduce aminte de Lyon și de cîmpul de la Brotteaux scăldat în sînge. Odată mai mult, și de astă dată cu o energie dublată, reacțiunea ațîță acuzatori din provinciile în care Fouché și-a exercitat puterea. Nici nu apucă bine să respingă cu osteneală atacurile venite de la Lyon, că se și prezintă Nevers și Clamecy. De la bara Conveției, Fouché este acuzat, din ce în ce mai răspicat, din ce în ce mai zgomotos, de terorism. El se apără cu șiretenie, cu energie, și nu fără șansă ; însuși Tallien, adversarul său, se străduiește acum să-l ferească, pentru că pînă și el începe să se simtă neliniștit în fața covîrșitoarei forțe a reacțiunii și să se gîndească la propriul său cap. Este însă prea tîrziu : la 22 thermidor 1795, un an și douăsprezece zile după căderea lui Robespierre, Joseph Fouché este pus sub acuzație, după o lungă dezbatere, pentru actele sale de

teroare. Şi la 23 thermidor, se hotărăşte arestarea sa. Precum umbra lui Danton l-a tras după sine pe Robespierre, tot astfel, acum, umbra lui Robespierre îl trage după ea pe Fouché.

Dar, acum, se scrie ca dată — inteligentul politician a calculat bine acest lucru — thermidorul celui de al patrulea an al Republicii, şi nu al celui de al treilea. 1793 : punerea sub acuzare înseamnă ordin de arestare, iar arestarea, moarte : adus seara la Conciergerie, eşti interogat în dimineaţa următoare şi, după-amiază, te găseşti deja în căruţă. 1794 însă : ghiara de oţel a „Incoruptibilului" nu mai ţine hăţurile justiţiei ; legile s-au mai înmuiat, te poţi strecura printre ele dacă dai dovadă de supleţe. Şi Fouché n-ar fi Fouché, dacă, după ce a fost atît de des şi atît de periculos împresurat, n-ar trece prin ochiurile unor astfel de plase elastice. Prin intrigi şi subterfugii, reuşeşte să nu fie arestat imediat, să i se lase timp pentru o ripostă, pentru un răspuns, pentru o justificare ; şi, în perioada aceea, timpul însemna totul. Numai să te scufunzi în întuneric, şi eşti uitat ; numai să rămîi mut în timp ce alţii vociferează, şi eşti trecut cu vederea ! Urmînd faimoasa reţetă a lui Sieyès, care, în toţi anii Teroarei, şezuse în Convenţie fără să deschidă gura şi care, întrebat mai tîrziu ce a făcut în tot acest timp, a dat, zîmbind, acest răspuns genial : *J'ai vécu* — am trăit, Fouché face, acum, pe mortul, aşa cum fac unele animale ca să nu fie ucise. Dacă îţi mai salvezi viaţa acum, în scurtul interval de tranziţie, atunci ai scăpat. Căci experimentatul adulmecător de vînt simte că întreaga strălucire şi forţă a acestei Convenţii nu vor mai dura decît cîteva săptămîni, cîteva luni.

Astfel îşi salvează viaţa Joseph Fouché şi, la vremea aceea, asta însemna mult. Ce-i drept, nu-şi salvează decît viaţa fizică, nu şi numele, şi nici poziţia, căci nu mai este ales în noua Adunare. Zadarnice eforturile sale fantastice, inutil risipită o imensitate de pasiune şi de perfidie, de temeritate şi de trădare ; nu izbuteşte să-şi salveze decît

viața fizică. Nu mai este Joseph Fouché din Nantes, deputat al poporului, nu mai este profesorul Oratoriului, nu mai este decît un om uitat, disprețuit, fără rang, fără avere, fără importanță, o biată umbră pe care numai întunericul o apără.

Și, timp de trei ani, nimeni nu-i pomenește numele în Franța.

Capitolul al patrulea

Ministru al Directoratului și al Consulatului 1799 – 1802

A compus cineva, oare, imnul exilului, al acestei forțe creatoare de destine, care înalță omul aflat în prăbușire, care, în aspra constrîngere a singurătății, adună, din nou și într-o altă rînduială, puterile zdruncinate ale sufletului? Dintotdeauna, artiștii n-au făcut decît să condamne exilul drept o perturbare aparentă a ascensiunii, drept un interval inutil, drept o întrerupere cumplită. Dar ritmul firii are nevoie de asemenea cezuri violente. Căci numai cel ce știe ce înseamnă abisul cunoaște viața complexă. Numai loviturile potrivnice îi dau omului deplina sa putere pentru a răzbi.

Geniul creator, în primul rînd el, are nevoie, din cînd în cînd, de o asemenea singurătate temporară impusă, pentru a putea să măsoare, din adîncul desperării, din depărtarea condiției de exil, orizontul și înălțimea adevăratei sale misiuni. Cele mai de seamă mesaje ale umanității au venit din exil, întemeietorii marilor religii, Moise, Hristos, Mahomed, Buddha, ei toți au trebuit să se retragă, mai întîi, în tăcerea deșertului, în acea existență-fără-de-oameni, înainte de a putea face auzite concluziile lor. Cecitatea lui Milton, surditatea lui Beethoven, șederea la închisoare a lui Dostoievski, izolarea în carceră a lui Cervantes, claustrarea forțată a lui Luther la Wartburg, exilul lui Dante și surghiunul voluntar al lui Nietzsche în regiunile înghețate ale Engadinului, toate acestea au fost, în opoziție cu voința conștientă a omului, cerințe tainic voite ale propriului lor geniu.

Dar chiar și în sferele de jos, în cele mai pămîntene, în cele politice, o retragere temporară îi conferă omului de stat o împrospătare a felului de-a vedea lucrurile, o reflectare mai realistă și o cîntărire mai justă a forțelor politice în joc. Nimic mai fericit nu se poate ivi, deci, în cariera cuiva decît o întrerupere vremelnică, căci cel care, permanent, vede lumea numai de sus, de la înălțimea unui nor imperial, din vîrful unui turn de fildeș și de pe culmea puterii, acela cunoaște doar zîmbetele supușilor și serviabilitatea lor periculoasă : cel care ține mereu el însuși greutățile balanței în mînă uită reala lor greutate. Nimic nu-l vlăguiește mai mult pe un artist, pe un comandant de oști, pe un om al puterii ca necontenita reușită conform voinței și dorinței sale ; artistul ia cunoștință de adevărata sa relație cu opera sa numai în fața unui eșec, comandantul își dă seama de greșelile sale numai în fața unei înfrîngeri, omul de stat capătă o autentică perspectivă politică numai în fața dizgrației. Bogăția neîntreruptă moleșește, ovațiile neîntrerupte tocesc rațiunea ; numai întreruperea dă ritmului ce bate în gol o nouă tensiune și o elasticitate creatoare. Numai nenorocirea procură o viziune profundă și largă asupra realităților acestei lumi. Aspră învățătură, dar învățătură și școală este fiecare exil : celui molatic îi redă vigoarea voinții, pe cel șovăitor îl face hotărît, pe cel tare, și mai tare. Pentru omul cu adevărat tare, exilul reprezintă, întotdeauna, nu o diminuare, ci exclusiv o creștere a forței sale.

Exilul lui Joseph Fouché a durat mai mult de trei ani, și insula solitară și neospitalieră pe care este izgonit se numește : Sărăcie. Ieri încă proconsul și participant la făurirea destinului Revoluției, el se prăvălește de pe treptele cele mai înalte ale puterii într-o asemenea beznă, într-o asemenea murdărie și într-un asemenea noroi, încît nu i se mai dă de urmă. Singurul care l-a văzut pe vremea aceea, Barras, zugrăvește o imagine zguduitoare a mansardei jalnice, a acelui iad cocoțat aproape pînă la cer, în care locuiește Fouché cu urîta sa soție și doi copii bolnăvicioși, cu părul roșu, doi albinoși de o rară slutenie.

La etajul al cincilea, într-o încăpere murdară, asfixiantă, încinsă de soare, se ascunde cel prăbușit de la putere, ale cărui cuvinte făcuseră, cîndva, să tremure zeci de mii de oameni și care, peste cîțiva ani, va sta, iarăși, la cîrma destinului european, în calitate de duce de Otrante, dar care, în clipa aceasta, nu știe din ce bani să cumpere, a doua zi, laptele pentru copii și să plătească chiria meschină, trebuind, totodată, să-și apere această mizerabilă viață în fața unor dușmani invizibili, fără de număr, în fața răzbunătorilor Lyonului.

Nimeni pe lume, nici chiar biograful lui cel mai fidel, cel mai precis, Madelin, nu poate să indice exhaustiv cum și-a asigurat existența Joseph Fouché în timpul acestor ani de mizerie. Nu mai primește indemnizația de deputat, averea sa familială a pierdut-o cu prilejul răscoalei de la San Domingo, nimeni n-are curajul să-l angajeze sau să-i dea ceva de lucru în mod public celui ce a fost *le mitrailleur de Lyon*, toți prietenii l-au părăsit, fiecare îl evită. Se spune că ar fi practicat cele mai neobișnuite, cele mai obscure activități — și nu este o poveste cînd se spune că viitorul duce de Otrante s-a ocupat, pe vremea aceea, cu îngrășarea porcilor. Nu după mult timp însă, alege o meserie și mai murdară, și anume aceea de spion în slujba lui Barras, singurul dintre noii deținători ai puterii care îl mai primește cu o compasiune ciudată pe acest om dat jos de la putere. Bineînțeles, nu în cabinetul de audiențe de la minister, ci undeva în umbră ; acolo îi azvîrle, din cînd în cînd, acestui cerșetor insistent, cîte o mică afacere necurată, o contrabandă de arme, o călătorie de inspecție, de fiecare dată cîte un cîștig infim, care-i ajunge inoportunului atît cît să se mențină la suprafață alte două săptămîni. Dar în aceste multiple expedimente se dezvăluie talentul propriu-zis al lui Fouché. Căci Barras are, încă de pe atunci, în cap tot felul de planuri politice și, neavînd încredere în colegii săi, poate folosi foarte bine, în legătură cu ele, un spion particular, un informator, o iscoadă subterană, care nu ține de poliția oficială, un fel de detectiv particular. Fouché este deosebit de potrivit pentru acest rol. El trage cu ochiul și trage cu urechea, se furi-

şează în case pe scările de serviciu, smulge cu rîvnă, prin şiretlicuri, de la toţi cunoscuţii bîrfele zilei şi-i aduce lui Barras, în secret, această flegmă murdară a opiniei publice. Şi cu cît Barras devine mai ambiţios, cu cît planurile sale ţintesc mai avid spre o lovitură de stat, cu atît îi devine mai necesar Fouché. Demult îl incomodează, în cadrul Directoratului (Consiliul celor cinci care guvernează acum Franţa) doi oameni cinstiţi, Carnot în primul rînd, omul cel mai integru al Revoluţiei franceze, şi se gîndeşte să se descotorosească de el. Cel ce plănuieşte însă o lovitură de stat şi pune la cale comploturi are nevoie, înainte de orice, de oameni fără scrupule, care să alerge încolo şi încoace, oameni *à tout faire,* de *bravos* şi de *bulos,* cum îi numesc italienii, de indivizi lipsiţi de caracter şi totuşi de nădejde în această lipsă a lor de caracter : pentru aceasta, Fouché corespunde ca nimeni altul. Exilul devine şcoala carierei sale, şi la ea îşi cultivă el viitorul său talent de maestru al poliţiei.

În sfîrşit, după o lungă, nesfîrşit de lungă noapte petrecută în îngheţul vieţii, în bezna sărăciei, Fouché adulmecă prilejuri favorabile. Un nou stăpîn guvernează ţara, o nouă putere este pe cale de a se naşte, şi el se hotărăşte să se pună în serviciul ei. Această nouă putere este banul. De-abia au fost întinşi Robespierre şi ai săi pe scîndura tare de lemn, că el, banul atotputernic a şi înviat şi dispune, iarăşi, de mii de curteni şi slugi. Pe străzi trec, iarăşi, caleşti cu cai frumos ţesălaţi şi hamuri noi, şi în ele şed, pe jumătate goale, asemenea unor zeiţe greceşti, femei încîntătoare, îmbrăcate în tafta şi muselină scumpă. În Bois, *jeunesse dorée* călăreşte în pantaloni albi de nanchin, lipiţi de corp, în fracuri de culoare galbenă, castanie, roşie. În mîna împodobită cu inele, ţin cravaşe elegante cu mînere de aur, pe care le folosesc, cu plăcere, şi împotriva teroriştilor de altădată ; magazinele de parfumuri şi bijuteriile fac afaceri bune, cinci sute, şase sute, o mie de săli de dans şi cafenele răsar ca ciupercile, se construiesc vile, se cumpără case, se merge la teatru, se speculează şi se fac pariuri, se cumpără şi se vinde şi se joacă pe mize de mii de franci, în dosul perdelelor de da-

masc de la Palais Royal. Banul este iarăși prezent, unic suveran, impertinent și cutezător.

Dar unde a stat banul în Franța între 1791 și 1795? Aici a stat, doar că s-a ascuns. Întocmai ca în Germania și Austria, în timpul fricii de comuniști, în 1919, oamenii bogați au făcut, deodată, pe morții și s-au văicărit în veșminte zdrențăroase, căci, pe vremea lui Robespierre, cel ce tolera în preajma sa fie și luxul cel mai mic, ba chiar și cel ce s-ar fi apropiat de el trecea drept *mauvais riche* (după expresia lui Fouché), era socotit un suspect; era jenant să fii considerat bogat. Acum, din nou, numai cine este bogat se bucură de considerație. Și iată că, din fericire (ca întotdeauna într-o perioadă de haos), vine, acum, o epocă extrem de favorabilă pentru a cîștiga bani. Căci averile își schimbă stăpînii. Se vînd proprietățile funciare: la asta se cîștigă. Bunurile emigranților sînt scoase la licitație : la asta se cîștigă. Averile condamnaților sînt confiscate : la asta se cîștigă. Cursul asignatelor scade din zi în zi, o sălbatică febră a inflației zguduie țara : la asta se cîștigă. Se poate cîștiga din orice, numai să ai mîna iute și îndrăzneață și să ai relații cu autoritățile guvernamentale. Dar, de neegalat, țîșnește din belșug mai ales un izvor : războiul. Încă în 1791, la început de tot, cîțiva indivizi descoperiseră (exact precum cîțiva în 1914) că se pot scoate și profituri din războiul devorator de oameni și distrugător de valori ; numai că, pe atunci, Robespierre și Saint-Just, acești incoruptibili, s-au înfipt cu furie în beregata acaparatorilor, *accapareurs*. Acum însă, după ce acești Cato au fost — slavă Domnului ! — lichidați, și ghilotina ruginește în magazie, speculanții și furnizorii armatei simt că a venit epoca de aur. La ora actuală, se poate livra, fără teamă, încălțăminte proastă pentru bani buni, se pot umple copios buzunarele de pe urma avansurilor și a rechizițiilor. Bineînțeles, cu condiția să ți se atribuie livrările. De aceea, asemenea mici afaceri necesită, întotdeauna, un intermediar potrivit, un promotor bine introdus și totuși receptiv, care să deschidă dinăuntru speculanților ușa grajdului ce duce la ieslea îmbelșugată a statului și a războiului.

Joseph Fouché este, azi, omul ideal pentru asemenea afaceri necurate. Mizeria în care-a trăit i-a spălat, radical, conştiinţa republicană : el a dat drumul pe coş urei sale contra banilor, pe jumătate înfometat, el poate fi cumpărat pe un preţ de nimic. Pe de altă parte, el are cele mai bune *relaţii* : nu intră şi iese el (ca informator) în şi din anticamera lui Barras, preşedintele Directoratului ? Şi astfel, comunistul radical din 1793, care voia, cu orice preţ, să facă să se plămădească „pîinea egalităţii", devine, peste noapte, omul de casă al bancherilor republicani nou-plămădiţi şi, în schimbul unor procente avantajoase, se ocupă de rezolvarea tuturor dorinţelor şi afacerilor lor. De pildă, speculantul Hinguerlot, unul dintre cei mai neruşinaţi şi lipsiţi de scrupule afacerişti din Republică (Napoleon l-a urît crîncen), se află tocmai în faţa unei învinuiri grave : speculase cam prea neruşinat şi, cu prilejul unor livrări, furnizase prea mult propriilor sale buzunare. În clipa aceasta, are în spinare un proces ce l-ar putea costa mulţi bani şi, poate, chiar capul. Ce faci în asemenea situaţii (pe atunci, ca şi astăzi) ? Te adresezi unuia care are bune legături „sus", o influenţă politică sau personală şi care poate „aranja" penibila chestiune. Te adresezi, deci, informatorului lui Barras, Fouché, care îşi unge rapid pingelele şi aleargă la atotputernicul (scrisoarea există tipărită în memoriile acestuia), şi, într-adevăr, murdara afacere este muşamalizată pe tăcute şi fără dificultăţi. Ca recompensă, Hinguerlot îl ia pe Fouché ca asociat la furnizările către armată, la afacerile de bursă, şi *l'appétit vient en mangeant*. Fouché descoperă, în 1797, că banul are un miros incomparabil mai plăcut decît sîngele de la 1793 şi, graţie noilor sale „relaţii", pe de o parte cu marile finanţe de provenienţă recentă, pe de alta cu guvernul corupt, întemeiază o nouă societate pentru aprovizionarea armatei lui Scherer. Soldaţii bravului general vor primi cizme de calitate proastă şi vor îngheţa în mantalele lor subţiri, vor fi înfrînţi pe cîmpiile Italiei, dar lucrul cel mai important este că Societatea Fouché-Hinguerlot şi, probabil, Barras însuşi scot profituri grase. Nici urmă de oroarea de „metalul josnic

și corupător“ pe care o trîmbița cu atîta elocvență, numai cu trei ani în urmă, ultraiacobinul și supercomunistul Fouché, uitate și accesele de ură împotriva „infamilor bogătași“ și declarațiile că „adevăratul republican nu are nevoie de nimic altceva decît de pîine, de fier și de patruzeci de scuzi pe zi“ : acum este vorba de altceva, și anume să se îmbogățească, în sfîrșit, și el însuși. Căci, în timpul exilului, Fouché a înțeles ce înseamnă puterea banului și se pune în slujba acesteia ca a oricărei alte puteri. Prea îndelungată vreme și prea dureros a suportat inferioritatea, oribila inferioritate, în mocirla disprețului și a privațiunii — a venit ceasul să-și încordeze toate forțele pentru a ajunge sus, acolo sus, în lumea în care puterea poate fi cumpărată cu bani, și din putere se pot bate alți bani. Este săpată prima galerie în această mină, cea mai rentabilă dintre toate, este făcut primul pas pe drumul fantastic ce duce de la o mansardă situată la etajul al cincilea la o rezidență ducală, de la o sărăcie lucie la o avere de douăzeci de milioane de franci.

Acum, după ce s-a descotorosit categoric de balastul incomod al principiilor revoluționare, Fouché a devenit agil : și, peste noapte, este iar bine săltat în șa. Prietenul său Barras nu face doar obscure tranzacții financiare, ci și afaceri politice dubioase. Vrea să vîndă Republica, în mare taină, lui Ludovic al XVIII-lea, în schimbul unui titlu de duce și al unui voluminos fișic de bani. În intenția asta, el este stînjenit numai de prezența unor colegi cu convingeri republicane, corecți, precum Carnot, care continuă să mai creadă în Republică și nu vrea să înțeleagă că idealurile mai există numai pentru a cîștiga bani de pe urma lor. Și este indubitabil că Fouché l-a ajutat din plin, prin manevre subterane, pe tovarășul său de afaceri, cu prilejul loviturii de stat a lui Barras din 18 fructidor, care îl scapă de supraveghetorii inoportuni, căci abia a devenit protectorul său, Barras, stăpînul absolut al Consiliului celor cinci, al Directoratului reînnoit, și iată că cel ce s-a temut de lumină se și prezintă impetuos pentru a-și cere plata : Barras să-l utilizeze în politică, în armată, în-

tr-un post oarecare, într-o misiune oarecare, unde să-ţi poţi umple doldora buzunarele şi să-ţi revii după anii de mizerie. Barras, avînd nevoie de acest om, nu prea poate să-l refuze pe cel ce l-a servit în afacerile sale obscure ; oricum însă, numele lui Fouché, al celui ce a fost *le mitrailleur de Lyon*, pute încă mult prea mult a sînge vărsat pentru ca să te poţi arăta public cu el la Paris, în aceste săptămîni ce constituie luna de miere a Reacţiunii. Aşa se face că Barras îl trimite, în calitate de reprezentant al guvernului, mai întîi în Italia, pe lîngă armată, şi apoi, în Olanda, pe lîngă Republica Batavă, în scopul de a purta tratative secrete. Barras ştie deja din experienţă că Fouché este un maestru în jocul intrigilor subterane : nu va trece mult şi o va afla, de o manieră şi mai concretă, pe propria-i piele.

În 1798, Fouché este, deci, reprezentantul Republicii franceze : are din nou piciorul în scăriţa de şa. La fel ca odinioară în misiunea sa sîngeroasă, el dă dovadă, acum, în cea diplomatică, de aceeaşi energie de nimic tulburată; obţine rezultate fulgerătoare îndeosebi în Olanda. Călit de experienţe tragice, maturizat de epoci furtunoase, flexibilizat la aspra forjă a mizeriei, Fouché manifestă vechea sa energie, dublată de o prudenţă nouă. Sus, stăpînii cei noi îşi dau seama repede : ăsta este un om care poate fi utilizat, care dansează după cum bate vîntul şi care se aruncă după ban, îndatoritor faţă de oamenii sus-puşi, neîndurător faţă de oamenii de jos, marinarul potrivit şi îndemînatic de care ai nevoie cînd cresc furtunos valurile. Şi cum nava guvernului se clatină din ce în ce mai periculos, fiind ameninţată în mersul ei nesigur să eşueze în fiecare clipă, Directoratul ia, la 3 thermidor 1799, o hotărîre neprevăzută : Joseph Fouché, aflat în misiune secretă în Olanda, este numit, peste noapte, ministrul poliţiei al Republicii franceze.

—

Joseph Fouché ministru ! Parisul tresare de spaimă, ca la zgomotul unei bubuituri de tun. Va reînvia, cumva, teroarea, de vreme ce i s-a dat drumul din lanţ acestui tiran sîngeros, acestui *mitrailleur de Lyon*, profanator de hos-

ții și jefuitor de biserici, prieten al anarhistului Babeuf ? Vor fi readuși, cumva, — Doamne ferește ! — și Collot d'Herbois și Billaud din insulele bîntuite de friguri ale Guyanei, și va fi reașezată, cumva, ghilotina în piața Republicii ? Va fi plămădită, cumva, din nou, „pîinea egalității", și vor fi, cumva, repuse în funcție comitetele filantropice care le storc bogătașilor banii ? Parisul, care și-a regăsit de mult tihna, cu cele o mie cinci sute de localuri de dans, cu vitrinele sale orbitoare, cu a sa *jeunesse dorée*, este cuprins de panică — bogătașii și burghezii tremură iarăși, ca în anul 1792. Numai iacobinii sînt mulțumiți, ei, ultimii republicani. În fine, după persecuții îngrozitoare, unul dintre ei este iar la putere, cel mai îndrăzneț, cel mai radical, cel mai inflexibil ; acum, în sfîrșit, reacțiunea va fi ținută în șah, Republica, curățată de regaliști și conspiratori !

Dar, lucru curios, nu după multe zile, și unii și alții își pun întrebarea : pe acest ministru al poliției îl cheamă, cu adevărat, Joseph Fouché ? Odată mai mult, s-a adeverit vorba înțeleaptă a lui Mirabeau (și astăzi valabilă pentru socialiști) că iacobinii ajunși miniștri nu mai sînt miniștri iacobini : căci, iată, aceste buze, ce odinioară debordau de sînge, sînt acum pline de onctuoase cuvinte conciliatoare. Ordine, liniște, siguranță, aceste cuvinte revin necontenit în proclamațiile poliției fostului terorist, iar combaterea anarhiei este principala sa deviză. Libertatea presei trebuie îngrădită, veșnicelor discursuri instigatoare trebuie să li se pună capăt. Ordine, ordine, liniște și siguranță — nici un Metternich, nici un Seldnitzki, nici un arhireacționar al imperiului austriac nu formulează decrete mai conservatoare decît Joseph Fouché, *le mitrailleur de Lyon*.

Burghezii respiră ușurați : în ce Sfînt Paul s-a transformat acest Saul ! Dar adevărații republicani urlă de indignare în sălile lor de întruniri. Neînvățînd mare lucru în acești ani, ei continuă să țină discursuri pline de mînie, discursuri și iar discursuri, amenință Directoratul, miniștrii și Constituția cu citate din Plutarh. Se manifestă tot atît de feroce ca și cum Danton și Marat ar mai trăi, ca și cum clopotele de alarmă ar mai putea aduna, ca pe vre-

muri, sute de mii de oameni din periferii. Şi cu toate acestea, tapajul lor inoportun tulbură, în cele din urmă, Directoratul. Colegii îl asaltează pe ministrul poliţiei nou numit cu întrebarea : „Ce-i de făcut împotriva lor ?"

„Să se închidă clubul", răspunde imperturbabilul. Ceilalţi îl privesc cu neîncredere şi-l întreabă cînd ar urma să procedeze la această măsură neînfricată. „Mîine", răspunde, netulburat, Fouché.

Şi în adevăr, în seara zilei următoare, Fouché, fostul preşedinte al iacobinilor, se duce la clubul radical din rue du Bac. În acest cerc a bătut, în toţi aceşti ani, inima revoluţiei. Sînt prezenţi aceiaşi oameni în faţa cărora şi-au rostit discursurile pătimaşe Robespierre, Danton şi Marat, ba chiar şi el însuşi : după căderea lui Robespierre, după înfrîngerea lui Babeuf, numai în Clubul de Manège mai trăieşte amintirea zilelor frenetice ale Revoluţiei.

Dar Fouché nu are nimic de-a face cu sentimentalismul: cînd vrea, el îşi poate uita înspăimîntător de repede trecutul. Fostul profesor de matematică de la Oratoriu continuă să măsoare numai paralelogramul forţelor reale. El ştie că s-a isprăvit cu ideea republicană, că cei mai buni conducători, bărbaţii de acţiune au fost îngropaţi : drept care, de multă vreme, toate cluburile au decăzut, devenind nişte locuri de pălăvrăgeală distractive, în care unul preia din gura altuia frazele. În anul 1799, cursul citatelor din Plutarh şi al vorbelor patriotice a scăzut, odată cu cel al asignatelor ; prea multe fraze au fost meliţate, şi prea multe bancnote tipărite. Franţa (cine o ştie mai bine decît ministrul poliţiei, care controlează opinia publică !) este obosită de atîţia avocaţi şi oratori şi innoitori, ea este saturată de decrete şi de legi, ea nu-şi mai doreşte decît linişte, ordine, pace şi finanţe sigure : aşa cum se întîmplă după cîţiva ani de război, tot astfel şi după cîţiva ani de revoluţie, după fiecare perioadă de extaz colectiv, egoismul de nestăvilit al individului, al familiei reintră, întotdeauna, în drepturi.

Unul din republicani, unul dintre cei de mult consumaţi tocmai ţine un discurs aprins, cînd este împinsă uşa şi intră Fouché în uniformă de ministru, însoţit de jandarmi.

Cu o privire rece, el cîntărește, mirat, adunarea sculată în picioare : ce adversari de plîns ! E mult de cînd bărbații de acțiune, conducătorii spirituali ai Revoluției, eroii ei și ai ei *desperados* nu mai există : n-au mai rămas decît palavragiii, și împotriva palavragiilor este suficient un gest drastic. Fără a zăbovi, Fouché se urcă la tribună ; după șase ani, este prima oară că iacobinii ascultă, din nou, vocea lui seacă și glacială, dar, spre deosebire de odinioară, nu pentru a chema lumea la libertate și la ură împotriva despoților, ci pentru ca bărbatul acesta uscățiv să declare fără înconjur, calm, clubul închis. Surpriza este atît de mare, încît nimeni nu opune rezistență. Ei nu strigă, nu se azvîrle cu pumnale în mînă asupra nimicitorului libertății, așa cum juraseră întotdeauna. Bîiguie numai ceva, se dau înapoi tiptil și părăsesc sala consternați. Fouché a cîntărit bine situația : împotriva unor adevărați bărbați trebuie să lupți, flecarii trebuie doborîți printr-un gest.

Acum, cînd sala este golită, Fouché se îndreaptă liniștit spre ușă, o încuie și pune cheia în buzunar. Și odată cu această întoarcere a cheii în ușă, Revoluția franceză a luat, de fapt, sfîrșit.

O funcție reprezintă, întotdeauna, numai ceea ce face din ea cel ce o ocupă. Cînd Joseph Fouché preia ministerul poliției, el capătă, în fond, o funcție cu totul subalternă, un fel de subprefectură a ministerului de interne. Trebuie să supravegheze și să informeze, să culeagă și să transporte, ca un cărăuș, materialul privind politica internă și cea externă, cu care, după aceea, domnii din Directorat să poată construi, precum regii. Dar numai la trei luni după ce Fouché deține puterea, protectorii săi observă, speriați, uimiți și gata dezarmați, că el supraveghează nu numai în jos, ci și în sus, că ministrul poliției controlează pe ceilalți miniștri, Directoratul, generalii, întreaga politică. Plasele sale se întind peste toate funcțiile și peste toate sarcinile, în mîinile sale se strîng toate știrile, el face politică alături de politică, el poartă război alături de război, el împinge hotarele atribuțiilor sale peste tot în ase-

menea măsură, încît, în cele din urmă, Talleyrand, înciudat, este obligat să redefinească poziția ministrului poliției : „Ministrul poliției este un om care se ocupă, în primul rînd, de toate chestiunile ce-l privesc și după aceea, în al doilea rînd, de toate acelea ce nu-l privesc deloc".

Această mașină complicată, acest aparat de control universal al unei întregi țări este conceput de o manieră grandioasă. Mii de informații afluează, zi de zi, în casa situată pe quai Voltaire, întrucît acest maestru a înțesat întreaga țară, în decurs de cîteva luni, cu spioni, cu agenți secreți și cu informatori. Dar acești informatori ai lui Fouché nu trebuie reduși la asemănarea cu obișnuiții detectivi grosolani din rîndul micii burghezii, care pîndesc bîrfa zilei pe la portărese și în cîrciumi, în bordeluri și în biserici : agenții lui Fouché poartă, uneori, galoane de aur și veșminte de diplomați sau delicate rochii de dantelă, ei stau de vorbă în saloanele din faubourg Saint-Germain și, pe de altă parte, se introduc, sub masca de patrioți, la reuniunile tainice ale iacobinilor. Pe lista celor din solda lui se găsesc marchizi și ducese purtînd numele cele mai răsunătoare din Franța, și Fouché se poate lăuda chiar (fapt fantastic !) de a o avea în serviciul său pe cea mai înaltă doamnă din imperiu, pe Joséphine Bonaparte, viitoarea împărăteasă. În cabinetul viitorului său stăpîn și împărat va lucra un secretar pe care el l-a și cumpărat, iar la Hartwell, în Anglia, l-a mituit pe bucătarul regelui Ludovic al XVIII-lea. Orice trăncăneală este raportată, orice scrisoare, deschisă. Ministrul poliției, el însuși invizibil, are urechea alungită pînă în armată, printre comercianți, printre deputați, pînă în cîrciumi și în adunări, și toate miile de știri confluează, zilnic, spre masa lui de lucru. Acolo, denunțurile, dintre care unele exacte și importante, iar altele simple flecăreli, sînt cercetate, trecute prin sită și comparate între ele, pînă ce din verificarea a mii de date rezultă o informație clară.

Căci, în timp de război ca și de pace, în politică ca și în finanțe, informația este totul. În 1799, în Franța nu mai domnește teroarea, ci numai cunoașterea faptelor. Să se

știe ce-i cu fiecare din acești jalnici thermidorieni, cîți bani primește, de cine este mituit, la ce preț poate fi cumpărat, pentru a-l ține în șah și a putea face, astfel, dintr-un superior un inferior ; să fie cunoscute comploturile, în parte pentru a le înăbuși, în parte pentru a le încuraja și a le cîrmi în acest fel, întotdeauna, în direcția cea bună în politică ; să se afle, cu anticipație, noutățile de pe scena ostilităților și de pe aceea a negocierilor de pace, pentru a putea opera la bursă cu financiari serviabili și pentru a-ți asigura, pînă la urmă, o avere frumoasă. Așa se explică de ce aparatul de informație din mîna lui Fouché îi procură, fără întrerupere, bani, și banul, la rîndul său, folosește drept uleiul ce permite aparatului să continue să funcționeze fără zgomot. Tripouri, bordeluri, bănci fac să curgă spre el, sub forma unor discrete contribuții, sume de milioane, care, în mîinile lui, se transformă în mijloace de corupție, iar corupția, la rîndul ei, aduce informații : și astfel, niciodată nu se oprește și nu se deregleazä acest enorm mecanism rafinat al poliției, creat din nimic. în cîteva luni, de un singur om, grație uriașei sale puteri de muncă și geniului său psihologic.

Dar cel mai genial la această mașinărie fără pereche a lui Fouché este faptul că nu funcționează decît în mîinile unuia, dar ale unuia anume. Ea are, pe undeva, încorporat un șurub : dacă este scos, mișcarea șuierătoare încetează pe loc. Fouché s-a gîndit, încă din primul moment, la acest lucru, pentru cazul unei căderi în dizgrație. El știe că, dacă ar fi concediat, o simplă manipulare ar fi suficientă pentru a scoate din funcție, imediat, mașina pe care a construit-o. Căci omul acesta avid de putere și-a creat opera nu pentru stat, nici pentru Directorat, nici pentru Napoleon, ci exclusiv pentru el însuși. Nici prin minte nu-i trece să transmită superiorilor lui, așa cum i-ar cere-o datoria, produsul distilat al tuturor informațiilor obținut chimic în retortele sale ; cu un egoism brutal, el comunică mai departe numai ceea ce vrea el să comunice ; de ce să-i lumineze pe acești nerozi din Directorat și să-i lase să se uite în cărțile lui ? Nu permite să iasă din laboratorul său

decît exclusiv ceea ce îi folosește, decît ceea ce este neapărat necesar în propriul său avantaj și păstrează cu grijă în arsenalul său privat, în vederea răzbunării personale și pentru asasinatele sale politice, toate celelalte sulițe și otrăvuri. Fouché știe, întotdeauna, mai mult decît presupune Directoratul că știe și, prin aceasta, devine periculos și, totodată, indispensabil pentru fiecare. Știe despre tratativele duse de Barras cu regaliștii, despre pretențiile lui Bonaparte la coroană, despre uneltirile cînd ale iacobinilor, cînd ale reacționarilor, dar niciodată nu divulgă aceste secrete în clipa în care le află, ci, de fiecare dată, abia în clipa în care dezvăluirea lor i se pare avantajoasă. Uneori, îi încurajează pe conjurați, alteori, le pune piedici ; uneori, îi provoacă în mod artificial, pentru ca, alteori, să-i demaște zgomotos (avertizîndu-i, concomitent, pe cei în cauză pentru a se pune la timp în siguranță) ; joacă, fără încetare, un joc dublu, triplu, cvadruplu ; să înșele și să amăgească în toate direcțiile, la toate mesele devine, încetul cu încetul, pasiunea sa. Toate acestea cer, firește, o totală dăruire de putere și de timp, și Fouché, care muncește zece ore pe zi, nu face economie nici de una, nici de alta. Decît să permită și altcuiva să arunce o privire în secretele poliției, stă el însuși de dimineața pînă seara în biroul său, examinează personal toate hîrtiile și rezolvă fiecare dosar în parte. Interoghează singur, în biroul său cu ușile închise, orice acuzat important, pentru ca să afle el, numai el, amănuntele esențiale și pentru ca acestea să rămînă necunoscute chiar și subalternilor săi ; pe această cale, ajunge să dețină, succesiv, secretele tuturor oamenilor, asemenea unui confesor neuns al întregii țări. Stăpînește, din nou, prin teroare, ca odinioară la Lyon, numai că, de data aceasta, nu prin securea brutală cu scrîșnetul ei mortal, ci prin otrava psihică a spaimei, a conștiinței vinovăției, a sentimentului de a fi spionat și de a se ști descoperit, cu care taie respirația a mii de oameni. Mașina din 1792, ghilotina, inventată pentru a reprima orice rezistență față de stat, este un instrument grosolan în comparație cu mecanismul polițienesc și rafinat al lui Joseph Fouché din 1799, rezultat al unei superiorități intelectuale.

La instrumentul acesta, pe care singur și l-a pus în mînă, Fouché cîntă ca un artist desăvîrșit. El cunoaște taina supremă a puterii : să te bucuri de ea în secret, să te servești de ea cu măsură. Au trecut vremurile de la Lyon, unde îndîrjite gărzi revoluționare interziceau, cu baioneta întinsă, accesul la reședința atotputernicului. Acum, în anticamera lui, se înghesuie doamnele din faubourgul Saint-Germain și sînt lăsate cu amabilitate să treacă. Știe ce vor. Una cere să fie ștearsă de pe lista emigranților o rudă, cealaltă ar dori să obțină un serviciu bun pentru un văr, a treia, anularea unui proces penibil. Față de toate, Fouché se arată deopotrivă de gentil. De ce să se facă neiubit în vreunul dintre partide, la iacobini sau la regaliști, la moderați sau la bonapartiști, atîta timp cît nu se știe încă cine va veni mîine la cîrma țării ? Așadar, temutul terorist de altădată joacă rolul bărbatului încîntător de conciliant ; ce-i drept, în public tună și fulgeră împotriva regaliștilor și a anarhiștilor, în taină însă, pe sub mînă, îi previne sau îi mituiește. Evită procesele zgomotoase, sentințele fioroase ce fac să curgă sînge : îi este suficient gestul puterii în locul puterii, preferă adevărata putere subterană în stat unei aparențe vane, pe care Barras și colegii săi o poartă pe pălăriile lor cu pene.

Așa se face că, în cîteva luni, Fouché, de care oamenii se rugau lui Dumnezeu să-i apere, a devenit favoritul tuturor, căci care ministru sau om de stat se face mai iubit, oricînd și oriunde, decît cel cu care se poate sta de vorbă, care asistă fără să se supere sau te și ajută cînd vrei să cîștigi bani, să obții mici slujbe, care face concesii fiecăruia și își pleacă binevoitor ochii severi, cîtă vreme nu-ți vîri nasul prea adînc în politică și nu-l stingherești în realizarea propriilor sale planuri ? Oare nu este mai bine să plătești în bani sau să obții prin lingușeală convingerile oamenilor, decît să pui să se scoată tunurile ? Nu ajunge, oare, să chemi niște capete înfierbîntate în cabinetul tău secret, arătîndu-le, acolo, pusă într-un sertar, sentința lor de condamnare la moarte gata pregătită, în loc de a o executa cu adevărat ? Bineînțeles, acolo unde se pornește o adevărată răscoală, mîna aspră de odinioară intervine neînduplecat. Dar față

de cel ce stă cuminte și se supune, vechiul terorist își manifestă și mai vechea toleranță preoțească. Cunoaște slăbiciunea oamenilor pentru bani, pentru lux, pentru viciile mărunte, pentru plăcerile personale — de acord, *habeant !* Numai să stea liniștiți ! Marii bancheri, trecuți prin ciur și prin dîrmon pînă acum sub Republică, pot astăzi să speculeze și să se îmbogățească fără teamă, Fouché le strecoară lor informații, iar ei, pentru asta, îi strecoară lui o cotă-parte din cîștiguri. Presa, o potaie ce mușca și era însetată de sînge sub Marat și Desmoulins, vai ce se mai gudură, în prezent, la picioarele lui, preferînd, și ea, prăjiturile, cravașei ! După foarte scurt timp, gălăgia patrioților privilegiați a cedat locul unei cumințenii ploconitoare, Fouché i-a azvîrlit fiecăruia cîte un os ori l-a gonit în colț cu cîteva lovituri zdravene. Și colegii săi au aflat, toate partidele au aflat, că, pe cît este de plăcut și rentabil să-l ai pe Fouché drept amic, tot pe atît de neplăcut este să-l faci să-și arate ghiarele ascunse sub labele catifelate. Știind totul și îndatorînd pe fiecare prin tăcerea sa, omul cel mai disprețuit dintre toți are, dintr-o dată, o sumedenie de buni prieteni. Orașul dinamitat de pe Ron nu a apucat încă să fie reconstruit, și mitraliadele din Lyon au și fost uitate, Joseph Fouché a și ajuns să fie iubit.

Fouché dispune de cele dintîi și de cele mai exacte informații despre tot ce se întîmplă în țară ; nimeni nu pătrunde cu atîta precizie cum o poate face el, grație unei vigilențe cu o mie de capete, cu o mie de urechi, în toate cutele evenimentelor, nimeni nu cunoaște mai bine tăria sau slăbiciunea partidelor și a oamenilor decît acest observator cu nervii tari, bun calculator, așezat în fața aparatului său de înregistrare ce consemnează cele mai mărunte oscilații ale politicii.

Astfel, nu trec decît cîteva săptămîni, cîteva luni, și Joseph Fouché își dă seama limpede că Directoratul este pierdut. Cei cinci bărbați sînt dezbinați, fiecare uneltește în spatele celuilalt și așteaptă doar momentul potrivit spre a-l înlătura. Armatele înfrînte, finanțele în dezordine, țara agitată — așa nu mai poate continua. Agenți îl informează

că Barras a şi început, în secret, să ducă tratative cu Ludovic al XVIII-lea pentru a vinde Republica dinastiei Bourbonilor, în schimbul unei coroane ducale ; pe de altă parte, colegii lui cochetează cu ducele de Orléans sau visează restabilirea Convenţiei. Dar toată lumea, absolut toată lumea este convinsă că aşa nu mai poate continua. Căci naţiunea este zguduită de revolte interne, asignatele se prefac în hîrtie fără valoare, soldaţii refuză supunerea ; dacă o forţă nouă nu regrupează forţele risipite, Republica se prăbuşeşte.

Numai un dictator ar putea ajuta în această situaţie, şi toate privirile rătăcesc în gol spre a găsi unul. „Avem nevoie de un cap şi de o sabie", îi declară Barras lui Fouché, considerînd, în forul său interior, că el însuşi este acest cap şi că ar trebui să-şi caute sabia potrivită. Numai că Hoche şi Joubert, cei bogaţi în victorii, au murit într-un moment foarte nepotrivit pentru cariera lor, Bernadotte se comportă încă într-un mod prea iacobin, şi singurul despre care toţi ştiu că le-ar putea întruni pe ambele în aceeaşi persoană, Bonaparte, eroul de la Arcole şi Rivoli, de care s-au descotorosit, de frică, trimiţîndu-l cît mai departe, acesta face, în prezent, manevre fără rost prin nisipul deşertului egiptean. Nu este cazul să fie luat în calcul acest bărbat, despre care, dealtfel, ei cred că se află la o depărtare de mile.

Dintre toţi miniştrii, numai Fouché ştia, chiar de pe atunci, că acest general Bonaparte, despre care ceilalţi presupun că se mai află la umbra piramidelor, nu se găseşte defel la o distanţă atît de mare şi că, în curînd, va debarca în Franţa. L-au expediat la o depărtare de cîteva mii de mile de Paris pe acest bărbat mult prea ambiţios, mult prea popular, prea autoritar ; poate că au respirat chiar uşuraţi, în sinea lor, cînd Nelson a nimicit flota la Abukir, căci ce le pasă intriganţilor şi politicienilor de cîteva mii de morţi, dacă este vorba să fie înlăturat măcar şi un singur rival ! Acum dorm liniştiţi, ştiindu-l ţintuit în armată şi se feresc desigur să-l recheme. Nici o clipă nu îndrăznesc să presupună că el ar putea avea cutezanţa să

predea comanda, de la sine putere, unui alt general și să vină să-i deranjeze din somnul lor ; prevăd toate eventualitățile, nu și aceea a reîntoarcerii lui Bonaparte.

Fouché însă știe mai mult, pentru că are cea mai bună sursă. Căci cea care îi divulgă totul, îl încunoștințează de fiecare scrisoare, de fiecare măsură, spionul acesta cel mai bine informat, cel mai fidel dintre spionii săi plătiți nu este altcineva decît propria soție a lui Bonaparte, Joséphine Beauharnais. De fapt, nu este cine știe ce greu să corupi această creolă ușuratică, deoarece, fiind o risipitoare extravagantă, se găsește permanent în jenă financiară și, cu toate că Napoleon îi acordă, cu cea mai mare largheţe, sute de mii de franci din visteria statului, ele se evaporă ca picăturile de apă în mîinile unei femei care-și cumpără într-un an, trei sute de pălării și șapte sute de rochii, care nu știe să-și menajeze nici banii, nici trupul și nici buna reputație și care, pe lîngă toate acestea, nu este prea bine dispusă în acest moment. În timp ce micul general cu sînge fierbinte se afla în plină campanie pe cîmpul de luptă și ar fi vrut s-o aibă neapărat alături de el în plicticoasa ţară a mamelucilor, doamna s-a culcat cu un oarecare Charles, băiat drăguț și simpatic, poate și cu cîțiva alții, probabil chiar și cu vechiul ei amant, Barras. Asta i-au luat-o în nume de rău prostănacii și intriganții ei cumnați Joseph și Lucien, care-l informează, foarte repede, pe soțul ei cel iute la mînie și gelos ca un turc. Așa că ea are nevoie de cineva care s-o ajute și să-i urmărească pe spionii ei de cumnați, să supravegheze orice corespondență. Pentru acest motiv și, deosebit de aceasta, pentru cîteva fișicuri de galbeni — în *Memoriile* sale, Fouché însuși spune net : o mie de ludovici de aur — viitoarea împărăteasă îi furnizează lui Fouché toate secretele și, în primul rînd, pe cel mai important și pe cel mai periculos : reîntoarcerea iminentă a lui Bonaparte.

Fouché se mulțumește să fie el informat. Cetățeanul ministru al poliției nici nu se gîndește, bineînțeles, să-și informeze superiorii. Pentru moment, nu face decît să strîngă relațiile de prietenie cu soția pretendentului, face uz discret de informațiile obținute și, ca întotdeauna,

așteaptă, bine pregătit, deznodămîntul, care, așa precum știe acum, nu se va lăsa mult așteptat.

La 11 octombrie 1799, Fouché este chemat urgent de Directorat. Telegraful optic transmite o veste incredibilă : de la sine putere, fără să fi fost rechemat, Bonaparte s-a reintors din Egipt și a debarcat la Fréjus. Ce este de făcut ? Generalul care și-a părăsit armata, fără ordin, ca un dezertor, să fie arestat pe loc sau să fie primit politicos ? Arătîndu-se mai surprins încă decît sînt ceilalți în realitate, Fouché sugerează indulgență Trebuie așteptat, așteptat ! Pentru că el însuși nu s-a decis încă dacă va fi de partea sau contra lui Bonaparte, vrea să lase, mai întîi, ca evenimentele să se desfășoare în liniște Pe cind cele cinci capete fără cap din Directorat continuă să discute aprig dacă, în ciuda fugii sale de sub drapel, Bonaparte să fie iertat sau să fie arestat, glasul poporului s-a și făcut auzit. Avignon, Lyon, Paris il intîmpină ca triumfător, toate orașele din drumul său sînt iluminate de pe scena teatrelor se anunță spectatorilor ce jubilează vestea că a revenit nu un subordonat, ci un stăpîn o mare forță. Abia a sosit la locuința sa din Paris de pe rue Chantereine (în curînd va purta, în cinstea sa, numele de rue Victoire), și se și îndeasă aici toți prietenii lui, și nu numai ei, ci și acei ce socotesc util să fie, cît mai repede, considerați prieteni. Generali, deputați, miniștri — pînă și Talleyrand — îi fac omului sabiei o reverență supusă ; și astfel, nu peste multă vreme, ministrul poliției în persoană pornește și el la drum. Merge cu caleașca în rue Chantereine și se anunță la Bonaparte. Dar acestuia i se pare acest domn Fouche un vizitator destul de indiferent și de lipsit de importanță. Îl lasă, așadar, să aștepte în anticameră o oră întreagă, ca pe un solicitant inoportun Fouché numele acesta nu-i spune mare lucru personal nu îl cunoaște. Își amintește parcă de un om purtînd acest nume care a jucat un rol cam jalnic în anii de groază de la Lyon . s-ar putea chiar să fi intîlnit, în anticamera prietenului său Barras, un mărunt informator al poliției, zdrențăros și decăzut, purtînd acest nume. În orice caz, nu este vorba de un om interesant, probabil un oare-

care afacerist, care s-a învîrtit acum de un mic minister. Pe unul ca acesta îl lași să facă anticameră. Și, într-adevăr, Joseph Fouché așteaptă răbdător o oră încheiată în anticamera generalului și poate că ar mai fi zăbovit acolo încă o oră-două, așezat pe scaunul pe care un servitor milos i-l dăduse, dacă atotputernicul personaj, la care tot Parisul aleargă în audiență, nu ar fi fost surprins, întîmplător, într-o asemenea situație penibilă de către Réal, unul dintre complicii lui Bonaparte în conspirația pentru viitoarea lovitură de stat. Îngrozit de această nefericită jignire, Réal dă buzna în camera generalului, îi explică, agitat, cît de enormă este greșeala de a-l fi lăsat să aștepte, într-un mod atît de ofensator, tocmai pe omul acesta, care, printr-un gest cu mîna, poate să arunce în aer, asemenea unei bombe, întreaga conspirație. Bonaparte iese îndată în anticameră, îl invită foarte politicos și stăruitor pe Fouché la el, se scuză și se întreține cu el timp de două ore, fără martori.

Este prima dată cînd cei doi stau față în față ; se examinează și se măsoară, atent, reciproc, fiecare întrebîndu-se dacă celălalt îi poate fi util pentru scopurile sale personale. Oamenii superiori aflați în ascensiune se recunosc întotdeauna între ei, Fouché vede, imediat, în dinamismul nemaipomenit al acestui om de acțiune geniul invincibil al suveranității, iar Bonaparte, cu ascuțita și pătrunzătoarea sa privire de animal de pradă, recunoaște, tot atît de repede în Fouché pe ajutorul util și utilizabil la toate, care pricepe repede toate lucrurile și le pune, energic, în practică. Nimeni — va povesti el pe insula Sfînta Elena — nu i-a expus, atunci, atît de clar și cuprinzător, întreaga situație a Franței și a Directoratului, cum a făcut-o Fouché, în timpul acestei prime convorbiri de două ore. Faptul că Fouché, printre ale cărui virtuți nu strălucește, de obicei, franchețea, îi spune numaidecît pretendentului la tron adevărul arată că și el este decis să i se pună la dispoziție. Chiar din primul ceas, rolurile sînt împărțite între stăpîn și servitor, între făuritor al lumii și politician al timpului : jocul lor comun poate să înceapă.

Chiar de la cea dintîi întîlnire a lor, Fouché i se destăinuie lui Bonaparte cu o promptitudine neobișnuită la el. Și totuși, nu se dă pe mîna lui. Nu ia parte fățiș la conjurația ce urmează să răstoarne Directoratul și să facă din Bonaparte stăpînul unic al țării ; este prea prudent pentru așa ceva. În plus, el ține prea strict, prea fidel la principiul său fundamental de viață : niciodată să nu se hotărască definitiv înainte ca victoria însăși să fi fost decisă. Numai că intervine ceva cu totul ieșit din comun : în săptămînile ce urmează, ministrul de poliție al Franței, de obicei cu auzul atît de fin și cu vederea atît de ageră, este lovit de o penibilă infirmitate : devine, brusc, surd și orb. Are urechea surdă la toate zvonurile care circulă, în surdină, în oraș, despre o lovitură de stat iminentă, este orb în fața scrisorilor care i se strecoară în mînă. Toate informațiile sale, de obicei demne de încredere, fără cusur, par, ca prin magie, să nu mai dea rezultate, și, în timp ce doi dintre cei cinci membri ai Directoratului au și aderat la complot, iar un al treilea este atras pe jumătate, ministrul poliției nu bănuiește cîtuși de puțin existența unei conjurații militare sau, mai curînd, se comportă de parcă n-ar bănui nimic. Rapoartele pe care le trimite, zilnic, Directoratului nu cuprind nici un rînd cu privire la generalul Bonaparte și la clica care își zăngăne cu nerăbdare săbiile ; dar trebuie spus că, pe de altă parte, nici Bonaparte nu primește din mîna lui vreun rînd sau vreun cuvînt scris. Trădează Directoratul doar prin tăcere și se angajează față de Bonaparte tot doar prin tăcere, iar, în ce-l privește, el așteaptă, așteaptă, așteaptă. În asemenea clipe de tensiune, două minute înainte de deznodămînt, firea lui amfibie se simte cel mai în largul ei. Pentru acest intrigant pătimaș, plăcerea plăcerilor va fi, întotdeauna, de a se ști temut de două partide și de a fi, în același timp, asiduu curtat de fiecare dintre ele, simțind totodată cum, de fapt, limba cîntarului vibrează în mîna lui. Aceste cîteva clipe de joc al lumii alergînd spre deznodămînt constituie cel mai minunat dintre toate jocurile, incomparabil ca tensiune cu cel de la masa cu postav verde sau cu cel al lui Eros ! Să știi, în asemenea momente, că poți să grăbești sau să înce-

ţinești mersul evenimentelor și, tocmai pentru că o știi, să te stăpînești și, oricît ți-ar arde palmele ca să intervii, să nu faci nimic, nimic altceva decît să privești cu curiozitatea excitată, delectată și de-a dreptul vicioasă a unui psiholog — această plăcere este singura care înfierbîntă acest spirit glacial, singura care pune în mișcare sîngele său tulbure, subțire, aproape apos. Numai acest gen de plăcere, perversă din punct de vedere psihologic și avidă din punct de vedere intelectual, poate să-l desfete pe bărbatul lucid și fără nervi care este Joseph Fouché. De fiecare dată, în asemenea clipe încărcate de tensiune din ajunul unei lovituri decisive, un soi de veselie crudă și cinică înviorează seriozitatea sa, de obicei morocănoasă. Cum altfel s-ar putea destinde plăcerea intelectuală decît în veselie, într-o bucurie resimțită de pe urma unor glume, fie ele bune sau sarcastice ? Iată de ce Fouché glumește tocmai atunci cînd alții se află în cea mai mare primejdie, el glumește, asemenea judecătorului de instrucție al lui Raskolnikov, în modul cel mai spiritual și cu adevărat diabolic, tocmai în momentul în care vinovatul simte trecîndu-i deja fiorul prin șira spinării. Exact în asemenea clipe îi place să mistifice și astfel, și de data aceasta, combină exact în momentul cel mai periculos, o comedie nostimă, a cărei scenă este situată, întrucîtva, pe un butoi de pulbere. Cîteva zile înainte de declanșarea loviturii de stat (firește că el cunoaște data acesteia), organizează o primire restrînsă. Sînt invitați la această serată intimă Bonaparte, Réal și ceilalți conjurați și, în timp ce șed la masă, aceștia observă, deodată, că nu lipsește nimeni de pe lista lor, că ministrul de poliție al Directoratului a invitat, în casa lui, bob numărat, întreaga camarilă care conspiră împotriva Directoratului. Ce înseamnă asta ? Bonaparte și ai săi se uită unul la altul cu îngrijorare. Stau, oare, pregătiți jandarmi în fața porții, pentru a ridica, cu o singură mișcare, întregul cuib al loviturii de stat ? Poate că unul sau altul dintre ei își aduce aminte, din istoria universală, de masa fatală dată de Petru cel Mare streliților, la care călăul a servit capetele lor drept desert. Dar nici urmă de asemenea fapte de cruzime la unul ca Fouché, — ba dimpotrivă,

cînd, spre surpriza generală a participanților la conspirație, mai intră un ultim invitat, și anume (gluma este, realmente, diabolic născocită !) tocmai acel președinte Gohier împotriva căruia este îndreptată conspirația lor, ei devin martorii unui dialog stupefiant. Președintele îl întreabă pe ministrul poliției care sînt ultimele evenimente : „Ei, mereu aceleași“, răspunde Fouché, ridicîndu-și nepăsător pleoapele, fără să se uite la cineva precis. „Tot mereu zvonuri despre comploturi. Dar eu am învățat ce trebuie să rețin din ele. Dacă ar exista cu adevărat unul, am avea imediat dovada în piața Revoluției.“

Această aluzie delicată la ghilotină îi izbește pe conjurații înspăimîntați ca un cuțit rece în spate. Nu le este limpede : Fouché glumește cu ei sau glumește cu Gohier ? Își bate joc de ei sau de președintele Directoratului ? Ei nu știu, și, probabil, nici Fouché însuși nu știe, căci el savurează, întotdeauna, doar un singur lucru pe pămînt : plăcerea ambiguității, atracția ardentă și primejdia excitantă a duplicității.

După această mică glumă cu haz, pînă la ora declanșării, ministrul poliției recade în strania sa letargie, rămîne orb și surd, în timp ce o jumătate din Senat a și fost cumpărată, armata, atrasă. Și este straniu că Joseph Fouché, cunoscut îndeobște că se scoală devreme, că vine primul la birou, are un somn de dimineață uimitor de bun, de adînc, tocmai în ziua de 18 brumar, tocmai în ziua loviturii de stat a lui Napoleon. Ar prefera să doarmă toată ziua, dar doi trimiși ai Directoratului îl zgîlțîie din pat și îi aduc celui ce e de mirare cît de mirat se arată vestea despre evenimentele extraordinare petrecute în Senat, despre concentrarea trupelor și despre lovitura de stat devenită evidentă. Joseph Fouché se freacă la ochi și se arată surprins cum se cuvine (deși, cu o seară înainte, stătuse îndelung de vorbă cu Bonaparte). Dar acum, din păcate, nu se mai poate să dormi sau să te prefaci că dormi. Ministrul poliției trebuie să se îmbrace și să pornească spre Directorat, unde președintele Gohier îl primește cu bruschețe, nelăsîndu-i timp că continue să joace farsa surprizei. „Erați obligat, îi spune el, pe un ton răstit, să ne raportați

despre o asemenea conspirație, și, fără îndoială, poliția dumneavoastră ar fi putut afla despre existența ei." Fouché înghite calm această dojană grosolană și întreabă ce ordine i se dau, ca și cum ar fi slujitorul cel mai supus. Gohier însă i-o reteză scurt: dacă Directoratul va avea de dat ordine, atunci le va transmite celor demni de încrederea sa. Fouché zîmbește în sinea lui: ce nerod, încă nu știe că Directoratul său de mult nu mai are de dat ordine, că doi din cei cinci l-au și abandonat și al treilea este cumpărat! Dar la ce bun să-i lămurești pe neghiobi? Se înclină cu răceală și se îndreaptă spre serviciul său.

La drept vorbind, de ce parte se află acest serviciu, Fouché, firește nu știe încă exact — ministru al poliției fie al vechiului, fie al noului guvern, după cum va învinge unul sau celălalt. Abia următoarele douăzeci și patru de ore vor decide între Directorat și Bonaparte. Ce-i drept, prima zi s-a arătat favorabilă lui Bonaparte: Senatul, bine pus pe roate cu promisiuni și încă și mai bine uns cu bani, îndeplinește toate dorințele lui Bonaparte, îl face comandant al trupelor și mută sediul Camerei inferioare, al Consiliului celor cinci sute, la Saint-Cloud, unde nu există nici batalioane de muncitori, nici opinie publică, nici „popor", ci numai un parc frumos care poate fi ferecat ermetic cu două companii de grenadieri. Dar cu aceasta partida încă nu este cîștigată, deoarece printre acești cinci sute se mai disimulează cîteva duzini de tineri supărători, care nu se lasă nici corupți, nici intimidați, eventual chiar vreunul, cine știe, care, cu pumnalul sau cu pistolul, va apăra Republica împotriva pretendentului la coroană. Asta înseamnă că trebuie să-și stăpînească nervii, să nu se lase tîrît, pe de o parte de simpatii, pe de altă parte de o asemenea bagatelă cum este jurămîntul de credință, ci să stea liniștit, să aștepte, să fie cu ochii în patru, pînă ce se va lua hotărîrea.

Și Fouché își stăpînește nervii. De-abia a pornit Bonaparte, în fruntea cavaleriei sale, spre Saint-Cloud, de-abia l-au urmat, în caleștile lor, marii complici la conspirație: Talleyrand, Sieyès și alte cîteva duzini, că, subit, sînt lăsate barierele de jur împrejurul Parisului, la ordinul mi-

nistrului poliției. Nimeni nu are voie să părăsească orașul, nimeni nu are voie să intre în oraș, cu excepția mesagerilor ministrului poliției. În consecință, în afară de acest singur bărbat ferm, nici unul dintre cei opt sute de mii de locuitori ai Parisului n-are voie să știe dacă lovitura a reușit sau a eșuat. La fiecare jumătate de oră, un mesager îi raportează evenimentele din timpul loviturii de stat, și el încă nu ia nici o hotărîre. Dacă se va impune Bonaparte, este de la sine înțeles că Fouché va fi, în aceeași seară, al său ministru și credincios slujitor ; de va da greș, el rămîne slujitorul fidel al Directoratului, gata să aresteze, cu plăcere și fără să clipească „rebelii". Știrile primite de el sună destul de contradictoriu, căci, în vreme ce Fouché își stăpînește magistral nervii, mai marele Bonaparte pierde cu totul controlul asupra lor : acest Optsprezece Brumar, care îi conferă lui Bonaparte puterea absolută în Europa, rămîne, printr-o ironie, cea mai slabă zi, poate, din viața personală a acestui mare bărbat. Neclintit în fața tunurilor, Bonaparte este derutat ori de cîte ori trebuie să cîștige de partea sa oamenii prin cuvinte : obișnuit de ani de zile să-i comande, s-a dezobișnuit să-i atragă. Este în stare să înșface un drapel și să iasă călare în fruntea grenadierilor săi, este capabil să distrugă armate întregi. Dar acest soldat de oțel nu izbutește să intimideze, de la înălțimea unei tribune, cîțiva avocați republicani. Nu odată a fost zugrăvită această scenă în care comandantul invincibil, devenit nervos din pricina strigătelor ostile, răpăitoare ale deputaților, bîiguie fraze naive și goale, ca aceea că : „Dumnezeul bătăliilor este de partea mea...", și se încurcă atît de lamentabil, încît prietenii săi sînt nevoiți să-l scoată, în cea mai mare grabă, de la tribună. Numai baionetele soldaților săi îl salvează pe eroul de la Arcole și Rivoli de la o înfrîngere rușinoasă în fața unor avocați zgomotoși. Abia atunci cînd este din nou călare pe situație, stăpîn și dictator, și ordonă soldaților săi să evacueze sala prin asalt, se scurge din nou forță din mînerul săbiei spre mintea sa tulburată.

La orele șapte seara, totul este stabilit : Bonaparte — consul și unicul stăpînitor al Franței. Dacă ar fi fost învins

sau respins prin vot, Fouché ar fi ordonat imediat să se lipească pe toate zidurile din Paris o proclamaţie patetică : „A fost demascat un complot mişelesc" ş.a.m.d. Aşa însă, întrucît Bonaparte a învins, exploatează iute victoria în folosul său. Şi nu de la Bonaparte, ci de la domnul ministru al poliţiei Fouché află a doua zi Parisul despre sfîrşitul propriu-zis al Republicii, despre începutul dictaturii napoleoneene. „Ministrul poliţiei anunţă concetăţenii săi, se spune în această prezentare mincinoasă, că, la Saint-Cloud, fusese adunat Consiliul pentru a dezbate interesele Republicii, cînd generalul Bonaparte, sosit la Consiliul celor cinci sute pentru a dezvălui uneltirile revoluţionare, era cît p-aci să fie victima unui asasinat. Dar geniul Republicii a salvat generalul. Toţi republicanii pot sta liniştiţi..., căci, de aici încolo, dorinţele lor vor fi împlinite... cei slabi pot sta liniştiţi, ei sînt laolaltă cu cei tari... şi nu au să se teamă decît cei care stîrnesc agitaţie, tulbură opinia publică şi pregătesc dezordine. Au fost luate toate măsurile ca asemenea fapte să fie reprimate."

O dată mai mult, Fouché s-a dat după cum a bătut vîntul, în modul cel mai fericit. Şi trecerea sa de partea învingătorului se petrece într-un mod atît de impertinent, atît de nedisimulat, în plină lumină a zilei, încît, treptat, Fouché începe să fie cunoscut în cercurile cele mai largi. Cîteva săptămîni mai tîrziu, apare, pe scena unui teatru periferic al Parisului, o comedie plină de vervă, „Girueta de la Saint-Cloud", înţeleasă de toată lumea, aplaudată de toată lumea, în care, sub nume puţin schimbate, este parodiată, în maniera cea mai amuzantă, conduita sa, ce se schimbă după cum bate vîntul şi totuşi cu prudenţă. In calitatea sa de cenzor, Fouché ar fi avut, fireşte, posibilitatea să interzică un astfel de persiflaj al persoanei sale, el însă dispune, din fericire, de destulă minte pentru a nu face aşa ceva. Nici măcar nu-şi ascunde caracterul său, mai degrabă, lipsa lui de caracter ; dimpotrivă, afişează chiar firea sa nestatornică şi imprevizibilă, pentru că aceasta îi creează un nimb deosebit. N-au decît să rîdă de el, cu condiţia să fie ascultat, cu condiţia să fie temut.

Învingătorul zilei este Bonaparte, ajutorul său tainic și transfugul, Fouché — adevărata victimă, Barras, șeful Directoratului. Lui îi dă această zi o lecție de importanță de-a dreptul istoric-universală despre ce înseamnă nerecunoștința. Căci, acești doi bărbați, care, împreună, îl răstoarnă și îl expediază cu un bacșiș de milioane, ca pe un cerșetor incomod, fuseseră, numai cu doi ani în urmă, opera lui, creațiile lui îndatorate, pe care el le-a smuls din neant. Blajin, ușuratic și bonom plăcîndu-i viața, lăsînd și pe alții să trăiască, el l-a adunat de pe stradă, în sensul cel mai concret al cuvîntului, pe micul ofițer de artilerie cu tenul măsliniu, alungat și aproape proscris, Napoleon Bonaparte, agățîndu-i galoane de general pe mantaua sa militară peticită și neplătită încă ; l-a făcut peste noapte, trecînd peste capetele tuturor celorlalți, comandantul Parisului, i-a cedat propria amantă, i-a umplut buzunarele cu bani, a smuls prin insistență, pentru el, comandamentul superior al armatei din Italia, așezîndu-i, în consecință, puntea spre nemurire. Și tot astfel, l-a scos pe Fouché din mansarda sa soioasă de la etajul cinci, i-a salvat capul de la ghilotină, l-a ferit să moară de foame, el, singurul, într-o vreme cînd toți i-au întors spatele, l-a așezat, pînă la urmă, și pe el în șa și i-a încărcat toate buzunarele cu aur. Și iată că acești doi oameni, care-i datorează viața, se aliază, doi ani mai tîrziu, și-l aruncă în aceeași mocirlă din care el i-a scos pe ei ; da, istoria universală — nici pe departe un codul moralei — nu cunoaște aproape nici un alt exemplu mai cras de ingratitudine desăvîrșită decît comportarea lui Napoleon și a lui Fouché față de Barras, la 18 brumar.

Dar nerecunoștința lui Napoleon față de protectorul său are, cel puțin, justificarea geniului. Forța sa îi conferă drepturi deosebite, deoarece drumul geniului, țintind spre stele, poate trece, la nevoie, și peste oameni, poate abuza de micile fenomene efemere spre a satisface sensul mai adînc, porunca invizibilă a istoriei. Nerecunoștința lui Fouché, dimpotrivă, nu este decît aceea, incomparabil mai frecventă, a amoralului absolut, care, cu totul inocent, nu se gîndește decît la el și la propriile avantaje. Dacă vrea, Fouché poate uita întregul său trecut, într-o manieră con-

sternantă și cu o repeziciune înspăimîntătoare : iar cariera sa ulterioară va aduce dovezi din ce în ce mai uluitoare ale acestei măestrii deosebite. Paisprezece zile mai tîrziu, îi trimite el însuși lui Barras, omul care l-a ferit de „ghilotina seacă" și l-a salvat de exil, ordinul oficial de a pleca în exil, dispunînd să i se confiste toate hîrtiile : probabil că, printre ele, se găseau și propriile sale scrisorele de milogeală și rapoartele sale delatoare.

Barras, amărît de moarte, scrîșnește din dinți ; și azi li se mai aude scrîșnetul în *Memoriile* sale, cînd pomenește numele lui Bonaparte și al lui Fouché. Îl consolează un singur lucru, faptul că Bonaparte îl ia pe Fouché alături de el. El presimte, profetic : va fi răzbunat prin comportarea unuia față de celălalt. Multă vreme nu vor fi prieteni cei doi.

Bineînțeles, la început, în primele luni ale colaborării lor, cetățeanul ministru al poliției se pune, în modul cel mai devotat, în slujba cetățeanului consul. Da, „cetățean", așa se mai scria atunci în documentele oficiale ; încă îi mai ajungea ambiției lui Bonaparte de a fi cel dintîi cetățean al unei republici. Confruntat cu o sarcină uriașă, ce ar depăși forțele oricărui altuia, el manifestă, în anii aceia, toată plenitudinea și multilateralitatea geniului său strălucind de tinerețe ; nicicînd nu apare figura lui Bonaparte mai impunătoare, mai creatoare și mai umană decît în acea perioadă a noii ordini. Să transpui Revoluția în articole de legi, să-i păstrezi cuceririle și, în același timp, să-i moderezi excesele, să termini războiul printr-o victorie și să dai apoi acestei victorii adevăratul ei sens printr-o pace viguros loială — aceasta este ideea sublimă căreia i se consacră noul erou, cu tot atîta largviziune a unui spirit pătrunzător, pe cîtă energie tenace și sîrguincioasă a unui pasionat ce muncește zece ore pe zi poseda. Nu anii aceia mereu slăviți de legendă, în care, ea socotește veșnic, drept bravuri, numai atacurile de cavalerie și drept înfăptuiri numai țările cucerite, așadar nu Austerlitz, Eylau și Valladolid reprezintă muncile herculeene ale lui Napoleon Bonaparte, ci anii în care Franța, zdruncinată, sfîșiată de

partide redevine un stat plin de vitalitate, asignatele depreciate cedează în fața unei monede reale, iar Codul lui Napoleon, nou elaborat, toarnă în forme rigide și totuși umane dreptul și moravurile, deoarece acest mare geniu de om de stat asanează țara cu aceeași perfecțiune în toate domeniile administrației și pacifică Europa.

Anii aceștia, și nu cei ai războiului, sînt anii săi cu adevărat creatori, și niciodată miniștrii săi n-au acționat, alături de el, cu mai multă lealitate, energie și fidelitate decît în cursul acestei epoci. El găsește pînă și în Fouché un slujitor desăvîrșit, întru totul de acord cu el în convingerea de a pune capăt războiului civil mai degrabă prin negocieri și concesii decît prin condamări la moarte și execuții violente. Cîteva luni îi sînt suficiente lui Fouché să restabilească complet liniștea în țară, să curețe ultimele cuiburi atît ale teroriștilor, cît și ale regaliștilor, să pună capăt atacurilor de pe străzi ; energia sa birocratică, ce acționează cu precizie în cele mai mici amănunte, se subordonează zelos marilor proiecte de om de stat ale lui Bonaparte. Operele mari și salutare leagă întotdeauna oamenii între ei ; aici, sluga și-a găsit stăpînul, și stăpînul — sluga potrivită.

Cînd a încolțit prima oară neîncrederea lui Bonaparte față de Fouché se poate stabili, în mod bizar, cu o precizie de zi și de oră, deși, în vîltoarea nenumăratelor evenimente ale acelor ani supraîncărcați, episodul acesta a rămas, aproape întotdeauna, ascuns ; l-a descoperit numai psihologica privire de vultur a lui Balzac, experimentată în a distinge esențialul în ceea ce pare nesemnificativ, impulsul cu consecințe active în *petit détail* (firește, el l-a înflorit foarte rapid, cam poetic). Mica scenă s-a petrecut în timpul campaniei din Italia, care trebuia să decidă între Austria și Franța. La 20 ianuarie 1800, sînt reuniți la Paris, într-o stare de spirit aparte, miniștrii și consilierii deliberativi. De pe cîmpul de luptă de la Marengo sosește un sol aducînd știri proaste ; el raportează că Bonaparte ar fi fost bătut nimicitor și că armata franceză este în plină retragere. Fiecare din cei prezenți la întrunire se gîndește nu-

maidecît în sinea sa la același lucru : imposibil să fie păstrat ca primconsul un general învins. Toți se gîndesc, pe loc, la un urmaș. Cît de limpede au formulat unii această necesitate nu s-a aflat vreodată, dar nu este nici un dubiu că despre pregătiri pentru o răsturnare s-a discutat în șoaptă și frații lui Napoleon au înregistrat asta. Cel mai departe a îndrăznit să meargă Carnot, care voia să reînnoiască, cît mai urgent, vechiul Comitet al salvării publice; iar în ceea ce-l privește pe Fouché, este de presupus, cel puțin după caracterul său, că, în loc să-l susțină cu fidelitate pe consulul pretins învins, a rămas, în mod prudent, mut, pentru ca, după nevoie, să se mențină pe lîngă vechiul stăpîn sau, dacă va fi cazul, pe lîngă cel nou. Dar chiar a doua zi sosește o nouă ștafetă ; aceasta anunță exact contrariul, adică strălucita victorie de la Marengo : în ultimul ceas, generalul Desaix, cu genialitatea intuiției sale militare, a venit în ajutorul lui Bonaparte și a transformat înfrîngerea în triumf. Primconsulul Bonaparte se întoarce, în următoarele zile, de o sută de ori mai puternic decît fusese la plecare, fiind acum absolut sigur pe puterea sa. Fără discuție că a aflat imediat că toți miniștrii și apropiații lui l-au azvîrlit peste bord la prima știre despre o înfrîngere și ca primă victimă plătește Carnot, care s-a lansat prea mult: el pierde postul de ministru. Ceilalți, Fouché inclusiv, își păstrează funcțiile : acestui om mult prea prudent nu i se poate dovedi infidelitatea, dar, bineînțeles, tot atît de puțin și fidelitatea. El nu s-a compromis, dar nici nu s-a dovedit corespunzător, arătîndu-se, pentru încă o dată, a fi ceea ce a fost întotdeauna : demn de încredere în împrejurări fericite, nedemn de încredere în împrejurări nefericite. Bonaparte nu-l concediază, nu-l blamează, nu-l pedepsește. Dar din acea zi nu mai are încredere în el.

Acest episod mărunt, aproape complet lăsat în umbră de istorie, duce și la alte consecințe psihologice. Căci el amintește, extrem de clar, că un guvern întemeiat numai pe sabie și victorie cade întotdeauna la prima înfrîngere și că orice suveran lipsit de legitimitatea naturală a sîngelui și a strămoșilor trebuie să-și alcătuiască neapărat și în timp util una nouă. Bonaparte personal, conștient de forța

sa, pătruns de acel optimism neclintit, propriu totdeauna firilor geniale în perioada lor de ascensiune, s-ar putea să fie înclinat să uite un asemenea avertisment discret ; nu însă și frații săi. Napoleon n-a venit doar singur în Franța, ci înconjurat de un clan familial înfometat și setos de putere — fapt prea des omis în toate relatările. Inițial, mama și cei patru frați fără ocupație s-ar mai fi mulțumit ca promotorul familiei, Napolione al lor, să ia de nevastă o fiică de fabricant bogat, spre a putea face rost surorilor de cîteva toalete. Acum însă, cînd el a ajuns la putere pe o treaptă atît de neașteptat de înaltă, toți se agață febril de el ca să tragă în sus întreaga familie ; vor să aibă și ei parte de strălucirea înălțării, vor să facă din toată Franța și mai tîrziu din toată lumea un fideicomis al familiei Bonaparte ; și grosolana lor aviditate de profitori, murdară și insațiabilă, nescuzată de nici o licărire de geniu, presează enorm asupra fratelui pentru ca el să ia măsuri în vederea transformării puterii sale, dependentă de favoarea populară, într-una independentă și durabilă, într-o regalitate ereditară. Ei îi pretind stăruitor să întemeieze pentru ei toți o dinastie, să devină rege sau împărat ; vor ca el să divorțeze de Joséphine pentru a se căsători cu o prințesă din Baden — nimeni nu îndrăznește încă să se gîndească la sora țarului sau la o fiică de Habsburg ! Și prin necontenitele lor intrigi, îl înstrăinează din ce în ce mai mult de vechii săi camarazi, de ideile sale de odinioară, de Republică, împingîndu-l de la Republică spre reacțiune, de la libertate spre despotism.

În fața acestui clan permanent nesățios, antipatic și incitator, Joséphine, soția consulului, se găsește singură și oarecum neputincioasă. Ea știe că fiecare pas spre culmi, spre autocrație îl îndepărtează pe Bonaparte de ea, pentru că nu este în stare să dăruiască regelui sau împăratului ceea ce ideea de dinastie presupune ca fiind prima și unica îndatorire : moștenitorul tronului și, prin aceasta, continuitatea puterii. Numai puțini dintre sfetnicii lui Bonaparte sînt de partea ei (căci, înglodată mereu în datorii, ea nu dispune de bani de împărțit), și cel mai credincios în clipa aceasta este Fouché. Acesta observă de mult, cu suspiciune,

cum, odată cu nebănuitele izbînzi, lui Bonaparte îi crește și ambiția tot atît de nesăbuit, cum elimină și vrea să știe urmărit drept anarhist și terorist orice om onest cu convingeri republicane. Cu privirea lui ageră și neîncrezătoare, Fouché vede, pentru a folosi cuvintele lui Victor Hugo, că : *„déjà Napoléon perçait sous Bonaparte“*, că împăratul apare în mod amenințător în spatele generalului, suveranul cezarean de sub înfățișarea de cetățean ! În ceea ce-l privește, legat prin votul său contra regelui, pe viață și pe moarte de Republică, el este interesat în trăinicia Republicii și a unei forme de stat republicane. De aceea, îi este teamă de tot ce este monarhic, de aceea, luptă pe ascuns și pe față de partea Joséphinei.

Clanul nu i-o iartă. Și, cu o ură corsicană, îi spionează fiecare pas pentru ca, la cea dintîi poticnire, să-l împingă imediat în șanț pe incomodul care le încurcă treburile.

Ei așteaptă îndelung și cu nerăbdare. Ocazia de a-i pune lui Fouché o piedică se ivește cu totul imprevizibil. La 24 decembrie 1800, Bonaparte este în drum spre Operă pentru a asista la premiera de la Paris a *Creațiunii* de Haydn, cînd, în străduța îngustă Nicaise, chiar în spatele trăsurii sale, explodează un gheizer de proiectile, de pulbere și de gloanțe mărunt tocate, și aceasta cu atîta violență, încît sfărîmăturile provocate de explozie sînt azvîrlite pînă peste case : un atentat, faimoasa mașină infernală. Numai viteza nebună a vizitiului, probabil beat, l-a salvat pe primul consul, dar patruzeci de oameni zăceau, plini de sînge și cu trupurile sfîrtecate, pe caldarîm, iar trăsura, ridicată în aer de suflu, s-a cabrat ca un animal rănit. Palid, cu o figură marmoreană, Bonaparte își continuă drumul la Operă, pentru a demonstra publicului entuziast sîngele său rece. În timp ce Joséphine, alături de el, scuturată de o criză de nervi, este incapabilă să-și ascundă lacrimile, el ascultă, cu o mină calmă, imperturbabilă, melodiile duioase ale tătucului Haydn și mulțumește publicului, cu un calm impus, pentru aclamațiile frenetice.

Miniștrii și consilierii săi de stat de la Tuileries își dau seama însă, imediat după întoarcerea de la Operă, în ce

măsură acest sînge rece nu fusese decît o scenă jucată la rampă. Mînia sa se descarcă, în primul rînd, asupra lui Fouché ; se dezlănţuie, ca un turbat, împotriva omului alb la faţă şi nemişcat : în calitate de ministru al poliţiei, ar fi trebuit să dea de mult de urmele unui astfel de complot, dar el îi menajează, cu o indulgenţă criminală, pe prietenii săi, pe complicii săi de odinioară, pe iacobini. Fouché îşi exprimă, liniştit, părerea contrară ; deocamdată, nu este deloc dovedit că acest atentat ar fi opera iacobinilor, şi el personal este convins că, în cazul acesta, rolul principal l-au avut complotiştii regalişti şi banii englezi. Dar calmul acestei replici care-l contrazice îl îndîrjeşte şi mai mult pe primul consul : „Iacobinii sînt autorii, teroriştii, aceşti ticăloşi în continuă revoltă, care se ridică în masă compactă împotriva oricărui guvern. Sînt aceiaşi netrebnici care, ca să mă omoare pe mine, n-ar şovăi să măcelărească mii de victime. Dar am de gînd să le aplic o justiţie căreia să-i meargă vestea". Fouché îndrăzneşte, pentru a doua oară, să dea glas îndoielilor sale. La asta, corsicanul cu sînge fierbinte se repede, aproape corporal, la ministru, astfel încît Joséphine este obligată să intervină şi să pună mîna pe braţul soţului ei pentru a-l potoli. Dar Bonaparte se desprinde şi, într-un torent de cuvinte, îi impută lui Fouché toate asasinatele şi crimele iacobinilor, zilele din decembrie de la Paris, nunţile republicane de la Nantes, căsăpirea prizonierilor de la Versailles — aluzie limpede la *mitrailleur de Lyon*, vrînd să arate că ţine foarte bine minte şi trecutul personal al lui Fouché. Cu cît zbiară mai tare Bonaparte, cu atît mai obstinat tace Fouché. Nici un muşchi nu se mişcă pe masca lui de bronz, în timp ce învinuirile se revarsă asupra lui, în timp ce fraţii lui Napoleon şi curtenii aruncă priviri ironice spre ministrul poliţiei, care, în sfîrşit, şi-a dat în petic. Rece ca de piatră, el respinge toate bănuielile, rece ca de piatră, părăseşte palatul Touileries.

Căderea lui pare inevitabilă, căci Napoleon rămîne surd la toate sfaturile Joséphinei în favoarea lui Fouché. „N-a fost doar el însuşi unul dintre conducătorii lor ? Nu ştiu eu

ce a făcut el la Lyon și pe Loara ? Sînt de ajuns Lyon și Loara ca să-mi explic conduita lui Fouché", strigă el exasperat. Lumea a și început să încerce să ghicească numele noului ministru al poliției, curtenii au și pornit să-l trateze cu răceală pe cel căzut în dizgrație, Joseph Fouché pare (ca de atîtea alte ori !) definitiv doborît.

Situația nu se îndreaptă în zilele care urmează. Bonaparte nu se lasă abătut de la părerea sa că iacobinii ar fi cei care au pus la cale acest atentat, el cere să fie luate măsuri, să fie aplicate pedepse severe. Și cînd Fouché insinuează în fața lui și în fața altora că el urmează o altă pistă, este tratat cu ironie și dispreț. Toți imbecilii rîd și-și bat joc de acest prostănac de ministru al poliției care refuză să descopere un lucru evident ; toți dușmanii săi triumfă, pentru că el persistă atît de încăpățînat în greșeala lui. Fouché nu răspunde nici unuia. Nu discută, tace. Tace în timpul acestor paisprezece zile, tace și-se supune fără să crîcnească, chiar și atunci cînd i se ordonă să stabilească o listă de o sută treizeci de radicali și foști iacobini, sortiți a fi trimiși în Guyana, adică la „ghilotina seacă". Fără să clipească din ochi, elaborează decretul prin care sînt executați ultimii „montagnarzi", ultimii de pe „Munte", discipolii prietenului său Babeuf, Topino și Arena, cei doi care nu comiseseră altă crimă decît aceea de a fi spus în public că Napoleon furase, în Italia, cîteva milioane și că voise să-și cumpere, cu ele, autocrația. Împotriva propriei convingeri, trebuie să vadă cum unii sînt deportați, iar alții uciși ; el tace ca un preot care, legat prin taina spovedaniei, asistă, cu buzele strînse, la condamnarea unui nevinovat. Căci Fouché se găsește, de mult, pe calea cea bună, și, în vreme ce alții îl iau în zeflemea, în vreme ce Bonaparte însuși îi reproșează zilnic cu ironie îndărătnicia sa prostească, în cabinetul său inaccesibil se adună probe irefutabile concludente că atentatul a fost pregătit într-adevăr de *chouans*, de partidul regalist. Și, în timp ce la Consiliul de stat și în anticamerele de la Tuileries manifestă o indiferență rece, nonșalantă față de toate injuriile care i se aduc, în biroul său secret el lucrează febril cu cei mai buni agenți

ai săi. Sînt oferite sume mari de bani drept premii, sînt puşi în mişcare toţi spionii şi agenţii secreţi din Franţa, este antrenat să depună mărturie întregul oraş. Iapa, ruptă în o sută de bucăţi, ce fusese înhămată la maşina infernală, a şi fost recunoscută, şi fostul ei proprietar, identificat, cei care au cumpărat-o au şi fost descrişi cu precizie, numele autorilor atentatului a şi fost stabilit, graţie acelei *biographie chouannique*, concepută cu măiestrie (lexicon inventat de Fouché, conţinînd descrierea fiecărui emigrant şi regalist, a tuturor celor denumiţi *chouans)* — şi Fouché tot mai tace. Încă mai acceptă, în mod eroic, să fie batjocorit şi duşmanii săi să triumfe. Din ce în ce mai repede se înnoadă ultimele fire într-o plasă indeşirabilă ; numai cîteva zile încă, şi păianjenul otrăvitor va fi prins în ea. Numai cîteva zile încă ! Căci, întărîtat în ambiţia sa, umilit în mîndria sa, Fouché nu doreşte o izbîndă mică sau mijlocie asupra lui Bonaparte şi a tuturor acelora care-i reproşează lipsa de informare — doreşte şi el un Marengo, un triumf total, zdrobitor.

Şi, după paisprezece zile, cînd nimeni nu se aştepta, dă lovitura. Complotul este descoperit pînă la capăt, toate urmele complet desluşite. Întocmai precum a prezis Fouché, şeful fusese Cadoudal, cel mai temut dintre toţi şuanii, iar regaliştii juraţi, cumpăraţi cu bani englezi, fuseseră uneltele lui. Această comunicare este ca şi o lovitură de trăsnet pentru duşmanii săi. Căci ei realizează imediat : o sută treizeci de oameni au fost condamnaţi inutil şi pe nedrept, acest om impenetrabil a fost zeflemisit prea devreme şi prea arogant ; infailibilul ministru al poliţiei se prezintă în faţa opiniei publice mai puternic, mai stimat, mai temut ca oricînd. Bonaparte se uită, cu un amestec de mînie şi admiraţie, la acest calculator de fier, care, odată mai mult, a avut dreptate, datorită calculelor sale făcute cu sînge rece. Fără să vrea, trebuie să admită : „Fouché a judecat mai bine decît mulţi alţii. El are dreptate. Trebuie avut ochii bine deschişi asupra emigranţilor repatriaţi, asupra şuanilor şi a tuturor celor din acest partid." Fouché însă nu cîştigă, prin această acţiune, decît consideraţia, nu şi dra-

gostea lui Bonaparte. Nicicînd nu sînt recunoscători autocraţii unui om care le-a atras atenţia asupra unei greşeli sau a unei nedreptăţi pe care au comis-o, şi va rămîne nemuritoare povestea lui Plutarh despre soldatul care a salvat într-o luptă viaţa regelui ameninţat şi, în loc să fugă numaidecît, aşa cum fusese bine sfătuit de un înţelept, speră în recunoştinţa regelui şi, drept urmare, îşi pierde capul. Regilor nu le plac oamenii care i-au văzut într-un moment de slăbiciune, şi firilor despotice sfetnicii, dacă aceştia s-au arătat, chiar şi o singură dată, mai deştepţi decît ele.

Într-un cerc atît de redus ca acela al poliţiei, Fouché a repurtat acum triumful cel mai mare cu putinţă. Dar cît de mic apare acesta în comparaţie cu triumfurile lui Bonaparte din ultimii doi ani ai Consulatului ! Dictatorul a încununat un şir de victorii cu cea mai frumoasă dintre toate, cu pacea definitivă cu Anglia, cu încheierea Concordatului cu Biserica : graţie energiei sale, superiorităţii sale metodice şi creatoare, cele mai mari două puteri ale lumii nu mai sînt duşmanii Franţei. Ţara este pacificată, finanţele sînt puse în ordine, divizarea în partide lichidată, contradicţiile împăcate : bogăţia reîncepe să înflorească, industria să se dezvolte, arta să renască, o epocă augusteană se iveşte la orizont, şi nu mai e departe ceasul în care August se va putea numi Cezar. Fouché, care cunoaşte fiecare nerv şi fiecare gînd al lui Bonaparte, observă cu precizie încotro ţinteşte ambiţia corsicanului : nu-l satisface primul rol în Republică, ci vrea ca această ţară salvată de el să devină proprietatea lui şi a familiei sale pe toată viaţa şi pentru veşnicie. Fireşte că el, consulul Republicii, nu dă expresie vreodată în public unei ambiţii atît de nerepublicane dar, indirect, îi lasă să înţeleagă pe intimi că Senatul ar putea să-şi manifeste gratitudinea faţă de el printr-un act special de încredere, printr-un *témoignage éclatant*. În forul său interior, îşi doreşte un Marc Antoniu, un slujitor de nădejde şi credincios, care să ceară coroana imperială pentru el, şi Fouché, viclean şi maleabil cum este, ar putea să-şi asigure

acum, pentru totdeauna, recunoştinţa lui Bonaparte. Fouché însă refuză să joace acest rol — sau, mai bine spus, nu refuză în mod deschis. În schimb, încearcă să contracareze, din umbră, aceste intenţii cu o complezenţă aparentă. El este împotriva fraţilor lui Napoleon, împotriva clanului familiei Bonaparte şi de partea Joséphinei, care tremură de teamă şi îngrijorare în faţa acestui ultim pas al soţului ei spre monarhie, deoarece ştie : după aceea, nu va mai putea fi multă vreme soţia lui. Fouché o avertizează să nu se lanseze într-o rezistenţă pe faţă : „Staţi liniştită, îi spune el, vă situaţi inutil de-a curmezişul drumului soţului dumneavoastră. Îngrijorările dumneavoastră îl plictisesc, sfaturile mele l-ar putea jigni." Consecvent modului său de a proceda, el încearcă să zădărnicească, mai degrabă subteran, dorinţele ambiţioase ; şi cum Bonaparte, dînd dovadă de o falsă modestie, încă nu începe să vorbească şi, pe de altă parte, Senatul vrea totuşi să propună un *témoignage éclatant*, Fouché este printre aceia care şoptesc senatorilor că marele om, ca republican fidel ce este, nu doreşte altceva decît să i se prelungească cu zece ani funcţia de primconsul. Senatorii, convinşi că, prin aceasta, îl cinstesc pe Bonaparte şi îi fac plăcere, iau solemn această hotărîre. Bonaparte însă, sesizînd jocul de intrigi şi recunoscîndu-i pe cei ce trag sforile, spumegă de mînie cînd i se oferă acest dar meschin, nedorit de el. Expediază delegaţia cu cuvinte reci. Cînd ai început să simţi cum aurul unei coroane imperiale ţi-ar răcori tîmplele, zece ani nenorociţi sînt ca o nucă seacă, pe care o striveşti dispreţuitor cu piciorul.

Bonaparte azvîrle, în sfîrşit, masca modestiei. El face cunoscută clar şi răspicat voinţa lui : consulat pe viaţă ! Şi, sub vălul subţire al acestui cuvînt, străluceşte deja, vizibilă oricărui privitor perspicace, viitoarea coroană imperială. Şi Bonaparte devenise atunci atît de puternic, încît poporul, cu o majoritate de milioane, face lege din dorinţa lui şi îl alege stăpîn pe toată durata vieţii sale (aşa cum poporul şi el însuşi o cred). Republica a luat sfîrşit, a început monarhia.

Clica fraților și surorilor nu-l iartă, clanul familial corsican nu-i iartă lui Joseph Fouché de a-i fi pus atîtea capcane nerăbdătorului pretendent la coroană pe drumul spre principala sa dorință. De aceea, îl presează impacientați pe Bonaparte, întrebîndu-l ce rost are să-l mai păstreze pe lîngă el, acum cînd este atît de tare înfipt în șa, pe inoportunul care i-a ținut altădată scara de șa ? Dacă țara s-a pronunțat în unanimitate pentru Consulatul pe viață, dacă diferendelor li s-a pus capăt în mod fericit și disensiunile au fost înlăturate, de ce să se mai păstreze un supraveghetor zelos la culme, care controlează, pe lîngă întreaga țară, și propriile lor uneltiri obscure ? La o parte, deci, cu el ! Să fie destituit, să fie suprimat acest nesățios intrigant și creator de complicații ! Fără încetare, fără pic de răbdare, tenace, perseverent, ei îi bat capul fratelui lor încă nehotărît.

În forul său, Bonaparte este de părerea lor. Și pe el îl deranjează acest om care știe prea multe și care vrea să știe din ce în ce mai multe, această umbră furișă și cenușie din spatele strălucirii lui. Dar, pentru a-l putea debarca tocmai pe ministrul care și-a cîștigat merite, care se bucură de o stimă nemărginită în întreaga țară, este nevoie de un pretext. Și apoi acest om a crescut în putere odată cu el însuși : de aceea, este preferabil să nu și-l facă adversar fățiș. Mîna lui este vîrîtă în toate secretele, cunoaște, în mod neliniștitor, toate intimitățile — nu prea curate — ale clanului corsican, și, de aceea, nu este posibil să fie jignit cu bruschețe. Iată de ce, se născocește o ieșire abilă și cruțătoare, care face ca destituirea lui Fouché să nu apară în ochii lumii ca o dizgrație : și anume, ministrul Joseph Fouché nu este demis, ci se declară că acesta și-a exercitat atît de desăvîrșit, atît de magistral funcțiile, încît un organism de supraveghere a cetățenilor, un minister al poliției a devenit cu totul inutil în continuare. Nu-l concediază pe ministru, ci se descotorosesc de ministerul poliției, de funcțiile lui și, prin aceasta, discret, de el însuși.

Spre a-l feri pe sensibilul Fouché de șocul dur al scoaterii scaunului său dincolo de ușă, actul concedierii este cocoloșit cu grijă. Pentru pierderea funcției este compen-

sat cu un loc în Senat şi, într-o scrisoare prin care Bonaparte anunţă această promovare a celui ce pleacă, se spune textual : „Cetăţeanul Fouché, ministru al poliţiei în împrejurările cele mai dificile, datorită talentului şi energiei sale, precum şi ataşamentului său faţă de guvern, a corespuns tuturor cerinţelor impuse de evenimente. Dîndu-i un loc în Senat, guvernul ştie că, dacă alte timpuri ar mai reclama un ministru al poliţiei, nu ar găsi pe nimeni altul care să fie mai demn de încrederea sa." În plus, Bonaparte, care remarcase cît de bine s-a reîmpăcat comunistul de odinioară cu vechiul său duşman, banul, îi întinde o minunată punte de aur spre retragerea la pensie. Cînd, în momentul prezentării socotelilor, ministrul îi înmînează două milioane patru sute de mii de franci, reprezentînd restul disponibil al trezoreriei lichidate a poliţiei, Bonaparte îi dăruieşte pe loc jumătate din sumă, adică un milion două sute de mii de franci. Şi peste asta, convertitul denigrator al banului, care, numai cu zece ani în urmă mai tuna şi fulgera împotriva „metalului josnic şi corupător", primeşte, odată cu titlul de senator, donaţia senatorială din Aix, un mic principat, care se întinde de la Marsilia pînă la Toulon şi a cărui valoare este estimată la zece milioane de franci. Bonaparte îl cunoaşte bine : el ştie că Fouché are mîinile neastîmpărate ale intrigantului, furnicînde să ţină cartea de joc ; cum nu-i pot fi legate, este preferabil să i le încarce cu aur. Iată de ce, rar s-a întîmplat, în decursul istoriei, ca un ministru să fie demis cu mai multe onoruri şi, mai ales, cu mai multă atenţie decît s-a procedat cu Joseph Fouché.

Capitolul al cincilea

Ministru al împăratului 1804 – 1811

În anul 1802, Joseph Fouché — ba nu, Excelența-Sa domnul senator Joseph Fouché — se retrage, la dorința blînd-categorică a primului consul, în viața privată, din care ieșise la suprafață cu zece ani în urmă. Deceniu de necrezut, ucigător de vieți omenești și încărcat de destine, transformator de lume și plin de pericole de moarte — dar Joseph Fouché a știut să folosească bine această perioadă. Nu se mai refugiază, precum în 1794, într-o mansardă mizerabilă, neîncălzită, ci își cumpără o casă frumoasă, bine amenajată, în rue Cerutti, care se prea poate să fi aparținut, odinioară, unuia dintre acei „ticăloși aristocrați" sau dintre acei „infami bogătași". La Ferrières, viitoarea reședință a familiei Rotschild, își aranjează cea mai splendidă reședință de vară, și principatul său din Provence, senatoria din Aix, îi trimite, conștiincios, venituri frumoase. În afară de aceasta, se îndeletnicește ca un maestru cu nobila artă a alchimiei de a face aur din orice. Protejații săi din lumea bursei îl cointeresează în afacerile lor, el își extinde în mod avantajos proprietățile — numai cîțiva ani încă, și bărbatul primului manifest comunist va ajunge, sub raportul averii, al doilea cetățean al Franței, cel mai mare proprietar funciar al țării. Tigrul din Lyon a devenit un avar desăvîrșit, un capitalist priceput și econom, un maestru-cămătar. Această bogăție fantastică a parvenitului politic nu modifică însă nimic din sobrietatea lui înnăscută, exersată ulterior cu stăruință, în perioada educației sale monahale. Cu toate cele cincisprezece milioane de care dis-

pune, Joseph Fouché trăieşte aproape la fel ca atunci cînd, în mansarda sa, trebuia să-şi procure cu greutate cei cincisprezece scuzi pe zi : nu fumează, nu bea, nu joacă, nu cheltuieşte bani cu femeile sau pentru frivolităţi. Exact precum un iuncher de la ţară, se plimbă paşnic pe pajiştile ce-i aparţin cu copiii săi — trei copii născuţi după ce primii doi se prăpădiseră din cauza lipsurilor ; dă, ocazional, mici recepţii, îi ascultă pe prietenii soţiei făcînd muzică, citeşte cărţi şi gustă conversaţiile inteligente : plăcerea sa diabolică pentru jocul hazardului în politică, pentru tensiunile şi primejdiile jocului lumii stă pitită, foarte adînc şi insesizabil, în cutele cele mai tainice ale acestui burghez prozaic şi uscăţiv. Vecinii săi nu remarcă absolut nimic din toate acestea, ei nu văd în el decît pe integrul administrator al proprietăţilor sale, pe minunatul tată de familie, pe soţul tandru. Şi nici unul de aici care nu l-a cunoscut în funcţie nu bănuieşte pasiunea din ce în ce mai arzătoare de a ieşi la suprafaţă şi de a se arunca din nou în vîltoare, refulată în spatele unui mutism voios.

Ce chip de Meduză are puterea ! Cel ce i-a văzut faţa nu mai poate să-şi întoarcă privirea de la ea, rămînînd fascinat şi vrăjit. Cel ce a gustat o dată din beţia de a domina şi de a porunci nu mai este în stare să renunţe vreodată la ea. Răsfoiţi istoria universală şi căutaţi exemple de renunţare de bunăvoie : în afară de Sulla şi de Carol Quintul, dacă se mai găseşte o duzină, printre miile şi zecile de mii de figuri istorice, care să fi renunţat, cu inima şi cu judecata limpede, la voluptatea aproape nelegiuită de a hotărî destinele a milioane de oameni. Aşa cum un jucător nu poate părăsi masa de joc, un băutor băutura şi un braconier vînătoarea, tot astfel nu poate nici Fouché să părăsească politica. Odihna îl chinuieşte, şi, în timp ce, binedispus, cu o indiferenţă prefăcută, mimează pe Cincinnatus la plug, degetele îi ard şi nervii îi zvîcnesc de dorinţa de a lua în mînă cărţile de joc ale politicii. Deşi scos din funcţie, continuă voluntar munca de om al poliţiei ; şi, pentru a-şi exersa pana, pentru a nu fi dat cu totul uitării, trimite, săptămînal, informări secrete primului consul. Asta îl amuză, îi ocupă mintea sa de intrigant fără să-l angajeze,

dar și fără să-l satisfacă în fond ; felul său de a se ține aparent de o parte nu este altceva decît o așteptare febrilă ca să reia cu forță hățurile în mînă, să simtă iar puterea asupra oamenilor, puterea asupra destinului universului — Puterea !

Bonaparte observă din multe indicii nerăbdarea crescîndă a lui Fouché, binevoiește însă să le treacă cu vederea. Atîta timp cît poate să-l țină departe de el pe acest bărbat cu o inteligență și cu o putere de muncă greu de suportat, îl va lăsa în obscuritate ; de cînd lumea a început să cunoască forța îndărătnică a acestui om ascuns, nimeni nu-l angajează pe Fouché, dacă nu are neapărată nevoie de el și dacă nu-i este necesar pentru o treabă dintre cele mai primejdioase. Consulul îi face tot felul de favoruri, îl utilizează la tot soiul de afaceri, îi mulțumește pentru prețioasele informații, îl invită din cînd în cînd la ședințele consiliului de coroană și, în primul rînd, îi permite să cîștige bani și să se îmbogățească pentru ca să stea liniștit. Un singur lucru are tăria de a nu-l accepta — cît timp se poate : să-l repună în funcție și să reînființeze ministerul poliției. Cît timp este puternic, cît timp nu face vreo greșeală, Bonaparte nu are nevoie de un slujitor atît de ambiguu și atît de supradeștept.

Spre norocul lui Fouché, Bonaparte comite însă greșeli. În primul rînd, greșeala de importanță istorico-mondială și de neiertat de a nu se mai mulțumi să fie Bonaparte, de a rîvni, pe lîngă sentimentul de siguranță în el însuși și de triumf al personalității sale unice, și strălucirea searbădă a legitimității, fastul unui titlu. Cel ce, datorită puterii sale, personalității sale de o forță fără seamăn, nu trebuie să se teamă de nimeni, se teme de umbra trecutului, de aureola neputincioasă a Bourbonilor alungați. Drept care, se lasă îndemnat de Talleyrand ca, încălcînd dreptul ginților, să ordone aducerea cu jandarmii dintr-un teritoriu neutru a ducelui de Enghien și împușcarea acestuia — faptă pentru care Fouché a găsit memorabilele cuvinte : „A fost mai mult decît o crimă, a fost o greșeală“. Această execuție creează în jurul lui Bonaparte un spațiu vid, din cauza temerii și a spaimei, a indignării și a urii. Și, nu după mult

timp, i se va părea oportun să se pună, iarăşi, sub ocrotirea lui Argus cu o mie de ochi, sub paza poliţiei.

Apoi, şi aceasta înainte de toate : în anul 1804, consulul Bonaparte are, din nou, nevoie de un ajutor abil şi lipsit de scrupule în vederea ascensiunii sale supreme. Are iar nevoie de unul care să-i ţină scara de şa. Ceea ce, în urmă cu doi ani, îi mai apărea ca fiind suprema împlinire a ambiţiei sale, consulatul pe viaţă, nu-i mai pare de ajuns celui înălţat de toate aripile succesului. Nu vrea să mai fie doar cel dintîi cetăţean printre cetăţeni, ci stăpîn şi suveran peste supuşi ; are poftă să-şi răcorească fruntea fierbinte cu cercul de aur al unei coroane imperiale. Cel ce vrea însă să devină Cezar, acela are nevoie de un Antoniu ; cu toate că Fouché jucase multă vreme rolul lui Brutus (mai de mult, chiar pe acela al lui Catilina), fiind acum înfometat, după doi ani în care fusese obligat să ţină post din punct de vedere politic, el se arată întru totul dispus să pescuiască această coroană imperială în Senatul devenit o mlaştină. Drept momeală la undiţă vor servi banii şi promisiunile grase ; şi, astfel, lumea trăieşte ciudatul spectacol în care preşedintele de odinioară al Clubului iacobinilor, actualmente Excelenţă, are, în culoarele Senatului, suspecte strîngeri de mînă, insistînd şi şoptind atît de mult, pînă ce, în sfîrşit, cîţiva bizantini îndatoritori prezintă propunerea „de a se crea o instituţie care să zădărnicească pentru totdeauna speranţa conspiratorilor, prin asigurarea existenţei regimului şi dincolo de viaţa conducătorului". Dacă se dă la o parte patosul acestei fraze, se descoperă drept miez intenţia de a-l transforma pe consulul pe viaţă Bonaparte în împăratul ereditar Napoleon. Şi din pana lui Fouché (ce scrie tot atît de bine cu ulei ca şi cu sînge) provine, probabil, acea petiţie de o supuşenie de cîine a Senatului care-l invită pe Bonaparte „să-şi desăvîrşească opera, făcînd-o nemuritoare". Puţini oameni au contribuit mai cu nădejde la săparea mormîntului definitiv al Republicii decît a făcut-o Joseph Fouché de Nantes, fost deputat al Convenţiei, fost preşedinte al Clubului iacobinilor, acel *mitrailleur de Lyon*, învingătorul tiranilor şi, odinioară, cel mai republican dintre toţi republicanii.

Răsplata nu se lasă așteptată. În anul 1804, după un exil aurit de doi ani, Excelența-Sa, domnul senator Fouché este numit, iarăși, ministru de către Maiestatea-Sa împăratul Napoleon, așa precum fusese altă dată numit cetățeanul Fouché de către cetățeanul-consul Bonaparte. Pentru a cincea oară depune Fouché un jurămînt de credință — prima oară, guvernului pe atunci încă regal, a doua oară, Republicii, a treia oară Directoratului, a patra oară, Consulatului. Dar Fouché are abia patruzeci și cinci de ani ; cît de mult timp mai rămîne pentru noi jurăminte, noi loialități și neloialități ! Și, cu forțe noi, intră iarăși în ipostaza lui preferată, bătut de vînturi și de valuri, obligat față de noul împărat prin jurămînt și totuși jurat numai propriei sale pasiuni.

Vreme de un deceniu, cele două personalități, Napoleon și Fouché, se găsesc față în față pe scena — sau mai bine zis în culisele — istoriei universale, înlănțuiți din dorința destinului, în ciuda unei opoziții clarvăzătoare de ambele părți. Napoleon nu-l iubește pe Fouché, și Fouché nu-l iubește pe Napoleon — pătrunși de o tainică antipatie se folosesc unul pe celălalt, legați exclusiv prin atracția unor poluri opuse. Fouché cunoaște prea bine caracterul demonic, grandios și primejdios al lui Napoleon ; el știe că lumea nu va mai produce timp de decenii un geniu de asemenea anvergură, atît de demn de a fi slujit. La rîndul său, Napoleon știe că nimeni nu-l înțelege cu o repeziciune atît de fulgerătoare ca privirea aceasta lucidă, limpede, ce reflectă clar ca o oglindă, această privire de spion, nimeni altul, ca acest laborios talent politic care poate fi folosit deopotrivă la toate, la treburile cele mai bune ca și la cele mai rele, și căruia, pentru a fi un slujitor perfect, îi lipsește un singur lucru : devotamentul necondiționat, fidelitatea.

Căci Fouché nu va fi, nicicînd și nimănui, servitor și, cu atît mai puțin, lacheu. El nu sacrifică vreodată unei cauze străine independența sa spirituală, voința sa încăpățînată. Dimpotrivă : cu cît vechii republicani, deghizați în noua nobilime, cad mai mult în mrejele nimbului imperatorului,

cu cît, din consilierii ce ar trebui să fie decad mai mulţi în adulatori şi lingăi, cu atît îşi ţine Fouché mai dreaptă şi mai ţeapănă şira spinării. Fireşte, pe împărat, voluntar şi din ce în ce mai cezarean, nu-l mai poţi înfrunta contrazicîndu-l deschis cu o opinie opusă francă, deoarece, la palatul Tuileries, de mult nu mai există o camaraderie sinceră, un schimb de păreri deschis de la cetăţean la cetăţean ; împăratul Napoleon, care nu permite vechilor săi camarazi de arme şi chiar propriilor săi fraţi (cum trebuie să fi zîmbit ei !) să i se mai adreseze decît cu titlul de *SIRE*, neadmiţînd să mai fie tutuit de nici o fiinţă muritoare în afară de soţia sa, nu mai doreşte să fie sfătuit de miniştrii săi. Cetăţeanul-ministru Fouché nu mai intră, ca altădată, la cetăţeanul-consul Bonaparte cu pas degajat, purtînd un jabou moale cu gulerul deschis, ci un guler brodat cu aur, scrobit şi înalt în jurul gîtului, încotoşmănit în pompoasa uniformă de Curte, cu ciorapi de mătase negri şi pantofi de lac, încărcat de decoraţii, cu pălăria în mînă — iată cum se înfăţişează, acum, ministrul Joseph Fouché într-un fel de audienţă la împăratul Napoleon : „Domnul" Fouché este obligat să se încline la început respectuos în faţa conjuratului şi a camaradului de odinioară, înainte de a i se putea adresa cu cuvintele *Maiestatea-Voastră*. Cu o plecăciune trebuie să intre, cu o plecăciune să se retragă, să primească, fără a contrazice, ordinele date cu bruscheţe, în loc de a purta convorbiri mai intime. Nu există opoziţie faţă de părerea acestui cel mai impetuos dintre toţi oamenii voluntari.

În orice caz — nici o opoziţie făţişă. Fouché îl cunoaşte prea bine pe Napoleon pentru ca, în cazul unor opinii şi voinţe divergente, să încerce să le impună pe ale sale. Primeşte ordinele, se lasă comandat, asemenea tuturor celorlalţi linguşitori şi miniştri servili ai epocii imperiale, cu o singură mică deosebire : nu întotdeauna se supune acestor ordine. Dacă i se cere să purceadă la arestări cu care el însuşi nu este de acord, face ca cei ameninţaţi să fie, în prealabil, preveniţi în mod discret, sau, cînd este nevoit să-i pedepsească, subliniază pretutindeni că aceasta are loc categoric din ordinul împăratului, nu din dorinţa sa proprie. În schimb, serviciile pe care le face şi actele de amabili-

tate le prezintă întotdeauna drept favoruri acordate de el însuși. Cu cît Napoleon se manifestă mai autoritar — și este, într-adevăr, surprinzător cum temperamentul său, de la început avid de putere, devine, pe măsura creșterii puterii sale, mereu mai nesăbuit și mai autocrat — cu atît mai amabil, cu atît mai conciliant se comportă Fouché. Și astfel, fără a spune un cuvînt împotriva împăratului, numai prin mici semne, zîmbete și tăcere el constituie o vizibilă dar nicicînd sesizabilă opoziție față de noua dominație divină. De mult nu-și mai dă osteneala periculoasă de a-i prezenta lui personal unele adevăruri ; știe că la împărați și regi, chiar dacă se numeau înainte Bonaparte, asemenea lucruri nu-și găsesc nici o întrebuințare. Doar pe sub mînă, în rapoartele sale zilnice, îi strecoară, uneori, malițios, cîteva sincerități, sub formă de marfă de contrabandă. În loc de a spune „eu cred", „eu gîndesc", atrăgîndu-și cîte o săpuneală din pricina acestor păreri și gînduri independente, el scrie în rapoartele sale : „se povestește" ori „un ambasador a spus" ; în felul acesta, el introduce, aproape întotdeauna, în cotidianul pateu cu trufe al noutăților picante și cîteva boabe de piper la adresa familiei imperiale. Napoleon este nevoit să citească, cu buzele palide, vești despre toată murdăria și toată rușinea surorilor sale, prezentate ca „zvonuri răuvoitoare" și, pe deasupra, răutăți usturătoare despre el însuși, informații incisive, cu care mîna îndemînatică a lui Fouché condimentează, intenționat, buletinul. Fără a rosti el însuși vreun cuvînt, afurisitul slujitor îi servește, din cînd în cînd, antipaticului său stăpîn adevăruri neplăcute și vede, asistînd politicos și impasibil la lectura lor, cum se îneacă cu ele asprul stăpîn. Iată care este mica răzbunare a lui Fouché împotriva locotenentului Bonaparte, care, de cînd și-a pus singur veșmîntul imperial, nu dorește să-și vadă foștii sfetnici decît tremurînd și cu spinarea încovoiată în fața lui.

Se vede cît de colo că între acești doi oameni climatul nu este amical. Așa cum Fouché nu este un slujitor agreabil pentru Napoleon, nici Napoleon nu este un stăpîn agreabil pentru Fouché. Nici un raport al poliției nu este primit de

Napoleon cu calm și încredere. Examinează fiecare rînd cu privirea lui de vultur ca să descopere cea mai mică inadvertență, cea mai neînsemnată omisiune ; apoi se dezlănțuie, își dojenește ministrul ca pe un copil de școală, lăsîndu-se tîrît cu totul de nestăpînirea temperamentului său corsican. Ușierii, cei ce se uită prin gaura cheii, colegii săi din consiliul de miniștri relatează, unanim, cît de mult l-a iritat pe împărat tocmai sîngele rece contrastant din împotrivirea lui Fouché. Dar chiar și fără mărturia lor (căci toate *Memoriile* din acea epocă se cer citite numai cu lupa), lucrul acesta este știut, întrucît tonul tare și dur de comandă răzbătea pînă și în adrese : „Găsesc că poliția nu exercită supravegherea presei cu energia necesară", îl dădăcește el pe vechiul, experimentatul maestru sau îi trage un perdaf, scriind : „S-ar crede că în ministerul poliției oamenii nu știu să citească : de nimic nu aveți grijă acolo" ori : „Vă invit să vă mențineți în limitele activității dumneavoastră și să nu vă amestecați în chestiunile de politică externă". Din sute de rapoarte reiese că Napoleon îl săpunește fără menajamente chiar și în prezența unor martori, a adjutanților și a Consiliului de stat și, cînd spumegă de furie, nu șovăie să-i amintească chiar și de Lyon, perioada sa teroristă, să-l numească regicid, trădător. Fouché însă, observatorul de gheață, care, după zece ani, cunoaște întreaga gamă a acestor accese de mînie, care știe că acestea scapără din sîngele bărbatului înfierbîntat și nestăpînit, dar și că Napoleon joacă, uneori perfect conștient, asemenea scene, nu se lasă intimidat nici de furtunile adevărate, nici de cele teatrale, cum a pățit-o ministrul austriac Cobenzl, care a tremurat de spaimă cînd împăratul i-a azvîrlit la picioare un vas prețios de porțelan ; el nu se lasă derutat nici de furia, aparentă, nici de mînia reală a împăratului. Își păstrează imobil ca o mască chipul incolor, parcă din var, fără să-și trădeze emoția printr-o tresărire în privire sau printr-un nerv, continuînd să stea în picioare, liniștit, sub acest potop de vorbe ; poate că un zîmbet ironic sau malițios îi încrețește buzele subțiri cînd părăsește camera. Nu tremură nici măcar cînd împăratul țipă la el : „Sînteți un trădător, ar trebui să pun să vă împuște", ci

răspunde oficial, fără a-şi schimba tonul : „Nu sînt de această părere, Sire". De o sută de ori se lasă concediat, ameninţat cu proscrierea sau destituirea, părăsind totuşi calm cabinetul, cu certitudinea deplină că împăratul îl va rechema în ziua următoare. Şi întotdeauna are dreptate. Căci, în pofida neîncrederii, a furiei şi a urii sale tainice, timp de un deceniu, pînă în ultima clipă, Napoleon nu se va putea lipsi vreodată cu totul de Fouché.

Acest ascendent al lui Fouché asupra lui Napoleon, o enigmă pentru toţi contemporanii, nu are însă nimic magic sau hipnotic. Este un ascendent dobîndit, calculat şi elaborat, obţinut prin sîrguinţă şi dibăcie şi observaţie sistematică. Fouché ştie multe, chiar prea multe. Cunoaşte toate secretele imperiale nu numai graţie comunicativităţii împăratului, ci şi împotriva voinţei acestuia, şi aşa cum o face cu întregul imperiu, tot aşa îşi ţine în şah stăpînul printr-o informare perfectă şi aproape vrăjitorească. De la propria soţie a împăratului, Joséphine, află cele mai intime detalii ale patului conjugal, de la Barras, fiecare pas pe scara în spirală a ascensiunii sale ; datorită propriilor sale relaţii cu oamenii de finanţe, controlează întreaga situaţie a avutului personal al împăratului, nescăpîndu-i nici una din sutele de treburi necurate ale familiei Bonaparte, din poveştile de la jocurile de cărţi ale fraţilor săi, din aventurile messaliene ale Paulinei. Şi nu-i scapă nici escapadele conjugale ale stăpînului său. Cînd Napoleon, înfăşurat şi aproape complet deghizat într-o manta străină, se furişează, la orele unsprezece noaptea, printr-o poartă laterală tainică de la Tuileries, spre a merge la o amantă, Fouché ştie, în dimineaţa zilei următoare, încotro a luat-o trăsura, cît timp a stat împăratul în casa respectivă, cînd s-a înapoiat — da, el ar putea chiar să-l facă pe stăpînul lumii să se simtă ruşinat, informîndu-l că aleasa inimii lui îl înşală pe el, Napoleon, cu un comediant nu prea bine ales. Graţie unui secretar mituit, fiecare scrisoare importantă ce iese din cabinetul împăratului este trimisă, în copie, lui Fouché, şi unii dintre lacheii de grad mai înalt sau mai mic primesc cîte o sumă lunară din fondurile secrete ale ministrului poliţiei pentru delaţiunea sigură a tot ce se vorbeşte la

palat. Napoleon este supravegheat de prea zelosul său slujitor ziua și noaptea, la masă și în pat. Este cu neputință să i se ascundă un secret : în felul acesta, împăratul este silit să i se destăinuie, cu sau fără voia lui. Și această omnisciență îi creează lui Fouché acea putere unică asupra oamenilor pe care Balzac a admirat-o atît de mult.

Cu aceeași grijă minuțioasă însă cu care supraveghează toate problemele, planurile, gîndurile și cuvintele împăratului, Fouché se străduiește și să i le ascundă acestuia pe ale sale. Fouché nu încredințează vreodată nici împăratului, nici altcuiva adevăratele sale intenții și activități ; nu comunică din imensul său material de informații decît exact ce-i convine. Tot restul rămîne ferecat în sertarul ministrului poliției ; Fouché nu îngăduie nimănui să arunce o privire în această ultimă citadelă, punîndu-și pasiunea, singura sa pasiune, în această unică voluptate încîntătoare de a rămîne enigmatic, impenetrabil, opac : un element pe care nimeni nu și-l poate lua în calcul. De aceea, zadarnic pune Napoleon cîțiva spioni în cojocul lui — Fouché își bate joc de ei ori chiar îi folosește pentru a trimite înapoi, prin intermediul lor, celui ce le dăduse sarcina, păcălit, rapoarte pe de-a întregul false și compromițătoare. Cu trecerea anilor, jocul acesta de-a spionajul și contraspionajul dintre cei doi va deveni din ce în ce mai perfid și mai dușmănos, atitudinea lor fățiș nesinceră. Nu, într-adevăr, nu este o atmosferă clară, transparentă între acești doi bărbați, dintre care unul vrea prea mult să fie stăpîn și celălalt, prea puțin slujitor. Cu cît Napoleon devine mai puternic, cu atît îi devine Fouché mai împovărător. Cu cît Fouché devine mai puternic, cu atît îi devine Napoleon mai odios.

În spatele acestei ostilități personale izvorîte din deosebiri spirituale, se așază, treptat, întreaga imens-crescîndă încordare a epocii. Căci, în interiorul Franței, se conturează an de an, tot mai deslușit, o voință și o contravoință : țara dorește, în fine, pace, Napoleon însă, fără încetare, război. Bonaparte al anului 1800, moștenitorul și rînduitorul Revoluției, era încă una cu țara sa, cu poporul său, cu

miniştrii săi ; Napoleon al anului 1804, împăratul noului deceniu, nu se mai gîndeşte de mult la ţara sa, la poporul său, ci exclusiv la Europa, la univers, la nemurire. După ce i-a reuşit magistral misiunea ce i-a fost încredinţată, îşi impune, din exces al forţei sale, sarcini noi, mai dificile, şi cel ce transformase haosul în ordine trage violent înapoi în haos propria-i realizare, ordinea creată de el. Aceasta nu înseamnă că mintea sa, limpede ca diamantul şi ascuţită ca diamantul, s-ar fi tulburat, nici vorbă de aşa ceva ; intelectul lui Napoleon, de o exactitate şi precizie matematică, în ciuda naturii sale diabolice, continuă să rămînă extraordinar de lucid pînă în ultima clipă, în care muribundul, cu mîna tremurîndă, îşi aşterne pe hîrtie testamentul, această operă a operelor sale. Însă această minte a sa a pierdut de mult măsura terestră, şi cum ar putea fi altfel după o asemenea împlinire a neverosimilului ! După atari izbînzi nemaiauzite, contrare regulilor jocului acestei lumi, cum ar putea, oare, sufletul, obişnuit cu o miză atît de nemăsurată, să nu fie împins de dorinţa de a depăşi incredibilul prin ceva şi mai incredibil ! Chiar şi în aventurile sale cele mai exagerate, Napoleon este tot atît de puţin tulburat intelectualmente ca şi Alexandru, Carol al XII-lea sau Cortés. Numai că, la fel ca şi aceştia, în urma unor victorii fără precedent, a pierdut măsura reală a posibilului, şi tocmai această furtună într-o minte sclipitoare, magnific spectacol natural al spiritului, splendid ca un mistral sub un cer senin, generează fapte care reprezintă, în acelaşi timp, crime ale unui singur om săvîrşite împotriva a sute de mii, dar şi îmbogăţire legendară a umanităţii. Expediţia lui Alexandru din Grecia pînă în India — încă şi astăzi ca din poveşti, cînd o urmăreşti cu degetul pe hartă —, călătoria lui Cortés, marşul lui Carol al XII-lea de la Stockholm pînă la Poltava, caravana de şase sute mii de oameni pe care o tîrăşte Napoleon din Spania pînă la Moscova, toate aceste măreţe acte de curaj şi supracuraj în acelaşi timp, reprezintă în istoria noastră contemporană ceea ce reprezentau luptele lui Prometeu şi ale titanilor împotriva zeilor în mitologia greacă ; semeţie sfidătoare şi eroism, ori-

cum o culme trecînd în sacrilegiu a tot ce ar putea fi atins de un pămîntean. Către această dimensiune extremă năzuieşte irezistibil Napoleon, de îndată ce simte coroana imperială pe tîmple. Odată cu succesele cresc ţelurile sale, odată cu victoriile îndrăzneala sa, odată cu triumfurile asupra destinului dorinţa de a sfida destinul cu mereu mai multă cutezanţă. Nimic mai firesc, deci, decît ca, în măsura în care nu sînt ameţiţi de buletinele ce trîmbiţează izbînzile şi nu sînt orbiţi de succese, ceilalţi oameni din jurul lui, cei deştepţi şi chibzuiţi totodată, precum Talleyrand şi Fouché, să înceapă să se îngrozească. Aceştia se gîndesc la vremea lor, la prezent, la Franţa — Napoleon se gîndeşte numai la posteritate, la intrarea lui în legendă, la intrarea lui în istorie.

Acest antagonism între raţiune şi patimă, între caracterele logice şi cele demonice, antagonism ce se repetă permanent în istorie, iese la iveală, în Franţa, în spatele personajelor, imediat ce se păşeşte în secolul cel nou. Războiul l-a făcut mare pe Napoleon, l-a ridicat din neant pe un tron imperial. Ce poate fi mai firesc aşadar, decît ca el să dorească tot timpul război şi adversari din ce în ce mai mari, din ce în ce mai puternici. Chiar şi pur numeric, mizele sale cresc pînă la fantastic. La Marengo, în 1800, el a învins cu treizeci de mii de oameni ; cinci ani mai tîrziu, el duce pe cîmpul de luptă trei sute de mii de oameni şi, după alţi cinci ani, ajunge să smulgă ţării vlăguite, obosite de război, un milion de oameni apţi pentru serviciul militar. Pînă şi ultima ordonanţă din armata lui, pînă şi ţăranul cel mai înapoiat ar putea reuşi să înţeleagă, făcîndu-i socoteala pe degete, că o asemenea *guerromanie* şi *courromanie* (Stendhal a întipărit acest cuvînt) trebuie să ducă, în cele din urmă, la o catastrofă ; şi Fouché, cu cinci ani înainte de Moscova, spune într-o zi, profetic, în cursul unei întrevederi cu Metternich : „După ce vă va fi înfrînt nu mai rămîn decît Rusia şi China". Un singur om nu înţelege asta sau, poate, îşi pune mîna pavăză ochilor pentru a nu o vedea : Napoleon. Pentru cel ce a trăit clipa de la Austerlitz şi apoi momentele de la Marengo şi Eylau, adică o istorie a lumii condensată, de fiecare dată, în două

ore, nu poate să mai prezinte vreun interes sau vreo satisfacție să primească curteni slugarnici în uniformă la balurile de la curte, să șadă în sala Operei festiv ornate sau să-i asculte vorbind pe niște deputați plicticoși — nu, de multă vreme nu-și mai simte nervii vibrînd decît atunci cînd, în fruntea trupelor sale, cotropește în marșuri forțate țări întregi, cînd zdrobește armate, cînd, cu o mișcare nonșalantă a degetelor, mută regi și pune pe alții în locul lor ca pe niște figuri de șah, cînd Domul Invalizilor se transformă într-o pădure foșnitoare de drapele și Tezaurul, nou înființat, se umple de prețioasa pradă din întreaga Europă. El nu mai gîndește decît în regimente, în unități de gardă, în armate, consideră de mult Franța, toată țara, întreaga lume doar ca o miză, ca o proprietate ce-i aparține, de nimic îngrădită *(La France c'est moi)*. Dar unii dintre ai săi continuă să stăruie, lăuntric, în părerea că Franța își aparține, în primul rînd, sie însăși, că oamenii ei, cetățenii ei nu trebuie să servească la a face regi din membrii clicii corsicane și nici la a face din Europa un fideicomis al familiei Bonaparte. Aceștia văd, cu o crescîndă indignare, cum, an de an, sînt bătute în ținte, pe porțile din oraș, listele de înrolare în armată, cum cei de optsprezece, de nouăsprezece ani sînt smulși din căminele lor pentru a merge să piară, fără rost, la frontierele Portugaliei, în întinderile de zăpadă ale Poloniei și Rusiei sau cel puțin pentru un rost ce nu mai este de înțeles. Astfel se instalează un antagonism din ce în ce mai înverșunat între el, care nu mai privește decît în sus, spre steaua lui, și oamenii clarvăzători, care se uită la oboseala și nerăbdarea propriei lor țări. Și întrucît spiritul său devenit autoritar și autocratic nu se mai lasă sfătuit nici măcar de cei din anturajul său cel mai apropiat, aceștia încep să reflecteze în taină cum ar putea fi oprită această roată ce se învîrtește absurd și salvată de la o prăbușire inevitabilă în prăpastie. Căci, fără nici o îndoială, trebuie să vină clipa în care rațiunea și patima se vor disocia definitiv și se vor combate pe față, clipa în care va izbucni lupta între Napoleon și cei mai inteligenți dintre slujitorii săi.

Această tainică rezistență împotriva pasiunii belicoase și a lipsei de măsură ale lui Napoleon îi realiază, în cele din urmă, chiar și pe cei mai îndîrjiți rivali dintre sfetnicii săi : Fouché și Talleyrand. Acești doi miniștri — cei mai capabili — ai lui Napoleon, bărbații cei mai interesanți ai epocii, din punct de vedere psihologic, nu se iubesc — probabil pentru că în multe privințe se aseamănă prea mult între ei. Amîndoi sînt niște clarvăzători cerebrali și realiști, cinici, și discipoli necondiționali ai lui Machiavelli. Ambii au trecut prin școala bisericii și prin școala superioară incandescentă a Revoluției, amîndoi păstrează același sînge rece, dezbărat de orice proces de conștiință, în chestiuni de bani și de onoare, amîndoi slujesc, cu aceeași infidelitate și cu aceeași lipsă de scrupule, Republica, Directoratul, Consulatul, Imperiul și Regatul. Acești doi interpreți de caractere versatile se vor întîlni, tot timpul, pe aceeași scenă a istoriei universale, în ipostază de revoluționari, de senatori, de miniștri, de slujitori ai regelui și, tocmai pentru că aparțin aceleiași rase spirituale și li se atribuie același rol diplomatic, se vor urî unul pe celălalt cu cunoașterea rece și mînia disimulată a rivalilor.

Și unul și altul aparțin aceluiași tip amoral ; dacă asemănarea lor își are originea în același caracter, deosebirea dintre ei, în schimb, descinde din origine. Talleyrand, prinț cu sînge albastru dintr-o veche familie de nobili, duce de Périgord, episcop de Autun, purta deja sutana violetă în calitate de șef eclesiastic al unei întregi provincii franceze, cînd insignifiantul și jerpelitul fiu de negustor, Joseph Fouché, mai buchisea încă matematica și latina cu o duzină de elevi de la mănăstire, pentru cîțiva bani pe lună, ca mic și disprețuit profesor de seminar. Primul a și ajuns însărcinat cu afaceri al Republicii franceze la Londra și vestit purtător de cuvînt al Stărilor generale, în timp ce celălalt abia pescuiește în cluburi un mandat, prin lingușeală și stăruință. Talleyrand vine de sus în jos spre Revoluție, el coboară cîteva trepte ca să ajungă la starea a treia, precum un suveran din caleașcă, salutat cu ovații pline de respect, în timp ce Fouché se străduiește, prin intrigi penibile, să urce la starea a treia. Datorită acestei deosebiri de origine,

identica lor trăsătură fundamentală capătă la fiecare un colorit particular. Talleyrand, om de mare prestanţă, slujeşte cu condescendenţa indiferentă, rece a unui mare senior, Fouché, cu hărnicia silitoare şi vicleană a unui funcţionar ce vrea să parvină. Chiar şi în punctele în care se aseamănă, ei sînt, în acelaşi timp, diferiţi şi dacă amîndoi iubesc banul, Talleyrand o face în maniera unui nobil, spre a-l risipi la masa de joc şi a face ca aurul să curgă din belşug în compania femeilor, iar Fouché, fiul de negustor, spre a-l acapara şi fructifica în mod capitalist şi a-l aduna grămadă în mod zgîrcit. Pentru Talleyrand, puterea nu înseamnă decît un mijloc de desfătare, ea procurîndu-i cel mai bun şi cel mai ales prilej de a se bucura de toate bunurile senzuale de pe pămînt, unde există lux, femei, artă şi o mîncare copioasă, în vreme ce Fouché, chiar şi ca multimilionar, rămîne un avar, ducînd o viaţă de spartan şi de monah. Nici unul din ei nu reuşeşte să se lepede integral de originea lui socială : niciodată, nici în cele mai cumplite zile ale Terorii, ducele de Périgord, Talleyrand, nu va deveni un autentic om al poporului şi republican ; niciodată, nici ca proaspăt duce de Otrante, Joseph Fouché, în ciuda uniformei sale strălucinde de aur, nu va deveni un adevărat aristocrat.

Dintre cei doi, mai scînteietor, mai fascinant, poate chiar mai important este Talleyrand. Spirit format la o cultură străveche şi a tuturor muzelor, cizelat de acel *ésprit* al secolului al optsprezecelea, lui îi place jocul diplomatic ca unul din multele alte jocuri excitante ale existenţei şi urăşte, în schimb, munca. Detestă să scrie cu propria-i mînă măcar o epistolă ; acest autentic epicurian, acest rafinat om al plăcerilor preferă să lase întreaga muncă brută pe seama altuia şi să culeagă apoi, nonşalant, cu mîna sa subţire, încărcată de inele, rezultatele ; lui îi este de ajuns intuiţia sa, care îi permite să cuprindă cu o privire fulgerătoare situaţiile cele mai încîlcite. Psiholog înnăscut şi educat, el pătrunde, aşa cum spune Napoleon, toate gîndurile şi, fără a da sfaturi, întăreşte pe fiecare în ceea ce doreşte în forul său interior. Cotituri îndrăzneţe, păreri rapid formate, schimbări suple de poziţii în toate clipele primejdioase,

toate acestea constituie performanța sa ; refuză cu dispreț să se ocupe de amănunte, să lucreze cu sudoare și sîrg. Din această pasiune pentru efortul cel mai mic, pentru forma cea mai concentrată a deciziilor mintale, izvorăște și aptitudinea sa deosebită pentru cele mai sclipitoare jocuri de cuvinte, pentru aforisme. Nu redactează rapoarte lungi, ci, printr-un singur cuvînt bine șlefuit, caracterizează o situație, un om. În ceea ce-l privește pe Fouché, lui îi lipsește cu desăvîrșire această facultate a unei rapide viziuni asupra lumii, el cară și adună laolaltă, ca o albină, în nenumărate ochiuri minuscule de ceară și printr-un du-te-vino laborios, mii și mii de observații, care, după aceea, însumate și combinate, dau rezultate certe și irefutabile. Metoda sa este analitică, aceea a lui Talleyrand vizionară ; talentul său este sîrguința, al lui Talleyrand iuțeala spiritului : nici un artist nu ar putea să imagineze un cuplu atît de total antagonic ca acela pe care istoria l-a format din aceste două personaje, din leneșul și genialul improvizator Talleyrand și vigilentul calculator, înzestrat cu o mie de ochi, Fouché, așezîndu-i lîngă Napoleon, lîngă geniul complet care întrunește în el calitățile amîndurora, capacitatea de a vedea departe și pe aceea de a vedea aproape, pasiunea și sîrguința, cunoașterea lumii și viziunea asupra lumii.

Nimeni pe lume nu cunoaște însă o ură atît de înverșunată ca speciile diferite ale aceleiași rase. De aceea, Talleyrand și Fouché se detestă reciproc, din cel mai lăuntric instinct, dintr-o exactă cunoaștere pînă în măduva oaselor. Din prima zi, măruntul lucrător sîrguincios, compilator de rapoarte, aducător de noutăți, spionul acesta rece, Fouché, îi este antipatic marelui senior, iar Fouché, la rîndul său, este exasperat de superficialitatea, risipa, indolența disprețuitor-nobilă și leneș-feminină ale lui Talleyrand. De aici și faptul că nu au unul despre celălalt decît cuvinte similare unor vîrfuri de pumnal otrăvite. Talleyrand spune surîzînd : „Fouché disprețuiește oamenii atît de mult pentru că nu se cunoaște prea bine pe el

însuși". Pe de altă parte, Fouché își bate joc cînd Talleyrand este numit vice-mare cancelar : „Il ne lui manquait que ce vice-là" [1]. Ori de cîte ori au prilejul să-și pună bețe în roate, se grăbesc s-o facă ; ori de cîte ori își pot face rău unul altuia, se folosesc cu plăcere de prima ocazie. Completîndu-se unul pe celălalt, agilul și silitorul, prin însușirile lor, ei devin prețioși ca miniștri pentru Napoleon, și faptul că se urăsc cu atîta înverșunare îi convine de minune lui Napoleon, căci, ca o consecință a urii lor, ei se supraveghează unul pe celălalt mai bine decît ar fi în stare s-o facă o sută de spioni harnici. Fiecare corupție, fiecare nou desfrîu și nouă neglijență ale lui Talleyrand îi este raportată cu zel de Fouché, după cum fiecare perfidie, fiecare nouă mașinație a lui Fouché îi este prezentată prompt de către Talleyrand ; în felul acesta, Napoleon se simte, în același timp, servit și păzit de acest cuplu ciudat. Ca un psiholog superior ce este, Napoleon utilizează în modul cel mai fericit această rivalitate a celor doi miniștri ai săi, ațîțîndu-l pe unul împotriva celuilalt, pe de o parte, și ținîndu-i, totodată, pe amîndoi, în frîu.

Ani la rînd, tot Parisul se amuză pe seama acestei dușmănii statornice a celor doi rivali, Fouché și Talleyrand. Neîncetatele variante ale acestei comedii ce se joacă pe treptele tronului sînt privite ca scene din Molière, și lumea se înveselește văzînd cum cei doi slujitori ai suveranului se împung fără încetare unul pe celălalt, cum se urmăresc cu vorbe de spirit sarcastice, în timp ce stăpînul lor asistă, de pe culmi olimpice, la acest conflict profitabil lui. Dar, în vreme ce el însuși și toți ceilalți așteaptă de la ei să-și continue jocul hazliu de-a cîinele și pisica, cei doi actori rafinați își schimbă rolul pe neașteptate și încep un joc serios împreună. Pentru întîia oară, mînia lor comună față de stăpîn devine mai puternică decît rivalitatea dintre ei. Data are înscris anul 1808, și Napoleon începe, încă o dată,

[1] În limba franceză joc de cuvinte între *vice*-grand chancelier și *vice* (viciu) (n. tr.).

un război, cel mai inutil, cel mai lipsit de sens dintre războaiele sale : campania împotriva Spaniei. În 1805, învinsese Austria și Rusia ; în 1807, zdrobise Prusia și făcuse din statele germane și italiene vasalele lui ; nu există cel mai mic motiv pentru ostilitate față de Spania. Însă nerodul său frate Joseph (peste cîțiva ani, însuși Napoleon va admite că „s-a sacrificat pentru niște imbecili“) ar vrea și el o coroană, și, întrucît nici una nu pare a fi disponibilă, se hotărăște să fie luată, pur și simplu, cea a dinastiei spaniole, încălcîndu-se dreptul ginților ; din nou bat tobele, din nou mărșăluiesc batalioanele, din nou se scurg din casele de bani banii adunați cu trudă, și din nou se îmbată Napoleon cu primejdioasa voluptate a victoriilor. Această nestăpînită furoare războinică începe să devină acum, treptat, înnebunitoare chiar și pentru cei cu pielea obrazului cea mai groasă ; atît Fouché, cît şi Talleyrand dezaprobă acest război căutat cu lumînarea, ce va face ca Franța să sîngereze încă șapte ani ; și deoarece împăratul nu ascultă nici de unul, nici de celălalt, cei doi se apropie pe nesimțite unul de altul. Ei știu prea bine că împăratul aruncă îndîrjit la coș scrisorile lor, sfaturile lor, că de mult oamenii de stat nu mai sînt în stare să facă ceva împotriva voinței mareșalilor, generalilor, militarilor și, încă și mai puțin, împotriva clanului corsican, fiecare membru al acestuia vrînd să-și acopere, cît mai repede, trecutul sărăcăcios cu o pelerină de hermină. Iată de ce, ei încearcă să protesteze public și hotărăsc, întrucît nu li se mai dă cuvîntul, să treacă la o pantomimă politică, la o adevărată și directă lovitură de teatru : să se alieze în mod demonstrativ.

Nu se știe nici pînă azi care dintre ei, Talleyrand sau Fouché, a montat atît de magistral, dramaturgic vorbind, această scenă. Oricum ar fi, iată ce se întîmplă : în timpul cît Napoleon se luptă în Spania, Parisul răsună, fără încetare, de festivități și mondenități — lumea s-a obișnuit de mult să aibă război în fiecare an, așa cum are iarna zăpadă și vara furtuni —, și, ca atare, în rue Saint-Florentin, în casa marelui cancelar, într-o seară de decembrie

1808 (pe cînd Napoleon redactează ordine către armată, într-un cartier mizer oarecare din Valladolid), licăresc o mie de lumînări și se aude în surdină cîntînd muzica. Sînt de față femei frumoase, care-i plac atît de mult lui Talleyrand, o societate strălucitoare, înalți consilieri de stat și ambasadorii străini. Lumea trăncănește voios, dansează, petrece. Deodată se aud murmure și șușoteli din toate colțurile, dansul se oprește, invitații se strîng, uluiți, în mici grupuri : a intrat un bărbat, ultimul care ar fi putut fi așteptat aici, uscățivul Cassius, Fouché, pe care, așa cum o știe oricine, Talleyrand îl urăște cu neînduplecare și-l disprețuiește, și care încă n-a pus piciorul, vreodată, în această casă. Dar, uite că ministrul afacerilor externe, șchiopătînd, îi iese înainte cu o politețe căutată ministrului poliției, îl salută afectuos ca pe un oaspete și prieten drag și îl ia, amabil, de braț. Flatîndu-l în mod vizibil și manifest, îl conduce de-a lungul sălii, apoi intră amîndoi într-o încăpere alăturată, se așază pe o canapea și se întrețin cu glas scăzut, stîrnind o imensă curiozitate printre toți cei prezenți. A doua zi de dimineață, întregul Paris află marea senzație. Pretutindeni, nu se vorbește decît despre această împăcare subită și afișată atît de ostentativ, și fiecare îi înțelege semnificația. Cînd cîinele și pisica se aliază atît de vijelios, aceasta nu poate fi decît împotriva bucătarului: prietenie între Fouché și Talleyrand, aceasta nu poate însemna decît dezaprobarea evidentă din partea miniștrilor a stăpînului lor, a lui Napoleon. Toți spionii se pun imediat în mișcare, vrînd să afle ce urmărește propriu-zis acest complot. La toate ambasadele, penele scîrțîie pe niște rapoarte urgente, Metternich anunță Viena printr-o scrisoare expresă că această apropiere corespunde dorințelor unei națiuni obosite peste măsură ; dar și frații și surorile lui Napoleon trag clopotul de alarmă și, la rîndul lor, fac să parvină lui Napoleon, printr-un curier special, nebuneasca veste.

Vestea aleargă ca vîntul, cu acest curier special, spre Spania, dar poate și mai repede încă aleargă Napoleon, ca

lovit de bici, înapoi la Paris. Din clipa primirii scrisorii, nu mai cheamă la el în cameră nici măcar pe confidenții săi. Scrîșnește din dinți, își mușcă întruna buzele și dă, numaidecît, dispoziții pentru întoarcere : această apropiere între Talleyrand și Fouché îl afectează mai teribil decît o bătălie pierdută. Repeziciunea cu care se întoarce este de-a dreptul turbată : în 17, pleacă din Valladolid ; în 18, este la Burgos, în 19, la Bayonne ; nu face nicăieri un popas, peste tot, caii biciuiți pînă la istovire sînt schimbați în grabă ; în 22, dă buzna ca o vijelie la Tuileries și, chiar în 23, ripostează comediei spirituale a lui Talleyrand cu o scenă nu mai puțin teatrală. Întreaga droaie de curteni galonați cu aur, miniștrii și generalii, toți sînt așezați la rînd, cu atenție, ca niște figuranți : să se vadă în mod public cum reprimă împăratul cu pumnul pînă și cea mai mică răzvrătire împotriva voinței sale. Dispusese, încă în ajun, să fie chemat Fouché la el și, îndărătul unor uși închise, i-a tras o spălătură celui care, obișnuit cu asemenea dușuri, a rezistat nemișcat, scuzîndu-se cu vorbe simple și abile și eschivîndu-se la timp. Acestui om servil este suficient, mai crede împăratul, să-i dai o lovitură rapidă cu piciorul ; Talleyrand însă, tocmai pentru că trece drept mai tare, drept mai puternic, trebuie să plătească oalele sparte în mod public. Scena a fost descrisă adesea, și dramaturgia istorică cunoaște puține scene mai reușite. La început, împăratul se pronunță dezaprobator doar în termeni generici cu privire la duplicitatea unora în absența sa ; dar, după aceea, iritat de indiferența rece a lui Talleyrand, i se adresează brusc acestuia, care continuă să rămînă nemișcat în poziția sa nonșalantă, rezemat de șemineul de marmură, cu brațul pe cornișă. Și, în clipa aceasta, lecția, plănuită inițial ca o comedie, se transformă, subit, sub privirile întregii Curți, într-un adevărat acces de furie ; împăratul îl împroșcă pe bărbatul cu experiență, mai în vîrstă decît el, cu cele mai grosolane injurii, numindu-l hoț, sperjur, renegat, creatură venală, care ar fi în stare să-și vîndă și propriul tată pentru bani, și îi aruncă în cîrcă vina uciderii ducelui d'Enghien și a războiului din Spania. Nici o spălă-

toreasă nu și-ar putea insulta vecina în tindă într-un mod mai nestăpînit decît Napoleon pe ducele de Périgord, veteranul Revoluției, primul diplomat al Franței.

Cei de față încremenesc. Fiecare are un sentiment de jenă. Fiecare își dă seama că, în acest moment, împăratul face o impresie deplorabilă. Talleyrand, a cărui indiferență în fața atacurilor pare a fi tot atît de impenetrabilă ca pielea de bivol, încît, după cum se povestește, odată a adormit în timp ce se citea un pamflet îndreptat contra lui, este singurul care nu clipește, fiind mult prea trufaș pentru a lua drept jignire asemenea insulte. Furtuna potolită, el traversează, tăcut, cu pasul său șchiopătînd, parchetul lustruit, pentru ca, în anticameră, să lanseze una din acele mici vorbe otrăvite care rănesc mai mortal decît toate loviturile de pumn zgomotoase : „Ce păcat că un om atît de mare este atît de prost crescut !", spune el, calm, în timp ce lacheul îi pune mantaua.

În aceeași seară, Talleyrand este destituit din demnitatea sa de șambelan, și, în zilele următoare, toți pizmuitorii frunzăresc cu curiozitate *le Moniteur*, pentru a găsi, printre informațiile oficiale, și știrea destituirii lui Fouché. Dar toți aceștia se înșală. Fouché rămîne. Ca întotdeauna, s-a adăpostit, în atacul său, în spatele cuiva mai tare, care îi servește de paratrăsnet. Precum se știe, Collot, complicele său în mitraliadele de la Lyon, este deportat în insulele bîntuite de malarie, Fouché rămîne ; Babeuf, complicele său în lupta împotriva Directoratului, este împușcat, Fouché rămîne. Protectorul său, Barras, trebuie să fugă din țară, Fouché rămîne. Și de data aceasta, cade numai omul din față, Talleyrand, iar Fouché rămîne. Se schimbă guvernele, formele de stat, părerile, oamenii, totul se prăbușește și dispare în această vijelie turbată de la răscrucea a două secole, numai unul singur rămîne mereu pe același loc, în toate funcțiile pe care le ocupa și cu toate părerile pe care le avea : Joseph Fouché.

Fouché rămîne la putere. Mai mult decît atît : tocmai faptul că cel mai inteligent, cel mai suplu și cel mai inde-

pendent dintre sfetnicii lui Napoleon a primit şnurul de mătase şi este înlocuit printr-un om care spune numai „da" la toate, tocmai aceasta întăreşte, de fapt, influenţa sa. Dar ceea ce este şi mai important încă — în afară de concurentul său Talleyrand, şi stăpînul stînjenitor părăseşte locul pentru un timp. Data are notat anul 1809, cînd Napoleon poartă, iarăşi, ca în fiecare an, un nou război, de astă dată împotriva Austriei.

Absenţa lui Napoleon din Paris şi din miezul treburilor este, întotdeauna, cel mai plăcut lucru ce i se poate întîmpla lui Fouché. Şi cu cît este mai departe, cu atît mai bine ; cu cît lipseşte mai multă vreme, cu atît mai agreabil — indiferent dacă este vorba de Austria, Spania, Polonia : cel mai mult i-ar plăcea să-l ştie iar în Egipt. Căci lumina sa prea puternică îi eclipsează pe toţi din jur, prezenţa sa copleşitoare şi creatoare paralizează, prin superioritatea ei dominantă, orice altă voinţă. Dar dacă este la o depărtare de o sută de mile, comandînd bătălii, urzind planuri de expediţii militare, Fouché poate, din cînd în cînd, să facă el, acasă, întrucîtva pe stăpînul şi pe purtătorul destinelor şi nu mai trebuie să fie doar o marionetă în mîna aceea aspră şi energică.

Pentru o dată în sfîrşit, prima dată de fapt, i se oferă lui Fouché prilejul să joace acest rol ! 1809 este un an fatidic pentru Napoleon. Cu toate succesele cele mai evidente din afara ţării, niciodată situaţia lui militară nu a fost atît de primejduită. În Prusia aservită, în Germania nu întru totul supusă, stau izolaţi în garnizoane zeci de mii de francezi, aproape fără apărare, destinaţi să păzească sute de mii de oameni, care nu aşteaptă decît să fie chemaţi sub arme. Ar fi suficient un al doilea succes al austriecilor ca cel de la Aspern, şi, de la Elba pînă la Ron, ar izbucni cu certitudine o răscoală, revolta unui întreg popor. Nici în Italia lucrurile nu se prezintă prea bine : tratamentul brutal aplicat papei a întărîtat întreaga Italie, după cum umilirea Prusiei a întărîtat întreaga Germanie ; şi la asta se adaugă

că Franța însăși este și ea ostenită. Dacă s-ar reuși acum să se dea o nouă lovitură acestei puteri militare imperiale dispersate în întreaga Europă de la Ebro pînă la Vistula, cine știe dacă aceasta nu ar răsturna colosul de bronz puternic zdruncinat. Și tocmai o astfel de lovitură este plănuită de dușmanii de moarte ai lui Napoleon, englezii. În timp ce armatele împăratului sînt împrăștiate la Aspern, la Roma și la Lisabona, ei hotărăsc să pătrundă direct în inima Franței, să pună mîna, mai întîi, pe portul Dunkerque, să cucerească Anvers și să-i împingă pe belgieni la răscoală. Napoleon, își fac ei socoteala, este departe cu armatele sale încercate în războaie, cu mareșalii săi și cu tunurile sale; țara se întinde în fața lor lipsită de apărare.

Dar Fouché este la post, același Fouché care, în 1793, în timpul Convenției, a învățat cum se pot scoate zeci de mii de recruți în cîteva săptămîni. De atunci, energia sa nu s-a diminuat, deși nu i-a fost dat să acționeze decît în penumbră, să se consume în meschine uneltiri și mașinații. Și se avîntă cu pasiune în misiunea de a putea arăta, o dată, națiunii și întregii lumi, că Joseph Fouché nu este numai o marionetă a lui Napoleon, ci, în caz de nevoie, el este în stare să acționeze cu tot atîta hotărîre și vigoare eficientă ca și împăratul însuși. A venit, în sfîrșit, și momentul — fericită ocazie, de-a dreptul picată din cer! — de a dovedi clar și fără tăgadă, o dată, că întreaga soartă militară și morală a țării nu depinde numai și numai de acest bărbat. În proclamațiile sale, el subliniază, cu o îndrăzneală provocatoare, această nonnecesitate a prezenței lui Napoleon. „Să demonstrăm Europei că, dacă este adevărat că geniul lui Napoleon dă Franței strălucirea ei, prezența lui nu este totuși necesară pentru respingerea dușmanului", scrie el primarilor și confirmă prin fapte aceste cuvinte îndrăznețe și autoritare. Într-adevăr, de îndată ce află, la 31 august, despre debarcarea englezilor pe insula Walcheren, el cere, în calitatea sa de ministru al poliției și de ministru de interne (funcție ocupată provizoriu), mobilizarea membrilor gărzilor naționale, care, din zilele Revoluției, se îndeletnicesc netulburați, în satele lor, cu

munca de croitori, lăcătuşi, cizmari şi agricultori. Ceilalţi miniştri se înspăimîntă. Cum se poate să iei pe proprie răspundere o măsură atît de însemnată, fără încuviinţarea împăratului ? Îndeosebi ministrul de război, foarte indignat că un civil, un incompetent se amestecă în atribuţiile sale sacrosancte, se opune din toate puterile : ar trebui să se ceară, în prealabil, la Schönbrunn permisiunea de a mobiliza. Ar trebui să se aştepte ordinele împăratului şi să nu se provoace agitaţie în ţară. Împăratul însă este, ca de obicei, la o distanţă pînă unde poşta ar face paisprezece zile pentru a i se pune întrebarea şi a primi răspunsul, şi Fouché nu se teme să dezlănţuie nelinişte în ţară. Oare nu procedează şi Napoleon la fel ? În forul său interior, el doreşte tulburări, el doreşte răscoală. Şi astfel, hotărît, îşi asumă răspunderea. Toboşari şi ordonanţe date de el cheamă, în numele împăratului, fiecare bărbat din provinciile ameninţate la neîntîrziata apărare a ţării — în numele împăratului care nu are nici o cunoştinţă despre toate aceste măsuri. Şi o a doua îndrăzneală : Fouché numeşte în funcţia de comandant suprem al acestei improvizate armate din nord pe Bernadotte, pe acela dintre toţi generalii pe care Napoleon îl urăşte ca pe nimeni altul şi pe care, deşi cumnat al fratelui său, l-a pus la punct şi l-a pedepsit cu surghiunul. Fouché îl aduce înapoi din acest surghiun, în ciuda împăratului, a miniştrilor şi a tuturor adversarilor ; lui îi este indiferent dacă împăratul îi aprobă sau nu măsurile. Important este numai ca succesul să-i dea lui dreptate împotriva tuturor.

O asemenea cutezanţă, manifestată în momente decisive, îi conferă lui Fouché ceva din adevărata grandoare. Acest spirit nervos, însetat de muncă, se consumă zbuciumat, jinduind după misiuni măreţe, şi întotdeauna i se trasează numai dintre cele minore, pe care el le îndeplineşte jucîndu-se. Nimic mai firesc decît ca, de aceea, surplusul lui de forţă să caute un eşapament şi o degajare în intrigi maliţioase, cel mai adesea fără rost. Dar în clipa în care bărbatul acesta este pus în faţa unei misiuni în adevăr de importanţă istorico-mondială, pe

măsura puterilor sale — așa cum s-a întîmplat la Lyon și, mai tîrziu, după căderea lui Napoleon, la Paris —, el se achită de ea în mod magistral. Orașul Vlissingen, calificat de însuși Napoleon în scrisorile sale ca inexpugnabil, cade, în cîteva zile, în mîna englezilor, exact așa cum prezisese Fouché. Dar armata nou organizată de Fouché fără încuviințare a avut, între timp, răgazul să pună orașul Anvers în stare de apărare, și iată că această pătrundere a englezilor se sfîrșește printr-o înfrîngere totală și foarte costisitoare. Pentru prima dată de cînd Napoleon ține cîrma, un ministru a îndrăznit în țară, din proprie inițiativă, să arboreze pavilionul, să reducă suprafața velei, să-și urmeze propriul itinerar, salvînd Franța într-un moment fatidic tocmai prin această independență. Din acea zi, Fouché se află pe o nouă treaptă și are o nouă conștiință a valorii sale.

Între timp, la Schönbrunn, se îngrămădesc scrisori acuzatoare trimise de cancelar și de ministrul de război, reclamații peste reclamații cu privire la inițiativele îndrăznețe pe care și le permite acest ministru civil. A convocat garda națională, a pus țara pe picior de război ! Toți nutresc speranța că Napoleon va sancționa această aroganță și-l va destitui pe Fouché. Dar, în mod surprinzător, împăratul, înainte chiar de a putea afla cît de strălucit s-a confirmat justețea măsurilor luate de Fouché, dă dreptate, împotriva tuturor celorlalți, energiei sale neoscilante și prompte în a acționa. Cancelarul primește un perdaf în toată regula : „Sînt indignat că, în aceste împrejurări excepționale, ați făcut atît de puțin uz de puterile depline de care dispuneți. La prima veste, ați fi trebuit să ridicați imediat douăzeci de mii, patruzeci de mii sau cincizeci de mii de ostași ai gărzilor naționale“, iar ministrului de război îi scrie textual : „Văd că numai domnul Fouché a făcut ce a putut și că numai el a simțit că ar fi nepotrivit să persiste într-o pasivitate primejdioasă și dezonorantă“. Și astfel, colegii fricoși, prudenți și incapabili nu sînt numai depășiți de Fouché, ci și intimidați de aprobarea

primită de el din partea lui Napoleon. Și, în ciuda lui Talleyrand și a arhicancelarului, Fouché ocupă, acum, primul loc în Franța. El a fost singurul care a dovedit că este în stare nu numai să asculte, dar să și comande.

Întotdeauna se va observa la Fouché că știe să acționeze magistral într-un moment de primejdie. Puneți-l în fața celei mai dificile sarcini, el o va domina cu energia sa neclintită, în stare s-o ia în mînă curajos. Dați-i nodul cel mai încîlcit, el îl va descurca. Dar oricît de grozav s-ar pricepe să abordeze o problemă, el nu se pricepe, din păcate, deloc în arta organic înrudită, în arta tuturor artelor politice : să se detașeze la timp. Cînd a pus mîna pe ceva, nu și-o mai poate retrage. Și exact cînd a desfăcut nodul, este mînat de o diabolică plăcere a jocului să-l încurce, artificial, din nou. Așa se petrec lucrurile și de data aceasta. Grație rapidității sale, forței sale agile de a strînge oamenii și de a ataca, perfida ofensivă de flanc a fost respinsă. Englezii și-au reîmbarcat armata și s-au întors acasă cu prețul unei teribile pierderi de oameni și materiale și cu o și mai mare pierdere a prestigiului. Acum se poate suna, fără grijă, stingerea, se pot trimite la vatră, cu mulțumiri și cu însemnele Legiunii de onoare, gărzile naționale mobilizate. Ambiția lui Fouché însă a prins gustul sîngelui. Prea a fost minunat să faci pe împăratul, să mobilizezi trei provincii, să dai ordine, să redactezi proclamații, să ții discursuri, să le pui pumnul sub nas colegilor lipsiți de curaj. Și acum, perioada asta încîntătoare să se fi terminat? Acum, cînd simțeai voluptatea propriei tale energii în desfășurarea ei de zi cu zi, de ceas cu ceas ? Nu, Fouché nu se gîndește la așa ceva. Mai bine să continue jocul de-a războiul și apărarea, chiar dacă dușmanul ar trebui abia să fie căutat. Să nu înceteze tobele să bată, țara să fie, în continuare, răscolită, neliniștea și agitația frenetică să mai domnească ! Și iată că el ordonă o nouă mobilizare, sub pretextul unei presupuse debarcări la Marsilia pe care ar intenționa s-o facă englezii. Deși nu se vede nici urmă de dușman în lungul și în latul țării și nici la țărm. spre

surprinderea generală, garda națională este recrutată în întregul Piemont, în Provence și chiar la Paris, numai pentru motivul că Fouché este cuprins de beția, de dorința, mult timp înăbușită, de a organiza și de a mobiliza, numai fiindcă omul de acțiune ce zace în el, atîta vreme înfrînat, atîta vreme zăgăzuit, să se poată o dată dezlănțui datorită absenței stăpînului lumii.

Împotriva cui toate aceste armate ?, nu încetează să se întrebe, cu tot mai multă uimire, întreaga țară. Englezii nu se arată nicăieri. Pînă și acei dintre colegii care au o atitudine binevoitoare față de Fouché încep, treptat, să devină neîncrezători : ce urmărește acest impenetrabil prin mobilizările sale sălbatice ? Ei nu înțeleg că la Fouché pasiunea pentru joc este îmbătată, pur și simplu, de propria-i vigoare setoasă de activitate. Și, cum nu văd, în lung și în larg, vreun vîrf de baionetă, vreun dușman împotriva căruia se intensifică, zilnic, aceste nemaipomenite chemări în armată, ei încep, fără să vrea, să-i atribuie lui Fouché planuri care țintesc departe ; unii, că ar pregăti o răscoală, alții, că ar dori să proclame vechea Republică imediat ce împăratul ar suferi un al doilea Aspern ori dacă un alt Friedrich Staps ar avea mai mult noroc cu atentatul său ; scrisoare după scrisoare zboară spre cartierul general de la Schönbrunn, informînd că Fouché ar fi înnebunit sau ar fi devenit conspirator. În cele din urmă, Napoleon, cu toată bunăvoința sa, este nedumerit. Își dă seama că Fouché a luat proporții, că trebuie din nou retezat. Tonul scrisorilor lui se schimbă brusc. Îl muștruluiește, îl numește „un Don Quichotte care luptă împotriva morilor de vînt“ și îi scrie, în tonul aspru de altădată : „Toate veștile pe care le primesc îmi vorbesc despre gărzile naționale mobilizate în Piemont, în Languedoc, în Provence, în Dauphiné. Ce naiba se dorește cu toate acestea, din moment ce nimic nu le justifică necesitatea, și oricum așa ceva nu era permis să se facă fără ordinele mele ?“ Astfel, Fouché trebuie să renunțe, cu inima grea, la jocul de-a stăpînul, să cedeze ministerul de interne și — fost-ai lele cînd ai fost ! — să treacă, iar, în banca

lui, să joace, iarăşi, rolul de ministru de poliţie al suveranului său, reîntors acasă glorios, reîntors prea curînd pentru el.

Orice s-ar spune, chiar dacă a exagerat, Fouché a fost singurul care, în timp ce toţi ceilalţi miniştri erau înfricoşaţi, a făcut la timp ceea ce trebuia, atunci cînd ţara s-a găsit în cea mai mare primejdie. De aceea, Napoleon nu-i mai poate refuza onorurile pe care le acordase înainte atîtor altora. Acum, cînd s-a ridicat o nouă nobilime pe pămîntul Franţei îngrăşat din abundenţă cu sînge, cînd tuturor generalilor, miniştrilor şi slujitorilor li se înnobilează numele, îi vine rîndul şi lui Fouché, acestui duşman de altădată al aristocraţiei, să devină el însuşi aristocrat. Titlul de conte îi fusese conferit, cu toată discreţia, încă înainte. Dar fostul iacobin vrea să urce mai sus pe scara aeriană a titlurilor. La 15 august 1809, în palatul Maiestăţii-Sale apostolice împăratul Austriei, în apartamentul de gală de la Schönbrunn, micul locotenent de odinioară din Corsica semnează şi pecetluieşte, pentru comunistul de odinioară, pentru profesorul de seminar dezertat, o graţioasă piele de măgar, în virtutea cărui pergament Joseph Fouché are voie să se numească de acum încolo — respectele noastre ! — duce de Otrante. Adevărul este că el nu a luptat la Otrante şi nici nu a văzut vreodată cu ochii lui acest peisaj din sudul Italiei, dar tocmai un asemenea titlu nobiliar zornăitor, de rezonanţă străină se potriveşte de minune pentru a masca un fost republican de frunte, căci, pronunţat şuierat printre dinţi, se poate uita că, în spatele acestui duce, se ascunde călăul de la Lyon, vechiul Fouché al pîinii egalitare şi al confiscărilor de averi. Şi, pentru ca să se simtă de-a binelea cavaler, i se mai conferă şi însemnele ducatului său : un blazon care străluceşte, fiind nou-nouţ.

Dar, lucru ciudat : oare Napoleon însuşi urmărise, cu intenţie, această primejdioasă aluzie tipică sau heraldistul oficial şi-a permis, pe contul lui, o mică farsă psihologică ? Indiferent cine a făcut-o, fapt este că stema ducelui de Otrante are, în centrul ei, o coloană de aur — ceea ce se

potrivește foarte bine acestui pătimaș iubitor de aur. Iar în jurul acestei coloane de aur, se încolăcește un șarpe — probabil tot o aluzie delicată la supleţea diplomatică a noului duce. De bună seamă că Napoleon a avut heraldiști realmente deștepți în slujba sa, căci nu s-ar fi putut inventa un blazon mai caracterizant pentru un Joseph Fouché.

Capîtolul al șaselea

Lupta împotriva împăratului

1810

Un exemplu măreț anulează sau înalță, întotdeauna, o întreagă generație. Cînd își face apariția un bărbat ca Napoleon Bonaparte, toți oamenii din jurul său sînt puși în fața alegerii între a se face mici înaintea lui, eclipsîndu-se fără urmă în fața grandorii sale, și a-și încorda peste măsură propriile puteri, după exemplul său. Persoanele ce-l înconjoară pe Napoleon nu pot fi decît sclavii sau rivalii săi : o prezență atît de copleșitoare nu suportă, multă vreme, o măsură de mijloc.

Fouché este unul dintre aceia pe care Napoleon i-a scos din echilibrul lor. I-a otrăvit sufletul cu exemplul periculos al nesațietății, cu constrîngerea demonică de a se depăși încontinuu : ca și stăpînul său, vrea și el acum să întindă și să încordeze necontenit limitele puterii sale, nici el nu se mai simte bine într-o inactivitate tihnită, nici el nu mai gustă o satisfacție confortabilă. De aceea, ce dezamăgire urmează în zilele în care Napoleon revine triumfător de la Shönbrunn și ia, el însuși, hățurile în mînă ! Cît de minunate au fost lunile în care puteai să dispui așa cum socoteai tu de cuviință, să aduni armate, să emiți proclamații, să iei măsuri cutezătoare peste capul colegilor tăi fricoși, să fii, în sfîrșit, stăpîn peste o țară, jucător la masa cea lungă a destinului lumii ! Și acum, să-i fie dat lui Joseph Fouché să nu mai fie, din nou, decît

ministru al poliției, să supravegheze nemulțumiți și flecari pe marginea știrilor din ziare, să lipească, zilnic, din bucățele plicticosul său buletin pe baza rapoartelor informatorilor, să se ocupe de fleacuri, ca de pildă, cu care femeie întreține Talleyrand o legătură și cine a provocat, în ajun, prăbușirea titlurilor la Bursă ! Nu, de cînd și-a simțit mîna înfiptă în miezul evenimentelor mondiale, ținînd cîrma marei politici, asta nu mai reprezintă decît o treabă măruntă și o scriptologie demnă de dispreț pentru acest spirit fără odihnă, ahtiat după evenimente de anvergură. Cel ce a apucat să joace pe o miză atît de mare, nu-și mai găsește vreodată rostul printre asemenea bagatele. Mai bine să arate lumii, încă o dată, că și alături de Napoleon mai este loc pentru fapte — această idee nu mai vrea să-l părăsească.

Dar ce s-ar mai putea înfăptui lîngă un om care a înfăptuit totul, care a cotropit Rusia, Germania, Austria, Spania și Italia, căruia împăratul din cea mai veche dinastie europeană îi dă de soție o arhiducesă, un om care l-a dat jos pe papă, a răsturnat milenara supremație a Romei și a întemeiat un imperiu mondial european pe care-l conduce de la Paris ? Ambiția lui Fouché scotocește peste tot cu nervozitate, cu febrilitate, cu gelozie, în căutarea unei misiuni. Și, într-adevăr, găsește : în eșafodajul dominației mondiale, lipsește numai creasta care să-l încununeze, pacea cu Anglia ; abia atunci ar fi desăvîrșită opera. Tocmai această supremă faptă europeană își propune Joseph Fouché s-o înfăptuiască singur, fără Napoleon și împotriva lui Napoleon.

În 1809, exact ca și în 1795, Anglia mai este încă dușmanul ereditar, adversarul cel mai primejdios al Franței. Voința lui Napoleon s-a izbit de forța chibzuită, metodică și cu nervii tari ai anglo-saxonilor în fața porților de la Acco, în fața tranșeelor de la Lisabona, în toate colțurile lumii ; în vreme ce el cucerea întregul teritoriu al Europei, ei i-au răpit prin luptă cealaltă jumătate a lumii, marea. El nu-i poate prinde, și nici ei nu pot pune mîna pe el ;

de aproape douăzeci de ani se străduiesc, într-un efort mereu înnoit, să se lichideze reciproc. Ambele părţi şi-au slăbit teribil puterile în această luptă absurdă şi, fără s-o mărturisească, ambele sînt întrucîtva ostenite. Băncile din Franţa, din Anvers şi Hamburg dau faliment de cînd englezii le sugrumă comerţul ; pe de altă parte, pe Tamisa, se îngrămădesc vasele cu mărfuri nevîndute ; cursul titlurilor de stat engleze, ca şi al celor franceze, coboară din ce în ce mai jos, şi, în ambele ţări, negustorii, bancherii, oamenii rezonabili împing spre înţelegere şi iniţiază, foarte timid, tratative discrete. Lui Napoleon însă, i se pare mai important ca imbecilul său de frate, Joseph, să păstreze coroana regală a Spaniei, şi sora sa, Caroline, Neapolul ; de aceea, rupe negocierile de pace înnodate cu greu prin mijlocirea Olandei şi cere aliaţilor săi, bătînd cu pumnul său de fier, să blocheze intrarea vaselor engleze şi să le arunce mărfurile în mare ; imediat, pornesc spre Rusia scrisori ameninţătoare, cerîndu-i să se supună, şi ea, blocadei continentale. O dată în plus, raţiunea este gîtuită de patimă, şi războiul e pe cale să se permanentizeze, dacă, în ultimul ceas, partidul păcii nu-şi ia curajul şi nu trece la fapte.

Mîna lui Fouché n-a fost, nici ea, străină de acele tratative cu Anglia, întrerupte prematur. El a găsit pentru împărat şi pentru regele Olandei un mijlocitor, un financiar francez, care a găsit unul olandez, care, la rîndul său, a găsit, apoi, unul englez ; pe acest pod de aur, verificat, treceau de la un guvern la altul — ca în toate războaiele şi în toate timpurile — încercări secrete de înţelegere. Acum însă, împăratul a dat ordin, în mod neaşteptat, ca tratativele să fie oprite, ceea ce lui Fouché nu-i convine. De ce să nu continue tratativele ? A negocia, a se tîrgui, a făgădui şi a induce în eroare constituie, doar, pasiunea sa preferată. Concepe, aşadar, un plan temerar. Hotărăşte să continue tratativele pe răspunderea lui — fireşte, aparent, din însărcinarea împăratului, lăsîndu-i atît pe proprii săi

agenți, cît și pe partenerii britanici să creadă, fără urmă de bănuială, că împăratul se străduiește să încheie pacea prin mijlocirea lor, în timp ce, în realitate, numai ducele de Otrante trage sforile. Este o ispravă teribilă, o folosire abuzivă a numelui împăratului și a propriei sale funcții ministeriale, o impertinență istorică cu nimic comparabilă. Dar astfel de secrete, astfel de manevre echivoce și labirintice, care mistifică nu o singură persoană, ci trei sau patru deodată, constituie, doar, pasiunea esențială a intrigantului din naștere, jurat, care este Fouché. Aidoma unui elev căruia îi place să se strîmbe în spatele învățătorului, lui îi plac festele pe care le face în spatele împăratului, și, exact ca și puștiul impertinent, riscă bucuros să fie bătut sau dojenit de dragul simplei plăceri a unei obrăznicii, a unei înșelăciuni. S-a văzut, doar, nu o dată, ci de o sută de ori, cum se amuză cu asemenea escapade politice, dar niciodată nu și-a permis un act mai cutezător, mai arbitrar și mai primejdios decît acela de a purta — aparent în numele împăratului și, în realitate, împotriva voinței acestuia — tratative cu ministerul de externe britanic cu privire la pacea dintre Franța și Anglia.

Combinația este pregătită genial. Fouché recurge, în acest scop, la serviciile unuia dintre obscurii săi financiari, bancherul Ouvrard, care de cîteva ori fusese cît p-aci să-și vîre capul la închisoare. Napoleon îl detestă pe acest colaborator dubios din pricina prostului său renume, lucru ce-l deranjează prea puțin pe Fouché, care lucrează cu el la Bursă. Știe că poate conta pe acest om, pentru că l-a scos de multe ori din belea și-l ține bine din scurt. Pe acest Ouvrard, deci, îl trimite la bancherul olandez de Labouchère, un om al cărui cuvînt este ascultat, care, de bună-credință, se adresează socrului său, bancherul Baring din Londra, care, la rîndul său, îl pune în legătură cu cabinetul englez. Și, în felul acesta, rezultă un îndrăcit joc al sfîrlezei : Ouvrard crede, bineînțeles, că Fouché acționează din ordinul împăratului și prezintă guvernului

olandez comunicarea sa ca fiind oficială. Această asigurare este, în continuare, suficientă englezilor ca să ia întru totul în serios tratativele. Astfel, Anglia crede că duce tratative cu Napoleon și o face numai cu Fouché, care, este de la sine înţeles, se fereşte cu grijă să-l încunoștinţeze pe împărat despre această evoluţie secretă a tratativelor. El vrea să lase ca mai întîi lucrurile să se coacă bine, să netezească dificultăţile, pentru ca, după aceea, să se prezinte, pe neaşteptate, ca un *Deus ex machina*, în faţa împăratului și a poporului francez și să declare cu mîndrie : „Poftim pacea cu Anglia ! Ceea ce toţi voiau și toţi doreau, ceea ce nu i-a reușit nici unuia dintre diplomaţii voștri, am realizat eu, duce de Otrante, singur, ca o probă de sîrguinţă pe care mi-am impus-o eu."

Dar păcat ! O întîmplare măruntă, stupidă tulbură această captivantă partidă de șah ! Napoleon pleacă împreună cu tînăra sa soţie Marie-Louise în Olanda, pentru a face o vizită fratelui său Ludovic. O primire entuziastă îl face să uite de politică. Într-o bună zi însă, într-o convorbire întîmplătoare, fratele său, regele Ludovic, presupunînd, firește, ca toţi ceilalţi, că negocierile secrete cu Anglia se poartă cu asentimentul împăratului, se interesează de progresele spre înţelegere. Napoleon cade pe gînduri. Își amintește, fulgerător, de a-l fi întîlnit, chiar la Anvers, pe nesuferitul de Ouvrard. Ce se petrece aici ? Ce înseamnă acest du-te-vino între Anglia și Olanda ? Nu-și trădează însă surprinderea : se limitează să-l roage, chipurile în treacăt, pe fratele său să-i remită, ocazional, schimbul de scrisori al bancherului olandez. Ceea ce se și întîmplă de îndată, și, pe drumul de întoarcere din Olanda la Paris, Napoleon are răgazul să-l citească : în adevăr, tratative despre care el n-are idee. Cu o furie imensă, intuiește, numaidecît, urma braconajului ducelui de Otrante, care, și de data aceasta, vînează pe un teren ce nu-i aparţine. Dar, devenit și el viclean pe lîngă acest viclean

din preajma sa, își ascunde, la început, bănuiala sub o politețe înșelătoare, spre a nu-l avertiza pe acest abil și a nu-l lăsa să-i scape. Nu se destăinuie decît comandantului jandarmeriei sale, Savary, duce de Rovigo, căruia îi dă ordin să-l aresteze repede și cu discreție pe bancherul Ouvrard și să pună mîna pe toate hîrtiile sale.

În ziua de 2 iunie, la trei ore după ce dăduse acest ordin, își convoacă miniștrii la Saint-Cloud și îl întreabă, brutal și fără înconjur, pe ducele de Otrante în ce măsură are cunoștință despre niște călătorii întreprinse de bancherul Ouvrard și dacă, nu cumva, l-a trimis el însuși la Amsterdam. Fouché, surprins, dar nebănuind încă nici pe departe cursa în care a căzut, reacționează ca de obicei cînd este tras de mînecă ; întocmai ca și altă dată, în timpul Revoluției cu Chaumette și în timpul Directoratului cu Babeuf, caută să scape, descotorosindu-se net de complicele său. A, da, Ouvrard ! E un tip foarte înfigăreț, căruia îi place să se amestece în tot felul de treburi ! Și apoi, toată povestea asta este complet fără importanță, un amuzament, o copilărie. Dar Napoleon cînd apucă ceva, nu dă ușor drumul la mînă. „Nu sînt deloc niște mașinații neînsemnate, i-o trîntește Napoleon. Să-ți permiți să tratezi cu dușmanul în spatele suveranului tău, în condiții pe care acesta nu le cunoaște și pe care, probabil, niciodată nu le-ar încuviința, înseamnă o nesocotire nemaiauzită a îndatoririlor. Este o încălcare grosolană a datoriei pe care nici cel mai slab guvern n-ar tolera-o : Ouvrard trebuie arestat imediat.“ Situația devine jenantă pentru Fouché. Asta mai lipsea, să fie arestat Ouvrard ! Asta va divulga secrete ! Încearcă din răsputeri, cu tot felul de subterfugii, să-l facă pe împărat să renunțe la această măsură. Dar împăratul, care știe că în clipa aceasta polițistul său personal l-a și băgat la răcoare pe bancher, îl ascultă cu un zîmbet ironic pe cel demascat. Acum știe cine este adevăratul instigator al acestei mașinații insolente, iar hîrtiile confiscate de la Ouvrard îi vor dezvălui, foarte curînd, tot jocul lui Fouché.

Din norii neîncrederii adunați de atîta amar de vreme, cade trăsnetul. A doua zi — era duminică — după slujbă (deși cu cîțiva ani în urmă îl arestase pe papă, redevenise credincios ca ginere ce era al Maiestății-Sale apostolice), Napoleon convoacă toți miniștrii și demnitarii Curții la recepția de dimineață. Unul singur lipsește : ducele de Otrante. Deși ministru, nu a fost invitat. Împăratul așteaptă ca membrii consiliului să ia loc în jurul mesei și începe, fără ocol, cu întrebarea : „Ce părere aveți dumneavoastră despre un ministru care abuzează de funcția sa și stabilește un contact cu o putere străină, fără știrea suveranului său ? Care, pe temeiuri imaginate doar de el însuși, poartă tratative și compromite, astfel, politica întregii țări ? Ce sancțiune este prevăzută în codurile noastre de legi pentru o asemenea încălcare a îndatoririlor ?" După această întrebare severă, împăratul se uită în jurul lui, așteptînd, fără îndoială, ca toți sfetnicii și creaturile sale să se grăbească în a-i propune proscripția sau o altă măsură umilitoare. Dar iată că miniștrii, deși ghicesc numaidecît împotriva cui este ațintită săgeata, se învăluie într-o tăcere penibilă. În fond, toți îi dau dreptate lui Fouché în eforturile energice pe care le-a depus pentru pace și, ca niște veritabili subalterni, se bucură de renghiul îndrăzneț jucat de el autocratului. Talleyrand (nu mai este ministru, dar, ca mare demnitar, a fost chemat în această problemă importantă) zîmbește discret în sinea lui, își amintește de propria sa umilire cu doi ani în urmă și se amuză de încurcătura în care se găsesc, de astă dată, și Napoleon și Fouché, doi oameni pe care el nu-i iubește. În sfîrșit, marele arhicancelar Cambacérès rupe tăcerea și spune pe un ton de conciliere : „Este vorba, indubitabil, de un pas greșit, care ar merita o pedeapsă aspră, afară de cazul în care vinovatul nu s-a lăsat antrenat în această greșeală de un exces de zel în serviciu." „Exces de zel în serviciu !", sare arțăgos Napoleon — răspunsul nu-i convine, căci nu vrea o scuză, ci o pildă severă, o pedeapsă

izbitoare pentru orice act de independență. Povestește agitat tot ce s-a întîmplat și le cere celor prezenți să-i propună un succesor.

Dar, din nou, aceeași situație : nici unul dintre miniștri nu se grăbește să spună ceva într-o chestiune atît de spinoasă, — teama tuturor de Fouché urmează imediat după teama lor de Napoleon. Pînă la urmă, Talleyrand, ca întotdeauna în împrejurări dificile, se descurcă printr-o iscusită vorbă de spirit. El se adresează vecinului său, cu jumătate de voce : „Fără îndoială, domnul Fouché a comis o greșeală, dar dacă ar fi să-i dau un succesor, și eu i-aș da un succesor, acesta nu ar fi nimeni altul decît chiar domnul Fouché". Nemulțumit de miniștrii săi, pe care el însuși i-a transformat în automate și mameluci lipsiți de curaj, Napoleon ridică ședința și-l cheamă pe cancelar în cabinetul său. „Serios, nu merită osteneala să-i consulți pe acești domni. Ați văzut la ce propuneri folositoare te poți aștepta din partea lor. Dar nu cumva v-ați închipuit că m-am gîndit serios să-i consult, înainte de a mă fi lămurit eu însumi. Alegerea mea este făcută ! Ministrul poliției va fi ducele de Rovigo." Și, fără să-i dea acestuia posibilitatea să se pronunțe dacă este sau nu dispus să preia o asemenea succesiune dezagreabilă, încă în aceeași seară împăratul îl salută cu acest ordin direct : „Sînteți ministrul poliției. Depuneți jurămîntul și apucați-vă de treabă !"

Demiterea lui Fouché devine, imediat, subiectul zilei, și, dintr-o dată, întreaga opinie publică trece de partea lui. Nimic nu i-a atras acestui ministru ipocrit mai multă simpatie decît tocmai rezistența sa față de despotismul fără limită, devenit de nesuportat pentru poporul francez obișnuit cu libertatea, al unui om ajuns la putere grație Revoluției. Și, în plus, nimeni nu vrea să admită că ar fi fost o crimă de neiertat faptul de a fi căutat, în sfîrșit, pacea cu Anglia, chiar împotriva voinței belicosului neînfrînat.

Toate partidele, regaliştii, republicanii şi iacobinii, şi, de asemenea, diplomaţii străini deplîng, unanim, în căderea ultimului ministru independent al lui Napoleon înfrîngerea evidentă a ideii de pace ; pînă şi în propriul palat, chiar în propriul dormitor, Napoleon va găsi un apărător al lui Joseph Fouché, acum în persoana celei de a doua soţii, Marie-Louise, aşa cum fusese cazul şi cu prima, Joséphine. Singurul om din anturajul ei pe care împăratul Austriei, tatăl ei, i l-a indicat ca demn de încredere este acum concediat, spunea ea afectată. Nimic nu exprimă mai clar adevărata stare de spirit din Franţa acelei vremi decît faptul că dizgraţia împăratului face să crească prestigiul unui om în rîndul opiniei publice ; şi noul ministru al poliţiei, Savary, sintetizează cu următoarele cuvinte bine nimerite impresia zdrobitoare produsă de concedierea lui Fouché : „Cred că vestea despre izbucnirea unei epidemii de ciumă nu ar fi răspîndit mai multă spaimă decît aceea a numirii mele ca ministru al poliţiei". Cît de puternic devenise Fouché, concomitent cu împăratul, în aceşti zece ani !

Nu se ştie pe ce cale, dar reculul acestei repercusiuni trebuie să fi ajuns pînă la Napoleon. Căci, de-abia l-a izgonit din funcţie pe Fouché, că se şi grăbeşte să-şi acopere pumnul cu mănuşa. Concedierea este prezentată, după consumarea faptului, ca şi prima, cea din 1802, într-o formă poleită cu aur şi mascată prin utilizarea lui Fouché într-o altă funcţie. În schimbul pierderii ministerului poliţiei, ducelui de Otrante i se conferă titlul onorific de consilier de stat şi este numit ambasadorul monarhiei la Roma. Nimic nu defineşte mai bine starea de spirit a împăratului, oscilînd între teamă şi mînie, între reproş şi recunoştinţă, între îndîrjire şi conciliere, decît scrisoarea de despărţire, destinată numai uzului personal. „Domnule duce de Otrante, ştiu ce servicii mi-aţi adus şi cred în ataşamentul dumneavoastră faţă de persoana mea şi în zelul dumneavoastră pus în serviciul meu. Cu toate acestea, îmi este cu nepu-

tinţă să vă las funcţia de ministru ; aş ceda prea mult făcînd aşa ceva. Funcţia de ministru al poliţiei reclamă o încredere deplină, nelimitată, şi această încredere nu mai poate exista de cînd dumneavoastră aţi pus în joc liniştea mea şi a statului într-o chestiune importantă, ceea ce nu poate fi scuzat în ochii mei nici de mobiluri lăudabile. Concepţia dumneavoastră ciudată despre îndatoririle unui ministru al poliţiei este incompatibilă cu binele statului. Fără a pune la îndoială ataşamentul şi fidelitatea dumneavoastră, aş fi obligat să vă supun totuşi unei supravegheri permanente, obositoare, ceea ce nu mi se poate cere. Supravegherea dumneavoastră ar fi solicitată de multe lucruri pe care le faceţi pe proprie răspundere, fără a şti dacă ele corespund sau nu voinţei mele, intenţiilor mele... Nu pot spera că vă veţi schimba felul de a acţiona, deoarece semne evidente ale nemulţumirii mele nu au determinat, de ani de zile, vreo schimbare la dumneavoastră. Bazîndu-vă pe puritatea intenţiilor dumneavoastră, nu aţi vrut să înţelegeţi că se poate săvîrşi mult rău, avînd intenţia de a face ceva bun. Încrederea mea în aptitudinea şi fidelitatea dumneavoastră rămîne nestrămutată. Nădăjduiesc să am în curînd ocazia de a dovedi şi de a folosi aptitudinea şi fidelitatea în serviciul meu." Ca o cheie secretă, scrisoarea te lasă să pătrunzi în sentimentele cele mai intime ale lui Napoleon faţă de Fouché şi merită oboseala de a reciti această mică capodoperă pentru a-ţi da seama cum se intersectează, în fiecare frază, voinţa şi contravoinţa, aprecierea şi antipatia, temerea şi un respect tainic. Autocratul îşi caută un sclav şi este exasperat că găseşte un om independent. Vrea să se debaraseze de el şi se teme totuşi să şi-l facă duşman. Regretă că-l pierde şi este, totodată, fericit să scape de acest om periculos.

Dar, paralel cu creşterea conştiinţei propriei valori a lui Napoleon, a crescut, în aceleaşi proporţii uriaşe, şi conştiinţa ministrului său, şi simpatia generală îl face pe

Joseph Fouché să se țină și mai dîrz. Nu, ducele de Otrante nu se mai lasă atît de ușor expediat. Să vadă Napoleon cum arată ministerul poliției cînd Joseph Fouché e scos afară pe ușă, iar urmașul său, dacă a avut insolența să accepte să-l înlocuiască, să-și dea seama că s-a așezat într-un viespar și nu într-un fotoliu ministerial. El nu a construit timp de zece ani, acest instrument splendid acordat pentru un necioplit cu degete butucănoase ca Savary, pentru un novice în diplomație, pentru ca un ageamiu să învîrtească bădărănește mai departe manivela și să prezinte drept propria-i înfăptuire ceea ce predecesorul său a elaborat, în zile și nopți de mare trudă. Nu, destituirea lui să nu le fie chiar atît de comodă, precum își imaginează cei doi. Napoleon și Savary să afle, amîndoi, că un Joseph Fouché nu-și arată, ca ceilalți, numai spinarea încovoiată, ci și colții.

Fouché este decis să nu părăsească locul cu capul plecat. Nu vrea o pace molcomă, o capitulare suportată calm. Dar atît de nebun încît să opună o rezistență deschisă bineînțeles că nu este, acesta nu este genul lui. Se rezumă la a-și permite o farsă, o mică farsă hazlie, veselă, care să facă Parisul să se desfete și pe Savary să afle că pe domeniul ducelui de Otrante există capcane teribile. Trebuie reamintită mereu strania, diabolica trăsătură de caracter a lui Joseph Fouché, aceea că tocmai îndîrjirea extremă îi provoacă un feroce gust de a glumi, aceea că, pe măsură ce crește, curajul său nu devine viril, ci se preface într-un supracuraj grotesc-periculos. El nu izbește, niciodată, cu pumnul în cineva care i se bagă în suflet, ci recurge, întotdeauna și tocmai cînd îndîrjirea este mai mare, la biciul ridicolului, bineînțeles pentru a-l face pe celălalt ridicol. Tot ce zace în omul acesta reținut și închis ca instincte pătimașe țîșnește cu iuțeala glontelui și spumegă în asemenea prilejuri, și aceste momente de veselie aparentă în plină mînie sînt, totodată, acelea în care se dezvăluie cel mai bine ascuns-ardentul, demonic-diabolicul firii sale.

Îi va face, deci, succesorului său o farsă usturătoare! Aşa ceva nu este greu de inventat, îndeosebi cînd ai de-a face cu un prostănac naiv. Ducele de Otrante îşi pune, aşadar, uniforma de gală şi arborează o mutră deosebit de politicoasă pentru a-şi primi succesorul, cu prilejul vizitei acestuia de luare în primire a funcţiei. Şi, în consecinţă, imediat ce-şi face apariţia Savary, duce de Rovigo, îl asaltează impetuos cu amabilităţi. Nu numai că-l felicită pentru alegerea foarte onorantă făcută de împărat, dar de-a dreptul îi mulţumeşte că i-a preluat această funcţie, care îl oboseşte şi apasă, de mult prea multă vreme, pe umerii săi. O, acum e atît de fericit, atît de mulţumit, să se poată odihni puţin după o muncă imensă ca aceasta! Căci acest minister înseamnă o muncă colosală, da, o muncă ingrată — ducele se va convinge el însuşi de aceasta în curînd, mai ales că nu este obişnuit cu ea. Oricum, el i-ar face, cu plăcere, serviciul să pună repede ordine în acest minister puţin dezordonat — doar concedierea l-a găsit oarecum nepregătit. Fireşte, asta ar cere cîteva zile, dar, dacă ducele de Rovigo este de acord, el, Fouché, este gata să mai ia asupra sa această mică osteneală, şi, între timp, soţia lui, ducesa de Otrante, ar putea să se ocupe comod de mutare. Bunul Savary, duce de Rovigo, nu simte piperul din miere. El este numai plăcut surprins de atîta amabilitate din partea unui om pe care toată lumea îl descrie ca fiind rău şi prefăcut; da, îi mulţumeşte cu atît mai politicos ducelui de Otrante pentru acest serviciu extraordinar. Bineînţeles, să mai rămînă cît îi convine lui. Se înclină şi îi strînge emoţionat mîna bravului, mult prea neînţelesului Fouché.

Ce păcat că n-a putut fi văzută şi desenată figura lui Joseph Fouché în clipa în care s-a închis uşa în spatele succesorului său păcălit! Nătărăule, eşti în stare să crezi că am să-ţi mai fac şi ordine şi că secretele adunate de mine, unul cîte unul, în zece ani de muncă istovitoare, am să le pun, pînă la ultimul, în dosare ordonate, la vedere şi

la îndemînă pentru labele tale butucănoase ? Să-ţi mai şi ung şi curăţ maşina, admirabil scornită, care aspiră şi prelucrează, fără pic de zgomot, dinte în dinte, rotiţă în rotiţă, invizibil, informaţiile dintr-un întreg imperiu ? Imbecilule, ai să mai caşti ochii mari !

Începe, numaidecît, o agitaţie nebună. Fouché apelează la un prieten apropiat ca să-l ajute. Uşa cabinetului este încuiată cu grijă, şi toate hîrtiile importante şi secrete sînt smulse, în grabă, din dosare. Fouché ia cu el, pentru a-i servi lui personal, toate hîrtiile care ar putea să-i mai folosească drept armă, pe cele acuzatoare şi pe cele demascatoare, iar celelalte le arde fără scrupule. De ce trebuie să ştie domnul Savary cine anume a îndeplinit serviciul de informator în selectul faubourg Saint-Germain, în armată, la Curte ? Aşa ceva i-ar putea face munca prea uşoară. Deci, la foc cu listele ! Numai numele informatorilor şi iscoadelor cu totul fără valoare, ale portarilor şi prostituatelor, de la care oricum nu obţine ceva important, n-are decît să le păstreze. Dosarele se golesc cu viteza fulgerului. Listele preţioase, cuprinzînd numele regaliştilor rămaşi în străinătate, ale corespondenţilor secreţi, dispar ; în mod artificial, se provoacă peste tot dezordine, registratura este distrusă, actele capătă numere false, cifrurile sînt schimbate între ele, şi, în acelaşi timp, cei mai de seamă funcţionari ai viitorului ministru sînt angajaţi ca spioni, în serviciu secret, pentru a-l ţine la curent, în continuare, pe fostul şi adevăratul lor stăpîn. Fouché deşurubează şi scoate şurub după şurub din imensa maşinărie, pentru ca rotiţele dinţate să nu se mai angreneze una în cealaltă şi mişcarea lor să se blocheze complet în mîinile succesorului care nu bănuieşte nimic. Aşa cum ruşii dau foc sacrului lor oraş, Moscova, în faţa lui Napoleon, pentru ca acesta să nu găsească acolo o încartiruire confortabilă, tot aşa distruge şi subminează Fouché propria operă preferată a vieţii sale. Patru zile şi patru nopţi arde focul în cămin, patru zile şi patru nopţi durează această treabă

drăcească. Şi fără ca cineva din jur să bănuiască cel mai mic lucru, secretele imperiului zboară pe coşul sobei transformate în materie pe care nu poţi pune mîna sau iau calea dulapurilor de la Ferrières.

După toate astea, încă o plecăciune deosebit de politicoasă, deosebit de amabilă în faţa urmaşului, care habar n-are de nimic : „Poftiţi, luaţi loc !" O strîngere de mînă şi cîteva mulţumiri primite cu prefăcătorie. De fapt, ducele de Otrante ar trebui să plece acum de urgenţă la Roma, la ambasada lui. Dar el preferă să meargă mai întîi la Ferrières, la castelul său. Şi, acolo, aşteaptă, tremurînd în sinea lui de nerăbdare şi de plăcere, primul strigăt de mînie al succesorului său păcălit, de îndată ce acesta va observa farsa pe care i-a jucat-o Joseph Fouché.

Nu-i aşa că festa a fost splendid imaginată, rafinat jucată şi îndrăzneţ dusă pînă la capăt ? Numai că, din păcate, lui Joseph Fouché i s-a strecurat o mică eroare de raţionament în această hazlie mistificare. Şi anume, el crede că îi joacă o farsă acestui duce proaspăt numit în funcţie, fără experienţă, acestui ministru sugar. A uitat că cel ce i-a luat locul a fost numit ministru de un stăpîn care nu admite să se glumească cu el. Napoleon urmăreşte, şi fără asta, cu un ochi neîncrezător comportarea lui Fouché. Ezitarea lui îndelungată în a-şi preda locul, amînarea fără sfîrşit a plecării la Roma nu-i plac. Pe de altă parte, cercetările în cazul lui Ouvrard, complicele lui Fouché, au dus la un rezultat neaşteptat : ele scot la iveală că Fouché încredinţase, încă dinainte, unui alt intermediar note destinate cabinetului englez. Şi pînă acum, nimănui nu i-a priit să glumească cu Napoleon. La 17 iunie, este trimis, subit, la Ferrières un bilet tăios, şuierător ca o lovitură de bici : „Domnule duce de Otrante, vă cer să-mi trimiteţi documentul pe care, în vederea sondării lordului Wellesley, l-aţi remis unui domn, pe nume Fagan, care v-a adus din partea acestui lord un răspuns ce niciodată

nu mi-a fost făcut cunoscut". Acest ton viguros ca de trompetă putea să trezească şi un mort. Dar Fouché, total îmbătat de amor propriu şi de trufie, nu se grăbeşte să răspundă. Între timp, la Tuileries, se turnase gaz peste foc. Savary a descoperit prădarea ministerului poliţiei şi, consternat, a raportat împăratului. Urmează, imediat, un al doilea bilet şi un al treilea, invitîndu-l pe Fouché să predea, de îndată, „întregul portofoliu ministerial". Şeful de cabinet aduce personal acest ordin şi este însărcinat să ridice pe loc de la ducele de Otrante hîrtiile luate de acesta ilegal. Farsa a luat sfîrşit, începe lupta.

Farsa a luat, realmente, sfîrşit : este momentul ca Fouché să înţeleagă. Dar lucrurile se petrec ca şi cum l-ar împinge diavolul să se măsoare foarte în serios cu Napoleon, cu omul cel mai puternic din lume. Cu totul contrar adevărului, declară trimisului că regretă nespus, dar nu posedă nici o scrisoare. Le-a ars pe toate. Bineînţeles, nimeni nu-i dă crezare lui Fouché, şi cel mai puţin îi dă crezare Napoleon. Acesta îl avertizează pentru a doua oară, de astă dată mai dur, mai imperativ : se cunoaşte impacienţa lui. Lipsa de chibzuinţă se transformă însă, acum, în obstinaţie, obstinaţia, în insolenţă, insolenţa, în sfidare. Căci Fouché repetă că nu mai are nici o singură hîrtie şi motivează pretinsa distrugere a documentelor cu caracter personal ale împăratului într-un mod ce arată de-a dreptul a şantaj. Maiestatea-Sa, spune el ironic, l-a onorat cu o asemenea încredere, încît, atunci cînd unul din fraţii săi i-a pricinuit o supărare, l-a însărcinat pe el, Fouché, să-l cheme la ordine. Şi cum în asemenea situaţii fiecare dintre fraţi, la rîndul său, i se adresa lui cu plîngerile pe care le avea, el a socotit de datoria sa să nu păstreze atari scrisori. Nici surorile Maiestăţii-Sale nu au fost întotdeauna scutite de calomnii, şi împăratul însuşi l-a considerat demn de a-i face cunoscute toate acele zvonuri, însărcinîndu-l să cerceteze ce imprudenţe anume le-au putut prilejui. E clar,

şi chiar mai mult decît clar : Fouché îi dă a înţelege împăratului că el ştie multe şi nu vrea să se lase tratat ca un lacheu. Mesagerul intuieşte ameninţarea cu caracter de şantaj şi nu-i va fi fost uşor să prezinte stăpînului său, într-o formă acceptabilă, un răspuns atît de îndrăzneţ. În clipa aceasta, împăratul îşi iese din fire. Este atît de furios, încît ducele de Massa trebuie să-l liniştească şi, în dorinţa de a pune, în sfîrşit, capăt acestei afaceri penibile, se oferă să-l invite el însuşi pe recalcitrant să predea hîrtiile sustrase. O altă somaţie este făcută prin noul ministru al poliţiei, ducele de Rovigo. Dar Fouché răspunde la toate cu aceeaşi politeţe şi cu aceeaşi hotărîre : îi pare rău, foarte rău, extrem de rău, dar, îndemnat de o mult prea mare discreţie, el a aruncat în foc toate hîrtiile. Pentru prima oară se întîmplă, în Franţa, ca un bărbat să-l înfrunte, în mod făţiş, pe împărat.

Asta întrece măsura. Aşa cum Napoleon l-a subapreciat, timp de zece ani, pe Fouché, tot aşa Fouché îl subapreciază, acum, pe Napoleon, crezînd că ar putea să-l intimideze prin cîteva indiscreţii. Să-l înfrunte, sub ochii tuturor miniştrilor săi, pe el, căruia i-au oferit fiicele ţarul Alexandru, împăratul Austriei, regele Saxoniei, pe el, în faţa căruia tremură ca nişte şcolari toţi regii germani şi italieni ? Lui, căruia toate armatele Europei nu au fost în stare să-i reziste, lui vrea să-i refuze supunerea această mumie lividă, acest intrigant uscat, înveşmîntat de foarte puţină vreme într-o mantie ducală pusă pe umeri ? Nu, cînd eşti Napoleon nu admiţi să ţi se joace asemenea farse. Îl convoacă, imediat, pe şeful poliţiei personale, Dubois, izbucneşte, în prezenţa lui, în cele mai furibunde accese împotriva „mizerabilului, infamului Fouché". În timp ce, plin de mînie, străbate cabinetul în sus şi în jos cu paşi apăsaţi, răsunători, exclamă subit : „Să nu-şi închipuie că ar putea să facă cu mine ce a făcut cu Dumnezeul lui, cu Convenţia şi cu Directoratul, pe care le-a trădat şi le-a

vîndut într-un mod josnic ! Eu văd mai bine decît Barras, cu mine nu-i va merge atît de ușor, dar îl sfătuiesc să se păzească. Știu că posedă însemnări și instrucțiuni de la mine, insist să mi le restituie. Dacă refuză, dați-l, imediat, pe mîna a zece jandarmi și trimiteți-l la închisoare, și jur pe Dumnezeu că eu îi voi arăta cît de repede se poate face un proces".

De aici încolo, ițele încep să se încurce. Acum, chiar și Fouché începe să se simtă încolțit. Cînd apare Dubois la el, Fouché, duce de Otrante, fost ministru al poliției, trebuie să îngăduie ca propriul său subaltern de odinioară să aplice sigiliul pe întreaga corespondență, o treabă ce ar putea deveni periculoasă, dacă, bineînțeles, omul prevăzător nu ar fi pus de o parte, cu mult înainte încă, scrisorile autentice importante. Oricum însă, Fouché începe să-și dea seama că s-a încăpățînat. Într-o grabă nebună, scrie o scrisoare după alta, una către împărat, altele către diverși miniștri, spre a se plînge de neîncrederea ce i se arată lui, cel mai leal, cel mai sincer, cel mai devotat, cel mai de caracter ministru ; și, în una din aceste scrisori, te poți delecta, îndeosebi, cu următoarea frază delicioasă : *Il n'est pas dans mon caractère de changer* (aceste cuvinte sînt scrise efectiv, negru pe alb, de mîna lui Fouché, cel cu caracter de cameleon). Și, întocmai ca și cu cincisprezece ani în urmă, în cazul lui Robespierre, el nădăjduiește să mai poată preveni dezastrul printr-o grabnică împăcare. Ia o trăsură și pleacă la Paris pentru a prezenta personal împăratului explicațiile sau chiar și scuzele sale.

Dar este prea tîrziu. Prea mult timp s-a jucat, prea a întins coarda : nu mai poate fi vorba de o reconciliere, nici de un compromis ; cine l-a sfidat în public pe Napoleon, în public trebuie să fie înjosit. I se adresează o scrisoare pe un ton atît de dur și tranșant cum n-a mai adresat Napoleon aproape nici unui alt ministru. Este foarte scurtă această scrisoare, această lovitură cu piciorul : „Domnule duce de Otrante, serviciile dumneavoastră mi-au devenit indezirabile. Aveți la dispoziție douăzeci și patru de ore

pentru ca, în acest răstimp, să plecați la senatoria dumneavoastră". Nici un cuvînt despre numirea în funcția de ambasador la Roma ; o concediere categorică și brutală și, în plus, un surghiun. Simultan, ministrul poliției primește ordinul de a veghea la executarea imediată a decretului.

Tensiunea a fost mult prea mare, jocul mult prea temerar, acum se produce imprevizibilul : Fouché se prăbușește cu totul, aidoma unui somnambul care, cățărîndu-se, fără să aibă habar de primejdie, pe toate acoperișurile, trezit brusc de un strigăt puternic, se aruncă în vid înspăimîntat de propria-i situație anormală. Același bărbat care, la doi pași de ghilotină, și-a păstrat cumpătul și luciditatea gîndirii, se prăbușește jalnic sub lovitura lui Napoleon.

Acest 3 iunie 1810 este pentru Joseph Fouché un Waterloo. Nervii îi cedează, se năpustește la ministru cerîndu-i un pașaport pentru străinătate, gonește fără oprire, schimbînd caii la fiecare haltă, pînă în Italia. Acolo, aleargă, ca un șobolan turbat pe o vatră încinsă, de-a lungul și de-a latul țării, dintr-un loc într-altul. Cînd e la Parma, cînd la Florența, cînd e la Pisa, cînd la Livorno, în loc să se ducă la senatoria sa, așa cum i se ordonase. Dar panica îl zguduise prea din cale afară. Numai să fie în afara razei de acțiune a lui Napoleon, numai să fie dincolo de distanța pînă la care îl poate ajunge strînsoarea acestei înspăimîntătoare mîini ! Nici Italia nu i se pare destul de sigură, e tot Europa, și întreaga Europă este supusă acestui bărbat teribil. De aceea, închiriază la Livorno un vas pentru a pleca în America, țară a securității, țară a libertății, dar este împins înapoi de furtună, de răul de mare și de teama de crucișătoarele engleze ; și iată-l pe smintit din nou în trăsură, gonind în zigzag de la un port la altul, de la un oraș la altul, cerșind ajutor surorilor lui Napoleon, prinților, prietenilor, dispărînd și reapărînd spre necazul funcționarilor de la poliție, care îi caută și îi pierd continuu urma ; pe scurt, se comportă întru totul ca un dement, cu desăvîrșire înnebunit de teamă ; el, omul fără nervi, oferă, pentru prima oară, exemplul de-a dreptul clinic al unei

totale clacări nervoase. Nicicînd n-a zdrobit mai definitiv Napoleon, cu un singur gest, numai cu o singură lovitură de pumn, un adversar, ca în cazul celui ce a fost cel mai îndrăzneț și cel mai stăpînit dintre slujitorii săi.

Aceste dispariții și reapariții, acest du-te-vino febril durează zile, durează săptămîni, fără ca să se poată ghici exact (nici chiar excelentul său biograf Madelin nu știe, și probabil Fouché însuși nu o știa) cum și încotro vrea s-o apuce Fouché în acest timp. Se pare că numai în trăsura sa în mers se simte ferit de răzbunarea pe care el își închipuie că o urmărește Napoleon, care, cu siguranță, de mult nu se mai gîndește să ia măsuri împotriva recalcitrantului său servitor. Napoleon nu a vrut decît să-și impună voința, să-și recapete hîrtiile, și această voință o pune în aplicare. Căci, în timp ce Fouché turbat, devenit isteric, gonește prin toată Italia de omoară caii de poștă, soția sa acționează cu mult mai rațional, la Paris. Ea capitulează în locul lui. Nu poate exista vreun dubiu că, spre a-și salva soțul, ducesa de Otrante i-a restituit lui Napoleon, cu discreție, hîrtiile reținute atunci de Fouché în mod perfid, deoarece niciodată n-a mai ajuns la cunoștința opiniei publice vreuna din acele pagini intime la care făcuse aluzie Fouché, șantajînd. Întocmai ca și în cazul lui Barras, de la care împăratul a cumpărat hîrtiile, așa cum a făcut-o și de la ceilalți confidenți din perioada ascensiunii sale deveniți incomozi, documentele din posesia lui Fouché, în măsura în care au avut vreo contingență cu Napoleon, au dispărut fără urmă. Toate documentele nefavorabile imaginii oficiale despre Napoleon au fost complet suprimate fie de Napoleon însuși, fie, mai tîrziu, de Napoleon al III-lea.

Pînă la urmă, Fouché obține încuviințarea de grație de a se reîntoarce la senatoria sa de la Aix. Furtuna cea mare a trecut, trăsnetul i-a zdruncinat numai nervii, fără să-i atingă măduva. La 25 septembrie, hăituitul sosește la proprietatea sa, arătînd „palid și ostenit și manifestînd, prin incoerența gîndurilor și a vorbelor sale, o tulburare totală“. Dar i se lasă tot timpul necesar la dispoziție pentru a-și

reface nervii, fiindcă cel ce s-a răzvrătit o dată împotriva lui Napoleon este scutit vreme îndelungată de orice treburi publice. Ambiţiosul trebuie să plătească pentru farsa lui cumplită : din nou l-a zvîrlit valul în adîncuri. Timp de trei ani, Joseph Fouché rămîne fără rang şi fără funcţie : cel de-al treilea exil al său a început.

Capitolul al şaptelea

Intermediu nedorit

1810 – 1815

A început cel de-al treilea exil al lui Joseph Fouché. Ministrul de stat demis din funcţie, ducele de Otrante, locuieşte în splendidul său castel de la Aix, precum un prinţ suveran. Are acum cincizeci şi doi de ani, a gustat pînă la capăt din toate tensiunile şi jocurile, din toate reuşitele şi vicisitudinile vieţii politice, din eterna alternanţă a fluxului şi refluxului aduse de tălăzuirea valurilor destinului. A cunoscut favoarea puternicilor şi disperarea singurătăţii, a fost sărac pînă la grija pentru bucăţica de pîine de fiecare zi şi nemăsurat de bogat, a fost iubit şi urît, sărbătorit şi proscris — acum, se poate odihni, în sfîrşit, pe ţărmul aurit, el, duce, senator, Excelenţă, ministru de stat, consilier de stat, multimilionar, nesupus altcuiva în afara propriilor dorinţi. Se plimbă confortabil în caleaşca cu lacheu în livrea, face vizite în locuinţe nobiliare, primeşte omagii, exprimate cu voce tare, din provincia sa şi semne de simpatie, exprimate în şoaptă, de la Paris. Este scutit de osteneala neplăcută de a se chinui zilnic cu funcţionari stupizi şi cu un stăpîn despotic. Dacă te-ai lua după alura sa de om mulţumit, ai putea crede că, *procul negotiis*, ducele de Otrante se simte în largul său. Dar un pasaj (fără discuţie autentic) din *Memorii* [1] (altminteri atacabile) trădează cît de înşelător

[1] În acest studiu n-am făcut referire, aproape niciodată, la *Memoriile* ducelui de Otrante, apărute la Paris în 1824, căci, indubitabil, acestea au fost alcătuite de o mînă străină, păstrînd, în orice caz, un material parţial autentic. Ştiinţa mai este şi astăzi preocupată, zadarnic, să stabilească în ce măsură acest om de permanentă

este arborată această mulţumire : „Obişnuinţa înrădăcinată de a fi la curent cu toate mă urmărea şi mă lăsam ispitit de ea şi mai mult în plictiseala unui exil foarte agreabil, dar monoton". Şi ceea ce constituie, după propria-i mărturisire, acel „*charme de sa retraite*" nu este peisajul blînd din Provence, ci o întreagă urzeală de rapoarte şi spionaje care veneau din capitală. „Cu ajutorul unor prieteni siguri şi al unor emisari credincioşi, mi-am organizat o corespondenţă secretă, dublată de primirea mai multor rapoarte regulate provenite din Paris, care se completau una pe cealaltă. Într-un cuvînt, aveam la Aix poliţia mea privată." Acest om fără de odihnă practică acum, ca un sport, ceea ce îi este interzis ca profesie şi, dacă nu mai are acces la ministere, are chef ca cel puţin să privească cu ochii altuia prin gaura cheii, să participe cu urechile altuia la consfătuiri şi, mai ales, să pîndească dacă nu se întrezăreşte cumva, în cele din urmă, ocazia de a-şi oferi iar serviciile, de a-şi croi din nou un loc la masa la care se joacă istoria epocii.

Dar ducele de Otrante va mai avea de aşteptat multă vreme pe tuşă, căci Napoleon nu are nevoie de el. El este în culmea puterii, a supus Europa, este ginerele împăratului Austriei, este — împlinire a supremei dorinţe ! — tatăl unui rege al Romei. Toţi prinţii germani şi italieni se gudură umili pe lîngă el, recunoscători pentru favoarea de a fi binevoit să le lase coroanele şi coroniţele ; a ajuns să şovăie şi să oscileze pînă şi ultimul şi unicul duşman : Anglia. Acest bărbat a devenit în asemenea măsură puternic, încît îşi poate permite să renunţe, cu zîmbetul pe buze, la ajutoare atît de agile şi atît de puţin sigure ca Joseph Fouché : abia acum, cînd dispune din plin de răgazul necesar pentru a reflecta în tihnă şi pe îndelete, este în stare domnul duce să-şi dea seama de întreaga trufie dementă

---

duplicitate s-a ocupat el însuşi de elaborarea lor, şi, deocamdată, continuă să ţie valabilă vorba de spirit a lui Heinrich Heine, care scria despre „cunoscutul om fals" Fouché că „a împins falsitatea atît de departe, încît, chiar şi după moartea sa, a publicat memorii false".

ce l-a împins să se măsoare cu cel mai puternic dintre toţi bărbaţii. Împăratul nu-i acordă nici măcar onoarea urii sale — de pe culmea nemaipomenită pe care l-a aşezat şi l-a săltat istoria, el nici măcar nu mai observă mica insectă agresivă care, cîndva, s-a cuibărit în blana sa şi de care s-a scuturat cu un singur şi puternic bobîrnac. Nu dă atenţie nici insistenţei, nici absenţei sale ; pentru el, Fouché nu mai există. Şi nimic nu-i arată mai limpede dizgraţiatului cît de puţin îl stimează şi se teme de el Napoleon, decît faptul că, în sfîrşit, are voie să se întoarcă la castelul său de la Ferrières, la o distanţă de două ore de Paris. Bineînţeles că împăratul nu-l lasă să se apropie mai mult. Parisul şi palatul Tuileries îi rămîn interzise omului care a cutezat să-l înfrunte.

În timpul acestor doi ani de inactivitate, Joseph Fouché este chemat numai o singură dată la Palat. Napoleon pregăteşte războiul împotriva Rusiei : cu acest unic prilej, cînd toţi ceilalţi îl deconsiliază, să-şi spună şi Fouché părerea. El se pronunţă, dacă i se poate da crezare, printr-un avertisment aprins, înmînînd chiar (dacă nu cumva l-a ticluit *post festum*) acel memorandum ce se poate găsi în *Memoriile* sale ; Napoleon însă de mult nu mai vrea decît să-şi audă confirmată voinţa, nu mai doreşte decît adeziunea oarbă la cuvintele sale. Cel ce îl sfătuieşte să nu pornească războiul pare să pună la îndoială măreţia sa. De aceea, Fouché este trimis, glacial, înapoi la castelul său, în exilul său inactiv, în timp ce împăratul porneşte cu şase sute de mii de oameni la fapta sa cea mai temerară şi cea mai dementă, spre Moscova.

Un ritm neobişnuit ordonează viaţa stranie şi abundentă în alternări a lui Joseph Fouché. Cînd urcă, totul îi reuşeşte ; cînd coboară, soarta se întoarce împotriva sa. Acum, cînd, amărît şi înăcrit, trebuie să aştepte, pasiv, la umbra dizgraţiei, în castelul său retras, în afara sferei evenimentelor, interzisă exilatului, tocmai acum, cînd dezamăgirea sa ar avea nevoie de sprijin moral, de destăinuiri fără reţineri, de consolare tandră, tocmai acum îl pierde

pe singurul om care l-a însoţit, afectuos, răbdător şi încurajator, timp de douăzeci de ani, pe toate cărările sale presărate cu pericole : îşi pierde soţia. În timpul primului exil, în mansarda aceea, îi muriseră primii doi copii, pe care i-a iubit mai presus de orice ; în timpul celui de-al treilea exil, îl părăseşte soţia. Această pierdere îl afectează pe omul aparent insensibil în străfundul sufletului. Căci, nestatornic şi capricios faţă de toate partidele şi ideile, acest bărbat impenetrabil a fost credincios în cel mai tandru chip urîtei sale neveste, soţul cel mai atent, tatăl cel mai grijuliu ; aşa cum în dosul măştii birocratului sec se afla nervosul şi intrigantul jongler cu ideile, tot aşa, în omul periculos şi pe care nu te puteai bizui, se ascundea, timid şi invizibil, un soţ de o fidelitate burgheză, un provincial francez, un om solitar, care nu se simte bine şi în siguranţă decît în cercul cel mai restrîns al familiei sale. Ceea ce vibra, adînc în umbră, ca bunătate tainică şi onestitate, în acest diplomat şiret, a fost dăruit de el în secret şi cu o dragoste discretă tovarăşei sale de viaţă, care n-a trăit decît pentru el, care n-a apărut vreodată la serbările Curţii, la banchete sau la recepţii, şi care nu s-a amestecat, vreodată, în jocurile sale primejdioase. Bine ascunsă în hăul de nepătruns al vieţii sale personale, aici acţionase, eliberator, o contrapondere la latura inconstantă, aventurieră şi fluctuantă a existenţei sale politice ; şi acest suport se frînge tocmai acum cînd el are cea mai mare nevoie de ajutor. Pentru prima oară se simte la acest om rece ca piatra o zguduire adevărată, pentru prima oară străbate din scrisorile sale un ton foarte cald, foarte sincer, foarte uman. După o prostie enormă a succesorului său, ducele de Rovigo, care, făcîndu-se de rîsul întregului Paris, s-a lăsat arestat, fără să opună vreo rezistenţă, cu prilejul unui puci ridicol al unui semismintit, prietenii îndemnîndu-l stăruitor să aspire, din nou, la ministerul poliţiei, el refuză orice revenire la viaţa politică : „Inima mea este zăvorîtă în faţa tuturor acestor nerozii omeneşti. Puterea nu mă mai atrage, odihna nu este doar o stare trecătoare în si-

tuaţia mea actuală, ci este singura necesară. Treburile publice îmi oferă numai imaginea unui tumult, a unei zăpăceli şi a unor pericole". Pentru prima oară, se pare, lecţia suferinţei l-a făcut pe omul inteligent să devină cu adevărat inteligent. Din clipa în care a văzut-o murind, alături de el, pe tovarăşa din cei douăzeci de ani teribili ai vieţii sale, pe acest om ce îmbătrînea l-a cuprins o profundă dorinţă de odihnă, de destindere lăuntrică, după o perioadă de nesfîrşite ambiţii vane. Orice poftă de intrigă pare să se fi stins în el pentru totdeauna, voinţa de putere pare, în sfîrşit, frîntă la acest spirit foarte tumultuos, neîncetat mînat de dorinţi.

Ce tragică ironie! Cînd, pentru singura şi prima oară, Fouché, de obicei fără astîmpăr, vrea doar odihnă şi nu doreşte nici o funcţie, adversarul său Napoleon îi impune una, cu forţa.

Nu din dragoste, nu din vreo simpatie pentru el, nu din încredere îl cheamă Napoleon încă o dată pe Fouché în serviciul său, ci din neîncredere, dintr-o acută lipsă de siguranţă în el însuşi. Pentru prima dată împăratul s-a întors învins. Nu intră în Paris pe sub Arcul de triumf, în fruntea unei armate, ţanţoş pe cal, înconjurat de drapele, ci se furişează, noaptea, cu blana ridicată pînă peste bărbie, pentru a nu putea fi recunoscut. Cea mai strălucită armată creată vreodată de el zace îngheţată în zăpada rusească, şi, odată cu nimbul invincibilităţii, au dispărut toţi prietenii. Toţi împăraţii şi toţi regii, care ieri, alaltăieri încă, se mai ploconeau în faţa lui cu şira spinării încovoiată, îşi amintesc, cu o penibilă spontaneitate, în faţa împăratului învins, de rangul lor. O lume cu arma în mînă se ridică împotriva asprului ei stăpîn. Din Rusia, năvălesc călare cazacii ; din Suedia, înaintează, ca duşman, vechiul rival Bernadotte ; în Boemia, se pregăteşte de război propriul său socru, împăratul Francisc ; Prusia, prădată şi subjugată, se răscoală cu un entuziasm setos de răzbunare — sămînţa discordiei, împrăştiată în nechibzuite războaie fără de număr, încolţeşte, acum, în pămîntul pîrjolit,

răscolit şi chinuit al Europei şi va da roade, în toamna aceasta, pe cîmpiile de la Leipzig. Peste tot se clatină şi trosneşte gigantica construcţie ridicată în zece ani de această unică voinţă de dominaţie mondială ; izgoniţi din Spania, din Westfalia, din Olanda şi din Italia, fraţii lui Bonaparte fug. Acum e momentul ca Napoleon să desfăşoare maximum de energie. Cu o viziune extraordinară şi clarvăzătoare, cu o putere de muncă înzecită, pregăteşte totul pentru ultima bătălie decisivă. Oricine în Franţa mai este în stare să poarte o raniţă sau să şadă pe cal este trimis pe front ; de pretutindeni, din Spania, din Italia, sînt retrase trupele încercate pentru a compensa ceea ce iarna rusească a sfîşiat cu maxilarele ei de gheaţă. Mii de oameni lucrează, zi şi noapte, în fabrici de săbii şi tunuri, din comori ascunse se bat monede de aur, sînt folosite economiile aflate în încăperile secrete de la Tuileries, fortăreţele sînt puse în stare de funcţiune şi, în timp ce armatele mărşăluiesc, din est şi din vest, cu paşi apăsaţi, spre Leipzig, reţele diplomatice sînt întinse în toate direcţiile. Nicăieri nu trebuie să rămînă o poziţie slabă şi nesigură, nicăieri, o breşă în această sîrmă de fier ghimpată ce urmează să împrejmuiască Franţa ; trebuie cumpănită fiecare eventualitate şi, asemenea frontului, trebuie asigurat şi spatele. Căci nu este îngăduit să se întîmple, pentru a doua oară, ca un nebun sau un om rău intenţionat să zdruncine sau să înceţoşeze încrederea poporului în Napoleon, precum s-a întîmplat în timpul campaniei din Rusia. Nici un element nesigur nu trebuie să rămînă acasă, nici un om primejdios, nesupravegheat.

Înaintea acestei ultime bătălii hotărîtoare, împăratul se gîndeşte la fiecare factor al puterii, la fiecare eventualitate, la fiecare primejdie posibilă. Aşa se explică de ce se gîndeşte şi la acela ce ar putea deveni periculos, la Joseph Fouché. Se vede bine că nu l-a uitat, pur şi simplu l-a desconsiderat atîta timp cît el însuşi era puternic. Acum, cînd Napoleon pierde din siguranţă, trebuie să se asigure din nou. Nici un duşman potenţial nu trebuie să rămînă în spa-

-tele său, nu trebuie să rămînă la Paris. Și, întrucît Napoleon nu-l numără pe Fouché printre prietenii săi, hotărăște : Fouché trebuie să părăsească Parisul.

De fapt, nu există un temei plauzibil pentru arestare şi băgare într-o fortăreață, cu scopul de a evita ca acest spirit agitat şi intrigant să poată urzi intrigi. Dar nici liber nu trebuie să rămînă. Așa că lucrul cel mai bun este să i se lege bine mîinile dornice să acționeze, dîndu-i-se o funcție și, pe cît posibil, una departe de Paris. La cartierul general din Dresda, în toiul tumultului treburilor și al pregătirilor de război, se caută zadarnic un astfel de post care să arate onorabil și să ofere, în același timp, certitudine ; așa ceva nu-i ușor de găsit în pripă. Dar Napoleon este nerăbdător ; ar vrea să-l știe plecat din Paris pe acest cavaler al umbrelor. Deoarece nu se găsește un post pentru Fouché, i se inventează unul, și anume i se dă o funcție în nori : administrarea teritoriilor ocupate din Prusia. O funcție frumoasă, o funcție onorabilă, de primă clasă fără îndoială, care are, din păcate, doar un singur mic defect, acela de a fi condiționată de un „dacă" : această regență nu poate începe decît dacă Napoleon va fi cucerit Prusia. Și, pînă acum, evenimentele de pe front nu prea lasă să se întrevadă acest lucru, deoarece Blücher îl presează serios pe împărat pe flancul din Saxonia ; așadar, scrisoarea împăratului din 10 mai, adresată ducelui de Otrante nu este decît o caraghioasă învestire cu un post în aer : „Am cerut să vi se comunice că este intenția mea ca, deîndată ce eu voi intra pe teritoriul regelui Prusiei, să vă chem la mine și să vă instalez în fruntea guvernului acestei țări. Nimic din asta nu trebuie să transpire la Paris. Totul trebuie să arate ca și cum ați pleca la moșia dumneavoastră de la țară, și, cînd în realitate veți fi aici, să se creadă că sînteți acasă. Numai împărăteasa are cunoștință despre plecarea dumneavoastră. Mă bucur de ocazia de a putea primi în curînd de la dumneavoastră noi servicii și noi dovezi de atașament". Așa îi scrie împăratul lui Joseph Fouché, tocmai pentru că nu are nici un fel de încredere în „atașamentul" său. Iar ducele de Otrante

pornește la drum spre Dresda nemulțumit și suspicios, dibuind imediat intenția cea mai intimă a stăpînului său. „Mi-a fost numaidecît clar, observă el în *Memorii*, că împăratul m-a chemat lîngă el numai pentru că i-a fost teamă de rămînerea mea la Paris, vrînd să mă aibă în mînă ca ostatec." Drept care, viitorul guvernator al Prusiei nu se grăbește prea tare să ajungă la Consiliul de stat din Dresda, fiindcă știe că, în realitate, nu se dorește sfatul lui în treburile statului, ci legarea lui de mîini. Sosește abia la 29 mai, și primul cuvînt cu care îl salută împăratul este : „Ați venit cu întîrziere, domnule duce".

La Dresda nu se mai spune, bineînțeles, nici un cuvînt despre pretextul comic de a i se atribui lui Fouché guvernarea Prusiei ; momentul este prea grav pentru asemenea glume. Dar, acum, este ținut sigur în mînă și, din fericire, se găsește un alt post excelent pentru a-l expedia departe de scena evenimentelor, unul nu tocmai ca cel precedent, nu atît de sus, în nori sau în lună, dar, oricum, la o distanță de sute de kilometri de Paris : guvernarea Iliriei. Vechiul camarad al lui Napoleon, generalul Junot, care administra această provincie, a înnebunit subit și, drept urmare, a rămas liberă o celulă pentru recalcitranți. Astfel, cu o ironie abia disimulată, împăratul îi pune în mînă această domnie efemeră lui Joseph Fouché, care, ca de obicei, nu se opune, se înclină docil și se declară gata să plece imediat.

Iliria, numele acesta sună a operetă. Într-adevăr, ce stat pestriț s-a croit, aici, din petice, cu bucăți din Friuli, Carintia, Dalmația, Istria și Triest, la ultima pace impusă cu forța ! Un stat lipsit de o idee unitară, fără sens și țel, avînd drept reședință un minuscul oraș provincial de mici agricultori, Ljubljana, o absurditate hibridă, fără vitalitate, generată de o voință îmbătată de dominație și de o diplomație oarbă. Fouché nu găsește acolo decît o vistierie aproape goală, cîteva duzini de funcționari plictisiți, foarte puțini soldați și o populație bănuitoare, care nu așteaptă

decît plecarea francezilor. Şandramaua asta de stat artificial, zidit mult prea în grabă, trosneşte din toate părţile ; cîteva lovituri de tun; şi întregul edificiu şubred se dărîmă. Aceste lovituri de tun sînt trase, foarte curînd, de propriul socru, împăratul Francisc, împotriva ginerelui său Napoleon, şi, imediat, se sfîrşeşte cu magnificienţa ilirică. Cu cele cîteva regimente ale sale, alcătuite în cea mai mare parte din croaţi gata să treacă la primul foc de partea foştilor lor camarazi, Fouché nu se poate gîndi la o rezistenţă serioasă. În aceste condiţii, el nu face propriu-zis decît să pregătească din prima zi retragerea şi, spre a o masca ingenios, afişează formal gesturile mari ale unui suveran lipsit de griji ; dă baluri şi recepţii, lăsînd trupele să defileze semeţe, ziua, şi expediind, în acelaşi timp, casele de bani şi documentele oficiale la Triest, în secretul nopţii. Toată activitatea lui ca şef şi ca suveran se poate limita numai la evacuarea prudentă şi treptată, cu pierderi cît mai puţine, a provinciei, şi, cu prilejul acestei retrageri strategice, se afirmă, iarăşi, cu o măiestrie perfectă, vechiul său sînge rece, energia sa promptă în acţiune. Se retrage doar pas cu pas şi fără pierderi de la Ljubljana la Gorizia, de la Gorizia la Triest, de la Triest la Veneţia ; duce cu el înapoi, din Iliria sa efemeră, aproape toţi funcţionarii, banii şi mult material preţios. Ce contează însă pierderea acestei provincii ridicole ! Căci, în aceleaşi zile, Napoleon pierde cea mai importantă şi ultima sa mare bătălie din acest război, Bătălia Naţiunilor de la Leipzig şi, odată cu ea, dominaţia lumii.

Fouché şi-a îndeplinit sarcina, şi chiar într-un mod cu totul ireproşabil şi onorabil. Acum, cînd nu mai există o Ilirie de administrat, se simte, iar, liber şi vrea, bineînţeles, să se întoarcă la Paris. Nu aşa a înţeles însă Napoleon lucrurile. Cu nici un preţ nu trebuie să se întoarcă acum la Paris un Fouché. „Fouché este un om care nu trebuie lăsat la Paris în împrejurările actuale“ — vorba aceasta rostită la Dresda este valabilă pentru Leipzig nu îndoit, ci

înșeptit. Trebuie să plece, să plece departe și cu orice preț. În toiul imensei sarcini de apărare în fața superiorității unor forțe de cinci ori mai mari, împăratul născocește grabnic o altă misiune pentru omul ce-l incomodează, iarăși una menită să-l facă inofensiv pe durata campaniei. Să i se găsească ceva pentru înclinația sa spre diplomație și intrigă, numai ca mîna lui nervoasă să nu fie lăsată să se întindă pînă la Paris ! Astfel, Napoleon îi dă însărcinarea să se ducă mai întîi la Neapole (Neapole este departe !), pentru a-l chema la ordine pe Murat, regele Neapolelui, cumnatul lui Napoleon, preocupat mai mult de regatul său decît de imperiu, și a-l determina să vină cu o armată în ajutorul împăratului. Istoria nu a consemnat clar cum și-a îndeplinit Fouché această sarcină — dacă s-a străduit realmente să-l readucă pe vechiul general de cavalerie al lui Napoleon la fidelitate sau dacă l-a întărit în poziția sa de renegat. În orice caz, țelul principal urmărit de împărat a fost atins, și anume acela de a-l ține pe Fouché, timp de patru luni, dincolo de Alpi, la o depărtare de o mie de mile, prins în niște tratative continue. În timp ce austriecii, prusienii și englezii au și început marșul asupra Parisului, el trebuie să facă neîncetat, și de fapt fără rost, naveta între Roma și Florența și Neapole, între Lucca și Genova, irosindu-și, din nou, timpul și energia pentru o problemă insolubilă. Căci, și aici, austriecii avansează fără oprire ; după Iliria, este pierdută și Italia, al doilea stat ce i-a fost atribuit. Pînă la urmă, la începutul lui martie, împăratul Napoleon nu mai dispune de vreo țară unde ar putea să-l expedieze pe omul incomod și, dealtfel, chiar în propria Franță nu mai are ce interzice și ce porunci. În aceste condiții, Joseph Fouché se întoarce, la 11 martie, în țară, trecînd peste Alpi, după ce, datorită genialei previziuni a împăratului, fusese ținut fără posibilitate de întoarcere, timp de patru luni, departe de orice manevră politică în interiorul Franței. Și cînd, în sfîrșit, scapă din acest lanț, ajunge exact cu patru zile prea tîrziu.

Fouché află, la Lyon, că trupele celor trei împărați se îndreaptă asupra Parisului. Așadar, peste cîteva zile, Napoleon va fi răsturnat, și un nou guvern va fi format. Este de la sine înțeles că ambiția sa se mistuie de nerăbdarea *„d'avoir la main dans la pâte"*, de a-și vîrî degetele în aluat și a scoate pentru el stafidele cele mai cărnoase. Dar drumul direct spre Paris a și fost barat de trupele ce avansează, și el este nevoit să facă ocolul de lungă durată pe la Toulouse și Limoges ; în sfîrșit, la 8 aprilie, poștalionul lui trece barierele Parisului. Își dă seama din prima ochire că a ajuns prea tîrziu. Și cel ce vine prea tîrziu nu are dreptate. Prin magistrala precauție de a-l ține departe atîta timp cît a mai fost ceva de pescuit în apă tulbure, Napoleon i-a mai plătit o dată pentru toate intrigile și mașinațiile secrete. Parisul a și capitulat, Napoleon a fost detronat, Ludovic al XVIII-lea este rege și noul guvern este complet format, sub conducerea lui Talleyrand. Șchiopul acesta blestemat a fost la fața locului la momentul potrivit și a făcut o întoarcere de o sută optzeci de grade mai repede decît a putut-o face Fouché. Țarul Rusiei s-a și instalat în casa lui Talleyrand, și noul rege îl și răsfață pe acesta cu dovezi de încredere ; el a împărțit, după cum a crezut de cuviință, toate portofoliile ministeriale și, în mod mîrșav, n-a păstrat nici unul pentru ducele de Otrante, care administra, între timp, fără rațiune și fără țel, Iliria și făcea diplomație pe drumurile Italiei. Nimeni nu l-a așteptat, nimănui nu-i pasă de el, nimeni nu i se adresează, nimeni nu-i cere un sfat sau un ajutor. Joseph Fouché este, iarăși, ca atît de deseori în viața sa, un om terminat.

Multă vreme nu-i vine să creadă că s-a renunțat la el cu atîta nepăsare, la el, marele adversar al lui Napoleon. Își oferă serviciile, public și în secret ; poate fi văzut în anticamera lui Talleyrand, la fratele regelui, la ambasadorul Angliei, în sălile de ședință ale Senatului, peste tot. Și totuși nimeni nu ascultă ce spune. Redactează scrisori, una către Napoleon, pe care îl sfătuiește să emigreze în America, trimițînd, concomitent, o copie a acesteia regelui

Ludovic al XVIII-lea, pentru a se linguşi pe lîngă acesta. Dar nu primeşte răspuns. Solicită miniştrilor să-i dea o funcţie demnă de el — aceştia îl primesc politicos, rece, dar nu-l promovează. Se lasă protejat de femei şi recomandat de vechi protejaţi ai săi, dar totul este în zadar, fiindcă a comis greşeala cea mai de neiertat în politică : a venit prea tîrziu. Toate locurile sînt ocupate, şi nici unui demnitar nu-i trece prin minte să se ridice de bună voie şi, din amabilitate, să-i cedeze locul ducelui de Otrante. Astfel, ambiţiosului nu-i rămîne altceva de făcut decît să-şi facă iar bagajele şi să se retragă la castelul său de la Ferrières. Cum soţia lui a murit, un singur lucru îl mai poate ajuta : timpul. Pînă acum, acesta l-a ajutat întotdeauna şi îl va ajuta şi de data aceasta.

Şi, efectiv, timpul îl ajută şi de data aceasta. Nu trece mult, şi Fouché realizează că în atmosferă se simte, din nou, miros de pulbere. Cînd ai urechi fine, poţi auzi, chiar şi la Ferrières, cum scîrţîie şi trosneşte un tron. Noul suveran, Ludovic al XVIII-lea, comite greşeală după greşeală. Se complace în a ignora Revoluţia şi în a uita că, după douăzeci de ani de burghezie, Franţa nu vrea să-şi plece iar capul în faţa a douăzeci de familii de nobili. El desconsideră, de asemenea, întregul pericol al castei pretoriene de ofiţeri şi generali, care, cu soldele reduse la jumătate, murmură nemulţumită împotriva caliciei josnice a regelui arătînd ca un dovleac. Da, dacă Napoleon s-ar întoarce, ar fi iar război, convenabilul, minunatul război. Atunci s-ar putea din nou porni în campanie şi jefui ţări, s-ar putea iar face carieră şi pune vîrtos mîna pe hăţuri ! Mesaje suspecte au şi început să circule de la o garnizoană la alta, în armată se şi pregăteşte, încetul cu încetul, un complot, şi Fouché care-n-a tăiat, defel şi niciodată, pînă la capăt cordonul ombilical între el şi creaţia sa, poliţia, trage cu urechea şi află felurite lucruri ce-l pun pe gînduri. Zîmbeşte în sinea sa : paşnicul rege ar fi putut afla multe lucruri, dacă îl numea pe ducele de Otrante ca mi-

nistru al poliției. Dar de ce să-i avertizezi pe lingăii ăștia de la Curte ? În definitiv, pînă acum, numai răsturnările, numai schimbările de direcție ale vîntului l-au săltat pe Fouché. De aceea, stă liniștit, se ascunde, nu se mișcă și inspiră aerul ca un luptător înainte de bătălie.

La 5 martie 1815, un curier dă buzna la Tuileries, aducînd vestea uluitoare că Napoleon ar fi evadat de pe insula Elba și ar fi debarcat, la 1 martie, la Frejus, cu șase sute de oameni. Curtenii regali primesc această știre cu zîmbet și cu dispreț. Ei au spus doar, întotdeauna, că acest Napoleon Bonaparte, de care se face atîta caz, nu este în toate mințile. Cu șase sute de oameni — *parbleu*, e într-adevăr de rîs ! — vrea acest nebun să învingă pe rege, în spatele căruia stau întreaga armată și toată Europa ! Nici o emoție, nici o grijă deci — o mînă de jandarmi va fi de ajuns ca aventurierul acesta mizerabil să fie îmblînzit. Mareșalul Ney, vechiul tovarăș de arme al lui Napoleon, primește ordin să pună mîna pe el. Lăudîndu-se, el promite regelui nu numai să-l prindă pe cel ce tulbură liniștea, ci „să-l și plimbe prin țară într-o colivie de fier". Ludovic al XVIII-lea și cei credincioși lui își poartă în tihnă nepăsarea prin Paris, cel puțin în primele opt zile, și în *Moniteur* toată povestea este înfățișată pe un ton constant senin. Dar, în curînd, se înmulțesc știrile neplăcute. Nicăieri n-a întîmpinat Napoleon vreo rezistență, fiecare regiment trimis împotriva lui, în loc să-i bareze drumul, îi sporește armata, la început foarte mică, și același mareșal Ney, care urma să-l captureze și să-l plimbe într-o colivie de fier, trece, cu drapelele fluturînde, de partea fostului său stăpîn. Napoleon a și intrat în Grenoble, în Lyon — încă o săptămînă, și profeția i se va îndeplini : vulturul imperial se va așeza pe turnurile de la Notre-Dame. Curtea regală este cuprinsă, acum, de panică. Ce-i de făcut ? Ce diguri pot fi ridicate în calea acestei lavine ? Regele și sfetnicii săi, conți și prinți, recunosc prea tîrziu cît de nesăbuit au procedat înstrăinîndu-se de popor și

vrînd să uite, în mod artificial, că, între 1792 şi 1815, a existat în Franţa o oarecare revoluţie. Deci, să se facă repede populari ! Să i se arate, într-o formă oarecare, acestui popor mărginit, că este efectiv iubit, că se ţine seama de dorinţele şi drepturile sale ! Să se treacă, repede, la o guvernare republicană, repede la una democratică ! Întotdeauna cînd e prea tîrziu, împăraţii şi regii îşi descoperă, cu satisfacţie, o inimă democrată. Dar cum să-i cîştigi pe republicani ? Foarte simplu : să se atribuie unuia dintre ei un minister, unuia foarte radical, care ar putea să dea, numaidecît, o spoială roşie steagului ornat cu floarea de crin ! Dar de unde să-l iei ? Reflectînd, îşi aduc deodată aminte de un anume Joseph Fouché, care, cu numai cîteva săptămîni în urmă, aştepta în toate anticamerele şi inunda cu propuneri masa regelui şi a miniştrilor săi. Da, acesta este omul potrivit, singurul care poate fi folosit oricînd şi la toate. Să fie deci scos iute la suprafaţă din întunericul în care se află scufundat ! Întotdeauna cînd o guvernare se află în dificultate, fie că este vorba de Directorat, Consulat, Imperiu sau Regat, întotdeauna cînd este nevoie de un mijlocitor priceput, de cineva care să netezească lucrurile şi să restabilească ordinea, se face apel la omul care poartă steagul roşu, cel pe al cărui caracter nu se poate pune nădejde şi cu cele mai de nădejde aptitudini de diplomat : Joseph Fouché.

Aşa se întîmplă că ducele de Otrante are parte de satisfacţia ca tocmai aceşti conţi şi prinţi, care, cu cîteva săptămîni în urmă, l-au respins şi i-au întors spatele cu răceală, să i se adreseze, acum, cu o insistenţă plină de cel mai mare respect, oferindu-i, ba vrînd de-a dreptul să-i impună un portofoliu ministerial. Dar fostul ministru al poliţiei cunoaşte mult prea exact adevărata situaţie politică, pentru a se compromite, acum, în ceasul al treisprezecelea, de dragul Bourbonilor. El intuieşte că agonia trebuie să fi început, dacă este el chemat, atît de presant, ca medic. Refuză, de aceea, politicos, invocînd diferite pretexte şi lăsînd, discret, să se înţeleagă că ar fi trebuit să

fie solicitat ceva mai devreme. Dar cu cît se apropie mai mult trupele lui Napoleon, cu atît mai mult se topește sentimentul onoarei la Curtea regală. Fouché este solicitat și presat cu din ce în ce mai multă stăruință să preia guvernul ; pînă și fratele lui Ludovic al XVIII-lea îl invită la o întrevedere secretă. De data aceasta, Fouché rămîne ferm pe poziție — nu dintr-o convingere pornită din caracter, ci pentru că nu se entuziasmează de niște vorbe goale și se simte foarte bine balansînd între cei doi : Ludovic al XVIII-lea și Napoleon. Îl liniștește pe fratele regelui, spunîndu-i că este prea tîrziu, dar regele însuși să se pună la adăpost, căci întreaga aventură napoleoneană nu este de durată, și, între timp, el va face tot ce-i stă în putință pentru a acționa împotriva împăratului. Să se conteze pe el. Păstrează în mînă un atu pentru cazul în care Bourbonii rămîn învingători : va putea să facă pe sprijinitorul lor. Pe de altă parte, dacă învinge Napoleon, se va putea prevala, cu mîndrie, de faptul de a fi respins oferta Bourbonilor. Mult prea des experimentase metoda verificată a asigurării spatelui în ambele direcții pentru ca să nu recurgă, și de data aceasta, din nou, la ea : să treacă, în același timp, drept slugă credincioasă la doi stăpîni, la împărat și la rege.

Se întîmplă însă ceva mai nostim ca oricînd : în momentele decisive de cotitură din viața lui Fouché, scena de tragedie se transformă, de fiecare dată, în una de comedie. Bourbonii au învățat între timp ceva de la Napoleon, și anume că, în vremuri primejdioase, un om ca Fouché nu trebuie lăsat, niciodată, în urmă. De aceea, cu trei zile înainte de plecarea regelui, pe cînd Napoleon se apropie cu iuțeală de Paris, poliția primește ordinul să-l aresteze, numaidecît, pe Fouché ca suspect, întrucît refuză să devină ministru al regelui, și să-l scoată din Paris.

Ministrul de atunci al poliției, căruia îi incumbă executarea acestui neplăcut ordin de arestare, se numește — istoriei îi plac surprizele cu adevărat bizare — Bour-

rienne. El fusese cel mai intim prieten din tinerețe al lui Napoleon, colegul lui la Școala de război, însoțitorul lui în Egipt, secretarul său timp de mai mulți ani, îi cunoscuse pe toți cei din jurul lui, și, în consecință, îl cunoaște foarte bine și pe Fouché. De aceea, se sperie puțin cînd regele îi dă misiunea de a-l aresta pe Fouché, pe ducele de Otrante. Își permite să facă observația dacă este un lucru oportun. Și cum regele reînnoiește energic ordinul, el dă iar din cap : nu va fi o treabă atît de ușoară. Această știucă bătrînă, știe el prea bine, a înotat prin prea multe vintire și ecluze, ca să se lase prinsă în plasă în plină zi ; ca să pescuiești un asemenea om, îți trebuie timp mai mult și o doză bună de îndemînare. Dar, oricum ar fi, el dă dispoziția. Și, într-adevăr, în 16 martie 1815, la orele 11 dimineața, polițiștii înconjoară, în plin bulevard, trăsura ducelui de Otrante și-l declară arestat, în temeiul ordinului lui Bourrienne. Fouché, care nu-și pierde vreodată sîngele rece, zîmbește disprețuitor : „Nu se arestează un fost senator în plină stradă". Și înainte ca agenții, care prea multă vreme îi fuseseră subalterni, să-și revină din uimire, Fouché a și strigat vizitiului să dea repede bici cailor, și caleașca zboară ca vîntul în direcția locuinței lui. Polițiștii au rămas pe loc, buimăciți, cu gura căscată, înghițind praful ridicat de trăsura care a întins-o. Bourrienne a avut dreptate : nu-i atît de ușor să arestezi un om care a scăpat teafăr unui Robespierre, unui decret al Convenției și unui Napoleon.

Îndată ce polițiștii păcăliți raportează ministrului lor cum le-a alunecat Fouché printre degete, Bourrienne strînge mai tare hățurile : acum este în joc autoritatea sa ; nu poate îngădui ca cineva să-și bată joc de el în asemenea hal. Dispune. numaidecît, să fie înconjurată, din toate părțile, casa din rue Cerutti și supravegheată intrarea — un puternic detașament înarmat urcă treptele pentru a pune mîna pe fugar. Dar Fouché i-a pregătit o a doua farsă, una din acele admirabile lovituri de maestru unice, care lui îi reușesc aproape întotdeauna numai în situațiile cele

mai dificile, cele mai încordate. Așa cum s-a remarcat adesea, tocmai în plin pericol este el cuprins de cheful de a face glume și de a induce în eroare oamenii. Rafinatul mistificator îi primește, așadar, cu multă politețe pe funcționarii veniți să-l aresteze și examinează ordinul de arestare. Da, este valabil. Bineînțeles că nu se gîndește să opună rezistență unui ordin al Maiestății-Sale regale. Domnii sînt rugați numai să ia loc, aici, în salon, el mai avînd de aranjat cîteva lucruri mărunte, după care îi va urma imediat. Fouché le dă aceste asigurări în modul cel mai curtenitor și intră în camera de alături. Ceilalți așteaptă plini de respect să-și termine toaleta — în definitiv, pe un fost senator, pe un fost ministru și demnitar al Curții nu-l poți apuca cu bruschețe de mînecă sau să-i pui lui cătușe, ca în cazul unui hoț de buzunare. Așteaptă cuviincioși, așteaptă o bucată de vreme, pînă ce așteptarea începe să li se pară suspect de lungă. Apoi, cum Fouché încă nu revine, trec în încăperea de alături și descoperă — autentică scenă de comedie în plină vîltoare politică — că Fouché a luat-o din loc. Exact ca într-un film — pe vremea aceea, încă neinventat — bărbatul de cincizeci și șase de ani se dusese în grădină și sprijinise o scară de zid ; în timp ce polițiștii îl așteptau plini de respect în salon, el s-a cățărat, pur și simplu, cu o agilitate surprinzătoare pentru vîrsta lui, în grădina vecină, a reginei Hortense, și de acolo s-a pus în siguranță. În seara aceea, întregul Paris s-a amuzat copios pe seama acestei lovituri reușite. Firește că o asemenea farsă nu poate dura mult timp — ducele de Otrante fiind prea cunoscut în tot orașul pentru a se putea ascunde multă vreme. Fouché și-a făcut însă, o dată în plus, o socoteală corectă, și anume că de data aceasta era vorba de a cîștiga numai cîteva ceasuri, regele și cei din jurul său fiind nevoiți, în momentul dat, să se preocupe cum să facă să nu fie arestați ei înșiși de cavaleria lui Napoleon ce se apropia. La Tuileries se fac bagajele în cea mai mare grabă, și, prin ordinul său furios de arestare, Ludovic al XVIII-lea nu a obținut nimic altceva decît să-i elibezere

lui Fouché un certificat public de fidelitate, în care, e drept, Napoleon nu va crede vreodată. Dar cînd află de trucul reușit al acestui artist în ale politicii, nu se poate împiedica să rîdă și exclamă cu un fel de admirație mî-nioasă : *„Il est décidément plus malin qu'eux tous"*. „Este categoric mai viclean decît ei toți !"

Capitolul al optulea

Lupta finală cu Napoleon 1815, cele O sută de zile

La 19 martie 1815, în miez de noapte — uriaşa piaţă este în beznă şi nici un om nu e acolo —, douăsprezece trăsuri intră în curtea palatului Tuileries. Se deschide o uşă laterală dosnică, iese un servitor cu o făclie în mîna ridicată, şi, în spatele lui, se tîrăşte greoi, susţinut de ambele părţi de doi nobili credincioşi, un bărbat mătăhălos, gîfîind astmatic, Ludovic al XVIII-lea. La vederea regelui suferind, care, abia reîntors după cincisprezece ani de exil, este nevoit din nou să fugă pe furiş din ţara sa, toţi cei de faţă sînt cuprinşi de compasiune. Cei mai mulţi fac o genuflexiune în momentul în care este ridicat în caleaşcă acest om bătrîn, căruia decăderea fizică îi şterge orice demnitate, dar a cărui situaţie tragică te impresionează. După aceea, caii se pun în mişcare, celelalte trăsuri urmează, şi cavalcada gărzii care îl escortează se aude cîteva minute încă, pe pietrişul tare. Şi, după asta, spaţiul imens reintră în beznă şi tăcere pînă ce mijesc zorile, zorii zilei de 20 martie, cea dintîi din cele O sută de zile ale împăratului Napoleon, revenit în patrie de pe insula Elba.

Mai întîi, se furişează curiozitatea. Cu nările fremătînde şi sorbinde, dă tîrcoale palatului, vrînd să afle dacă prada regală hăituită a şi fugit de împărat : negustori, pierde-vară, oameni care se plimbă. Cu temere sau cu plăcere, după temperamentul şi convingerile fiecăruia, îşi şoptesc unul altuia veşti. La orele zece, afluează deja mase dense, înghesuindu-se. Şi, întrucît întotdeauna abia prezenţa masei

dă curaj indivizilor, cele dintîi strigăte clare îndrăznesc să se facă auzite : *„Vive l'empereur !"* și *„À bas le roi !"* Apoi, se apropie, brusc, cavaleria, ofițeri cărora li s-a redus solda la jumătate în timpul regalității. Odată cu întoarcerea belicosului împărat, ei adulmecă iar război, ocupație, soldă întreagă, Legiunea de onoare, avansări : jubilînd tumultuos, sub comanda lui Exelman, ocupă, nestingheriți, palatul Tuileries (și, fiindcă trecerea dintr-o mînă în alta se desfășoară atît de pașnic, fără vărsare de sînge, titlurile de la Bursă se ridică, numaidecît, cu cîteva puncte). Fără să se fi tras un singur foc, la amiază tricolorul flutură, din nou, pe străvechiul castel regal.

Sute de profitori, „credincioșii" Curții imperiale, doamnele de la palat, servitori, stolnici, ofițerii-bucătari, foștii consilieri de stat și maeștrii de ceremonie, toți cei ce n-au putut să servească și să cîștige sub domnia crinului alb, întreaga nouă nobilime ridicată de Napoleon din ruinele Revoluției pînă la Curte se și prezintă. Toată lumea este în ținută de gală — generalii, ofițerii, doamnele ; pot fi văzute, iarăși, diamante care strălucesc, paloșe și decorații. Sînt deschise și pregătite încăperile pentru primirea noului stăpîn, emblemele regalității sînt îndepărtate în mare grabă — albina napoleoneană lucește, iar, pe mătasea fotoliilor, luînd locul crinului regal. Fiecare arde de nerăbdare să fie de față la timp, să fie remarcat din capul locului ca „fidel". Între timp, s-a făcut seară. Lacheii în livrea aprind toate candelabrele și toate sfeșnicele, ca la baluri și mari recepții ; ferestrele palatului redevenit imperial luminează pînă departe, la Arcul de Triumf, și atrag imense mulțimi de curioși în grădinile de la Tuileries.

În sfîrșit, la orele nouă seara, sosește în galop o trăsură apărată sau flancată, din dreapta, din stînga, din față, din spate, de călăreți de toate gradele și de toate categoriile, care își învîrtesc cu entuziasm săbiile (în curînd vor avea nevoie de ele împotriva armatelor Europei !). Aclamația *Vive l'empereur !* țîșnește ca o explozie din sînul masei compacte, repercutîndu-se în largul careu al unor ferestre

ce vibrează. Valul de entuziasm se izbește de caleașcă, asaltînd-o într-o compactă revărsare nesăbuită, soldații fiind nevoiți să-l ocrotească pe împărat cu vîrfurile săbiilor de torentul de entuziasm ce i-ar putea primejdui viața. Apoi, îl iau pe brațele lor și-l duc plini de respect — sacră pradă ! — pe marele zeu al războiului în vechiul palat, urcînd scara în mijlocul unui vacarm asurzitor. Cel ce a părăsit insula Elba ca proscris, cu douăzeci de zile în urmă, își reia locul pe tronul imperial al Franței purtat pe umeri de soldații săi, cu ochii închiși de preaplinul fericirii, avînd pe buze un zîmbet straniu, aproape de somnambul. Este ultimul triumf al lui Napoleon Bonaparte. Îi este dat, pentru cea din urmă oară, o asemenea ascensiune neverosimilă, un asemenea zbor de vis din întuneric pînă la cele mai înalte culmi ale puterii. Pentru ultima oară îi țiuie în pavilionul urechii vuietul, ca al mării, al aclamațiilor adresate lui, împăratului, atît de îndrăgite de el. Cu ochii închiși, cu inima oprită, savurează, timp de un minut, de zece minute, acest elixir îmbătător al puterii. Apoi, cere să se închidă ușile palatului, să plece ofițerii, să fie chemați miniștrii : începe munca. Omul este obligat să apere ceea ce i-a dăruit destinul.

Saloanele arhipline așteaptă apariția celui revenit. Dar numai ce-și aruncă privirea și are o dezamăgire : i-au rămas credincioși nu cei mai buni, nu cei mai inteligenți, nu cei mai de seamă. Vede curteni și curtenitori, doritori de posturi și doritori de noutăți — multe uniforme și puține capete. Lipsesc, fără să se fi scuzat măcar, aproape toți marii mareșali, adevărații camarazi din timpul ascensiunii sale : ei au rămas în castelele lor sau au trecut de partea regelui, în cel mai bun caz au devenit neutri, cei mai mulți, chiar ostili. Dintre miniștri, lipsește Talleyrand, cel mai inteligent, cel mai experimentat ; dintre regii creați de el, nu sînt de față propriii săi frați, propriile sale surori și, în primul rînd, propria-i soție și propriul său fiu. Remarcă, în această gloată, mulți solicitatori și puțini vrednici de a fi solicitați : încă îi mai clocotește sîngele tulburat de aclamațiile miilor de oameni, dar spiritul lui

clarvăzător a și început să simtă, în plin triumf, primul fior al primejdiei. Deodată, se face auzit pe coridoare un murmur de uimire și de bucurie, ce se amplifică treptat, și, printre uniforme și fracuri brodate, se deschide, respectuos, un culoar de trecere. A sosit o trăsură ceva mai tîrziu, și din ea coboară făptura slabă, palidă, bine cunoscută tuturor a ducelui de Otrante — se vine, dar nu se așteaptă, se oferă serviciile, dar nu cu insistență, ca mărunții curteni. Străbate culoarul ce i s-a deschis fără să mulțumească, cu calm, cu indiferență, cu privirea disimulată cu răceală, impenetrabilă, și tocmai acest calm firesc și binecunoscut trezește însuflețire. Loc pentru ducele de Otrante !, strigă lacheii. Cei ce-l cunosc mai îndeaproape preiau chemarea astfel : Loc pentru Fouché. El este omul de care are cea mai mare nevoie acum împăratul ! A și fost ales, destinat, cerut de opinia generală, înainte ca împăratul să fi putut decide. Nu a venit ca solicitator, ci ca o putere maiestuoasă și gravă ; și, într-adevăr, Napoleon nu-l lasă să aștepte, îl cheamă imediat la el pe cel mai vechi dintre miniștrii săi, pe cel mai credincios dintre dușmanii săi. Despre această întrevedere a lor se cunoaște tot atît de puțin ca și despre aceea, prima, în care Fouché l-a ajutat pe generalul fugit în Egipt să devină consul și s-a aliat cu el printr-o fidelitate infidelă. Cînd însă, după o oră, iese din cameră, Fouché a redevenit ministrul său, pentru a treia oară ministrul poliției.

Încă nu se uscase cerneala de tipar pe literele din *Moniteur*, anunțînd numirea ducelui de Otrante în funcția de ministru al lui Napoleon, și amîndoi, împăratul și ministrul, au și început să regrete, tainic, de a fi intrat iarăși în relații unul cu celălalt. Fouché este dezamăgit: se așteptase la mai mult. Ambiției sale — arzînde la rece — de mult nu-i mai este suficientă funcția minoră de ministru al poliției. Acaștă numire, care, în 1796, mai însemna o salvare și o evidențiere pentru exiacobinul, aproape flămînzitul, proscrisul și disprețuitul Joseph Fouché, nu-i apare, în 1815, decît ca o jalnică sinecură milionarului, popularu-

lui duce de Otrante. Conștiința de sine a crescut odată cu succesele ; nu-l mai atrag decît marele joc mondial, fascinantul hazard al diplomației europene, continentul ca masă de joc și destinul unor țări întregi ca miză. Timp de zece ani, drumul i-a fost barat de Talleyrand, singurul de valoarea lui ; acum, cînd acest cel mai periculos concurent îi ripostează energic lui Napoleon și adună laolaltă, la Viena, baionetele întregii Europe împotriva împăratului, Fouché consideră că-și poate permite să revendice, ca singurul capabil s-o ocupe, funcția de ministru al afacerilor externe. Dar Napoleon, suspicios — și asta pe bună dreptate — refuză portofoliul cel mai important acestei mîini abile, mult prea abile și mult prea puțin de încredere. Îi împinge, în silă, numai ministerul poliției ; știe că acestei ambiții de temut trebuie să i se arunce măcar o fărîmitură de putere, ca să nu devină agresiv. Dar chiar în acest resort restrîns, îi pune un spion care să se țină scai de acest om nedemn de încredere, numindu-l pe adversarul cel mai neîmpăcat al lui Fouché, pe ducele de Rovigo, în funcția de șef al jandarmeriei. În felul acesta, din prima zi a reînnoitei lor legături, se repetă vechiul joc : Napoleon postează o poliție proprie în spatele ministrului său de poliție, iar Fouché duce, și el, o politică proprie alături și în spatele celei imperiale. Amîndoi se înșală unul pe celălalt, amîndoi cu cărțile pe față ; din nou va trebui să se decidă cine va păstra supremația pînă la urmă : cel mai tare sau cel mai abil, sîngele cald sau sîngele rece.

Fouché preia, în silă, ministerul. Totuși îl preia. Acest admirabil și pasionat jongler cerebral suferă de un defect tragic : nu poate sta deoparte, nu poate rămîne, nici pentru o oră, spectator la jocul evenimentelor mondiale. Simte nevoia să aibă încontinuu cărțile în mînă, să ofere atuuri, să încurce, să trișeze, să inducă în eroare, să opună rezistență și să triumfe. Firea sa îl obligă să ocupe, mereu, un loc la o masă — fiindu-i indiferent la care, fie ea regală, imperială sau republicană ; numai să fie prezent, numai *avoir la main dans la pâte,* numai să-și vîre degetele într-un aluat fierbinte, indiferent în care, numai să fie

ministru, indiferent dacă al dreptei, al stîngii, al împăratului, al regelui, numai să roadă din osul puterii. Niciodată nu va avea forța morală și etică, niciodată nu va avea nici măcar înțelepciunea reflexă sau mîndria să respingă un rest oarecare de putere ce i se azvîrle. Întotdeauna va accepta orice funcție care i se oferă ; omul nu reprezintă pentru el nimic, obiectul, nici el nimic — jocul înseamnă la el totul.

Iar în ce-l privește, Napoleon îl reprimește pe Fouché în serviciul său, tot în silă. Îl cunoaște de zece ani pe acest cavaler al umbrelor și știe că nu slujește pe nimeni și că, întotdeauna, dă ascultare numai poftei lui de joc. Știe că acest bărbat îl va lăsa să cadă ca pe un hoit de pisică, îl va abandona în clipa cea mai periculoasă, așa cum i-a abandonat și i-a trădat pe girondini, pe teroriști, pe Robespierre și pe thermidorieni, ca și pe Barras, salvatorul său, Directoratul, Republica, Consulatul. Dar are nevoie de el sau crede că are nevoie — așa cum este Fouché fascinat de Napoleon, datorită geniului acestuia, tot astfel este Napoleon permanent fascinat de Fouché, datorită destoiniciei lui. A-l respinge ar însemna să-și pună viața în pericol ; nici măcar Napoleon nu îndrăznește să-l aibă pe Fouché adversar într-o clipă atît de nesigură. Alege, deci, răul mai mic, acela de a-i da o ocupație, de a-i oferi o diversiune prin atribuții și funcții, lăsîndu-se servit de el în mod nesincer. „Numai de la trădători am aflat adevărul", va spune mai tîrziu, referindu-se la Fouché, învinsul de pe Sfînta Elena. Chiar și în momentele de înverșunare extremă, răzbate stima lui pentru deosebitele aptitudini ale acestui om mefistofelic, căci nimic nu suportă cu mai puțină răbdare un geniu ca mediocritatea ; și cu toate că se știe înșelat, Napoleon se știe, oricum, înțeles de Fouché. De aceea, ca un însetat ce întinde mîna spre apa pe care o știe otrăvită, Napoleon și-l ia drept slujitor pe acest om inteligent și nesigur, preferîndu-l celor fideli și limitați. Adesea, zece ani de dușmănie nepotolită leagă oamenii mai misterios decît o prietenie mediocră.

Timp de zece ani şi mai bine, Fouché l-a servit pe Napoleon, ministrul l-a servit pe stăpîn, spiritul a servit geniul, timp de zece ani, ca permanent-supus. În 1815, în lupta finală, Napoleon se prezintă, de la bun început, realmente ca cel mai slab. A savurat, încă o dată, pentru ultima dată, beţia gloriei ; soarta l-a purtat, în mod nesperat, ca pe aripi de vultur, de pe insula străină pe tronul imperial. Regimente trimise împotriva lui, avînd o superioritate însutită, îşi aruncă armele cînd îi zăresc numai mantaua. La capătul a douăzeci de zile, proscrisul, care sosise cu şase sute de oameni, năvăleşte în Paris în fruntea unei armate şi, avînd încă în urechile asurzite tunetul aclamaţiilor a mii de oameni, se culcă, din nou, în patul regilor Franţei. Dar ce dezmeticire în zilele următoare, cît de repede se destramă visul fantastic cînd te trezeşti la realitate ! Este el din nou împărat, dar numai cu numele, căci lumea odinioară îngenunchiată la picioarele lui nu-şi mai recunoaşte stăpînul. Redactează scrisori şi proclamaţii, înflăcărate promisiuni de pace ; toate acestea sînt primite cu nepăsare şi zîmbete ironice, nefiind găsite demne nici măcar de un răspuns. Soli trimişi la împărat, la regi şi la prinţi sînt prinşi la frontiere, precum contrabandiştii, şi arestaţi fără menajamente. O singură scrisoare ajunge, pe cale ocolită, la Viena, dar Metternich o aruncă pe masa destinată dezbaterilor, fără s-o deschidă măcar. În jurul lui Napoleon se creează un vid, foştii săi prieteni şi camarazi sînt risipiţi care încotro ; Berthier, Bourrienne, Murat, Eugène Beauharnais, Bernadotte, Augereau, Talleyrand, toţi aceştia fie că stau la domeniile lor şi au grijă de ele, fie că au aderat la duşmanii lui. Zadarnic încearcă să se amăgească şi să-i amăgească pe alţii ; dă dispoziţie să fie pregătite cu fast încăperile împărătesei şi ale regelui Romei, ca şi cum aceştia s-ar înapoia chiar a doua zi la el, dar, în realitate, Marie-Louise flirtează cu filfizonul ei Neipperg, iar fiul său, bine supravegheat, se joacă la Schönbrunn cu soldaţi de plumb austrieci, sub ochii împăratului Francisc. Nici propria ţară nu recunoaşte drapelul tricolor. Revolte în sud, în vest : ţăranii sînt sătui de necontenitele recrutări şi trag asupra jandar-

milor care vor să le ia din nou caii pentru tunuri. Pe străzi, sînt afișate pancarte satirice, care decretează în numele lui Napoleon : „Articolul I. Să-mi fie furnizate, anual, trei sute de mii de jertfe. Articolul II. După împrejurări, voi ridica această cifră pînă la trei milioane. Articolul III. Toate aceste jertfe vor fi trimise prin poștă la abatorul cel mare". Nu există nici o îndoială că lumea dorește pace și că toți oamenii cu judecată sînt gata să-l trimită la dracu pe nedoritul reîntors, dacă nu garantează pacea. Tragic destin ! Acum, cînd împăratul cazon întors acasă vrea să aibă cu adevărat liniște pentru el și pentru omenire, cu condiția să-i fie lăsată stăpînirea, lumea nu-l mai crede. Bravii burghezi, plini de temere pentru rentele lor, nu împărtășesc entuziasmul ofițerilor cu solda înjumătățită și nici pe cel al cocoșilor de luptă profesioniști pentru care pacea înseamnă perturbarea treburilor lor ; și numai ce — forțat de împrejurări — Napoleon le acordă dreptul la vot, că-l și jignesc grav, alegîndu-i tocmai pe acei revoluționari de la 1792 pe care el, timp de cincisprezece ani, i-a urmărit și i-a ținut în umbră cu forța ; pe La Fayette și Lanjuinais. Nicăieri un aliat, puțini partizani adevărați în Franța, nici un om în anturajul lui cel mai apropiat cu care să se poată sfătui cu adevărat. Împăratul rătăcește, descurajat și tulburat, în palatul gol. Nervii și capacitatea de încordare intelectuală cedează ; ba țipă fără să se poată stăpîni, ba cade într-o letargie apatică. Adesea, se culcă în plină zi : o oboseală interioară, nu a trupului, ci a sufletului îl doboară ca o măciucă de plumb, pentru ore întregi. Carnot îl găsește o dată în apartamentul său cu ochii în lacrimi, privind fix portretul regelui Romei, fiul său ; cei din jur îl aud plîngîndu-se că l-a părăsit steaua cea bună. Pe undeva, busola sa lăuntrică simte că a fost depășit zenitul izbînzilor, de aceea acul voinței sale tremură și oscilează agitat de la un pol la altul. Cel obișnuit cu victoriile pornește la război fără plăcere, fără să-și pună speranțe, pregătit pentru orice înțelegere. Dar Nike nu-și întinde niciodată aripile deasupra unui cap umil plecat.

Acesta este Napoleon în 1815, aparent-stăpîn și aparent-împărat pe seama creditului acordat de soartă, purtînd doar un veșmînt iluzoriu al puterii. Cel de lîngă el însă, Fouché, se află, tocmai în acești ani, în plenitudinea forței sale. Rațiunea care dă lovituri tari ca oțelul, ținută permanent în teaca perfidiei, nu se uzează în aceeași măsură cu pasiunea care nu încetează să se zbuciume. Nicicînd nu se dovedește Fouché a fi spiritualmente mai abil, mai intrigant, mai suplu, mai îndrăzneț ca în acele O sută de zile ce se scurg între restabilirea și căderea imperiului ; nu spre Napoleon, ci spre el se îndreaptă, pline de speranțe, ca spre un salvator, toate privirile. Toate partidele — fantastic fenomen! — îi acordă acestui ministru al împăratului mai multă încredere decît împăratului însuși. Ludovic al XVIII-lea, republicanii, regaliștii, Londra, Viena, toată lumea vede în Fouché pe singurul om cu care se pot duce adevărate tratative ; și rațiunea sa rece și calculatoare inspiră unei lumi epuizate și însetate de pace mai multă siguranță decît geniul lui Napoleon ce arde cu vîlvătaie și oscilează nesigur în sus și-n jos în vîltoarea confuziei. Cei care-i refuză „generalului Bonaparte" titlul de împărat, ei toți respectă creditul personal al lui Fouché. Aceleași granițe, la care agenții oficiali ai Franței imperiale sînt prinși fără menajamente și aruncați în închisoare, tocmai acelea se deschid, ca atinse de o cheie magică, în fața mesagerilor secreți ai ducelui de Otrante. Wellington, Metternich, Talleyrand, ducele de Orléans, țarul și regii, toți îi primesc cu bunăvoință și cu cea mai mare politețe pe emisarii săi, și dintr-o dată, cel ce pînă acum îi înșelase pe toți trece drept unicul jucător pe care se poate conta în jocul politicii mondiale. E de ajuns să miște un deget, și voința i se împlinește ; Vandeea se răscoală, o luptă sîngeroasă se anunță — este suficient ca Fouché să trimită un mesager, și războiul civil este împiedicat printr-o singură negociere. „La ce bun, întreabă el, calculînd foarte sincer, să mai fie vărsat sînge francez ? Cîteva luni încă, și împăratul ori va învinge ori va fi pierdut, la ce bun atunci să mai luptați pentru ceva ce vă va cădea, probabil

fără luptă, în poală ? Depuneţi armele şi aşteptaţi !" Şi, pe loc, generalii regalişti, convinşi de aceste expuneri nesentimentale, lucide, încheie pactul dorit. Toată lumea de peste hotare, toată lumea din ţară se adresează în primul rînd lui Fouché, nici o decizie parlamentară nu se ia fără el — Napoleon este nevoit să privească neputincios cum slujitorul său îi paralizează braţul pretutindeni unde vrea el să lovească, cum orientează alegerile din ţară împotriva lui şi pune opreliști, prin mijlocirea unui parlament republican, în calea voinţei sale despotice. În zadar ar vrea, acum, să se descotorosească de el ; a trecut acea vreme a autocraţiei, cînd ducele de Otrante era scos din activitate ca un subaltern incomod, dîndu-i-se cîteva milioane ; astăzi, poate mai degrabă ministrul să-l scoată pe împărat de pe tron decît împăratul pe ducele de Otrante din funcţia sa de ministru.

Aceste săptămîni de politică obstinată şi totuşi chibzuită, echivocă şi totuşi clară se numără printre cele mai desăvîrşite care au existat vreodată în diplomaţia istoriei universale. Pînă şi un adversar personal, ca idealistul Lamartine, nu poate refuza să dea geniului machiavelic al lui Fouché tributul său, atunci cînd scrie : „Trebuie să admitem că a dat dovadă de o rară îndrăzneală şi de o energică neînfricare în rolul pe care l-a avut. Pentru maşinaţiile pe care le făcea răspundea, în fiecare clipă, cu capul, care ar fi putut să cadă la prima pornire de pudoare sau de mînie trezită în sufletul lui Napoleon. Dintre toţi supravieţuitorii Convenţiei, numai el nu s-a prezentat nici uzat, nici cu o temeritate diminuată. Prins teribil în cleşte, prin jocul său curajos, între tirania care reînvia şi libertatea ce voia să se reînviorеze, pe de o parte, între Napoleon, care sacrifica patria intereselor sale, şi Franţa, care refuza să se lase măcelărită de dragul unui singur om, pe de altă parte, Fouché îl intimida pe împărat, îi linguşea pe republicani, liniştea Franţa, făcea cu ochiul Europei, îi zîmbea lui Ludovic al XVIII-lea, purta tratative cu Curţile regale, corespondа prin gesturi cu domnul de Talleyrand şi, prin atitudinea sa, ţinea totul în suspensie — un rol cu o sută

de ipostaze, dificil, tot pe atît de josnic pe cît de elevat, dar un rol cu totul colosal, căruia istoria, nici pînă azi, nu i-a acordat încă atenția cuvenită. Un rol lipsit de noblețe sufletească, dar nu și de patriotism și eroism, în care un supus a izbutit să se ridice pînă la înălțimea stăpînului său, un ministru pînă deasupra suveranului său, arbitru între Imperiu, Restaurație și Libertate, dar arbitru prin duplicitate. Condamnîndu-l pe Fouché, istoria nu va putea să-i conteste o cutezanță în comportare, o superioritate în manevrarea partidelor și o grandoare în intrigă, manifestate în această perioadă a celor O sută de zile, care l-ar situa alături de cei mai de seamă oameni de stat ai secolului, dacă se poate vorbi de adevărați oameni de stat care să nu aibă caracter demn și virtute".

Cu o asemenea clarviziune îl judecă poetul Lamartine pe omul de stat, pe contemporan, fiind inspirat nemijlocit de atmosfera încă fremătîndă. Legenda napoleoneană, făurită după cincizeci de ani, cînd din cele zece milioane de morți nu mai rămăsese decît pulbere, cînd mutilații fuseseră îngropați și rănile distrugerilor din Europa se vindecaseră de mult, îl judecă, în mod firesc, mai sever și mai nedrept pe Fouché. Orice legendă eroică este, de fapt, întotdeauna, un fel de *hinterland* spiritual al istoriei ; ca orice hinterland, ea își revendică, foarte facil, toate virtuțile la care ea însăși nu mai trebuie să participe ; sacrificii umane nelimitate, dăruire fără rezervă pînă și față de o nebunie eroică, moarte eroică a altora și fidelitate absurdă față de alții. Legenda napoleoneană, cu tehnica sa de rigoare în alb-negru, nu zugrăvește decît „fideli" și „trădători" ai eroului ei, nefăcînd nici o deosebire între primul Napoleon, Consulul, care, prin inteligență și energie, a redat țării sale pacea și ordinea, și acel Napoleon de mai tîrziu, nebun ca un Cezar, pentru care devenise o manie să ducă războaie, care, din poftă personală de putere, arunca lumea mereu, fără scrupule, în aventuri ucigătoare și care i-a adresat lui Metternich cuvintele lui Tamerlan : „Unui om ca mine nu-i pasă de viața unui milion de oameni". Pe

fiecare om rezonabil al Franței, dornic să se opună cu moderație ambiției demente a celui posedat demonic, a celui ce, orbit de mînie, gonea nebunește spre propria-i pieire, pe cel ce nu se lăsa legat în lanțuri, ca un cîine sau ca un sclav, la carul său asemănător celui al lui Juggernaut, pentru a fi alături în orice împrejurare, pe Talleyrand, pe Bourrienne, pe Murat, pe toți aceștia legenda îi azvîrle, cu dantescă vehemență, în infernul ei și mai ales pe Fouché îl socotește ca arhitrădător printre trădători, *advocatus diaboli*. Așa cum prezintă legenda lucrurile, Fouché ar fi reintrat în guvern în 1815 numai cu gîndul de a se afla în apropierea împăratului și de a-i înfige, la momentul potrivit, pumnalul pe la spate, fiind vîndut încă dinainte lui Ludovic al XVIII-lea și Europei. Se pretinde că, încă la 29 martie, la plecarea regelui, ar fi trimis vorbă monarhiștilor : „Salvați-l numai pe rege, eu îmi asum salvarea monarhiei". Iar în ziua în care și-a preluat portofoliul, i-ar fi destăinuit lui Sancho Panza al său : „Prima mea îndatorire este să contracarez toate proiectele împăratului. Peste trei luni, eu voi fi mai tare decît el și, dacă pînă atunci nu mă va fi împușcat el pe mine, el va fi cel ce va trebui să îngenuncheze în fața mea" — o profeție ce, din păcate, este mult prea exactă sub aspectul datelor, pentru a nu fi fost inventată *a posteriori*.

Dar a-i atribui lui Fouché intrarea în guvernul lui Napoleon ca adept al lui Ludovic al XVIII-lea, ca spion plătit al acestuia, din capul locului, ar însemna să-l subestimezi jalnic, ar însemna, în primul rînd, să-i nesocotești minunata complexitate psihologică, demonismul, misterios ale caracterului său. Nu că Fouché, amoralul și machiavelicul absolut, n-ar fi fost în stare, dacă se ivea cazul, de o asemenea trădare sau, în general, de oricare alta : dar o astfel de infamie era mult prea puțin atractivă pentru spiritul său amator de joc și temerar. Să înșele pur și simplu *un* singur om, fie el chiar și Napoleon, nu era o trăsătură a lui ; singura lui plăcere a fost, dintotdeauna, să-i înșele pe toți, nimănui să nu-i lase certitudinea și pe fiecare să-l ademenească, să joace simultan cu toți partenerii și împotriva tuturor partenerilor, să nu acționeze,

vreodată, după planuri preelaborate, ci după cum îi dictează nervii, să fie un Proteu, divinitate a metamorfozei ; nu un Franz Moor, nu un Richard al III-lea, nu un intrigant liniar — numai un rol schimbător, ce-l ia prin surprindere și pe el însuși, însuflețește pătimașa sa fire de diplomat. Îi plac dificultățile tocmai de dragul dificultății, le amplifică artificial, dîndu-le un rol dublu, împătrit, nu un trădător pentru o unică dată, ci unul pentru mai multe dăți, în toate direcțiile, organic. Și, într-adevăr, Napoleon, care îl cunoștea cel mai temeinic, a pronunțat la adresa lui, pe Sfînta Elena fiind, aceste cuvinte profunde : „Am cunoscut numai un singur trădător veritabil, perfect : Fouché !" Trădător desăvîrșit — nu ocazional, o fire genială de trădător, aceasta și numai aceasta a fost el, căci trădarea nu este atît o intenție a sa, o tactică a sa, cît firea sa originară. Și probabil că ființa sa poate fi cel mai bine înțeleasă din analogie cu agenți dubli atît de cunoscuți din timpul războaielor, care furnizează secrete puterilor străine, spre a spiona apoi de la ele secrete și mai de preț, și care, antrenați în acest du-te-vino, nu mai știu ei înșiși, în final, cărei puteri îi slujesc de fapt ; cei care sînt plătiți de ambele părți și nici uneia leali — devotați cu adevărat numai jocului, jocului dublu al acestui du-te-vino, al acestui a-fi-la-mijloc, al subterfugiului, al unei voluptăți aproape iar imateriale, absolut mortale și diabolice. Abia cînd balanța se înclină definitiv într-o parte, după pasiunea pentru joc reintră în acțiune rațiunea, spre a încasa cîștigul : abia cînd izbînda este hotărîtă, se decide și Fouché — așa a procedat în Convenție, așa sub Directorat, sub Consulat și sub Imperiu. În timpul luptei nu-i de partea cuiva, după deznodămîntul ei, este, întotdeauna, de partea învingătorului. Dacă Grouchy ar fi sosit la timp, Fouché ar fi devenit (cel puțin pentru un timp) un ministru convins al lui Napoleon. Deoarece acesta a pierdut bătălia, îl lasă să cadă și se desprinde de el. Și, fără să se apere, rostește, cu obișnuitul său cinism, cuvîntul tranșant despre atitudinea sa din timpul celor o sută de zile : „Nu eu l-am trădat pe Napoleon, ci Waterloo".

În orice caz, este de înțeles că acest joc ambiguu al ministrului său îl scoate din sărite pe Napoleon. Știe că, de data aceasta, primejdia a ajuns la limită. Așa cum o face de mai bine de zece ani, bărbatul uscățiv, slab, al cărui chip palid și fără pic de sînge răsare din costumul de culoare închisă brodat cu frunze de palmier, intră, în fiecare dimineață, în cabinetul lui de lucru și îi prezintă raportul asupra situației, un raport excelent, clar, ireproșabil. Napoleon își dă seama că nu există altcineva care să aibă o viziune mai cuprinzătoare asupra evenimentelor, să expună mai limpede situația din lume, că acest spirit superior pătrunde și scrutează totul. Și totuși, intuiește, concomitent, și că Fouché nu-i împărtășește tot ce știe. Napoleon este informat că mesageri ai unor puteri străine vin direct la ducele de Otrante, că dimineața, la prînz și noaptea, propriul său ministru primește, cu ușile încuiate, agenți regaliști suspecți, că poartă discuții și are relații despre care nu-i suflă lui, împăratului, nici o vorbă. Dar toate acestea au loc realmente, așa cum ar vrea Fouché să-l lase să creadă, numai pentru a obține informații, sau se țes aici intrigi secrete ? Cumplită incertitudine pentru un om hărțuit, împresurat de o sută de dușmani ! Ba îi pune întrebări pe un ton amical, ba îl somează cu insistență, ba îl copleșește cu bănuieli grosolane, dar totul este în van : buzele subțiri rămîn imperturbabil închise, ochii, insensibili, de parcă ar fi din sticlă. Nu te poți apropia de sufletul lui Fouché, nu-i poți smulge secretul. Napoleon dorește cu ardoare să știe cum l-ar putea prinde, cum ar putea să afle, în sfîrșit, dacă omul care este lăsat să se uite în toate cărțile de joc îl trădează pe el sau îi trădează pe dușmani ? Cum să-l prindă pe cel imposibil de prins, cum să-l pătrundă pe cel de nepătruns ?

În sfîrșit, — salvare ! — o urmă, o dîră, aproape o dovadă. Poliția secretă, adică acea poliție pe care împăratul a alcătuit-o anume pentru a-și supraveghea ministrul de poliție, descoperă, in aprilie, că un pretins funcționar al unei bănci vieneze a sosit la Paris și l-a căutat direct pe ducele de Otrante. Mesagerul este numaidecît filat, arestat și, bineînțeles fără știrea ministrului de poliție Fouché,

condus într-un pavilion de la Elysée, în fața lui Napoleon. Acolo, este amenințat cu împușcarea pe loc și intimidat pînă ce, în cele din urmă, mărturisește că i-a adus lui Fouché, din partea lui Metternich, o epistolă scrisă cu cerneală simpatică, menită să pregătească, la Basel, o întrevedere a unor persoane de încredere. Napoleon spumegă de mînie : scrisori cu astfel de tertipuri trimise de ministrul dușmanilor săi către ministrul său înseamnă înaltă trădare ! Prima lui pornire este cea firească : să dispună arestarea imediată a slujitorului necredincios și confiscarea hîrtiilor pe care le deține. Dar confidenții săi îl deconsiliază, spunîndu-i că nu s-a adus încă vreo dovadă și că, fără îndoială, nici nu se va găsi cîndva, în hîrtiile ducelui de Otrante, vreo urmă a uneltirilor sale, cunoscută fiind prudența sa adesea verificată. De aceea, împăratul hotărăşte să pună, mai întîi, la încercare devotamentul lui Fouché. Trimite după el și îi vorbește cu o prefăcătorie foarte neobișnuită la el, pe care a învățat-o de la propriul său ministru, sondîndu-l dacă, în lumina situației existente, n-ar fi totuși cu putință să se ajungă la tratative cu Austria ? Fouché, nebănuind că mesagerul a divulgat de mult toată chestiunea, nu pomenește nici un cuvînt despre biletul lui Metternich, iar împăratul calm, aparent calm, îl lasă să plece, încredințat acum pe deplin de nemernicia ministrului său. Dar, pentru a-l prinde fără a-i lăsa vreo scăpare, înscenează — în cea mai exasperată stare de spirit fiind — o comedie subtilă cu întregul quiproquo al unei farse de Molière. Fusese aflată de la agent parola pentru întrevederea cu omul de încredere al lui Metternich. Împăratul trimite, deci, pe unul din oamenii săi de încredere care să se dea drept om de încredere al lui Fouché, fiind sigur că trimisul austriac îi va face acestuia toate confidențele și, astfel, el, împăratul, va ști, în sfîrșit, nu numai că Fouché l-a trădat, dar și cît de departe a mers cu trădarea. Emisarul lui Napoleon pleacă chiar în aceeași seară : peste două zile, Fouché urmează să fie demascat și prins în propria-i cursă.

Dar, oricît de repede încerci să apuci un țipar sau un șarpe, adevăratele animale cu sîngele rece nu se lasă prinse cu mîna goală. Comedia pe care împăratul a pus-o la cale are, ca orice comedie desăvîrșită, și o contraacțiune, cum s-ar spune, o intrigă dublă. Așa cum are Napoleon o poliție secretă pe urmele lui Fouché, tot așa are și Fouché, la rîndul său, scribii săi cumpărați și raportorii săi secreți printre oamenii lui Napoleon : informatorii săi nu lucrează mai puțin iute decît cei ai împăratului. Încă în aceeași zi în care agentul lui Napoleon pornește spre acea mascaradă de la hotelul „Drei Könige" din Basel, Fouché a și mirosit, unul dintre „confidenții" lui Napoleon i-a dezvăluit comedia. Și cel ce urma să fie luat prin surprindere îl ia el prin surprindere pe stăpîn, chiar a doua zi de dimineață, la raportul zilnic. În plină convorbire, își duce subit degetul la frunte, cu nonșalanța omului care a omis un fleac cu totul și cu totul lipsit de importanță : „A. Sire, am uitat să vă spun că am primit un bilețel de la Metternich. Sînt, doar, atîtea lucruri mai importante de rezolvat. Și, dealtfel, trimisul nu mi-a înmînat praful cu care scriitura devine lizibilă, și eu am bănuit, la început, că este vorba de o mistificare. Așa că abia astăzi vă pot raporta".

Împăratul nu se mai poate stăpîni : „Ești un trădător, Fouché, ar trebui să pun să te spînzure", se răstește la el.

„Nu împărtășesc această părere a Maiestății-Voastre", răspunde, rece, ministrul cel mai imperturbabil, cel mai cu sînge rece dintre toți.

Napoleon tremură de furie. Acest Fra Diavolo i-a scăpat, din nou, printr-o mărturisire nedorit-prematură. Și, peste două zile, agentul care-i raportează despre întrevederea care a avut loc la Basel îi aduce puține elemente hotărîtoare și multe noutăți neplăcute. Puține elemente hotărîtoare, pentru că din atitudinea agentului austriac rezultă că prudentul Fouché a fost mult prea rafinat pentru a se fi angajat de o manieră detectabilă, limitîndu-se, fără știrea stăpînului său, la jocul său preferat : să strîngă

într-o mînă toate posibilitățile. Dar mesagerul aduce și multe noutăți neplăcute, și anume că puterile străine sînt de acord cu orice guvernare în Franța, numai cu una singură nu, cu cea a lui Napoléon Bonaparte. Iritat, împăratul își mușcă buzele. Forța sa de atac este paralizată. A vrut să-l lovească tainic, pe la spate, pe cavalerul umbrelor și, în cursul duelului, a primit el însuși, din umbră, o rană mortală.

Momentul prielnic a fost pierdut pentru că Fouché a știut să pareze la timp. Napoleon este conștient de aceasta : „Trădarea lui sare-n ochi", se exprimă el în fața confidenților săi, „și regret că nu l-am alungat înainte ca el să fi apucat să-mi împărtășească inițierea de relații cu Metternich. Acum, momentul este pierdut și pretextul lipsește. El ar difuza în dreapta și în stînga că sînt un tiran care sacrifică totul suspiciunii sale". Împăratul recunoaște cu toată luciditatea situația sa de inferioritate, dar continuă să lupte pînă în ultima clipă, fie pentru a-l atrage totuși de partea sa pe duplicitar, fie pentru a-l lua, măcar o dată, prin surprindere și a-l distruge. Pune la bătaie toate mijloacele. Folosește încrederea, amabilitatea, indulgența și precauția, dar voința sa puternică ricoșează, neputincioasă, la izbirea acestei pietre șlefuite, ale cărei fațete sînt toate la fel de reci și de orbitoare : diamantele pot fi sfărîmate sau aruncate, dar niciodată străpunse. În cele din urmă, nervii celui chinuit de bănuieli cedează : Carnot istorisește scena în care neputința împăratului în fața celui ce-l chinuiește se etalează dramatic. „Mă trădați, domnule duce de Otrante, am dovezi", i-a strigat Napoleon odată imperturbabilului în plin consiliu de miniștri, și, apucînd un cuțit de fildeș, care era pe masă, a continuat : „Poftim, luați cuțitul și împlîntați-mi-l în piept, ar fi mai leal decît ceea ce faceți. Depinde numai de mine să dispun să fiți împușcat, și toată lumea ar aproba un asemenea act. Dar dacă mă întrebați de ce nu o fac, ei bine, fiindcă vă disprețuiesc și nu cîntăriți nici o uncie pe cîntarul meu". E limpede, neîncrederea sa a devenit furie, zbuciumul său, ură. Nu-i va ierta vreodată acestui om de a-l fi provocat în așa măsură, și Fouché știe acest lucru. El cîntărește însă cu

precizie slabele șanse de putere ale împăratului. „În patru săptămîni, se va termina totul cu acest turbat", se pronunță el, cu luciditate și dispreț în fața unui prieten. De aceea, nici prin cap nu-i trece să pactizeze acum ; unul din ei va trebui să părăsească arena după bătălia decisivă : fie Napoleon, fie el. Știe că Napoleon a anunțat că cel dintîi mesager pe care-l va expedia de pe cîmpul de luptă după victorie va aduce, la Paris, demiterea, poate chiar ordinul de arestare a lui Fouché. Și, dintr-o dată, acele ceasornicului sar înapoi cu douăzeci de ani : 1793, cînd, asemenea situației de acum, omul cel mai puternic al epocii sale, Robespierre, spunea cu tot atîta hotărîre că, în două săptămîni, va trebui să cadă un cap : acela al lui Fouché sau al său. De atunci însă, ducele de Otrante a devenit conștient de valoarea sa. Și, cu un aer de superioritate, amintește unuia dintre prieteni, care îl pune în gardă față de mînia lui Napoleon, acea amenințare de odinioară, adăugînd cu un zîmbet pe buze : „Dar de căzut, a căzut capul lui".

La 18 iunie, tunurile așezate în fața Domului Invalizilor încep, pe neașteptate, să bubuie. Populația Parisului tresare de însuflețire : ea cunoaște de cincisprezece ani această voce aspră. A fost obținută o victorie, s-a învins într-o bătălie — *Moniteur* vestește totala înfrîngere a lui Blücher și a lui Wellington. Mulțimile de oameni se revarsă înfierbîntate pe bulevardele aglomerate ca în zi de duminică, atmosfera generală, încă oscilantă cu cîteva zile înainte, ia, brusc, forma unui devotament și a unui entuziasm față de împărat. Numai cel mai fin termometru, titlurile de stat, arată patru puncte în minus, căci fiecare izbîndă a lui Napoleon înseamnă prelungirea războiului. Numai un singur om tremură, poate, în sinea lui, la auzul acestui sunet metalic : Fouché. Pe el, victoria tiranului îl poate costa capul.

Ce ironie tragică : în același moment în care, la Paris, tunurile franceze trag salve în cinstea evenimentului, la Waterloo, cele engleze zdrobesc deja coloanele infanteriei

și ale gărzii și, în timp ce capitala se scaldă în lumini, fără să bănuiască ceva, caii cavaleriei prusace fugăresc din fața lor, ridicînd un vîrtej de praf, ultima rămășiță zdrobită a armatei franceze care se retrage în fugă.

Parisul, neintuind nimic, mai are parte de încă o zi de speranță. Abia în ziua de 20, încep să transpire știri îngrijorătoare. Cu fața palidă și buzele crispate, unul transmite altuia, în șoaptă, vești neliniștitoare. În Camere, pe stradă, la Bursă, în cazărmi, peste tot, lumea șușotește și vorbește despre o catastrofă, deși ziarele păstrează tăcerea, ca paralizate. În capitala speriată ca din senin, fiecare vorbește, tremură, murmură, se plînge și speră.

Un singur om acționează : Fouché. Abia a aflat (bineînțeles, înaintea tuturor celorlalți) vestea de la Waterloo și nici nu-l mai consideră pe Napoleon decît un cadavru supărător care trebuie îndepărtat cît mai repede cu putință. Și pune, imediat, mîna pe lopată pentru a-i săpa mormîntul. Scrie, neîntîrziat, ducelui de Wellington, vrînd să-și asigure cu anticipație contactul cu învingătorul ; concomitent, avertizează deputații, cu o previziune psihologică neasemuită, că prima acțiune a lui Napoleon va consta în încercarea de a-i trimite pe toți acasă. „Se va reîntoarce mai furios ca oricînd și va pretinde îndată dictatura." Să i se pună, deci, grabnic bețe-n roate ! În aceeași seară, Parlamentul este gata acordat, Consiliul de miniștri, cîștigat împotriva împăratului, ultima posibilitate de a relua puterea, smulsă din mîna lui Napoleon, și toate acestea înainte ca el să fi pus piciorul în Paris. Omul zilei nu mai este Napoleon Bonaparte, ci, în sfîrșit, în sfîrșit, în sfîrșit Joseph Fouché.

•

Cu puțin înainte de a se ivi zorile, intră prin poarta Parisului și se îndreaptă spre Elysée, acoperită de mantia neagră a nopții ca de un giulgiu, o caleașcă ponosită (cea a împăratului fusese capturată de Blücher, odată cu tezaurul Coroanei, cu sabia și cu documentele). Cel ce, cu șase zile în urmă, scria patetic în ordinul pe armată : „Pentru fiecare francez curajos a venit clipa să învingă

sau să moară" nici n-a învins și nici n-a murit ; dar la Waterloo și la Ligny, au mai murit, în mod sigur, pentru el, încă șaizeci de mii de oameni. Se întoarce repede în țară, ca la timpul său din Egipt, din Rusia, pentru a-și salva puterea : a încetinit dinadins mersul roților, pentru a sosi în secret, ocrotit de întuneric. Și, în loc de a se îndrepta direct spre Tuileries, spre palatul său imperial, unde erau reprezentanții poporului francez, își ascunde nervii distruși în mai micul și îndepărtatul Elysée.

Din trăsură coboară un om ostenit, zdrobit, bîiguind cuvinte incoerente, confuze, căutînd explicații și justificări ulterioare pentru ceea ce fusese inevitabil. Abia după o baie fierbinte care îl destinde, își adună consiliul. Cu neliniște, oscilînd între mînie și milă, respectuos dar fără un respect lăuntric, consilierii ascultă vorbele confuze și febrile ale învinsului, care visează, din nou, o sută de mii de oameni pe care ar vrea să-i recruteze și rechiziții de cai de lux, care face socoteala în fața lor (a celor care știu precis că nici măcar o sută de oameni nu mai pot fi scoși din țara aceasta vlăguită) că, în două săptămîni, ar putea opune, din nou, aliaților două sute de mii de oameni. Miniștrii, printre ei Fouché, stau cu ochii plecați. Își dau seama că asemenea discursuri febrile nu reprezintă decît ultimele convulsiuni ale unei enorme voințe de putere care încă mai refuză să moară în acest gigant. Exact așa cum prezisese Fouché, el cere dictatura, concentrarea tuturor puterilor militare și politice într-o singură mînă, în mîna lui — și poate că o cere numai ca să-i fie respinsă de miniștri, spre a le putea imputa, mai tîrziu, cîndva, în fața istoriei, vina de a fi pierdut o ultimă șansă de victorie (prezentul cunoaște analogii pentru asemenea deformări ale faptelor !).

Dar toți miniștrii se pronunță cu prudență, fiecare cu sfiala de a nu-i pricinui o durere, printr-un cuvînt aspru, acestui om suferind, delirînd din pricina excitației. Fouché este singurul care nu simte nevoia să spună ceva. Tace, căci a acționat de mult și a luat toate măsurile spre a împiedica acest ultim asalt al lui Napoleon asupra puterii. O vorbă nu iese de pe buzele sale subțiri și livide : Fouché ascultă aceste zadarnice discursuri spasmodice fără urmă

de compătimire, cu o curiozitate obiectivă, cea a unui medic care observă clinic, la rece, ultimele zvîcniri violente ale unui muribund și evaluează clipa în care pulsul se va opri și rezistența va ceda. Ce mai contează discursurile desperate ale unui *moribundus*, ale unui om pierdut, ale unui om fără perspectivă ! El știe că, în timp ce, aici, împăratul se amăgește pe el însuși pentru a-i amăgi și pe ceilalți cu fantasmagoriile sale vehemente, la o mie de pași de aici, la Tuileries, Parlamentul, cu o logică necruțătoare, ia hotărîri conforme cu dispozițiile și voința lui Fouché, în sfîrșit de nimic stăvilite.

Bineînțeles că, în această zi de 21 iunie, întocmai ca în ziua de 9 thermidor, Fouché însuși nu apare în Camera deputaților. El și-a instalat bateriile în umbră — și aceasta ajunge —, a elaborat planul de bătaie, a ales momentul potrivit și persoana potrivită pentru atac : adversarul tragic și aproape grotesc al lui Napoleon, La Fayette. Revenit, cu un sfert de veac în urmă, ca erou al războiului american de independență, gentilom foarte tînăr și totuși acoperit deja de gloria a două lumi, portdrapel al Revoluției, precursor al ideilor noi, favorit al poporului său, La Fayette cunoscuse de timpuriu, mult prea de timpuriu, toate extazele puterii. Și tocmai atunci a apărut, pe neașteptate, din neant, din dormitorul lui Barras, un mic corsican, un locotenent oarecare, purtînd o manta pe jumătate ruptă și ghete scîlciate, și a acaparat, în doi ani, tot ce clădise și începuse el, furîndu-i locul și faima ; așa ceva nu se uită. Gentilomul jignit se retrage duduind la moșia sa, pe cînd celălalt, înveșmîntat în mantia imperială brodată, primește prinții Europei la picioarele sale și înlocuiește tirania nobilimii cu una nouă, mai dură, cea a geniului. Acest soare ce se înalță nu aruncă nici o rază de favoare spre acea moșie îndepărtată ; și cînd marchizul de La Fayette vine o dată la Paris, îmbrăcat foarte modest, parvenitul abia de-i dă atenție, iar îmbrăcămintea brodată cu aur a generalilor, uniformele mareșalilor trecute prin sîngele bătăliilor eclipsează faima sa, pe care se așternuse de mult colbul uitării. La Fayette este uitat, nimeni nu-i pomenește numele timp de douăzeci de ani. Părul îi încărunțește, statura lui se-

meață se pipernicește și se sfrijește, și nimeni nu-l cheamă nici în armată, nici în Senat ; este lăsat, cu dispreț, să sădească trandafiri și să cultive cartofi cît pumnul la La Grange. Nu, un ambițios nu uită așa ceva. Și deoarece poporul, amintindu-și în anul 1815 de Revoluție, îl alege din nou deputat pe favoritul său de odinioară și Napoleon este nevoit să-i adreseze cuvîntul, La Fayette răspunde doar rece și rezervat — este prea mîndru, prea cinstit, prea sincer pentru a-și ascunde inamiciția.

Acum însă, împins de la spate de Fouché, trece în prim plan, ura refulată în el produce același efect ca inteligența și forța. Pentru prima dată se aude, iarăși, de la tribună glasul fostului portdrapel : „Dacă, după atîția ani, îmi fac din nou, pentru prima oară, auzită vocea, pe care vechii prieteni ai libertății o vor mai recunoaște, asta înseamnă că mă simt îndemnat să vă vorbesc despre pericolele ce amenință patria, a cărei salvare stă acum numai în puterea voastră". Pentru întîia oară este rostit, iar, cuvîntul libertate, și el înseamnă, în clipa aceasta : eliberare de Napoleon. Propunerea lui La Fayette parează dinainte orice încercare de a dizolva Camerele, orice încercare de a săvîrși o nouă lovitură de stat : într-o atmosferă de entuziasm, se hotărăște că Adunarea populară rămîne în sesiune neîntreruptă și că oricine se va face vinovat de încercarea de a o dizolva va fi socotit trădător de patrie.

Nu e greu de înțeles împotriva cui este adresat un astfel de mesaj aspru ; în clipa cînd îi este remis, Napoleon simte lovitura de pumn în plin obraz. „Ar fi trebuit să-i îndepărtez pe toți ăștia încă înaintea plecării mele", spune el, turbînd. „Acum, așa ceva este imposibil." În realitate, nu e nici imposibil, nici nu e prea tîrziu. Ar mai putea încă să salveze coroana imperială pentru fiul său și libertatea pentru el însuși, semnînd, la timp, abdicarea sa, ar mai putea încă să parcurgă cei o mie de pași de la Elysée pînă dincolo, în sala de ședințe și, prin prezența sa, să-și impună voința turmei de oi ezitante, întrunite acolo : dar în istoria universală revine, tot mereu, același fenomen ului-

tor, adică tocmai cele mai energice figuri sînt cuprinse, în momentul critic al luării unei decizii, de o stranie lipsă de hotărîre, asemănătoare unei paralizii a sufletului. Wallenstein înaintea căderii, Robespierre în noaptea de 9 thermidor, şi cu nimic mai puţin conducătorii ultimului război, ei toţi dau dovadă de o fatală lipsă de hotărîre tocmai acolo unde pînă şi o pripeală ar fi constituit o greşeală mai mică. Napoleon parlamentează şi discută în prezenţa celor cîţiva miniştri care-l ascultă cu indiferenţă, comentează fără rost, tocmai în momentul în care se hotărăşte viitorul său, toate greşelile trecutului, acuză, face divagaţii, recurge la patos, autentic şi teatral, dar nu dă dovadă de curaj. Vorbeşte, dar nu acţionează. Şi, ca şi cum istoria s-ar putea repeta vreodată în cursul uneia şi aceleiaşi vieţi, ca şi cum analogiile ar reprezenta, întotdeauna, cele mai primejdioase erori de raţionament în politică, el îl trimite dincolo, întocmai ca la 18 brumar, pe fratele său Lucien, ca vorbitor în locul lui, spre a-i cîştiga pe deputaţi. Atunci însă, Lucien avea alături de el, drept avocat elocvent, victoria fratelui său şi, drept complici, grenadiri cu braţe vînjoase şi generali fermi. Şi încă ceva, un lucru pe care Napoleon l-a uitat în mod fatal : între aceşti cincisprezece ani zac zece milioane de morţi. Cînd Lucien se urcă, acum, la tribună, învinuind poporul francez că ar lăsa baltă, în mod ingrat, cauza fratelui său, din pieptul lui La Fayette izbucneşte, brusc, mînia reţinută a naţiunii dezamăgite împotriva călăului ei, cuvinte de neuitat, ce, precum scîntei aruncate într-un butoi cu pulbere, fac ţăndări, dintr-o lovitură, ultima nădejde a lui Napoleon : „Cum, tună el, adresîndu-se lui Lucien, îndrăzniţi să ne faceţi reproşul de a nu fi făcut destul pentru fratele dumneavoastră ? Aţi uitat că osemintele fiilor noştri, ale fraţilor noştri stau pretutindeni mărturie a fidelităţii noastre ? În deşerturile de nisip ale Africii, pe ţărmurile Guadalquivirului şi ale Tajoului, pe malurile Vistulei şi în cîmpiile îngheţate ale Moscovei, au murit, în mai bine de zece ani, trei milioane de francezi pentru un om ! Pentru un om care vrea să lupte încă şi astăzi împotriva Europei cu sîngele nostru. Asta e suficient, arhisuficient pentru un om ! Acum datoria noastră

este să salvăm patria". S-ar putea crede că tunetul de aplauze ale tuturor ar trebui să-l facă pe Napoleon să înțeleagă că s-a împlinit sorocul să abdice de bunăvoie. Dar nimic nu pare a fi mai greu pe acest pămînt decît să te desparți de putere. Napoleon șovăie. Iar această șovăială îl costă pe fiul său imperiul și pe el însuși libertatea.

Fouché a ajuns la capătul răbdării. Dacă incomodul nu vrea să plece de bunăvoie, e cazul să-l alungăm noi ; numai să găsim repede mijloacele potrivite și va cădea și o aureolă atît de imensă ! Îi pregătește, noaptea, pe deputații care-i sînt devotați, și, chiar în dimineața următoare, Camera cere, tăios, abdicarea. Dar nici aceasta nu pare a fi destul de limpede pentru cineva căruia valurile puterii îi clocotesc în vine. Napoleon continuă încă să parlamenteze în dreapta și în stînga, pînă ce, la un gest al lui Fouché, La Fayette rostește cuvîntul hotărîtor : „Dacă el ezită să abdice, voi propune eu detronarea".

Numai o oră, o singură oră i se acordă stăpînului lumii ca să plece onorabil, o oră, o singură oră, omului puterii ca să renunțe definitiv la putere ; dar el o folosește, exact cum a făcut-o și în 1814, în fața generalilor săi de la Fontainebleau, numai teatral și nu politic. „Cum, cu forța ?, exclamă el, indignat. Dacă-i așa, nu voi abdica. Camera nu-i decît o bandă de iacobini și de ambițioși, pe care ar fi trebuit să-i blamez în fața națiunii și pe care ar fi trebuit să-i izgonesc ! Dar timpul pe care l-am pierdut poate fi recuperat." În realitate, vrea să fie rugat și mai stăruitor, pentru ca sacrificiul să arate mai mare, și miniștrii săi încep efectiv să i se adreseze cu menajamente, precum generalii în 1814. Singurul care tace este Fouché. Veștile nu contenesc să sosească una după alta, pe cadranul orologiului timpul aleargă necruțător. În fine, Napoleon îi aruncă o privire lui Fouché, o privire — după cum spun martorii — ironică și plină de o ură pătimașă, în același timp. „Scrieți acelor domni să stea liniștiți, le voi satisface dorința", se răstește el, cu dispreț, la acesta. Fouché mîzgălește repede cu creionul cîteva rînduri pe un bilețel pentru sforarii săi din Cameră, spunîndu-le că leul răpus nu mai

trebuie izbit ; iar Napoleon trece într-o încăpere retrasă, pentru a dicta fratelui său textul abdicării.

După cîteva clipe, revine în cabinetul cel mare. Cui să predea această foaie de hîrtie atît de importantă în conținut ? Teribilă ironie : tocmai celui care i-a forțat pana s-o scrie și care, acum, așteptînd, stă nemișcat, precum Hermes, mesagerul neînduplecat. Împăratul îi întinde foaia, fără să scoată o vorbă. Fouché, și el fără să scoată o vorbă, ia documentul obținut cu greu și se înclină.

Aceasta a fost însă ultima lui reverență în fața lui Napoleon.

* * *

Fouché, duce de Otrante, nu a fost prezent la ședința Camerei : acum, cînd izbînda este asigurată, vine și urcă, fără grabă, treptele, ținînd în mînă documentul de importanță istorică mondială. În acea clipă, mîna lui de intrigant, subțire, aspră trebuie să-i fi tremurat de mîndrie, căci l-a învins, pentru a doua oară, pe cel mai puternic om al Franței, și această zi de 22 iunie reprezintă pentru el un nou 9 thermidor. Într-o tăcere consternată, el însuși rece și impasibil, pronunță cîteva cuvinte de rămas bun la adresa fostului său stăpîn — flori artificiale pe un mormînt proaspăt săpat. Și cu asta, s-a isprăvit cu sentimentalismele ! Doar nu s-a smuls puterea din pumnul acestui uriaș pentru a o lăsa să cadă pe jos, de unde s-o poată ridica orice om abil, ca pradă. Se cuvine să pună mîna pe ea el însuși, să folosească clipa dorită cu ardoare de ani de zile. Propune, așadar, alegerea unui guvern provizoriu, a unui Directorat compus din cinci bărbați, fiind dinainte sigur că acum, în sfîrșit, va fi ales în fruntea acestuia. Îl amenință totuși primejdia să-i scape, încă o dată, din mînă independența de atîta vreme rîvnită, deși, în cursul alegerii, izbutește să pună piedică, în mod perfid, celui mai periculos rival al său, La Fayette, care, tocmai prin sinceritatea sa și prin convingerile sale republicane, îi făcuse servicii atît de grozave ca berbec ; dar, la primul tur de scrutin, Carnot obține 324 de voturi, și el însuși, Fouché, numai 293, așa încît președinția noului guvern provizoriu îi revine, fără drept de apel, lui Carnot.

Dar, în clipa aceasta decisivă, exact la un pas de țintă, Fouché, jucător șiret cu norocul, face, o dată în plus, cea mai vrăjitorească și mai infamă dintre scamatoriile sale. Potrivit cifrelor scrutinului, președinția i se cuvine, de la sine înțeles, lui Carnot, iar el, Fouché, ar fi, și în acest guvern, ca de obicei, al doilea, în timp ce ar vrea să fie, în sfîrșit, primul, stăpînul nestingherit. De aceea, recurge la o viclenie rafinată : numai ce s-a întrunit Consiliul celor cinci și Carnot vrea să-și ocupe fotoliul prezidențial ce i se cuvine, că Fouché propune colegilor săi, ca ceva de la sine înțeles, să se treacă la constituire. „Ce înțelegeți prin constituire ?", întreabă Carnot, foarte mirat. „Să ne alegem secretarul și președintele", răspunde candidul Fouché. Și adaugă, numaidecît, cu falsă modestie : „Vă dau, firește, votul meu pentru locul de președinte". Carnot cade în cursă și răspunde politicos : „Și eu dumneavoastră pe al meu". Or, doi dintre membri fuseseră deja cîștigați, în secret, de partea lui Fouché, așa încît el dispune de trei voturi contra două ; și nici nu apucă să-și dea seama Carnot cît de tras pe sfoară a fost, că Fouché se și instalează în jețul de președinte. După Napoleon și La Fayette, iată-l driblat cu succes și pe Carnot, bărbatul cel mai popular din Franța, și în locul lui iată-l pe cel mai șiret dintre toți, și anume Joseph Fouché, stăpîn pe destinele Franței. În decurs de cinci zile, de la 13 la 18 iunie, împăratul a pierdut puterea, în decurs de cinci zile, de la 17 la 22 iunie, Joseph Fouché a pus mîna pe ea, ajungînd, în sfîrșit, să nu mai fie slujitor, ci, pentru prima oară, stăpîn deplin al Franței, liber, divin de liber pentru jocul îndrăgit și încîlcit al politicii mondiale.

Cea dintîi măsură de luat acum : să fie scos împăratul ! Fie și umbra unui Napoleon îl sufocă pe un Fouché ; și, întocmai cum Napoleon ca împărat nu se simțea în largul său atîta timp cît îl știa la Paris pe acest Fouché incalculabil, tot așa nu-și simte Fouché respirația liberă, dacă între el și mantaua gri nu există o distanță de cîteva mii de mile. Evită să-i mai vorbească personal — ce rost au sentimentalismele ? Îi trimite numai ordine scrise, învelite

încă delicat într-o hîrtie de culoare roz, semn de bunăvoință. Dar, în curînd, renunță și la acest inofensiv înveliș de pe itețe și îi arată celui prăbușit, fățiș, fără milă, cît de lipsit de putere este. O proclamație patetică, adresată de Napoleon armatei sale în semn de adio, este aruncată de el la coș, și, a doua zi, Napoleon, nedumerit, caută zadarnic cuvintele sale imperiale în *Moniteur*. Fouché a interzis apariția lor ! Fouché stabilește interdicții pentru împărat ! Acestuia nu-i vine a crede cu cîtă nemărginită cutezanță trece peste ei slujitorul său de odinioară, dar, oră de oră, este îmbrîncit, cu o insistență imperioasă, de acest pumn tare, pînă cînd, în cele din urmă, se mută la Malmaison. Acolo rămîne și se proptește bine. Nu vrea să plece mai departe, deși dragonii armatei lui Blücher se apropie, deși Fouché nu încetează să-l avertizeze, ceas de ceas, tot mai brutal, că trebuie să fie, în sfîrșit, rezonabil și să dispară. Dar cu cît simte mai mult că se prăbușește, cu atît se cramponează Napoleon, mereu mai îndîrjit, de putere. Și în final, îi vine în minte un ultim gest grandios, în timp ce trăsura stă gata pregătită în curte pentru plecare ; el, împăratul, se oferă să treacă, ca simplu general, în fruntea trupelor, pentru a mai avea o victorie sau a muri. Însă Fouché, lucidul, nu ia în serios o asemenea ofertă romantică : „Omul acesta își bate joc de noi !", exclamă el, mînios. „Prezența sa în fruntea armatei n-ar fi decît o nouă provocare la adresa Europei, și caracterul lui Napoleon nu permite să se aibă încredere în nici o manifestare de indiferență a sa față de putere."

Se răstește la general cum de a putut avea chiar și îndrăzneala să transmită asemenea mesaje, în loc să-l expedieze pe împărat, și îi dă ordin să pună în aplicare imediata plecare a inoportunului. Iar pe Napoleon însuși nu-l socoate demn nici cel puțin de un răspuns. În ochii lui Fouché, învinșii nu merită nici măcar o picătură de cerneală.

Acum este liber, acum a ajuns la țintă : Napoleon lichidat, Joseph Fouché, duce de Otrante, se găsește, la cei cincizeci și șase ani ai săi, în culmea puterii, în sfîrșit singur și neîngrădit. Ce infinite meandre lăsate în urmă prin labi-

rîntul unui sfert de veac : de la micul și palidul fiu al unui negustor ajuns tristul profesor de seminar cu tonsură, apoi tribun al poporului și proconsul, în sfîrșit, duce de Otrante, slujitor al unui împărat, și acum, în fine nimănui slujitor, în fine unicul stăpîn al Franței. Intriga a triumfat asupra ideii, dibăcia, asupra geniului. O generație de nemuritori din jurul lui a pierit în adîncuri : Mirabeau decedat, Marat asasinat, Robespierre, Desmoulins, Danton ghilotinați, colegul său întru consulat, Collot, exilat în insulele bîntuite de malarie ale Guyanei, La Fayette desființat, toți, absolut toți camarazii săi din timpul Revoluției morți și dispăruți. În timp ce, liber ales prin încrederea tuturor partidelor, el ia, azi, de unul singur hotărîri în Franța, Napoleon, stăpînul lumii, fuge spre coastă, într-un travestiu sărăcăcios, cu un pașaport fals, ca secretar al unui general oarecare ; Murat și Ney așteaptă să fie împușcați, mărunții regi din familie prin grația lui Napoleon rătăcesc, cu buzunarele goale și fără țară, de la o ascunzătoare la alta. Întreaga generație glorioasă din perioada acestei cotituri istorice unice este la pămînt, numai el singur s-a ridicat deasupra, datorită răbdării sale tenace, plănuind în obscuritate, uneltind în subteran. De parcă ar fi fost din ceară, așa se mulează acum în mîna lui de maestru guvernul, Senatul, Adunarea populară : generalii, de obicei atît de autoritari, tremurînd pentru pensiile lor, i se supun, blînzi ca mieii, noului președinte ; burghezia și poporul unei întregi țări așteaptă hotărîrile sale. Ludovic al XVIII-lea îi trimite mesageri, Talleyrand, salutările sale, Wellington, învingătorul de la Waterloo, comunicări confidențiale — pentru prima oară, firele destinului lumii trec încîntător de fățiș și liber prin mîinile sale.

Este confruntat cu o misiune incomensurabilă : să apere de niște dușmani ce se apropie o țară distrusă și învinsă, să împiedice o rezistență patetică dar inutilă, să obțină condiții convenabile, să găsească forma statală adecvată, guvernul potrivit, să creeze din haos o normă nouă, o ordine durabilă. Toate astea reclamă măiestrie, o extremă istețime a spiritului, și, într-adevăr, în acest ceas, în care toată lumea, cuprinsă de confuzie, își pierde cumpătul,

măsurile luate de Fouché dovedesc cea mai mare energie, planurile sale în direcţii duble şi cvadruple, o siguranţă uluitoare. Este prieten cu toţi pentru a-şi bate joc de toţi şi pentru a face numai ceea ce i se pare nimerit şi folositor pentru el personal. Deşi are aerul, în faţa Parlamentului, că favorizează pe fiul lui Napoleon, în faţa lui Carnot, Republica, iar în faţa aliaţilor, pe ducele de Orléans, în fapt întoarce cîrma încetişor în direcţia fostului rege, a lui Ludovic al XVIII-lea. Cu totul pe neobservate, cu viraje lente, dibace, fără ca măcar camarazii săi cei mai apropiaţi să remarce adevăratul ţel spre care se îndreaptă, pedalează, printr-o mocirlă de corupţie, pînă dincolo la regalişti şi oferă spre vînzare Bourbonilor guvernarea ce i-a fost încredinţată, în timp ce, în Consiliul de miniştri şi în Cameră, continuă să facă pe bonapartistul şi pe republicanul. Psihologic văzute lucrurile, soluţia sa a fost singura justă. Numai o capitulare grabnică în faţa regelui putea asigura unei Franţe vlăguite, devastate, invadate de trupe străine cruţarea, o tranziţie lină fără fricţiuni. Fouché, singurul, cu simţul său al realităţii înţelege, numaidecît, această necesitate şi o înfăptuieşte prin propria-i voinţă şi prin propria-i forţă, în ciuda rezistenţei Consiliului, a poporului, a armatei, a Camerei şi a Senatului.

De tot felul de inteligenţe dă dovadă Fouché în aceste zile, numai — şi asta-i tragedia lui ! — de cea supremă, de cea superioară, de cea mai pură, nu : aceea de a putea să uite de el însuşi, de avantajul propriu, în favoarea cauzei. Cea supremă, care ar fi cerut ca, după această performanţă de maestru, ajuns la vîrsta de cincizeci şi şase de ani, în culmea succesului, de zece sau de douăzeci de ori milionar, preţuit şi stimat de epoca sa şi de istorie, să renunţe. Dar cine a jinduit după putere timp de douăzeci de ani, cine s-a înfruptat din ea douăzeci de ani, fără să-şi fi putut astîmpăra foamea, acela devine incapabil să renunţe — întocmai ca Napoleon, Fouché nu este în stare să abdice nici cu un minut mai înainte de a fi împins la aceasta. Şi, întrucît acum nu mai are nici un stăpîn pe care să-l trădeze, nu-i mai rămîne altceva decît să se trădeze pe el însuşi, decît să-şi

trădeze propriul trecut. Să redai Franța învinsă vechiului ei suveran a însemnat, în acel moment, o faptă pozitivă, o politică corespunzătoare și îndrăzneață. Dar să te lași plătit pentru această decizie cu un bacșiș de portofoliu ministerial regal, aceasta a însemnat o mîrșăvie, și mai mult decît o crimă : o nerozie. Și tocmai o asemenea nerozie comite, acum, ambițiosul-turbat, numai pentru *„avoir la main dans la pâte“*, pentru a avea degetele vîrîte în aluat timp de cîteva ore încă din istoria lumii — prima sa nerozie și cea mai mare, cea de neșters, care-l va degrada pentru totdeauna în ochii istoriei. Urcase o mie de trepte cu dibăcie, cu suplețe, cu răbdare ; și cu o singură plecăciune nedibace, inutilă, se prăvălește pînă la treapta cea mai de jos.

Cum s-a petrecut această vînzare a cîrmuirii către Ludovic al XVIII-lea, prețul fiind un post de ministru ? Posedăm, din fericire, un document revelator, unul dintre puținele ce consemnează cuvînt cu cuvînt o convorbire diplomatică a lui Fouché, cel de obicei atît de prudent. În timpul celor O sută de zile, un singur adept neclintit al regelui, baronul de Vitrolles din Toulouse, a înjghebat o armată și a luptat împotriva lui Napoleon care revenise. Luat prizonier și adus la Paris, împăratul a vrut să fie împușcat numaidecît, dar s-a amestecat Fouché ; el era întotdeauna pentru cruțare, îndeosebi cînd era vorba de inamici care mai puteau fi folosiți eventual. De aceea, baronul de Vitrolles a fost doar încarcerat în închisoarea militară pînă la terminarea procedurii de către Consiliul de război. Soția celui în pericol, numai ce află, la 23 iunie, că Fouché a devenit stăpînul Franței și se și grăbește să meargă la el, cerîndu-i eliberarea lui Vitrolles, pe care Fouché i-o acordă pe loc, căci îi convine foarte bine să intre în grația Bourbonilor. Baronul de Vitrolles, conducătorul regalist eliberat vine, chiar a doua zi, la ducele de Otrante pentru a-i prezenta mulțumiri.

Cu acest prilej, între șeful suprem ales după legi și arhiregalistul jurat are loc următoarea convorbire amicală pe o temă politică.

Fouché ii spune :

„Ce aveți de gînd să faceți acum ?"

„Intenționez să plec la Gand, poștalionul mă așteaptă în fața porții."

„E lucrul cel mai inteligent pe care-l puteți face, fiindcă aici nu sînteți în siguranță."

„Aveți să-mi dați ceva pentru rege ?"

„O, Dumnezeule, nu. Absolut nimic. Vă rog numai să-i spuneți Maiestății-Sale că poate conta pe devotamentul meu și că, din păcate, nu de mine depinde să-și poată face, din nou, intrarea la Tuileries."

„Eu cred că depinde totuși numai de dumneavoastră ca aceasta să se întîmple în curînd."

„Mai puțin decît ați crede. Dificultățile sînt mari. În orice caz. Camera a simplificat situația. Știți, doar", și la asta, Fouché a zîmbit, „că l-a proclamat pe Napoleon al II-lea ?"

„Cum adică pe Napoleon al II-lea ?"

„Foarte firesc, trebuia să înceapă cu asta."

„Presupun că nu e ceva de luat în serios, nu-i așa ?"

„Așa este. Cu cît mă gîndesc mai mult la asta, cu atît sînt mai convins că această numire este total lipsită de sens. Dar nu vă puteți imagina cîți oameni mai sînt încă atașați acestui nume. Unii dintre colegii mei, Carnot cu precădere, sînt convinși că totul ar fi fost salvat cu aducerea lui Napoleon al II-lea."

„Și cît va dura gluma asta ?"

„Probabil atîta timp cît ne este necesar ca să scăpăm de Napoleon I."

„Și ce se va întîmpla după asta ?"

„De unde să știu ? În clipe ca acelea prin care trecem, e greu să prevezi ce va aduce pînă și ziua de mîine."

„Dacă domnul Carnot, colegul dumneavoastră, este atît de atașat lui Napoleon al II-lea, vă va veni, poate, totuși greu să evitați această combinație."

„Aş ! Nu-l cunoaşteţi pe Carnot ! Pentru a-i schimba părerea, e suficient să proclami tare domnia *poporului francez. Poporul francez* — ia gîndiţi-vă, dacă ar auzi el asta !"

Ajunşi aici, încep să rîdă amîndoi : atît ducele de Otrante, ales după legi republicane, care-şi bate joc de colegul său, cît şi trimisul regalist. S-au şi înţeles.

„Aşa da, aşa o să meargă, reia discuţia domnul baron de Vitrolles, dar sper că, după Napoleon al II-lea şi după *poporul francez*, vă veţi gîndi, în sfîrşit, la Bourboni".

„Bineînţeles", răspunde Fouché. „Atunci îi vine rîndul ducelui de Orléans."

„Cum aşa, ducelui de Orléans ?", exclamă, cu surprindere, ducele de Vitrolles. „Ducele de Orléans ? Credeţi că regele va accepta vreodată o coroană oferită atîtora şi cu toată lumea tîrguită ?"

Fouché se rezumă să tacă şi să zîmbească.

Dar baronul de Vitrolles a şi reţinut. Prin această convorbire insidios ironică, aparent lipsită de orice importanţă, Fouché i-a arătat intenţiile sale. I-a dat a înţelege clar că ar putea să apară nişte dificultăţi dacă vrea el, că, în locul regelui Ludovic al XVIII-lea ar putea fi proclamat şi Napoleon al II-lea sau poporul francez sau ducele de Orléans, că el, Fouché, nu ţine personal la vreuna din aceste alternative în mod deosebit şi este dispus să le elimine pe toate trei în favoarea lui Ludovic al XVIII-lea, dacă... Acest „dacă" nu este pronunţat cu glas tare, dar baronul de Vitrolles l-a şi priceput, poate dintr-un zîmbet în privirea lui Fouché, poate dintr-un gest al acestuia. În orice caz, el ia, subit, hotărîrea de a renunţa la călătorie şi de a rămîne la Paris, în preajma lui Fouché, cu condiţia, fireşte, să poată coresponda nestingherit cu regele. Îşi formulează condiţiile : în primul rînd, douăzeci şi cinci de paşapoarte pentru agenţii săi spre Gand, la cartierul general al regelui.

„Cincizeci, o sută, cîte vreţi", răspunde ministrul de poliţie republican bine dispus reprezentantului adversarilor Republicii.

„Vă mai rog să-mi dați posibilitatea să vă pot vedea o dată pe zi."

Din nou răspunde ducele, vesel :

„O dată nu ajunge ! De două ori, o dată dimineața și o dată seara."

În aceste condiții, baronul de Vitrolles poate să rămînă liniștit la Paris și, sub aripa ocrotitoare a ducelui de Otrante, să poarte tratative cu regele, comunicîndu-i că porțile Parisului îi sînt deschise, dacă... da, dacă Ludovic al XVIII-lea este dispus să-l înghită pe ducele de Otrante ca ministru în noul guvern regal.

Cînd i se propune lui Ludovic al XVIII-lea să i se deschidă, fără piedică, porțile Parisului de către Fouché, în schimbul unui bacșiș constînd dintr-un post de ministru, Bourbonul, de obicei molatic, spumegă. „Niciodată !", urlă el la primii care vor să treacă pe listă acest nume detestat. Și, într-adevăr, ce pretenție absurdă să i se ceară să primească în casă un regicid, unul dintre acei care au semnat sentința de moarte a propriului său frate, un preot răspopit, ateu fanatic și slujitor al lui Napoleon ! „Niciodată !", țipă el, indignat. Dar sînt cunoscute din istorie aceste „niciodată" ale regilor, ale oamenilor politici și generalilor, ele sînt aproape totdeauna prologul unei capitulări. Oare nu merită Parisul o liturghie ? Oare, de la Henric al IV-lea încoace, n-au făcut regii, strămoșii lui, asemenea *sacrifici dell' inteletto*, astfel de sacrificii ale spiritului și ale conștiinței, de dragul puterii ? Presat din toate părțile de către curteni și generali, de Wellington și, mai ales, de Talleyrand (care, în calitatea sa de episcop căsătorit, este interesat ca la această Curte să existe un etalon mai negativ decît el), Ludovic al XVIII-lea devine din ce în ce mai șovăitor. Toată lumea îl asigură că numai un singur om i-ar putea asigura deschiderea fără rezistență a porților Parisului : Fouché ! Numai el, omul tuturor partidelor și concepțiilor, cel ce a ținut întotdeauna și cel mai bine scărița de șa pentru toți pretendenții la coroană, a,

putea să evite vărsarea de sînge. Și dealtfel, vechiul iacobin a devenit de mult un conservator cumsecade, s-a căit și l-a trădat excelent pe Napoleon. Pînă la urmă, pentru a-și ușura conștiința, regele se spovedește — „Biet frate, dacă m-ai putea vedea acum !“, ar fi exclamat el — și se declară gata să-l primească, în taină, pe Fouché la Neuilly ; în taină, căci, la Paris, nimeni nu trebuie să bănuiască că un conducător ales al poporului își vinde țara pentru un post de ministru, iar un pretendent la tron, onoarea pentru o cunună regală ; această cea mai nerușinată tranzacție din istoria modernă între un fost iacobin și un încă-nu-rege este perfectată tainic, la întuneric, avîndu-l ca martor numai pe episcopul renegat.

Acolo, la Neuilly, se petrece acea sinistră și fantastică scenă, demnă de un Shakespeare sau de un Aretino : regele Ludovic al XVIII-lea, descendent al lui Ludovic cel Sfînt, îl primește pe unul din coucigașii fratelui său, pe de-șapte-ori-sperjurul Fouché, pe un ministru al Convenției, al împăratului și al Republicii, pentru a-i accepta jurămîntul, al optulea jurămînt de fidelitate. Chiar Talleyrand, pe vremuri episcop, apoi republican, după aceea slujitor al împăratului, îl introduce pe părtașul său întru ale politicii. Pentru a păși mai ușor, șchiopul își pune brațul pe umărul lui Fouché — „viciul la brațul crimei“ [1], după cum notează ironic Chateaubriand — și, astfel, cei doi atei, cei doi oportuniști se apropie, ca doi frați, de descendentul lui Ludovic cel Sfînt. Mai întîi, o reverență adîncă. După aceea, Talleyrand își asumă penibila misiune de a-i propune regelui ca ministru pe cel ce i-a asasinat fratele. Acum, cînd face o genuflexiune în fața „tiranului“, a „despotului“ pentru jurămînt și sărută mîna prin care trece același sînge cu cel pe care el l-a făcut să curgă, acum, cînd depune jurămîntul în numele aceluiași Dumnezeu ale cărui biserici le-a prădat și profanat cu bandele sale, la Lyon, uscățivul bărbat arată și mai livid ca de obicei. Oricum, este un dumicat greu de înghițit chiar și pentru un Fouché !

---

[1] Referire la cuvintele lui Chateaubriand din *Mémoires d'Outre-tombe* (vol. IV, ed. Librairie Garnier Frères) : *„...le vice appuyé sur le bras du crime“* (n. tr.).

Din cauza asta, cînd părăsește sala de audiență a regelui, ducele de Otranto este încă alb ca varul, și e mai degrabă rîndul șchiopului Talleyrand să-l sprijine pe el. Nu scoate o vorbă. Nici măcar remarcile ironice ale cinicului episcop fără scrupule, care oficiază o slujbă religioasă tot așa cum joacă cărți, nu-l pot smulge din muțenia care l-a pălit. Avînd în buzunar decretul semnat pentru numirea sa ca ministru, pleacă în timpul nopții înapoi la Paris, la colegii săi neinformați de la Tuileries, pe care, a doua zi, îi va destitui, iar a treia zi, îi va exila : nu prea i-o fi venit bine in mijlocul lor. Acest cel mai infidel slujitor a fost o dată liber, dar — splendidă revanșă a destinului ! — sufletele subalterne nu pot suporta vreodată libertatea, în mod obligatoriu ele fug de la ea înapoi într-o nouă robie. Și așa se face că Fouché, ieri încă puternic și autoritar, se umilește, din nou, în fața unui stăpîn; își leagă, din nou, mîinile libere la galera puterii (și crede că este bancheta pentru vîslit a destinului). Nu va trece mult însă, și va purta și însemnul galerei, stigmatul fierului înroșit.

Armatele aliaților intră a doua zi de dimineață. Conform înțelegerii secrete, ele ocupă palatul Tuileries și le încuie, pur și simplu, deputaților porțile. Iată un prilej binevenit pentru Fouché, aparent surprins, de a propune colegilor ca guvernul să-și dea demisia, în semn de protest împotriva baionetelor. Induși în eroare, ei cad în cursa întinsă prin acest gest patetic — astfel, potrivit înțelegerii, tronul devine dintr-o dată liber, și, preț de o zi, Parisul nu are guvern. Lui Ludovic al XVIII-lea nu-i mai rămîne decît să se apropie de porțile Parisului în aclamațiile pregătite, cu bani, de noul său ministru al poliției și este primit cu entuziasm ca salvator : Franța este, din nou, regat.

Abia acum își dau seama colegii lui Fouché cît de subtil au fost „duși" de el. Ba mai află din *Moniteur* și ce preț i s-a plătit pentru aceasta lui Fouché. În această clipă, omul cinstit, omul convingerilor ferme, omul incoruptibil (doar puțin mărginit), Carnot, explodează de mînie. „Încotro s-o iau acum, trădătorule ?", se răstește el, cu dispreț, la proaspătul și regalistul ministru al poliției.

Dar Fouché îi răspunde cu același dispreț : „Încotro vrei, prostănacule !“

Și cu acest dialog laconic, caracterizant, între cei doi vechi iacobini, între ultimii rămași de la 9 thermidor, se încheie drama cea mai uluitoare a timpurilor moderne, Revoluția și fantasmagoria ei scînteietoare : trecerea lui Napoleon prin istoria universală. Epoca aventurilor eroice a apus, începe epoca burgheziei.

Capitolul al nouălea

Prăbuşire şi stingere

1815 – 1820

La 28 iulie 1815 — cele O sută de zile de intermediu napoleonean au trecut — regele Ludovic al XVIII-lea intră, din nou, în oraşul său, Paris, într-o caleaşcă superbă, la care sînt înhămaţi cai buiestraşi. Primirea este grandioasă, Fouché a lucrat bine. Mulţimi jubilînd înconjoară trăsura, la case se văd fluturînd steaguri albe, iar acolo unde acestea n-au putut fi procurate s-au pus, repede, la ferestre prosoape şi feţe de masă agăţate de bastoane. Seara, oraşul străluceşte de mii de lumini ; în exuberanţa bucuriei, se dansează pînă şi cu ofiţerii din trupele de ocupaţie engleze şi prusace. Nici un strigăt ostil nu se aude ; jandarmeria, mobilizată din precauţie, se dovedeşte a fi inutilă ; într-adevăr, noul ministru de poliţie al preacreştinului rege, Joseph Fouché, a prevăzut totul fără cusur pentru noul său suveran. La Tuileries, în acelaşi palat în care, cu numai o lună în urmă, reverenţios în faţa împăratului său Napoleon, s-a comportat ca omul cel mai fidel, ducele de Otrante îl aşteaptă acum pe rege, pe Ludovic al XVIII-lea, pe fratele „tiranului" pe care, cu douăzeci şi doi de ani în urmă, el îl condamnase la moarte, tot aici, în aceeaşi clădire. Acum însă, se înclină adînc şi reverenţios în faţa urmaşului lui Ludovic cel Sfînt şi, în scrisorile sale, se iscăleşte „cu profund respect, al Maiestăţii-Voastre cel mai fidel şi cel mai devotat supus". (aşa se poate citi, textual, la sfîrşitul unei duzini de rapoarte autografe). Dintre toate salturile extravagante ale caracterului său acrobatic, acesta a fost cel mai temerar — dar va fi şi ultimul pe

funia politică. Bineînțeles că, pentru moment, totul pare să prezinte perspective excelente. Atîta timp cît nu stă solid pe tron, regele nu respinge sprijinul unui domn Fouché. Și de altfel, deocamdată mai este nevoie de acest Figaro, care se pricepe atît de bine să jongleze încolo și încoace. În primul rînd, pentru alegeri, căci la Curte se dorește o majoritate pe care să te poți bizui în Parlamentul popular: „încercatul" republican și om al poporului servește de minune pentru așa ceva, ca gonaș neîntrecut. În afară de aceasta, mai sînt de executat tot felul de treburi neplăcute, sîngeroase: de ce să nu fie folosită această mănușă uzată? În definitiv, poate fi aruncată după aceea, și mîinile regale însele rămîn nepătate.

Chiar în primele zile trebuie efectuată o asemenea treabă murdară. De fapt, regele promisese solemn, pe cînd era în exil, că va acorda o amnistie și că nu va urmări pe nici unul dintre aceia care, în timpul celor O sută de zile, a servit sub uzurpatorul revenit. Dar, după ce te-ai săturat, vezi lucrurile altfel: rar se întîmplă ca regii să se simtă obligați să respecte ceea ce au făgăduit pe cînd erau pretendenți la tron. Întrucît regele este, din nou, bine așezat în șa, regaliștii înverșunați, vanitoși pe propria lor fidelitate, cer să fie pedepsiți acum toți acei care au părăsit drapelul cu crini în cursul celor O sută de zile. Sub presiunea puternică a regaliștilor, care gîndesc întotdeauna mai regalist decît regele însuși, Ludovic al XVIII-lea cedează pînă la urmă. Iar penibila treabă de a alcătui lista de proscriere îi revine lui Fouché.

Misiunea nu-i este plăcută ducelui de Otrante. Să fie într-adevăr pedepsiți oameni pentru o asemenea bagatelă, într-adevăr numai pentru că au făcut lucrul cel mai rezonabil și au trecut de partea celui mai tare, de partea învingătorului? Și apoi, ministrul de poliție al preacreștinului rege își aduce aminte că primul nume ce s-ar cuveni să fie trecut, pe bună dreptate, pe o astfel de listă de surghiun este de fapt cel al ducelui de Otrante, ministrul poliției sub Napoleon, deci propriul său nume. Numai Dumnezeu știe cît de penibilă este situația! La început, Fouché încearcă să scape de această însărcinare dezagreabilă, printr-o vi-

clenie. În locul unei singure liste, care, aşa cum se doreşte, ar trebui să conţină treizeci sau patruzeci de vinovaţi principali, el aduce, spre surprinderea tuturor, cîteva coli infolio cu trei pînă la patru sute, ba chiar cu o mie de nume, după cum pretind unii, şi cere pedepsirea tuturor acestora sau a nici unuia dintre ei. De atîta curaj, nădăjduieşte el, nu va da totuşi dovadă regele, şi prin asta supărătoarea poveste se va încheia ; dar, din nefericire, guvernul are ca preşedinte o vulpe la fel ca el, pe Talleyrand. Acesta observă, imediat, că amicului său Fouché îi este pilula amară ; stăruie cu atît mai mult să-l facă s-o înghită. Nemilos, indică să fie redusă lista lui Fouché, pînă cînd nu mai rămîn decît patru duzini de nume, şi îi repartizează penibila treabă de a semna cu numele lui aceste condamnări la moarte şi la exil.

Cel mai deştept lucru pe care l-ar putea face Fouché ar fi să-şi ia pălăria şi să închidă uşa palatului pe dinafară. Dar nu o dată s-a făcut referire, în această carte, la ceea ce constituie punctul slab al lui Fouché : ambiţia sa dispune de toate soiurile de inteligenţă, cu excepţia uneia, aceea de a putea renunţa la timp. Fouché va prefera să-şi atragă dizgraţia, ura şi îndîrjirea celorlalţi, decît să se ridice vreodată, de bună voie, de pe un fotoliu ministerial. Aşa se face că, spre indignarea generală, apare o listă de proscrişi, cuprinzînd cele mai vestite, cele mai nobile nume ale Franţei şi purtînd contrasemnătura vechiului iacobin. Figurează Carnot, *l'organisateur de la victoire,* creatorul Republicii, şi mareşalul Ney, învingătorul din nenumărate bătălii, salvatorul rămăşiţelor armatei din Rusia, toţi camarazii săi din guvernul provizoriu, ultimii dintre camarazii săi din Convenţie, dintre camarazii din timpul Revoluţiei. Toate numele se pot găsi pe această listă înspăimîntătoare care ameninţă cu moartea sau cu surghiunul, toate numele care, în decursul ultimelor două decenii, au adus, prin faptele lor, faimă Franţei. Numai un singur nume lipseşte de pe ea, cel al lui Joseph Fouché, cel al ducelui de Otrante.

Sau, mai bine zis : nu lipseşte. Şi numele ducelui de Otrante se găseşte pe listă. Dar nu în text, ca al unui ministru al lui Napoleon, învinuit şi proscris, ci ca al minis-

trului regelui, care își trimite la moarte sau în exil toți camarazii : el este călăul.

Pentru un asemenea șoc puternic, precum cel provocat conștiinței sale de vechiul iacobin prin această autoînjosire, regele nu-l poate lipsi de o oarecare recunoștință. Lui Joseph Fouché, ducelui de Otrante, îi este acordată o supremă, o ultimă cinstire. Văduv de cinci ani, el s-a hotărît să se recăsătorească : același om, care, pe vremuri, era atît de feroce setos de „sîngele aristocraților", se gîndește să se unească el însuși, prin căsătorie, cu sîngele albastru, luînd ca soție o contesă de Castellane, o mare aristocrată, cu alte cuvinte un membru al „acelei bande criminale care trebuie să cadă sub sabia legii", precum propovăduia el, la timpul său, la Nevers. De atunci însă (s-au mai văzut tot felul de asemenea pilde amuzante), iacobinissimul de odinioară, sîngerosul Joseph Fouché și-a schimbat radical concepțiile : mergînd acum, la 1 august 1815, la biserică, nu o face ca în 1793, pentru a sfărîma cu ciocanul crucifixele și altarele, „simboluri rușinoase ale fanatismului", ci pentru a primi, umil, împreună cu nobila sa mireasă, binecuvîntarea unui bărbat purtînd pe cap mitra pe care, după cum ne amintim, el a indicat, în bătaie de joc, să fie pusă pe urechile unui măgar, în 1793. După un vechi obicei al nobilimii — un duce de Otrante știe ce se cuvine făcut, dacă ia în căsătorie o contesă Castellane — contractul de căsătorie este semnat de primele familii de la Curte și din rîndul nobilimii. Și ca cel dintîi martor, își pune semnătura *manu propria* Ludovic al XVIII-lea pe acest document, probabil unic în istoria mondială, devenind, în acest chip, cel mai demn și, totodată, cel mai nedemn martor pentru asasinul propriului său frate.

Asta-i mult, incomparabil de mult. Ba chiar, prea mult. Căci tocmai această extremă insolență ca, în calitate de *régicide*, de ucigaș de rege, să iei drept martor la căsătoria ta pe fratele regelui ghilotinat trezește o exasperare nemaipomenită în cercurile nobilimii. Transfugul mizerabil, regalistul-de-două-zile, așa murmură toți, se comportă de parcă ar aparține realmente Curții și nobilimii. În fond,

de ce mai este nevoie de acest individ, *le plus dégoutant reste de la Révolution*, de acest ultim și cel mai dezgustător deșeu al revoluției, care, prin prezența sa respingătoare, constituie o pată în guvern ? Este adevărat, a ajutat ca regele să revină la Paris, și-a pus la dispoziție mîna venală spre a semna proscrierea celor mai buni oameni ai Franței. Acum însă, să fie scos ! Exact aceiași aristocrați, care, atîta timp cît regele aștepta cu cea mai mare nerăbdare în fața porților Parisului, au făcut presiuni asupra acestuia ca să-l numească negreșit ministru pe ducele de Otrante, pentru a se putea întoarce la Paris fără vărsare de sînge, exact aceiași domni, deodată, nu mai vor să știe absolut nimic despre un duce de Otrante ; ei își amintesc cu îndărătnicie numai de un anume Joseph Fouché, care a pus să fie masacrați cu lovituri de tun sute de preoți și de nobili la Lyon, și care a cerut moartea lui Ludovic al XVI-lea. Străbătînd anticamera regelui, ducele de Otrante observă, cu surprindere, că un întreg șir de nobili nu-l mai salută, ci îi întoarce spatele cu un dispreț provocator. Din senin, apar și sînt trecute din mînă în mînă pamflete la adresa lui *mitrailleur de Lyon*. O nouă societate patriotică, *Francs régénérés*, strămoșii celor ce vor fi *camelots du roi* și *unguri deșteptați*, ține reuniuni și cere, pe șleau, ca drapelul cu crin să fie, în sfîrșit, curățat de această pată rușinoasă.

Dar, cînd e vorba de putere, Fouché nu se predă ; se agață strașnic cu dinții de ea. Într-un raport secret al unui spion, care avea sarcina să-l supravegheze în acele zile, se poate citi cum încerca să se cramponeze în toate direcțiile. În definitiv, mai sînt în țară capetele încoronate dușmane : aceștia îl pot apăra împotriva slujitorilor supraregaliști ai regelui. Îi face o vizită împăratului Rusiei, discută zilnic, ore întregi, cu Wellington și cu ambasadorul englez, folosește toate mijloacele diplomatice, întrucît, pe de o parte, dorește să cîștige poporul printr-un demers împotriva trupelor invadatoare și, în același timp, îl înfricoșează pe rege prin rapoarte exagerate. Îl trimite pe învingătorul de la Waterloo să intervină pe lîngă regele Ludovic al XVIII-lea, mobilizează bancherii, femei și pe

ultimii amici. Nu, nu vrea să plece ; prea scump a plătit conștiința lui acest rang, ca să nu se apere ca un disperat. Și efectiv, cîteva săptămîni, în care timp cînd se așază pe o parte, cînd se aruncă pe spate, ca un înotător iscusit, îi reușește să se țină la suprafața apei politice. În tot acest răstimp, după cum raportează acel spion, afișează încredere și, foarte probabil, că o și avea. Căci, de-a lungul acestor douăzeci și cinci de ani, totdeauna a ieșit deasupra. Și dacă ai scos-o la capăt cu un Napoleon și cu un Robespierre, atunci de ce să-ți faci griji din pricina cîtorva nobili nerozi ? Vechiul disprețuitor de oameni nu se mai teme de mult de oameni, el care i-a tras pe sfoară pe cei mai mari ai istoriei și le-a supraviețuit.

Dar un lucru totuși n-a învățat acest bătrîn condotier, acest subtil cunoscător al oamenilor, și nimeni nu-l poate învăța : lupta cu stafiile. A uitat ceva, și anume că, la Curtea regală, umblă o stafie a trecutului, precum o furie a răzbunării : ducesa d'Angoulême, propria fiică a lui Ludovic al XVI-lea și a Mariei Antoaneta, singura din familie care a scăpat din marele masacru. Regele Ludovic al XVIII-lea, el, oricum, l-ar mai putea ierta pe Fouché : în definitiv, îi datorează acestui iacobin tronul său regal, și o asemenea moștenire poate alina, uneori (istoria o poate dovedi), chiar și în cercurile cele mai sus-puse, durerea unui frate. Dar lui iertarea îi era lesnicioasă, fiindcă el n-a trăit personal acele timpuri de teroare : în schimb, ducesa d'Angoulême, fiica lui Ludovic al XVI-lea și a Mariei Antoaneta, ea are întipărite imaginile atroce din copilăria sa. Ea are amintiri ce nu pot fi uitate și sentimente de ură ce nu pot fi prin nimic atenuate : mult prea mult a suferit pe propria-i piele, fizicește și moralmente, pentru a putea să i-o ierte, vreodată, oricăruia dintre iacobini, oricăruia dintre acești oameni înspăimîntători. Copil fiind, a participat, înfiorată, în castelul de la Versailles, la acea seară teribilă cînd mulțimi de sansculoți, i-au asasinat pe gardieni și au apărut, cu încălțămintea mînjită de sînge, în fața mamei și a tatălui ei. Apoi, a trăit seara în care, împinși toți patru într-o trăsură, tatăl, mama, fratele

— „brutarul, brutăreasa şi ucenicii de brutar" — aşteptîndu-se, de la o clipă la alta, să fie omorîţi, au fost tîrîţi înapoi la Paris, la Tuileries, în mijlocul unei mase care urla şi răcnea. A trăit, alături de ceilalţi, ziua de 10 august, cînd gloata a spart cu toporul uşile apartamentelor mamei sale, cînd, în batjocură, i s-a pus boneta roşie pe cap şi suliţa pe piept tatălui ei ; a trecut prin groaznicele zile din închisoarea de la Temple şi prin înfiorătoarele clipe în care le-a fost arătat, prin fereastră, în vîrful unei suliţe, capul plin de sînge al prietenei mamei, ducesa de Lamballe, cu părul despletit şi încleiat de cheaguri de sînge. Cum ar putea să uite seara în care s-a despărţit de tatăl ei, tîrît spre ghilotină, sau despărţirea de micuţul ei frate, care a fost lăsat să se umple de păduchi şi să bolească într-o cămăruţă meschină ? Cum să nu-şi amintească de camarazii lui Fouché purtînd boneta roşie, care o interogau şi o chinuiau, zile întregi, pentru a o determina să depună mărturie, la procesul intentat împotriva reginei, despre pretinsa destrăbălare a mamei sale, Maria Antoaneta, cu micuţul său băiat ? Şi cum să alunge din sînge amintirea momentului în care a trebuit să se smulgă din braţele mamei sale, ca, apoi, să audă zgomotul făcut pe pavaj de căruţa ce o ducea spre ghilotină ? Nu, ea, fiica lui Ludovic al XVI-lea şi a Mariei Antoaneta, prizoniera de la Temple, n-a cunoscut aceste grozăvii pur şi simplu din ziare sau din relatările unor terţi, ca Ludovic al XVIII-lea, ea le poartă gravate adînc cu litere de foc, indelebil, în înspăimîntatul, întristatul, chinuitul şi martirizatul ei suflet de copil. Şi ura împotriva acestor asasini ai tatălui ei, împotriva schingiuitorilor mamei ei, împotriva imaginilor de groază din copilăria ei, împotriva tuturor iacobinilor şi a revoluţionarilor nu s-a domolit nici pe departe, nu s-a răzbunat nici pînă astăzi.

Asemenea amintiri nu se şterg. De acea, a jurat ca, nicicînd în viaţă, să nu întindă mîna ministrului unchiului ei, ucigaşului tatălui ei, lui Fouché şi să nu respire, vreodată, acelaşi aer în aceeaşi încăpere cu el. Îi arată ministrului, pe faţă şi provocator, în prezenţa întregii Curţi, dispreţul şi ura sa. Nu ia parte la nici o festivitate, la nici

o ceremonie la care asistă acest regicid, acest renegat al propriilor convingeri, și disprețul fățiș, ironic, fanatic, pe care-l afișează față de acest transfug, excită, treptat, sentimentul de onoare la toți ceilalți. Pînă la urmă, toți membrii familiei regale îi cer, în mod unanim, lui Ludovic al XVIII-lea, ca acum, întrucît puterea îi este asigurată, să-l alunge de la Tuileries, cu rușine și ocară, pe asasinul fratelui său.

După cum ne amintim, Ludovic al XVIII-lea și l-a lăsat impus ca ministru pe Joseph Fouché nu cu plăcere și numai pentru că avea neapărată nevoie de el. Acum, cînd nu mai are nevoie de el, îi dă pașaportul cu plăcere și chiar cu bună dispoziție. „Biata ducesă să nu fie expusă să se întîlnească cu această figură odioasă", spune el, cu zîmbetul pe buze, referindu-se la omul care, fără să bănuiască ceva, continuă să se iscălească al său „cel mai fidel slujitor". Iar Talleyrand, celălalt transfug, primește însărcinarea regală de a-l lămuri pe camaradul său din Convenție și din epoca napoleoneană că prezența lui nu mai este considerată dezirabilă la Tuileries.

Talleyrand preia, și el cu plăcere, această însărcinare. Oricum avea de furcă cu întoarcerea pînzelor în direcția puternicului vînt regalist. De aceea, speră să poată menține cel mai ușor ambarcațiunea sa norocoasă pe linia de plutire, aruncînd din balast. Iar balastul cel mai greu pe care-l are în guvern este acest regicid, fostul său complice, Fouché : execută această treabă aparent penibilă, cea de a-l arunca peste bord, cu amabilitatea fascinantă a unui om de lume. Nu anunțîndu-i brutal sau solemn concedierea — nu, ci, ca încercat maestru al formelor, ca gentilom de o noblețe suverană ce este, alege o modalitate fermecătoare pentru a-l face să înțeleagă că a sunat ceasul al doisprezecelea pentru domnul Fouché. Acest ultim aristocrat al secolului al XVIII-lea își plasează doar, întotdeauna, scenele de comedie și intrigile în culisele unui salon : și de data aceasta, îmbracă brutala destituire în cea mai aleasă formă. Talleyrand și Fouché se întîlnesc, la 14 decembrie, la o serată. Se mănîncă, se discută, se trăncănește degajat. Talleyrand îndeosebi pare a fi într-o dispoziție excelentă. În

jurul lui se strînge un cerc mare : femei frumoase, demnitari și tineri, toți se îndeasă curioși pentru a sorbi cuvintele acestui maestru al conversației. Și e adevărat, de data aceasta povestește cu un farmec cu totul aparte. Povestește despre zile de mult apuse, în care a fost obligat să fugă în America pentru a scăpa de ordinul de arestare emis împotriva lui de Convenție, și laudă cu entuziasm această extraordinară țară. O, ce minunat e acolo : păduri de nepătruns populate de rasa primitivă a pieilor roșii, fluvii tumultuoase și neexplorate, formidabilul Potomak și uriașul lac Erie și, în mijlocul acestei lumi eroice și romantice, o rasă nouă, de oțel, capabilă și puternică, încercată în lupte, jurată libertății, exemplară prin legile sale, cu posibilități neînchipuite. Da, acolo mai este de învățat, acolo simți un viitor nou, mai bun, de o mie de ori mai viabil decît în consumata noastră Europă ! Acolo ar trebui trăit, acolo ar trebui acționat, exclamă el înflăcărat, și nici un post nu i s-ar părea mai atrăgător decît acela de ambasador in Statele Unite...

Și, dintr-o dată, face o pauză în entuziasmul său aparent spontan și i se adresează lui Fouché : „N-ați avea chef, domnule duce de Otrante, să ocupați un asemenea post ?“

Fouché pălește. A înțeles. Tremură de mînie, în sinea lui, gîndindu-se cu ce perfidie și cu cîtă abilitate l-a dat afară din scaunul ministerial bătrîna vulpe, în văzul tuturor, în fața întregii Curți. Nu răspunde. Dar, după cîteva minute, își ia rămas bun, pleacă acasă și își scrie demisia. În ce-l privește, Talleyrand continuă să rămînă bine dispus și, în drum spre casă, mărturisește prietenilor săi, cu un zîmbet piezis : „De data asta i-am sucit gîtul definitiv“.

Pentru a învălui, în fața opiniei publice, cu o mantiuță subțire violenta alungare a lui Fouché, ministrului concediat i se oferă *pro forma* o altă funcție, măruntă. Așa că, în *Moniteur*, nu va sta scris că asasinul regelui, *régicide*-ul Joseph Fouché, a fost destituit din funcția de ministru al poliției, ci se citește că Maiestatea-Sa, regele Ludovic al XVIII-lea, a binevoit să numească pe Excelența sa ducele de Otrante ambasador la Curtea din Dresda. Bineînțeles

că se așteaptă ca el să refuze acest post cu totul lipsit de importanță, care nu corespunde nici rangului, nici poziției sale devenită de talie istorico-mondială. Total greșit însă ! Cu un minimum de judecată trează, Fouché ar fi trebuit să înțeleagă că el, asasin de rege, este irevocabil și fără scăpare terminat pentru un serviciu într-un regat reacționar, că, după cîteva luni, i se va smulge dintre dinți și acel prăpădit de os. Dar foamea arzătoare de putere a transformat cu totul sufletul de lup odinioară atît de temerar într-unul pe de-a întregul de cîine. Exact precum s-a cramponat implacabil Napoleon, pînă în ultima clipă, nu numai de poziția sa, ci chiar și de aparența, pur nominală, a demnității sale imperiale, tot astfel, și chiar cu și mai multă lipsă de noblețe, se agață slujitorul său Fouché de cel din urmă și cel mai mărunt titlu de ministeriat fictiv. Se lipește de putere vîscos ca o flegmă și, plin de revoltă, ca etern slujitor ce este, se supune, și de astă dată, stăpînului ! „Primesc cu recunoștință, Sire, ambasada pe care Maiestatea-Voastră a binevoit să mi-o ofere", scrie, smerit, acest om de cincizeci și șapte de ani, de douăzeci de ori milionar, celui care, grație lui, a redevenit rege de o jumătate de an. Își împachetează cufărul și se mută, cu întreaga familie, la acea mică Curte de la Dresda, se instalează princiar în ea și se comportă de parcă ar avea de gînd să-și petreacă sfîrșitul vieții acolo, în calitate de ambasador al regelui.

Dar, de ceea ce i-a fost teamă atîta vreme nu scapă. Și asta foarte curînd. Fouché a luptat cu disperare, timp de aproape douăzeci și cinci de ani, împotriva reîntoarcerii Bourbonilor. Un instinct îndreptățit îi spunea că, pînă la urmă, aceștia îi vor cere totuși socoteală pentru cele două cuvinte : *La mort*, prin care el l-a împins sub ghilotină pe Ludovic al XVI-lea. El însă a sperat prostește că ar putea să-i înșele, strecurîndu-se în rîndurile lor, deghizîndu-se în supus și fidel slujitor al regelui. Or, de data aceasta, nu i-a înșelat pe ceilalți, ci s-a amăgit numai pe el însuși. Căci de-abia s-au lipit tapete noi în încăperile sale de la Dresda, de-abia și-a aranjat masa și patul, că a și izbucnit

furtuna în Parlamentul francez. Nimeni nu mai vorbește de ducele de Otrante, toți au uitat că un demnitar cu acest nume l-a readus, în triumf, la Paris, pe noul lor rege Ludovic al XVIII-lea — toți vorbesc numai despre un anume domn Fouché, regicidul Joseph Fouché de la Nantes, care l-a condamnat pe rege în 1792, despre acel *mitrailleur de Lyon*, și omul „care și-a ridicat mîna împotriva unsului Domnului" este exclus, cu o majoritate covîrșitoare de trei sute treizeci și patru de voturi contra numai treizeci și două, de la orice amnistie și surghiunit din Franța pentru tot restul vieții. Aceasta comportă, firește, și revocarea dezonorantă din postul de ambasador. „Domnului Fouché", care nu mai este Excelență, nici comandor al Legiunii de onoare, nici senator, nici ministru, nici mare demnitar, i se dă acum, în mod nemilos, ritos, ironic și disprețuitor, un picior care îl azvîrle pînă în stradă, și, concomitent, i se comunică regelui Saxoniei, oficial, că pînă și șederea la Dresda a acestui individ Fouché este indezirabilă. Celui ce a trimis el însuși în exil mii de oameni i-a venit, acum, rîndul, după douăzeci de ani, să fie fără patrie, blestemat, surghiunit ca ultimul dintre luptătorii Convenției. Și, cum este lipsit de putere și pus în afara legii, ura tuturor partidelor se năpustește, tot atît de unanim, asupra celui prăbușit, precum îl înconjurau, altădată, simpatiile tuturor taberelor pe cel puternic. Acum nu mai servesc la nimic nici intrigile, nici protestele, nici implorările : un om al puterii fără putere, un politician sfîrșit, un intrigant uzat este, întotdeauna, cel mai lamentabil lucru pe pămînt. Tîrziu, dar cu dobînzi cămătărești, își va plăti acum Fouché vina de a nu fi slujit vreodată o idee, o pasiune morală a umanității, ci, întotdeauna, numai favoarea efemeră a clipei și a oamenilor.

Încotro s-o apuce ? Exilat din Franța, ducele de Otrante nu-și face griji la început. Nu este el, oare, favoritul țarului, intimul lui Wellington, al celui ce a învins la Waterloo, prietenul atotputernicului ministru austriac Metternich ? Nu-i datorează, oare, recunoștință cei din familia Bernadotte, pe care i-a ajutat să se suie pe tronul Suediei,

şi prinţii din Bavaria ? Nu-i cunoaşte el, îndeaproape, de ani de zile, pe toţi diplomaţii ? Nu s-au străduit cu ardoare să-i obţină favoarea toţi prinţii şi regii Europei ? Bărbatul prăbuşit crede că n-are de făcut decît o vagă aluzie, şi fiecare stat îşi va disputa favoarea de a-i da adăpost surghiunitului Aristide. Dar cît de diferită este reacţia istoriei mondiale faţă de un om prăbuşit în comparaţie cu cea faţă de unul puternic ! În ciuda mai multor aluzii, de la Curtea ţarului nu vine nici o invitaţie, tot pe atît şi de la Wellington ; Belgia refuză, spunînd că are destui vechi iacobini înăuntrul graniţelor ei ; Bavaria se eschivează cu prudenţă, şi chiar vechiul prieten, prinţul Metternich, arată o răceală ciudată. Ei bine, fie ! În orice caz însă, dacă ar vrea şi ar dori cu tot dinadinsul, ducele de Otrante ar putea pleca în teritoriu austriac, lumea de acolo este destul de mărinimoasă pentru a nu avea ceva împotrivă. Dar în nici un caz n-ar trebui să plece la Viena, nu, acolo nu ar fi binevenit, şi nici în Italia n-ar trebui să plece, sub nici un motiv. Ar putea să-şi stabilească domiciliul cel mult într-un orăşel de provincie, şi anume nu în Austria Inferioară, adică nu aproape de Viena (şi asta cu condiţia să aibă o comportare cum se cuvine !). Realmente, acest vechi bun prieten Metternich nu se arată a fi prea grăbit, şi nici măcar faptul că multimilionarul duce de Otrante se oferă să-şi plaseze întreaga avere în proprietăţi funciare austriece sau în titluri de stat austriece şi că propune să-şi lase fiul să facă serviciul militar în armata imperială nu-l clinteşte pe ministrul austriac din atitudinea sa rezervată. Cînd ducele de Otrante îşi anunţă o vizită la Viena, el respinge politicos : nu e cazul, poate doar să se deplaseze în secret, cu titlu strict particular, la Praga.

Aşa se strecoară Joseph Fouché de la Dresda la Praga, fără o invitaţie propriu-zisă, fără onoruri, mai mult tolerat decît chemat, spre a-şi stabili acolo reşedinţa : al patrulea exil al său, cel din urmă şi cel mai crunt, a început.

Nici la Praga lumea nu se arată prea încîntată de prezenţa acestui oaspete înalt, ce-i drept, alunecat rău de pe culmea puterii ; aristocraţia băştinaşă îndeosebi îi întoarce

spatele intrusului sosit pe neaşteptate. Căci nobilii din Boemia continuă să citească ziare franceze, şi acestea abundă, tocmai în aceste zile, în atacuri dintre cele mai răzbunătoare şi mai turbate la adresa acestui „domn" Fouché ; ele narează adesea şi foarte amănunţit, cum acest iacobin a prădat bisericile la Lyon şi a golit casele de bani la Nevers, în 1793. Toţi micii scribi, care altă dată tremuraseră de teama pumnului puternic al ministrului poliţiei şi fuseseră nevoiţi să-şi stăpînească mînia, îl scuipă, astăzi, fără nici o reţinere, pe cel lipsit de apărare. Roata se răsuceşte, acum, cu o iuţeală ameţitoare, în sens invers. Cel care, pe vremuri, supraveghea jumătate din lume este acum el însuşi supravegheat : discipolii şi foştii săi funcţionari folosesc, acum, împotriva maestrului lor de odinioară, toate metodele poliţieneşti născocite de geniul său inventiv. Orice scrisoare adresată ducelui de Otrante sau trimisă de el trece pe la Cabinetul negru, este deschisă şi copiată, orice conversaţie a sa este ascultată şi raportată de agenţi de poliţie, contactele sale sînt spionate, fiecare pas îi este controlat, peste tot se simte supravegheat, încercuit, pîndit ; propria-i artă, propria-i ştiinţă este experimentată cu cea mai turbată abilitate pe pielea omului celui mai abil dintre toţi, a celui care a descoperit-o. Caută, zadarnic, remedii împotriva acestor umiliri. Scrie regelui Ludovic al XVIII-lea, dar acesta răspunde celui demis tot atît de puţin, pe cît de puţin răspunsese, cîndva, Fouché lui Napoleon, a doua zi după detronarea acestuia. Scrie prinţului Metternich, care, în cel mai bun caz, îi răspunde, prin intermediul unor funcţionari inferiori de cancelarie, cu un da sau cu un nu ursuz. Să primească liniştit loviturile pe care fiecare îşi îngăduie să i le aplice, să înceteze, în sfîrşit, să facă gălăgie şi să piseze oamenii. Cel care a fost iubit de toţi numai din teamă este dispreţuit de toţi de cînd nu mai este temut : cel mai mare dintre jucătorii politici este terminat.

Acest bărbat suplu şi imposibil de prins reuşeşte, timp de douăzeci şi cinci de ani, să scape, de fiecare dată, des-

tinului care îl amenință atît de des. Acum, cînd este irevocabil la pămînt, destinul îi dă mereu lovituri nemiloase celui căzut. Nu numai omul politic, dar chiar și particularul Joseph Fouché suportă, la Praga, cea mai dureroasă dintre Canosse : fantezia nici unui romancier nu ar putea imagina un simbol mai spiritual al umilirii sale morale decît micul episod petrecut acolo, în 1817. Căci tragicului i se asociază de data aceasta cea mai oribilă caricatură a oricărei nenorociri : ridicolul. Nu numai omul politic este umilit, ci și soțul. Trebuie recunoscut cu curaj că nu dragostea a apropiat-o, la timpul său, pe încîntător de frumoasa aristocrată de douăzeci și șase de ani de văduvul în vîrstă de cincizeci și șase de ani, cu capul chel și chipul livid ca de mort. Dar acest bărbat prea puțin seducător era, în 1815, al doilea om din Franța ca bogăție, de douăzeci de ori milionar, Excelență, duce și un ministru respectat al Maiestății-Sale preacreștine ; astfel că drăgălașei, dar scăpătatei contese de provincie îi surîdea speranța îndreptățită de a putea străluci la toate serbările de la Curte și din faubourg Saint-Germain ca una din femeile cele mai distinse din Franța, și începutul a fost, realmente, promițător în această privință : Maiestatea-Sa a binevoit să pună înalta sa semnătură personală pe contractul lor de căsătorie, nobilimea și Curtea se înghesuiau printre cei care-i felicitau, un palat splendid la Paris, două domenii la țară și un castel princiar în Provence își disputau onoarea de a o găzdui ca stăpînă pe ducesa de Otrante. Pentru asemenea splendori și pentru douăzeci de milioane, o femeie ambițioasă înghite chiar și un soț de cincizeci și șase de ani, prozaic, chel și cu pielea gălbejită ca un pergament. Dar contesa prea pripită și-a vîndut luminoasa tinerețe pentru aurul diavolului, deoarece, foarte curînd după luna de miere, ea trebuie să descopere că nu este soția unui ministru de stat foarte stimat, ci soția celui mai batjocorit, celui mai detestat bărbat din Franța, a alungatului, exilatului, de toată lumea disprețuitului „domn" Fouché — ducele cu întreaga strălucire s-a volatilizat, și ei i-a rămas un moșneag decrepit, acrit și artăgos. Nimic prea surprinzător, de

aceea, că între această femeie de douăzeci și șase de ani și tînărul Thibaudeau, fiul unui fost republican, și el exilat, se înfiripă, la Praga, o *amitié amoureuse*, despre care nu se știe cu precizie în ce măsură a fost numai *amitié* și în ce măsură a fost ca *amoureuse*. Aceasta prilejuiește însă scene teribil de furtunoase. Fouché îi interzice tînărului Thibaudeau accesul în casa lui, și, în mod penibil, acest conflict conjugal nu rămîne un secret. Ziarele regaliste, pîndind orice ocazie de a-l plesni cu biciul pe omul în fața căruia au tremurat ani de zile, publică informații malițioase privitoare la decepțiile sale conjugale, răspîndesc, spre desfătarea tuturor cititorilor, grosolana minciună că, la Praga, tînăra ducesă de Otrante ar fi fugit cu amantul, de la bătrînul ei soț încornorat. Frecventînd cîte o societate pragheză, ducele de Otrante observă, în curînd, că doamnele își rețin cu greu un ușor zîmbet și că fac comparație, cu o privire ironică, între înfloritoarea tînără femeie și înfățișarea lui puțin atrăgătoare. Fostul lansator de zvonuri, veșnicul vînător de palavre și de scandaluri simte acum pe propria-i piele cît de puțin agreabil este să fii victima uciderii răuvoitoare a reputației tale și că niciodată nu poți combate asemenea calomnii, lucrul cel mai deștept fiind să le ocolești. Abia acum, în nenorocire, devine conștient de întreaga profunzime a căderii sale, și exilul său la Praga devine un iad pentru el. Se adresează, din nou, prințului Metternich, solicitînd permisiunea de a părăsi acest oraș insuportabil și de a-și putea alege un altul, în Austria. Este lăsat să aștepte. Pînă la urmă, Metternich se îndură să-i îngăduie să plece la Linz : acolo se retrage umilit, din fața urii și a batjocurii unei lumi care înainte îi era supusă, acest bărbat dezamăgit și ostenit.

Linz — în Austria se zîmbește, întotdeauna, cînd cineva pronunță numele acestui oraș, rimează prea fără să vrei cu *Provinz*. O populație de mic burghezi de origină rurală, muncitori navali, meseriași, în majoritate oameni săraci, numai cîteva case aparținînd unei nobilimi austriece de țară, stabilite acolo de mult. Nimic asemănător marii și

glorioasei tradiții de la Praga: nu operă, nu bibliotecă, nu teatru, nu baluri sclipitoare date de nobilime, nici un fel de festivități — un adevărat și tipic oraș de provincie somnolent și rural, un azil pentru veterani. Acolo se mută bărbatul în vîrstă cu cele două femei tinere, de aproape aceeași vîrstă, una fiind soția, cealaltă, fiica. Închiriază o casă splendidă, pune să fie amenajată elegant, spre marea satisfacție a furnizorilor și comercianților din Linz, care, pînă acum, nu fuseseră obișnuiți cu atari milionari între zidurile orașului lor. Cîteva familii fac tentative să stabilească relații cu acest interesant și, datorită banilor, oarecum distins străin; nobilimea însă este atrasă vizibil mai mult de cea care este născută contesă de Castellane, decît de fiul unui băcan burghez, de acest „domn" Fouché, pe ai cărui umeri slabi abia un Napoleon (în ochii lor, el însuși un aventurier) a agățat o mantie de duce. La rîndul ei, funcționărimea a primit de la Viena ordin secret să-l frecventeze cît mai puțin posibil. Astfel, acest om, altădată pătimaș de activ, trăiește complet izolat și aproape evitat. Un contemporan a descris, atunci, foarte plastic, în memoriile sale, cum s-a prezentat el la unul din balurile oficiale: „Era bătător la ochi cît de sărbătorită era ducesa și cît de neglijat era Fouché personal. Avea o statură mijlocie, era solid, fără să fie gras, și avea o figură urîtă. Apărea întotdeauna la serbările dansante purtînd un frac albastru cu nasturi de aur, pantaloni albi și ciorapi albi. Purta Marele ordin austriac al lui Leopold. De obicei stătea singur lîngă șemineu și se uita cum se dansează. Cînd îl priveam pe acest fost atotputernic ministru al imperiului francez cum stătea acolo atît de singuratic și părăsit, părînd să se bucure dacă un funcționar oarecare i se adresa sau îl invita la o partidă de șah, nu mă puteam opri să mă gîndesc, involuntar, la cît de nestatornică este orice putere și orice măreție pămînteană".

Un singur simțămînt îl menține în picioare, pînă în ultima clipă, pe acest bărbat spiritualmente pasionat: speranța că, o dată, măcar încă o dată, va reuși să se cocoațe, iar, în politică. Istovit, consumat, puțin greoi și chiar în-

grăşat, nu se poate desprinde de iluzia că situaţia va cere ca el, omul cu mari merite, să fie rechemat în funcţie, că destinul îl va mai scoate o dată din întuneric, ca de atîtea alte ori, şi îl va arunca înapoi în vîltoarea divinului joc al politicii mondiale. Continuă să corespondeze, în secret, cu prietenii săi din Franţa, bătrînul păianjen mai ţese încă tainicile sale pînze, dar acestea rămîn nebăgate în seamă în căpriorul de la Linz. Publică, sub nume fals, *Însemnările unui contemporan asupra ducelui de Otrante*, o apologie anonimă care descrie în culorile cele mai vii, aproape lirice, talentul său, caracterul său. Spre a-şi intimida de-a binelea duşmanii, difuzează, în acelaşi timp, cu prudenţă, în scrisori particulare, ideea că ducele de Otrante lucrează la *Memoriile* sale, ba chiar că acestea ar urma să apară, foarte curînd, la Brockhaus, şi că ar fi dedicate regelui Ludovic al XVIII-lea : prin aceasta, vrea să reamintească oamenilor mult prea îndrăzneţi că fostul ministru al poliţiei Fouché mai are totuşi cîteva săgeţi în tolbă, şi chiar otrăvitoare mortal. Dar, ciudat lucru, nimănui nu-i mai este teamă de el, nimic nu-l salvează de la Linz, nimeni nu se gîndeşte să-l cheme, să-l scoată de acolo, nimeni nu are nevoie de sfatul lui, de sprijinul lui. Şi cînd, cu un prilej oarecare, se discută în Camera franceză problema rechemării celor exilaţi, lumea se gîndeşte la el fără ură, dar şi fără interes. Cei trei ani care s-au scurs de cînd a părăsit el scena mondială au fost de ajuns pentru a-l face uitat pe marele actor care excela în toate rolurile ; tăcerea se aşterne peste el ca un catafalc de sticlă. Pentru lume nu mai există nici un duce de Otrante, pe străzile plicticoase din Linz se plimbă morocănos doar un oarecare bărbat obosit, necăjit, solitar şi străin. Ici şi colo, cîte un furnizor, cîte un negustor îşi scoate politicos pălăria în faţa omului bolnăvicios şi gîrbovit ; în rest, nimeni pe lume nu-l mai cunoaşte şi nimeni nu se mai gîndeşte la el. Istoria, acest avocat al eternităţii, s-a răzbunat în modul cel mai crunt pe acest om care s-a gîndit, întotdeauna, numai la clipa prezentă : îl îngroapă de viu.

Ducele de Otranie este într-atît de șters din memoria oamenilor, încît, în afara cîtorva polițiști austrieci, nimeni nu observă că Metternich îi permite, în sfîrșit, în 1819, ducelui de Otranto să se mute la Triest, și asta numai pentru că a aflat din sursă de încredere că această mică favoare este destinată unui muribund. Lipsa de activitate l-a sleit mai mult pe acest ins agitat, turbat după muncă și i-a fost mai dăunătoare decît treizeci de ani de corvoadă. Plămînii încep să-i cedeze, nu mai poate suporta clima aspră de la Linz, de aceea îi acordă Metternich un loc mai însorit pentru a-și da sfîrșitul : Triest. Acolo, va putea fi văzut, din cînd în cînd, un bărbat zdrobit, mergînd la liturghie cu pași deja greoi și îngenunchind în fața băncilor cu mîinile împreunate : Joseph Fouché de odinioară, care, cu un sfert de veac în urmă, distrugea cu mîna sa crucifixele de pe altare, se așază acum în genunchi, cu capul alb plecat în fața „ridicolelor însemne ale superstiției" și poate că este cuprins acum de nostalgia coridoarelor tăcute din refectoriile mănăstirilor de altă dată. Ceva s-a schimbat radical în el, luptătorul și ambițiosul de odinioară tînjește doar după pace cu toți dușmanii săi. Surorile și frații marelui său adversar Napoleon, și ei răsturnați și uitați de lume de multă vreme, vin să-l viziteze, discută cu el intim despre timpuri apuse : toți acești vizitatori sînt uimiți cîtă blîndețe autentică a putut să-i aducă acestui om oboseala. Nimic nu mai amintește la această biată umbră de omul temut și primejdios, care, timp de două decenii, a tulburat lumea și i-a îngenunchiat pe cei mai puternici bărbați ai epocii. Nu dorește decît pace, pace și o moarte ușoară. Și într-adevăr, în ultimele sale ore de viață, mai apucă să facă pace cu Dumnezeul său și cu oamenii. Pacea cu Dumnezeu: căci fostul ateu militant, persecutorul creștinismului, sfărîmătorul altarelor trimite, în ultimele zile ale lui decembrie, după unul dintre acei „infami impostori" (după cum îi denumea în frumoasele zile ale iacobinismului său), după un preot și primește, cu mîinile pios împreunate, ultima miruire. Și pacea lui cu oamenii : căci, cu puține zile

înainte de moarte, el dă dispoziţie fiului său să-i deschidă biroul şi să scoată de acolo toate hîrtiile. Este aprins un foc mare, sute şi mii de scrisori sînt aruncate în el, probabil şi mult temutele *Memorii*, de care au tremurat sute de oameni. Era, oare, în asta o slăbiciune de muribund sau o ultimă şi tîrzie bunătate, era, oare, teamă de posteritate sau o grosolană indiferenţă — în orice caz, pe patul de moarte, printr-un gest nou la el şi o grijă aproape cucernică, el a distrus tot ceea ce ar fi putut compromite pe alţii şi cu ce s-ar fi putut răzbuna împotriva duşmanilor săi. căutînd, astfel, obosit de oameni şi de viaţă, în locul faimei şi al puterii, pentru prima oară o altă fericire : uitarea.

Apoi, la 26 decembrie 1820, se stinge la Triest, port al unei mări meridionale, această viaţă singulară, copleşită de destin, care a început într-un port al unei mări septentrionale. Şi, la 28 decembrie, este îngropat, spre veşnică odihnă, trupul celui veşnic fără de odihnă, mînat şi surghiunit. La început, vestea decesului vestitului duce de Otrante nu suscită decît puţină curiozitate în lume. Numai un fir de fum subţire şi palid de amintire se ridică uşor deasupra numelui său dispărut şi se risipeşte, aproape fără nici o urmă, în cerul senin al epocii.

Dar, după patru ani, se stîrneşte din nou neliniştea. Umblă zvonul că *Memoriile* mult temutului bărbat ar urma să apară, şi cîte unul dintre cei la putere, cîte unul dintre cei pripiţi, care-l lovise cu prea multă îndrăzneală pe cel prăbuşit, simte un fior de gheaţă trecîndu-i prin şira spinării : vor ieşi, oare, pînă la urmă, la lumina zilei, ucigînd reputaţii, documentele sustrase din adîncurile sertarelor poliţiei, scrisorile ultraconfidenţial şi dovezile compromiţătoare ? Fouché îşi rămîne însă credincios lui însuşi şi dincolo de moarte. Căci *Memoriile* publicate la Paris, în 1824, de un librar isteţ, sînt tot atît de puţin demne de crezare, precum a fost el însuşi. Omul care în viaţă tăcuse cu încăpăţînare nu dezvăluie întregul adevăr nici din mormînt : gelos, ia cu el în pămîntul rece tainele sale, spre a rămîne el însuşi o taină, un clar-obscur

și o aparență meduzeană, o făptură niciodată total descoperită. Și tocmai de aceea, ea incită mereu la jocul inchizitorial pe care el însuși l-a practicat cu atîta măiestrie : de a desluși, după urme slabe și fugare, întregul drum sinuos al vieții sale și, în destinul său plin de metamorfoze, specia spirituală căreia i-a aparținut acest cel mai straniu om politic.

Cuprins

Lector: DENISA COMĂNESCU
Tehnoredactor: NICOLAE ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 22.06.1981. Coli tipar 16.

Comanda nr. 10 237
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
Piaţa Scînteii nr. 1 — Bucureşti,
Republica Socialistă România

STEFAN ZWEIG
JOSEPH FOUCHÉ

Lei 13